books2ebooks.eu

Pajatusi põhjarannikult

Valimik korrespondentide murdetekste II

Tallinn
1957

EOD e-raamat
eBooks on Demand

Digiteerinud
Eesti Rahvusraamatukogu

Trükise digitaalkoopia ehk e-raamatu tellimine (eBooks on Demand (EOD)) –miljonid raamatud vaid hiireklõpsu kaugusel rohkem kui kümnes Euroopa riigis!

Täname Teid, et valisite EOD!

Euroopa raamatukogudes säilitatakse miljoneid 15.–20. sajandi raamatuid. Kõik need raamatud on nüüd kättesaadavad e-raamatuna — vaid hiireklõpsu kaugusel 24 tundi ööpäevas, 7 päeva nädalas. Tehke otsing mõne EOD võrgustikuga liitunud raamatukogu elektronkataloogis ja tellige raamatust digitaalkoopia ehk e-raamat kogu maailmast. Soovitud raamat digiteeritakse ja tehakse Teile kättesaadavaks digitaalkoopiana ehk e-raamatuna.

Miks e-raamat?

- Saate kasutada standardtarkvara digitaalkoopia lugemiseks arvutiekraanil, suurendada pilti või navigeerida läbi terve raamatu.
- Saate välja trükkida üksikuid lehekülgi või kogu raamatu.
- Saate kasutada üksikterminite täistekstotsingut nii ühe faili kui failikomplekti (isikliku e-raamatukogu) piires.
- Saate kopeerida pilte ja tekstiosi teistesse rakendustesse, näiteks tekstitöötlusprogrammidesse.

Tingimused

EOD teenust kasutades nõustute Te tingimustega, mille on kehtestanud raamatut omav raamatukogu. EOD võimaldab juurdepääsu digiteeritud dokumentidele rangelt isiklikel, mittekommertseesmärkidel. Kui soovite digitaalkoopiat muuks otstarbeks, palun võtke ühendust raamatukoguga.

- Tingimused inglise keeles: http://books2ebooks.eu/odm/html/nle/en/agb.html
- Tingimused saksa keeles: http://books2ebooks.eu/odm/html/nle/et/agb.html

Rohkem e-raamatuid

Seda teenust pakub juba tosin raamatukogu enam kui kümnes Euroopa riigis.
Lisainfo aadressil: http://books2ebooks.eu

EESTI NSV TEADUSTE AKADEEMIA
EMAKEELE SELTS

PAJATUSI PÕHJAKANNIKULT

TALLINN 1957

EESTI NSV TEADUSTE AKADEEMIA
EMAKEELE SELTS

PAJATUSI PÕHJARANNIKULT

VALIMIK KORRESPONDENTIDE MURDETEKSTE

II

TALLINN 1957

Toimetuskolleegium:
H. Ahven (koostaja), M. Must (toimetaja), P. Palmeos

KIRDE-EESTI RANNIKUMURRE

SAATEKS

Käesolevaga jõuab avalikkuse ette teine valimik Emakeele Seltsi korrespondentide poolt kogutud murdetekstidest. Kui 1956. aastal ilmunud «Valimik Emakeele Seltsi korrespondentide murdetekste» I sisaldas murdenäiteid neljalt eri murdealalt, siis käesolevas valimikus ja edaspidi esitatakse ühes ja samas köites ainult ühe murdeala tekste. Nõnda saab iga köide oma keelelise ilme.

Valimik «Pajatusi põhjarannikult» sisaldab tekste kirde-eesti rannikumurde alalt, nimelt j õ e l ä h t m e, k u u s a l u ja j õ h v i murrakust. Olenevalt Emakeele Seltsil kasutada olevast materjalist ei olnud võimalik keelenäiteid esitada kõikidest murrakutest. Sealt, kus töötab või on töötanud innukas ja agar korrespondent, on kirja pandud rohkesti keelelist ainestikku. Teistest kohtadest on aga murdekeelseid jutustusi kogutud vähe või mitte sugugi. Mõningaid ülestähendusi ei ole saadud kasutada põhjusel, et nad ei anna küllalt usaldusväärselt edasi kohalikku murdekeelt.

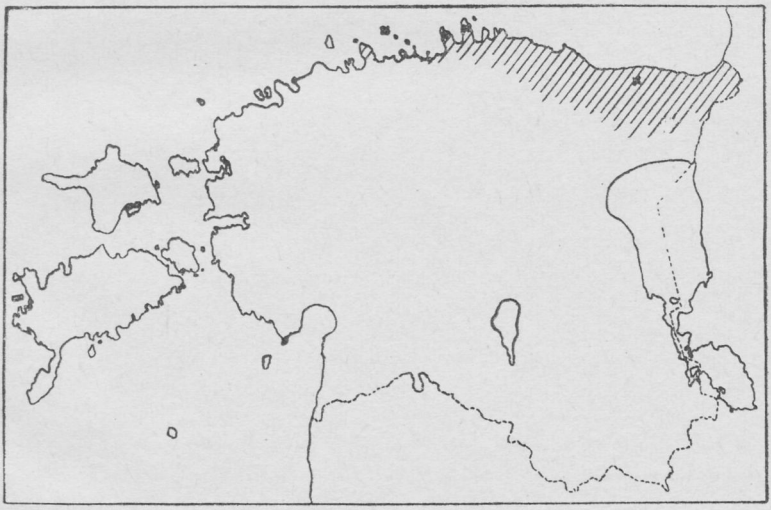

Joon. 1. Kirde-eesti rannikumurde ala (viirutatud). Ristiga (×) on märgitud kohad, kust pärinevad käesolevas valimikus esitatud tekstid.

Allpool esitatavad jõelähtme ja kuusalu murdetekstid on kogunud Gustav Vilbaste (sünd. 1885). Osa nendest on üles kirjutanud korrespondent isiklikult, teise osa (näit. kuusalu tekstid nr. 1, 2, 6, 19, 20 jne.) on aga murdekeeles kirja pannud kohalikud elanikud ise (näit. V. Lindström, H. Palmroos). G. Vilbaste on neid kirjapanekuid keeleliselt mõnevõrra kohendanud ja silunud. Et osa selliseid tekste pakub küllaltki huvitavat sõnavaralist materjali, on need teatava mööndusega siiski valimikus esitatud. Ometi tuleb G. Vilbaste kogutud tekste võtta mitte niivõrd keelelise kui rahvaluulelise ainestikuna.

Jõhvi murrakust pärinevad jutustused on kirja pannud Endel Mets (sünd. 1921).

Valimiku koostajad loodavad, et hoolimata esinevatest lünkadest ja puudustest suudab teos laiemalegi üldsusele pakkuda mõnevõrra huvitavat pilti meie vanemate ja vanavanemate mineviku päevist. Loodetavasti innustab see mõnda lugejatki Emakeele Seltsi jaoks üles kirjutama uusi väärtuslikke murdejutustusi oma kodukohast. Seda paremad ja täielikumad saaksid meie järgmised valimikud.

Tallinnas maikuus 1957.

Toimetajad

I. JÕELÄHTME MURRAK

MURDETEKSTE PRANGLI SAARELT

Kogunud Gustav Vilbaste

1. Lugu hülgest

Ülgei on ka kivide päält lastud. Kord menned*[1] *Madikse eit ja taat Riviotsa kammilavergule*[2]*. Ülge magand kivel. Taadil olnud kaasas ülgeraud, mille toine ots olnud kinnitatud eistuki*[3] *keula. Taat viskand ülgeraua ülgesse. Sie ei ole aga sattund ülgele pähe, vaid kihasse. Siis akkand ülge ujuma, temband nüöri sirgeks ja vedand paadi oma järele nii kiirest, et eistuk tahtund umbe juosta*[4]*. Taat ja eit istuned peras ja olled*[5] *irmul. Taadil old küll nuga kaasas, tahund*[6] *ülgeraua nüöri katki leikada, aga ei ole julgend menna keula, et viimaks sie lähebki umbe. Ülge vedand eistuki puole Äigna vahesse, siis kierand tagasi ja tuonud eistuki jälle Riviotsa. Siel surd ta ja eit ja taat pääsened randa. Ülge vedaned nad samati randa.*

(Iida Noormets, sünd. 1899, pärit
Länneotsa külast, Tallinn, 1949)

2. Koolmeister Preiholm

Esimine kuolmeister oli Preiholm. Ta oli saare mies ja käis Sahal oppimas kuolmeistriks. Tal oli aga vähe tüma[7] *kiel. Tema vene kiel ei olnud ää. Vahest käisite*[8] *randrüütlid*[9] *kuolimajas ja küsisite lapsi vene kieles. Aga mei ei saaned nende vene kielest aru, — meil oli «röntsitsina», neil «ženštšina». Preiholm käskes meid ikka lugeda ninda, kuida soldatid räägivad, aga mei ei osanud nii lugeda. Soldatid tegite meijega vahest kuolimajas nalja.*

---

* Murde märkimisviisi kohta lähemalt vt. «Seletuseks» lk.

[1] läinud; [2] kammeljavõrgule, s. t. kammeljaid püüdma; [3] *eistuk* 'ümmarguste otstega ja kiiluta väike paat'; [4] põhja minna; [5] olnud; [6] tahtnud; [7] pehme; [8] käisid; [9] *randrüütel* 'piirivalvesoldat tsaari ajal'

Aga ega mei ei saaned aru, mis nad rääkisite. Aga meije naerasimme neile vastu.

Preiholm oli vahest kuri ka. Ma olin ta ristitüdar. Ta sagis mind ikka ka juustest, aga ornalt. Kord lugesin ma soldatille vene kielt. Soldat parandas minu lugemist, aga ma ei osand järele üölda. Preiholm ütles: «Ristitüttar, eks sa ütle ikka ninda, nagu soldat ütleb!» Ma vastasin: «Ma ei saa, mul on tüma kiel.» Siis sain ma Preiholmi käest sagida.

(Liisa Sööblum, sünd. 1870, pärit
Länneotsa külast, Kelnasi küla, 1950)

3. Hobusega kabeli juurde

Mina kasvasin üles Tüübe talu naaburis. Tüübel oli aina obune ja Tüübe rahvas soitasite[10] *ikka jouluehtul obusega kabeli*[11] *juure. Kui ma laps olin, käisin ma sagedast Tüübel ja aitasin vahest üht ja toist tiha. Selleperast lubas Tüübe peremies minu viija jouluehtul obusega kabeli. Ma uotasin juba enne joulu seda soitu.*

Parajaks kabeli menemise ajaks läksin siis Tüübele, ise uues riides; suovisin äid pühi Tüübe rahvale ja aitasin isegi obust ragendada ede. Ja siis soitasimme kabeli puole ühes Tüübe rahvaga. Küll sie oli aga tore ja ää soitada! Kabeli juures sidus Tüübe peremies obuse posti külge kinni ja siis läksimme keik seltsis kabeli.

Ka koju soitasin ma Tüübe rahvaga seltsis obusel. Tüübe peremies kutsus aina: «Tule aga, nugukane, ikka ka obuselle!» Ma läksin muidugi. Mul on ikka mieles olnud lapsepolve soit obusega kabeli. — Ka esimisel pühal soitasin vahest Tüübe rahvaga seltsis kabeli.

(Eelmine)

4. Ei saanud vasikat kätte

Lapse sündimise ajal oli vanematel lastel ikka pärimisi, kust sie titt aga tuli ja kust sie nii järsku sai. Siis seledati, et titt tuodi Saksamaalt, kustki suure kive alt. Lehma vasiga kohta ütteldi ka, et sie on tuodud Mustakuopalt, Väessuolt.

Kord üöld kiegi isa oma lastele, et vasigas on tuodud Väessuost. Poisid menned Väessuosse etsima, kas siel viel vasiku on. Old sügisene nuore jää aig. Poisid nähned[12] *Väessuos jää all ühe isesuguse männi juure. Arvaned, et sie on vasigas. Nad menned ruttu kuo*[13]*, vottaned sielt piigi*[14] *ja kelga ja Väessuosse tagasi, et vasigas jää*

---

[10] sõitsid; [11] abikirik, suurem palvemaja (torniga); [12] näinud; [13] koju; [14] tuura

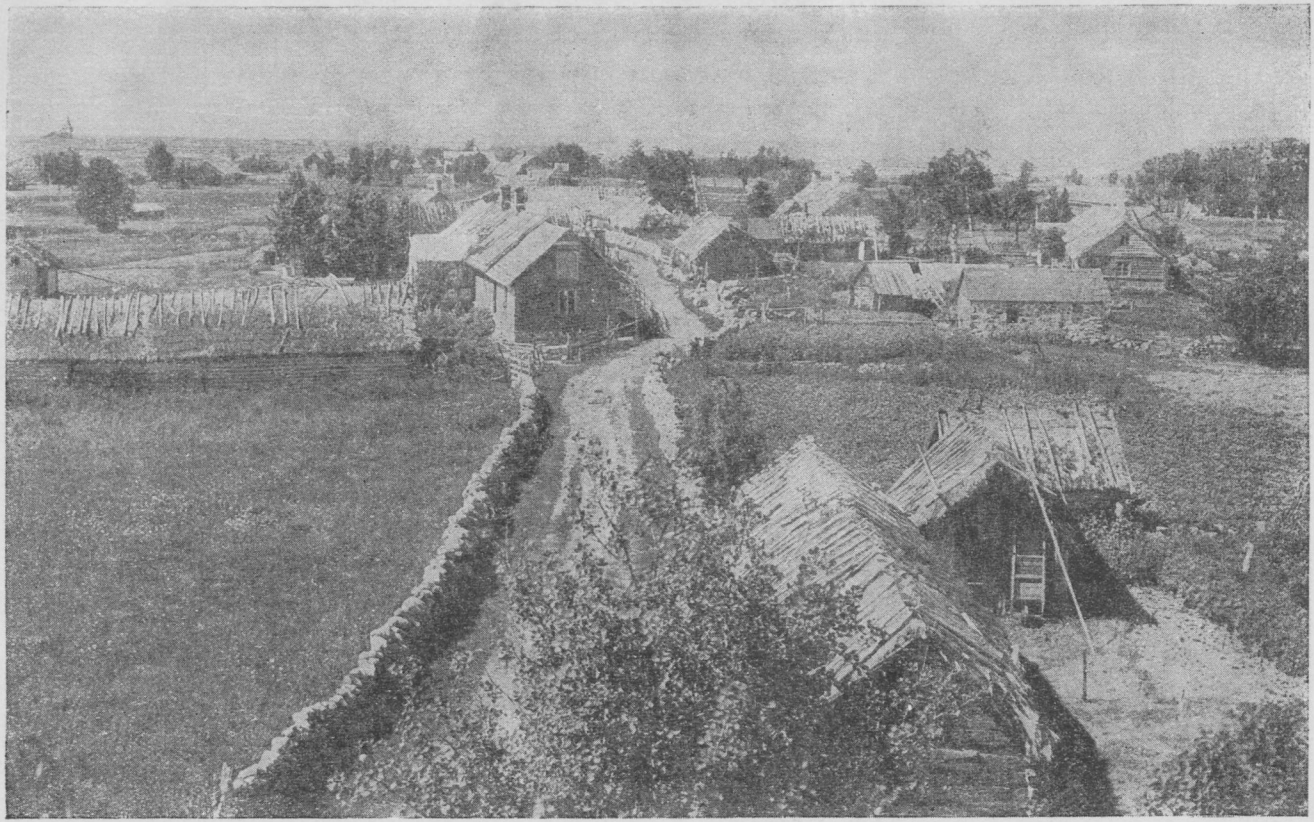

E. Vitoff'i foto, 1922.

Joon. 2. Prangli saare Länneotsa küla. Vaade põhjast.

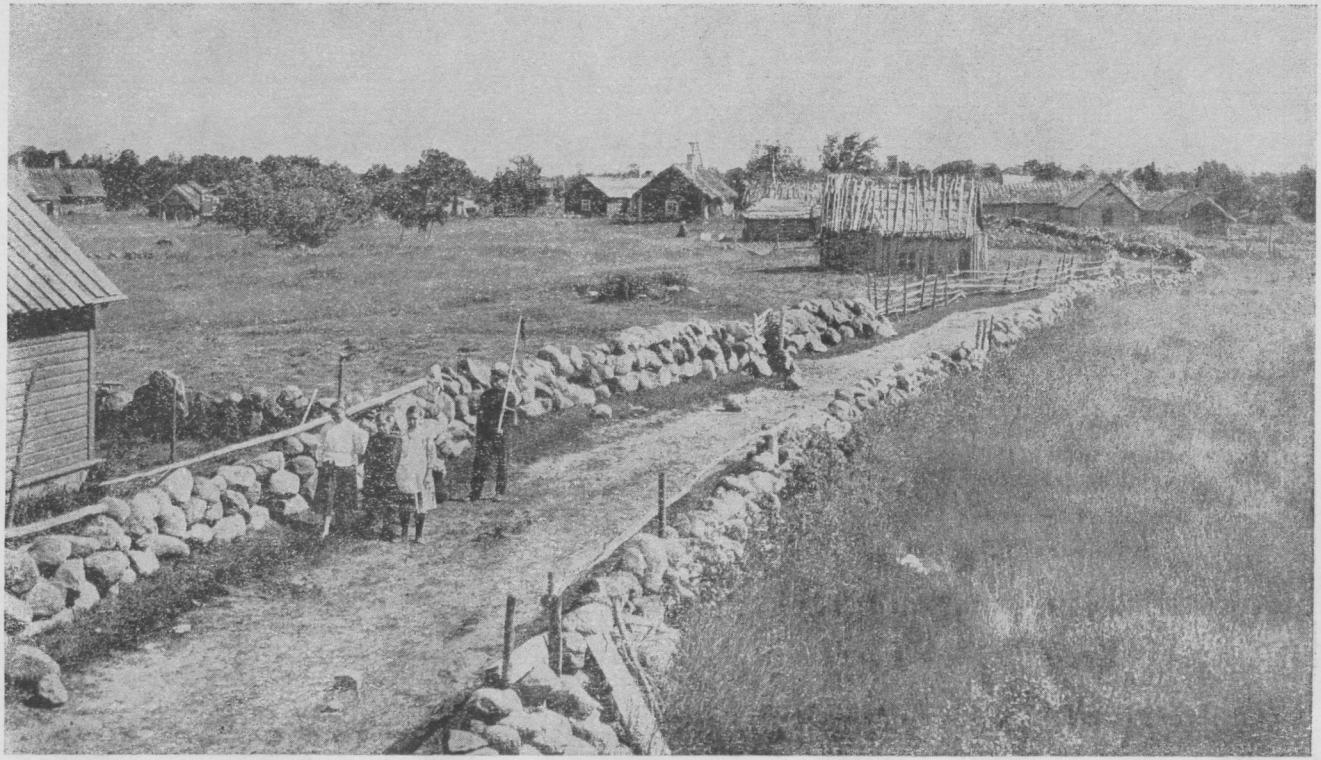

E. Vitoff'i foto, 1922.

Joon. 3. Prangli saare Eaotsa küla tänav.

alt ärä tuua. Aga ei ole siiski jää alt vasika käde saaned. Kodus rääkined siis isale ja seletaned, et nad on vasiga jalgu nähned, aga käde ei ole saaned.

(Eelmine)

5. Sipelgas ja ämblik

Karjalapsed on jättaned metsas süües ikka leivaraasukesi maha. Sippelgas mend jumalalle karjalaste pääle kaebama, et karjalapsed raiskavad leiba. Seda kuulnud ämajaak[15] *ja lähend*[16] *jälle karjalapsi kaitsema ja üttelnud, et kus neil karjalastel metsas aina lauda on, selleperast läheb ikka leivaraasukesi maha. Jumal nähänd, et sippelgas kaebas asjata karjalaste pääle ja viskas sippelga taevast maha. Ja ta kukkus keskelt katki. Aga ämajaagu lasi jumal nüöriga taevast ala. Sellest ajast on ämajaagul verk.*

(Eelmine)

6. Sõnajalaõis

Sanejalast arvata, et sie oitseb jaanilauppäeva üösel. Seda sanejala oit on mitmed käined etsimas jaanilauppäeva üösel, aga kieki ei ole seda viel löidand.

(Eelmine)

7. Kust said hülged?

Ülged said sellest: kui vaarau ajas iisraeli rahvast taga, kui nie Egiptusest välja läksite[17]*, siis sai ta nad käde Punase mere kuhal. Iisraeli rahvas pääsesite kuivale, aga vaarau vägi uppus ärä. Sellest uppunud sojaväest saanedki ülged.*

(Eelmine)

8. Ohvitser kõnnib õhus

Keisari Oskar läinud kord Mölgis tie pääl. Korraga nähnd ta siel üht ohvitseri, kes käinud ohus edasi kabeli puole. Tema vaatand kuhe järele, kuida inime ommita ohus konnib. Aga viimaks on ohvitser kadunud ärä.

(Kalle Puuström, sünd. 1871, Länneotsa küla, 1950)

---

[15] ämblik; [16] läinud; [17] läksid

9. Inimene käib õhus

Vanatua Andi on tuld kord Suuressuo mäelt ja nähnd, et kaks miest käined algul müöda maad ja perast aga ohus kunni puulatvadeni. Siis kaduned nad puude taha ärä. Nüüd rääkind ta seda imet toistelegi.

(Kalle Puuström, sünd. 1871, Länneotsa küla, 1950)

10. Inimene uisutab vee peal

Kord olin ma Jahukaril. Ma nägin, et Aabniemelt akkas üks inimene menema Ieslahele. Sie oli keskmise suurusega inimene, mina teda ei tund. Vesi oli Ieslahes vaikne ja sile nagu jää. Aga siis akkas sie inimene vie pääl keilima[18]*. Mul oli kahtlane, kuida ommita inimene vie pääl keilib. Kuid sie inimene keilis üle Ieslahe, läks siis Luo puole ja kadus viimaks ärä.*

(Eelmine)

11. Punane hobune Jahukaril

Jahukaril nähta[19] *vahest viirastusi. Ma olin kord Jahukaril lambakarjas. Korraga nägin, et maa puolt tuli üks punane obune tuhattulist ja läks lambakarja iest läbi, aga lambad ei kartaned teda sugugi. Ma panin piibule tuld pääle, tostasin siis silmad üles, aga enam ei nähnd ma obust kussagil, ta oli kadunud. Ma etsisin maast jälgi, aga ei löidand ühtegi jälge, kuigi siel oli liivane rand. Suuruselt oli sie keskmine obune. Samati oli seda obust nähnd ka üks plikka külas.*

(Eelmine)

12. Vaim kivi ääres

Ma olin kahetoistkümne aastane ja olin Nigulal last oidamas. Tulin ühel ohtal üksi Praagalt. Sain Purikive juure, — selle juures seisas Pilli tädi Kelnasist, keda just samal päeval maeti surnuaijale. Pilli tädil olite just niesamad riided seljas, mis tal olite suririideks puusärgis. Ta seisas käed kohu pääl, ise vähe koveras. Ma läksin temast müöda ja ei kartand sugugi. Aga kui ma sain müöda, Aadu akna ala, siis tuli mulle irm pääle, ma panin kuhe Eigi loigust läbi ja koju Nigulalle. Ise värisesin keigest ihust. Mu käest küsiti, mis mul viga on. Ma rääkisin, et nägin Pilli tädi Purikive juures. Peremies pani mind siis perenaise juure vuodesse magama ja ise eitas minu asemelle pingile.

(Liisa Sööblum, sünd. 1870, pärit Länneotsa külast, Kelnasi küla, 1950)

---

[18] *keilima* 'uisutama, liugu laskma keiliga, s. o. lihtsa uisuga, millel kõver terasraud puupaku all'; [19] nähakse

13. Lauritsakurat

Kaks miest, Kiini Kalle ja Rätsepa Juhanes menned lauritsapäeval[20] *merele. Kiini Kalle pole küll tahund menna, aga Rätsepa Juhanes ajand pääle. Nad läksite ommigu verku vedama. Üks elajas tuld üle parda paati, ronind paadi masti otsa ja taht selle paadi ümber kummuda*[21]*. Sie oli lauritsakurat.*

Pääle selle pole enam lauritsapäeval mere mendud.

(Eelmine)

14. Hirmus elajas

Tabani Jüri mend esimisel joulupühal püss seljas metsa. Taale tulnud vasta irmus elajas ja mend viimaks lehmalauta. Siis mend Jüri tuba[22] *ja rääkind seda toistele. Eit ehmatand sellest ja jäänd kuhe aigeks.*

(Elviine Laanemets, sünd. 1891, Kelnasi küla, 1949)

15. Hobuse pea paati

Üks mies, Madikse Juhan, käinud aina lauppäeva üösel ael[23]*. Kord tulnud madalas vies pardale obuse pää ja üölnud: «Kas süstan*[24]*?» Viel toist kerda üölnud pää: «Kas süstan?» Kolmandal kerral tulnud obusepää krobinal paati. Sie tehend*[25] *Juhanile irmu ja ta tulnud koju ega pole enam lauppäeva üösel aele mend.*

(Kalle Puuström. sünd. 1871, Länneotsa küla, 1950)

16. Rahahunnik

Meije läksime kord vennaga Mölki aabjat[26] *rannas korgemale vidama. Vend ei tahund, et ma kaasa lähen ja ajas mind tagasi, aga ma läksin ikka temale järele tükk maad iemal. Mölgi puol mulku nägin ma tie ääres raha unnigu, terve pihu täis kuhe. Ma panin käe unnigu pääle ja kutsusin venda: «Ruudi, Ruudi, tule vahtima, raha on!» Aga kui ma käe üles tostasin, ei olnud raha enam kussagi, ainult üks ainuke raha jäi pihusse, toised olid kaduned. Vend tuli vahtima, ma seletasin temale, mis ma nägin. Vend*

---

[20] lauritsapäev, 10. august, oli Prangli kabeli nimepüha; [21] kummutada, kummuli, ümber ajada; [22] tuppa; [23] *ael käima* 'madalas vees ahinguga kala püüdmas käima'; [24] *süstama* 'pistma, tõukama'; [25] teinud; [26] *aabi*, omastav *aabja* 'väike teravate otstega paat'

löi jalaga vasta maad, lükkas saapanenaga mulda üles, aga ei olnud enam midagi. Sie raha, mis ma löidasin, on viel alles. Sie on mittusada aastat vana.

(Liisa Sööblum, sünd. 1870, pärit Länneotsa külast, Kelnasi küla, 1950)

17. Rahaaugu tuli

Üks mies tulnud kerd üösel läbi Suuressuo metsa. Suuressuo mäe all kivi ääres polend tuli. Mies olnud julge ja mend tulest piibule tuld pääle panema. Ta joudand ligidalle juba. Siis tehnd tuli kolm kerda: lemps, lemps, lemps! ja olnudki kadunud. Tema mend selle kuha pääle, aga pole siel midagi olnud, ei tuhka, ei süsi ega isegi mitte tuleaset, kuigi enne oli siel suur tuli laamerdand. Ta löidand selle kuha päält ainult ühe kobika raha. Siis kaevand ta küll viel seda kohta, aga pole enam midagi löidand.

(Kalle Puuström, sünd. 1871, Länneotsa küla, 1950)

18. Luupainaja karjase kallal

Minu isa rääkis, et kui ta on käinud Aljavas[27] *tiul, on kord teda pandud karja. Ta oidand ikka luomad küll moisa oma karjamaal, aga ükskerd menned luomad ka toise talu maale. Kuid siis tulnud taale suur rammidus*[28] *pääle ega ole kuidagi enam saanud silmi lahti pidada ja ta jäänd vähe tukkuma. Aga siis tulnud üks mies tema pääle ja akkand rehuma*[29]*. Rehund kuhe tükk aega. Küll sie oli selle talu peremies, kelle maa pääle isa laskend luomad, kesse muu ikka vois olla.*

(Liisa Sööblum, sünd. 1870, pärit Länneotsa külast, Kelnasi küla, 1950)

19. Luupainaja venna kallal

Minu nuorem vend oli old juba vuodes magamas. Ohtast üöd tuld paenagas[30] *temale kallale üle vuode jalgotsi ja akkand rehuma. Vend ei ole saanud sugugi liigutada. Paenagas old miesterahvas, aga kes ta oli, seda pole tundend. Rehund tükk aiga. Vend püüdand küll jalgu risti panna, et siis läheb paenagas menema. Aga pole*

---

[27] Haljava, mõis Harju-Jaani kihelkonnas; [28] rammestus; [29] rõhuma; [30] luupainaja

saanud. Siis katsund ta parema jala suurt varvast liigutada, et paenagas läheks ärä, aga pole ka saanud. Viimaks läinud paenagas ikka menema. Vend toust siis üles, juond külma vett ja jäänd magama.

(Kalle Puuström, sünd. 1871, Länneotsa küla, 1950)

20. Tüdruk luupainajaks

Kord oli üks tütruk, kelle juures käis üks Aaleksi nimeline poiss. Aga viimaks ei ole Aaleks enam selle tütruku juure läinud. Kord ühel lauppäeva ohtal olnud Aaleks kodus vuodes ja akkand just magama jääma. Kuid nüüd näeb ta, et sie tütruk tuleb tema juure, kargab tema pääle ja akkab kuhe rehuma. Aaleks ajand teda ärä, aga ta ei lähe. Saanud viimaks tütruku väikese sorme oma suhu ja ammustand seda tugevasti.

Järgmisel ommigul nähtud, et tütrukul on lapp ümber sorme. Toised küsind tütrukult, kuidas ta sorm aigeks läks, aga tütruk pole toistele seletanud, kuidas ta sorm äda sai.

(Liisa Sööblum, sünd. 1870, pärit Länneotsa külast, Kelnasi küla, 1950)

21. Luupainaja hobuse seljas

Ühel obusel käis üösel aina paenagas pääl ja ta oli ommigul aina märg. Siis ageti selle vastu abi etsima. Tall tehti täijesti tühjaks, et näha, mis tuleb siis juure, kui paenagas on ärä mend. Siis löijetud seina äärest atruaŋg. Perenaine murdand sellel ühe aara küllest ärä. Toisel päeval oli ühel saare mihel läinud jalg vigaseks. Sie mies oligi siis paenaka saataja.

(Eelmine)

22. Paha silm

Kui kieki on imetsetud[31]*, siis ei taha ta süüa, ajab oksele ja tal on koht lahti. Minu minija oli kerra talgus. Ommigul söi ta tugevaste, aga lounal ja ohtal ei taha enam süüa nähagi ega voind kannatada, et toisedki süövad. Siis tuli ta koju ja kaebas mulle oma*

---

[31] *imetsema* 'paha sõna või silma mõjul haigeks tegema, nõiduma'

äda. Ma andasin temale viega sise tiivistrikku[32]*. Ta vottas selle ärä, aga siis akkas oksendama ja oksendas keik välja. Nattukese aja pärast akkas ta jälle süöma.*

(Liisa Sööblum, sünd. 1870, pärit
Länneotsa külast, Kelnasi küla, 1950)

23. Ussid leivas

Ma olin tienimas. Kerra läksin ma ühe külamihega linna[33]*, veimme kalu linna. Perenaine tegi just samal päeval värsket leiba ja andas mulle kaasa. Leib oli viel sue, kui ma selle panin kotti.*

Oli idatuul. Mei ei tahned minna linna randa, sest et ülevalt tuul ajas muidugi sodi Kalarannas randa ja sellest oleks olnud raske pimedas läbi saada. Jäimme selleperast üöseks Äignasse. Tembasimme paadi randa kinni ja akkasimme süöma. Minu leivakott oli keulas, külamihel peras. Ma tahtusin üle kalakastide menna keula leivakotti tuoma, aga külamies kielas, et mis sa ikka ronid, süömme nüüd minu leivakodist, küll perast süömme jälle sinu kodist. Seletasin, et perenaine pani just värske leiva kotti ja seda tahaks ikka maitseda. Aga külamies ei laskend. Söimmegi siis tema kodist.

Ommigul läksimme kalaranda. Suolajad ei olnud viel üleval. Akkasimme süöma ommigust minu kodist. Vottasin leivakanniga, andasin mihe käde[34] *ja käskesin teda leikada minu leivast omale ja mulle. Aga minu värske leib oli keik ussi täis, ei kolvanud sugugi süüa. Imestasimme molemad, sest ommita pani perenaine just ahjust väljavuetud leiva mulle kaasa.*

Ei olnud midagi tiha, söin jälle külamihe kodist. Läksin linnast koju, aga vottasin ikka kaasa selle leivakanniga, mis oli ussi täis. Ütlesin seda ka perenaisele, et leivas on ussid sies. Ka toised leivad olid kodus ussi täis.

Meil oli parajaste üks vieras mies. Perenaine akkas kiruma, et tegin eile leiba, nüüd aga keik ussi täis. Vieras mies ütles, et sie on paha asi. Ta küsis: «Kas teil on püssi?» Perenaine ütles, et on. Siis obetas vieras, paŋgu perenaine ühiksa ussi püssi sise[35] *ja lasku vasta pohist*[36]*. Ja paŋgu ussid kaltsu sise ja viegu sinne, kus arvab, et nie on pahad sinu pääle, paŋgu siis nie ussid kaltsuga maja nurga ala.*

Perenaine tegigi nii, nagu obetatud. Siis tegi samujest jahujest[37] *uued leivad, aga ussid ei tulled*[38] *enam leibijesse.*

(Eelmine)

---

[32] *tiivistrik* 'juudavaik (*Asa foetida*)'; [33] s. t. Tallinna; [34] kätte; [35] sisse; [36] põhjakaart; [37] samadest jahudest; [38] ei tulnud

24. Ohvitser näkiks

Kerd olimme ulgala[39] *Nüüti rannas karjas. Kerraga nägimme keik, et merest tuli välja vene ohvitser, kruonumüts pääs, ruos korva ääres. Siis aga kadus ärä. Meije panimme keik juoksu ega vahtind enne taha, kui saime koju ja siel kuhe tegi ala*[40]*. Kesse ikka muu oli kui näkk.*

(Kalle Puuström, sünd. 1871, Länneotsa küla, 1950)

25. Näkk

Kerd on poisikased soimaned näkki: «Näkk, näkk nuela[41] *varas, tuatütruku tuosi varas, peijupoisi miega varas!» Näkk pahandand ja tulnud poissa taga ajama. Poisid panned juoksma maa puole, sest näkk saab siel käija, kus vesi; kuival maal ei saa ta taga ajada ja voib ainult nii kaugele tulla kui vesi käib.*

(Liisa Sööblum, sünd. 1870, pärit Länneotsa külast, Kelnasi küla, 1950)

26. Kuusemets Pranglis

Vanemad inimesed konelevad, et Praŋglis on olnud varemalt suur kuusemets. Sie polenud maha, sest Praŋgli on olnud mererüövlite saar ja mererüövlid varjaned ennast kuusemetsas. Valitsuse käsu pääle on poletatud kuusik, et ävitada mererüövlite asupaik. Kuusemetsa asemele akkanud kasvama männimets.

Kuusemetsa kasvamisest annab sie tunnistust, et monikümmend aastat tagasi on Suuressuost tulnud välja suuri kuusepalke.

(Noormees-heinaline Korve heinamaal, 1948)

27. Kivi inimese jala jäljega

Mölgi mäe ligidal oli üks väike kivi. Sellel oli pääl inimese jala ase — keik viije varba asemed, kanna ase, nogus koht. Seda nägin ma poisikase polves. Nüüd olen ma seda kive viel etsind, aga ei leija enam üles.

(Kalle Puuström, sünd. 1871, Länneotsa küla, 1950)

---

[39] hulgakesi; [40] teki alla; [41] nõela

28. Ussid hulgakesi

Metsa memm mend kord randa merimiestele vasta. Ussikaril nähnd ta suure ussikarja, kes menned keik edasi. Esimisel old kruon pääs. Tema akkand kartama ja kükkitand maha. Keik ussid menned siis temast müöda ega pole temale midagi paha tehned. Metsa memm oli Metsa talu perenaine, vana inimene, keda üüti üleüldiselt Metsa memmeks.

(Liisa Sööblum, sünd. 1870, pärit Länneotsa külast, Kelnasi küla, 1950)

29. Kurat kelgul

Üks Iaotsa[42] *mies läinud kord joululauppäeval ommigu vara tuoma kelgaga merest saunavett Kurakse rannalt. Ta raijund jäässe augu, vottand pannud tuovri vett täis ja tulnud siis viega koju puole. Tulnud juba tükk maad, kui korraga läind kelk raskeks, ei jäksa enam kuidagi vedada. Ta vaadanud kelga järele, keik oli korras ega ole midagi iseäralikku näha. Ta käinud küll kolm korda vastu päeva ümber kelga, aga kelka ei jäksa ikka vedada. Siis lugenud ta issameije ärä, vottand pesti*[43] *käde ja kelk olnud jälle kerge vedada. Küllap siel kelgal ikka vanakurat istus, kes issameije lugemisel menema pistas.*

(Eelmine)

30. Naised niidavad lambapäid

Lussmanni Madis rääkis, et neil oli alati üösel käidud laudas lambai niitamas ja niidetud lammastel paljaks ikka posed ja kael. Ega sie ikka ää asi ole ja siin pole keik korras. Madis taht passida, kes nie siis tema lambai käivad niitamas, läinud laudalakka otsale, pugenud pirguse korvi[44] *ala ja jäänud vaanima*[45]*, kes tuleb lambai niitama. Siis nähend ta: kaks naist tulled lauta, rättikud ümber pää ja lambarauad käes. Toine naine üölnud: «Kas vottamme selle esteki*[46]*, kes korvi all on?» Vanamies saanud irmuga lakkaotsast maha ja tuba. Aga naised kaduned sest saadik ärä ega pole enam lambai niitama tulled.*

(Eelmine)

---

[42] küla Pranglis; [43] *pest* 'tugev nöör, köis vedamiseks'; [44] peergudest valmistatud korv; [45] piiluma, luurama, vaatama; [46] esiteks

31. Soldatid surnuaial

Enne Esimist maailmasoda on Prangli surnuaijal nähtud suurt karja soldatisi, kes läinud üle surnuaija otse päevaajal. Siis on nad järsku kaduned. Inimesed on arvaned, et nüüd tuleb ikka midagi. Ja eks tulnudki suur soda ja eks neid soldatisi maetud siis küll surnuaidadesse.

(Eelmine)

32. Tuli kabelis

Praaga pimememm rääkis, et ta nuorenasa[47] *nähend kord kabelis enne päevatousu tuld. Tema mottelnud, kes siel piaks ommita olema. Siis pannud riidesse ja läind ka kabeli. Kabelis istunud edepingis üks naine, kes iljute surnud ja surnuaida maha maetud. Sie vaatand teda ja ööld temale: «Ega nüüd ole sinu kerd, nüüd on minu kerd.» Siis rääkind ta edasi: «Tie oma kuue*[48] *nüöbid lahti ja kui sa koju lähed ja kieki käib sinu kuube kinni, siis lase kuub maha ja mene ise ikka edasi!» Tema tehnudki nii ja mend välja kabelist. Kabeli ies tunneb ta, et kieki akkab tema kuuest kinni. Tema laskend kuue maha ja läinud kiireste edasi. Kui valge tulnud, mindi kabeli juure kuube vaatama. Kuub oli kabeli maal kaltsujeks kisutud.*

(Eelmine)

33. Oleviste kirik

Oleviste kiriku on ehitand Olev. Sie on olnud kuutobine, keda ei tohi nime järele üüda, sest siis ta kukkub maha. Kui kirik on juba valmis saanud, tuond Olevi naine Olevile süüa. Ta üüdand: «Olev, tule süöma!» Olev on kuulnud oma nime, ärgand kuutovest ja kukkund maha kuhe surnuks. Taal tulnud kärnkonn suust välja.

(Eelmine)

---

[47] noorena, oma nooruses; [48] seeliku

34. Nuudi Jaan

Ülgases Uues külas elas kord Nuudi Jaan. Teda üüti ka viel Undi Jaaniks, sest ta oli tappand undi ärä palja kättega. Unt on kord tulnud ulvist[49] *reijalle*[50]*, kukkund maha. Jaan mend reijalle. Unt karanud temale kallale. Jaanil pole midagi käes olnud ja unt kiskunud temal päänaha ärä. Jaan on aga undi siiski ärä käägistanud. Selle ette saanud ta oiguse seista mütsiga ärra ies. Toised on pidaned juba kaugel ärra ies mütsi maha vottama*[51].

(Liisa Sööblum, sünd. 1870, pärit Länneotsa külast, Kelnasi küla, 1950)

35. Suitsunooda toomine

Meil oli kord suitsu tuas. Isa ajas minu naaburitua juurest suitsu nuota tuoma. Ma läksingi. Siel küsiti, mis ma tulin. Ma vastasin, et isa saatas tuoma suitsu nuota, sest meije tuba on keik suitsu täis. Mulle antigi vanad katkised aluspüksid ja üöldi, et nendega saab küll suitsu tuast välja viija. Ma vein[52] *nie koju. Vend vottas püksid ja tegi nagu ajaks ta suitsu tuast välja. Tuba läks ka selgemaks. Aga kui viimaks seletati, et minu*[53] *suitsu nuodaga lihtsalt narriti, siis akkasin ma nuttama.*

(Eelmine)

36. Kes, kurat, seda tegi?

Üks peremies old vääga paha ja pole laskend tüölisi süöma pääle kuigi palju magada. Ta pand magama eites parema jala pahema jala suure varba otsa ja kui sie maha kukkund, ajand toised kuhe jälle tüöle. Kord aga jäänd ta raskesti magama, toised panned temale pulgad jala korva ja jalg pole maha kukkunud. Selleperast jäänud ta kauemaks magama. Kui ta viimaks üles toust ja seda märganud, et temaga on tehtud paha nalja, siis kirunud ta: «Kie kurat seda tegi?»

(Kalle Puuström, sünd. 1871, Länneotsa küla, 1950)

---

[49] *ulv* 'olviauk, katuseharja otsas olev auk'; [50] rehe alla; [51] Jõelähtme kirikukroonikas märgitakse, et «1851. a. sai Uuekülas üks hunt maha löödud, kellega Knuudi Jaan Metstak kaua maadelnud oli». Nähtavasti on Nuudi Jaan seesama Jaan Metstak [Vt. Tomberg, O., Tagasivaade Jõelehtme koguduse möödaläinud aegade peale, Tallinn 1912, lk. 21]. (G. Vilbaste); [52] viisin; [53] mind

37. Lihakausi kaugus

Rätsepp olnud talus tüöl. Keidetud lihasuppi, aga liha pole pandud lauale, vaid lihakauss jäetud ahjuotsele. Rätsepp pannud seda tähele ja akkand ajama undist juttu. Ta rääkind üht ja toist ja on viimaks üölnud: «Ma olen unti näinud niisama ligidalt kui sie lihakauss ahjuotsel.» Perenaine tuonud siis ka lihakausi ahjuotselt lauale.

(Liisa Sööblum, sünd. 1870, pärit Länneotsa külast, Kelnasi küla, 1950)

38. Ma olen peretütar!

Ühes peres on olnud peretüdar ja tienija. Peretüdar kudunud kaŋgast ja tehend omale neli sieligu. Tienija kudund ka kaŋgast ja saand aga ühe sieligu. Sinne peresse tulnud üks vana inimene ja üölnud peretütrele: «Miŋgeperast sa saad neli sieligu, tienija aga ühe?» Peretüdar tuld kaŋgaspuude tagast välja, lüönd jalga vasta perandat ja üöld: «Miŋgeperast ma siis peretüdar olen.»

(Eelmine)

39. Saapasilmad

Üks praŋglimies taht omale ostada saapakousse[54]*. Ta mend saapakauplusesse ja küsinud siel müijalt neid. Müija ei ole saanud aru, mida oijete taheta ja vastanud, et neid ei ole. Praŋglimies aga näeb, et on kuhe ledi pääl neid ja näitab, et siin on ju koussid. Aga taale vastada:*[55] *«Nie on saapasilmad.» Praŋglimies ütleb siis, et neid ta just tahubki.*

(Kalle Puuström, sünd. 1871, Länneotsa küla, 1950)

40. Ilus prees

Mies mend veneturule priesi ostama. Ühe juudi juures on mies löidand ilusa priesi. Juut pand priesi mihele rinda ja üölnud: «Ilus vanamies, kaks priesi rinnas.» Mies mend koju, näitand eidele oma ilusai priesisi. Kuid rinnas pole olnudki priesi, sest juut oli vottand isegi tema vana priesi rinnast omale.

(Liisa Sööblum, sünd. 1870, pärit Länneotsa külast, Kelnasi küla, 1950)

---

[54] *saapakoussid* 'saapasilmad, millest läbi käivad saapapaelad'; [55] vastatakse

41. Kuidas saab võid?

Kaks kolgamiest rääkind omavahel: «Minu naine saab äste void.» Toine ütleb: «Mei ei saa ühta void, ei tule manti[56] *pääle.» Siis obetanud esimine: «Ärä vade*[57] *pia külmas, ärä vade pia palavas, vade pia parajas, siis tuleb mant pääle.»*

(Liisa Sööblum, sünd. 1870, pärit Länneotsa külast, Kelnasi küla, 1950)

42. Maameeste suur kalasaak

Tiislarille[58] *on tulled mantrest*[59] *inimesed. Olled pärit Aljavast. Nad tuoned saarde ka esimise ounappuu. Nad olnud merepüügiga arjumatta. Kord menned nad merele, saaned saagiks kaks kala. Naine on ruemustand: «Oh sa aig, kui jumal võib inimese pia rikkaks tiha!»*

(Eelmine)

43. Lähete lõhki . . .

Ühte peresse tulled külalised. Neile antud süüa. Lapsed on vahtined laua juures, kuida külalised süövad. Viimaks üks laps üölnud: «Süöga, süöga! Varsti lähete lohki kui pajuvile.»

(Eelmine)

44. Mis mina, väetike, söön

Olnud kaks perenaist, rigas ja vaene. Rigas üöld: «Küll meije vabatnaine süöb aga liiga palju, tegeb kappa täis kaljapudi ja süöb keik korraga ärä. Aga mis mina, väetike, süön! Leikan mone killu liha pannusse, lüön mone muna pääle, — jälle süögikerd müödas.»

(Eelmine)

45. Erilised kõned

Mones peres räägita isemuodi. Miŋgest sie tuleb, seda ei tiija. Olimme kord Innul. Siel keideti parajaste suppi. Pada akkas kiema. Peremies küsis siis: «Liis, Liis?» — «Missä?» küsis sie omakerda. «Kus kulp?» — «Etsi ise!» — «Neh-ähh, eks olegi siin.»

(Eelmine)

---

[56] *mant* 'rõõsk koor'; [57] vaid; [58] talu Kelnasi külas; [59] mandrilt

46. Käi, kurat, rekke!

Kirikärra on käind Praŋglis. Tagasi mennes on olnud karta jää liikuma akkamist. On küll tottatud, kuid maa lähedal on juba olnud näha lahtist vett. Tuul läinud ka vägevaks. Praŋglimies pidanud obuse kinni ja vaatand, mis tuleb tiha, aga arvanud, et saab pääseda mandrile, kui kiireste soideta. Ta üöld Loppenovile[60]*: «Käi, kurat, rege*[61]*, summajus*[62] *paistab!» Ja soitand ies menema.*

(Albert Martin, umbes 50 a. vana, pärit Neeme külast, Aksi saar, 1950)

47. Inglisman Pranglis

Meije vanemije vanemate ajal on iŋglisman[63] *käinud Praŋgli saares. Soldatid on laskened külas maha püssiga kukku ja kanu. Nad on maksaned nende iest ja maksaned äste.*

(Kalle Puuström, sünd. 1871, Länneotsa küla, 1950)

48. Käkki ei söö hobunegi

Praŋglis ei olnud verekorjamine muodis ega tehtud siin ka kuigi palju käkki. Moni arv ikka vahest tegi. Kord soitasin ma obusega külasse. Üks vanaeit istus mulle rie pääle ja ma vein teda edasi. Kui ta viimaks maha läks, andas ta mulle tükki käkki. Ma ei tahund[64] *süüa, vaid pakkusin obuselle. Aga obune nuusutas käkki, tembas nena krimpsu, mokk rippus ala ja ta ei akkand seda sugugi süöma. Obune ei tahund käkki.*

(Eelmine)

«Kolgamies tappas päsu[65] *ja tegi ühiksakümmend kägu»*[66] *— räägiti, kui pandi verele palju vett juure. Seda räägiti pilkeks.*

(Liisa Sööblum, sünd. 1870, pärit Länneotsa külast, Kelnasi küla, 1950)

---

[60] Jõelähtme pastor Loppenowe; [61] rekke; [62] *summajus* 'lahtine koht jääs, mille kohal on külmaga veeauru, sumu'; [63] inglased; [64] ei tahtnud; [65] pässi, jäära; [66] käkki

49. Vaskvõru jalaluu ümber

Migantsul[67] *läinud kord lamba jalaluu katki. Vanamies andand lambale vasekraapei sise. Jalaluu paranend ärä. Kui ta lamba ärä tappand, olnud kondi ümber vaskveru.*

(Liisa Sööblum, sünd. 1870, pärit Länneotsa külast, Kelnasi küla, 1950)

50. Tuule ostmine

Metstua Juhan oli kerd ostand merel tuult, kui tuul oli vaikne. Ta viskand raha mere, vilistand ja lehvitand mütsiga. Aga tuult ei tulnud ühtagi rohkem. Meil üölda vahest, kui merel on vaikne: «Viska kopkas mere, saad tuult».

(Kalle Puuström, sünd. 1871, Länneotsa küla, 1950)

51. Lambavargad Lool

Kord vanal ajal tulled vargad Prangli saare Luootsa, et sielt varastada lambai. Lambakari süönud siel ja karjatsi[68] *pole juures old, nagu ikka vanal ajal. Vargad akkaned lambai ajama Rouendi otsa. Kuid Tiislari üks mies on nähnd postilt*[69]*, et vargad ajavad lambai Rouendile. Ta kogund mittu miest ja siis on nie menned mitmekesi sinne. Nad pärined: «Mis tei lambai ajate?» Vargad vastaned, nie on mamma lambad ja nad vievad mamma lambai. Mihed vastaned, et nie pole kellegi mamma lambad, akkaned varastega pahandama ja tahtuned mihed kinni vottada. Nie saaned aga menema.*

Sie oli juba enne minu aiga.

(Liisa Sööblum, sünd. 1870, pärit Länneotsa külast, Kelnasi küla, 1950)

52. Täi ja kirp

Täi palund tormi, sest laine viib randa, aga kirp palund vaiki ilma, et siis saab üppada.

*

Täi pajas paisub, kurika all kuulab, aga ingevaentlane on saunaöil.

(Eelmine)

---

[67] talu Länneotsa külas; [68] karjaseid; [69] vaatepostilt

53. Kodukäija juba matuse ajal toas

Innu vanamies on juba madukse ajal käind kodus. Kokkad keitaned küögis. Üks kokk tuld küögist tuba, et sielt midagi viija, aga näeb — taat on tuas! Ta kutsund toised vahtima ja ka nie on nähned taati. Kuid siis on taat järsku ärä kadund.

Ka old Innu taadi puusärk vääga raske, kui teda tuast välja kannetud. Ka surnuaijal on taati nähtud. Kerd tahtund ta ühele mihele kallale tulla, aga pole saand üle risti. Siis pandud taadi auale perandalauad ja siis on ta jäänd auda rahule.

(Kalle Puuström, sünd. 1871, Länneotsa küla, 1950)

54. Mardus

Olin kord uega[70] *tuas ja magasimme seltsis. Oues oli kuupaiste, valge nagu päeval. Minu ode nägi enne, et naaburitalu puolt tuli meije puole üks valge mies. «Kesse muu ikka on kui mardajus»*[71]*, arvasimme. Ode pani tuba*[72] *isa ja ema vahele vuode ja karjus: «Valge tuleb, valge tuleb!» Ma nägin valget miest ka ja läksin oma vuodesse tekki ala. Isa läks oue vahtima, ta ei nähnd enam kedagi.*

Kahe nädali perast suri naaburitalus ärä nuormies. Sie ei voind muu kieki olla kui mardajus.

(Liisa Sööblum, sünd. 1870, pärit Länneotsa külast, Kelnasi küla, 1950)

55. Parun sai otsa

Kord on tahtund Praŋgli moisa omaniku, Aljava paruni poig tulla Praŋglisse ajutiseks ennast ka rahvale näitama. Ta on palgand Rohuniemest omale paadimihe, kes aga pole äste tundend Praŋgli randa. Ilm läinud tormiliseks. Paadimies on joudand Rivi nieme otsa, kuid sattunud Vennaste kehvlile[73] *ja paat kummunud. Keik kolm miest, parun ja kaks mantrimiest, saaned surma. Rannas olnud juba jääsuppu*[74] *ja nad pole kuidagi pääsened randa.*

Parunil olnud kaasas ka kuer. Sie ujund randa ja aukunud siel niikaua kui meri uhtund paruni merest randa. Siis olnud ta surnu juures ja kui paruni surnukiha on tuodud sielt ärä, siis pole kuer tulnud ärä, vaid surnud sinne.

Sie oli enne minu mäletist.

(Kalle Puuström, sünd. 1871, Länneotsa küla, 1950)

---

[70] õega; [71] mardus, õnnetust või surma ennustav viirastus; [72] jookis tuppa [73] *kehvel* 'madal kivine koht meres ranna lähedal'; [74] jääsuppi

56. Nipritsa Indrik

Nipritsa Indrik olnud ka üks moisavalitseja perast Pärki. Ta old viel pahem mies kui Pärk.

Nipritsa Indrik on tahtund Pranglist vottada naise. Akkand ühe tütrukulle pääle käima, et tule aga naiseks. Tütruk pole tahtund. Viimaks saanud siiski tütruku nousse. Läinud juba laulatuselegi. Tütrukul olnud kieki toine, kellele tahtund mihele menna. Kiriku juures üttelnud Niprits pruudile, et peigmies magab vast püksata lakkas. Pruudil akkand sellest süda nii valutama, et tuld kuhe altari iest tulema ega pole mend Nipritsalle.

(Liisa Sööblum, sünd. 1870, pärit Länneotsa külast, Kelnasi küla, 1950)

57. Tähtpäevadest

Moned on vana-aasta ehtul kell kakstoist üösel pühkined tuaperanda, pannud tuaprügid sieligurüppe ja viined nie risttiele vai ka lihtsalt tanuvalle[75] *ja kuulaned, — kus laudu laksudetud, siel tuleb surma, kus kuer aukund, siel tuleb kosja, kus nutteda*[76]*, siel sünnib laps.*

*

Uueaasta lauppäeva üösel piab süöma kakstoist kerda. Lapsed, kellel on ää isu, püüdavad seda ka tiha.

*

Uueaasta lauppäeva üösel ei magada palja jalu, sest siis lähevad jalad mädanema ja lüöd jala vasta kive ega saa siis terveks. Selleperast magada[77] *ikka siis sukkijes.*

*

Mida näha uueaasta lauppäeva üösel unes, sie läheb ruttu täide.

(Eelmine)

*

Uueaasta lauppäeva üösel lasti tuplist püssi ja valati onne.

*

Kui uusaasta tuleb esimiseks külaliseks miesterahvas, siis on uuel aastal ää onn, kui naisterahvas, siis paha.

*

---

[75] tänavale; [76] nutetakse; [77] magatakse

E. Vitoff'i foto, 1922.

Joon. 4. Prangli saare sadam. Vaade kagust.

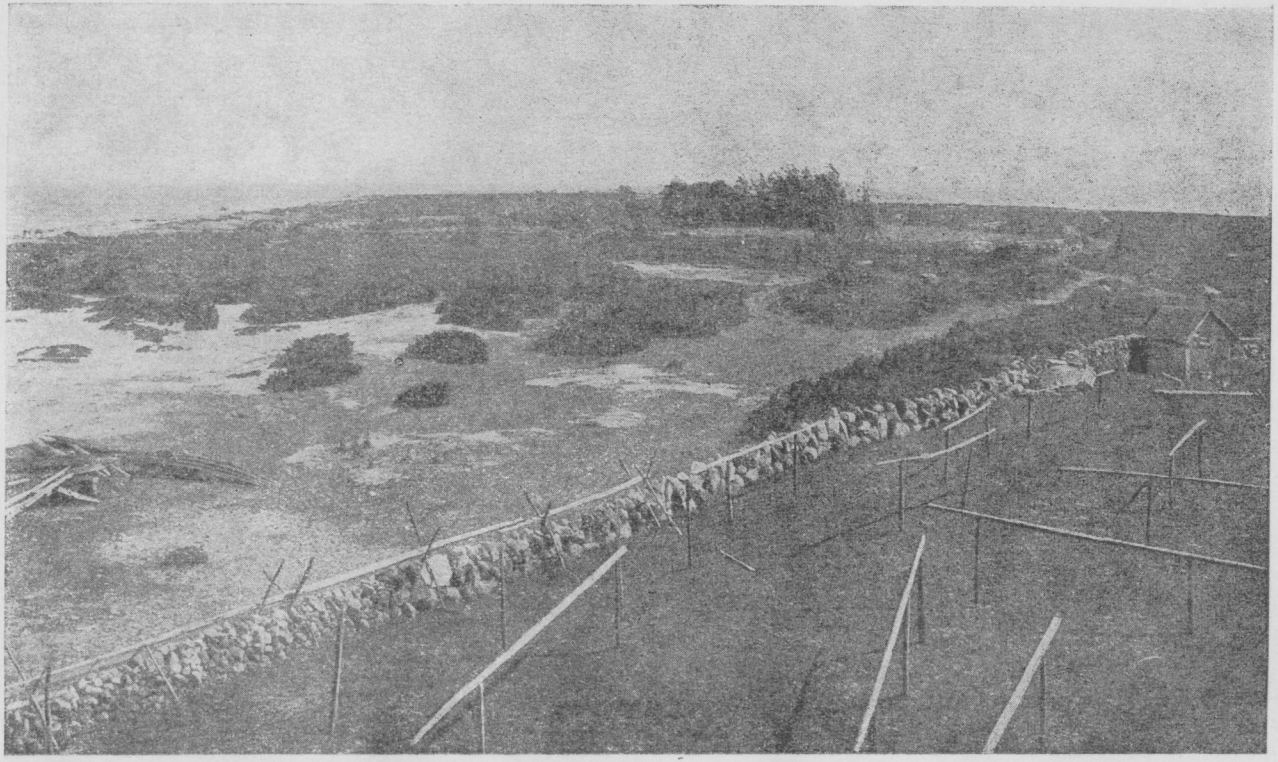

E. Vitoff'i foto, 1922

Joon. 5. Aksi saare kirderand

Uuel aastal üöldi naaburitele külasse mennes: «Tere uomigut! Ääd uut aastat! Rahu, tervist vanaks elada! Rikkaks saada! Vähe lapsi, palju leiba!» Kaik sellega.

*

Tõniksepäeval[78] *läheb talveselg katki.*

*

Kui küüntlapäeval[79] *saab ärg juua kadukse alt, siis maarjapäeval*[80] *ei saa kukkki. Sie on: küüntlapäeva ümber on ikka sula, maarjapäeval aga külmedab ja küüntlapäeval on siis enam nokka kastada.*

(Kalle Puuström, sünd. 1871, Länneotsa küla, 1950)

*

Vastlapäeval[81] *panite mihelemenemise ialised tütrukud siajalakondid perandalle ja ristisite iga kondi kavaleri nimega. Siis lasti kuer tuba nende kallale. Mildise kondi kuer vottas, sie kavaler tuli kosi.*

*

Siajalakondid pandi vastlapäeval keik perandalle ritta, anti igale kondile täiskasvanud tütruku nimi ja lasti siis kuer nende kallale. Kelle kondi kuer keige enne vottas, sie sai ka keige enne mihele.

(Liisa Sööblum, sünd. 1870, pärit Länneotsa külast, Kelnasi küla, 1950)

*

Vastlapäeval viedud siajalakondid metsa, et siad suvel seisuksite äste metsas.

(Iida Noormets, sünd. 1899, pärit Länneotsa külast, Tallinn, 1949)

*

Madiksepäevast[82] *akkavad keik olekorred ja einakorred vihkama lund.*

*

Madiksepäeval lasta kuum kivi vie pohja ja jää akkab sulama.

(Kalle Puuström, sünd. 1871, Länneotsa küla, 1950)

*

---

[78] tõnisepäev — 17. jaanuar; [79] küünlapäev — 2. veebruar; [80] maarjapäev — 25. märts; [81] vastlapäev — teisipäev pärast paastupüha; [82] madisepäev — 24. veebruar

Jaagupipäeval[83] *lähteb raudnael einasse, — ein lähteb kovaks ja seda on raske niitada.*

(Iida Noormets, sünd. 1899, pärit Länneotsa külast, Tallinn, 1949)

*

Jaagup viskab raudnaela einasse.

(Eelmine)

*

Jaagup näljakannikas, laurits lai leib, pärtel[84] *paks päts.*

*

Mart soitab, maa müriseb, —
säresappist saanikane,
pihlakasta piitsukane,
olekorrest luogakane.

(Liisa Sööblum, sünd. 1870, pärit Länneotsa külast, Kelnasi küla, 1950)

---

[83] jaagupipäev — 25. juuli; [84] pärtlipäev — 24. august

II. KUUSALU MURRAK

MURDETEKSTE JUMINDA JA PÄRISPEA NEEMELT

Kogunud Gustav Vilbaste

1. Hunt viis lapse

Vanemal ajal, ninda sada viiskümmend, sadakaheksakümmend aestat tagasi eländ Tammistu külläs Roigu talus peremies. Sie old nadukane[1] *joukamb mies. Tämä käünd obusega linnas tihtipääle. Linna viend ta mone naula*[2] *void vai mone paari muni müüä. Kerra tuld jällegi linnareisust ehtu iljapääle kuo*[3] *tagasi. Tehnd obuse vaŋkri iest lahti, pand oue köüde ja mend magama.*

Uomigul üles tousses akkand taskust rahakotti ottama[4]*, — kotti pole taskus ollagi. Noh akkand siis kuerde-kassijega rahakotti etsimä, aga kustagild pole kotti väljä tuld. Rahakott old vähikäne, — — — ja raha old moni rupla siess, mes linnast sai. Etsitud ja etsitud ullupüörä kaik kuhad läbi, kustagild pole kotti väljä lööländ. Ka vaŋkrivahe etsitud läbi, üksipulgi tuustitud einäd vaŋkris läbi. Muist eini oli aga neije*[5] *oma must künnüärg üösel nahka pand — ärg oli oues köüès, pääst köüe otsast lahti ja mend vaŋkrile einde kallale.*

Siel talus old üks nuorukane tütrik vai tienijä old. Viimaks agetud[6] *sen pääle ajama raha vargust — kuhuki muuale raha saada ei voind. Tütrik palund lihatsikieli*[7] *polvilla maass: tämä ei ole ottand raha ega tiije sest midägi, kus sie raha on voind saada. Tütrigü pää jäänd ige*[8] *kandama varguses ja tuubitud toine talust menemä viel pääle kauba.*

Peremihe süä pole andand ige rahu, — oli jo sel ajal moni rupla suur varandus. Ottand neuks ja mend targa juurest neu küsümä, kuhu vois raha saada. Kussagi Tallinna ligidäl eländ üks kuulus tark ja sinne ottandki reisu ede kuoss oma viije-kuue aestase pojaga. Peremies viend poissi ka targa juure tuba, kussa ige poissi väljä jädäd. Tark oli possutand oma vigurisi ja pominu[9] *oma ede pomi-*

---

[1] natukene; [2] naela; [3] koju; [4] võtma; [5] nende; [6] hakatud; [7] pisarsilmi, haledalt; [8] ikka; [9] pominaid, pomisemisi

seda. Viimaks üttel mihele: «Ma räägin sulle oigust, kui lubad sen mulle, kes sulle kodu oues esimäseks vasta tuleb, kui kuo lähed.» Mies pidänd aru: «Kes mulle ige muud kodu oues vasta tuleb kui kuer ja tühjä sest, voib anda sen küll.» Lubandki targale esimäse vastatulija. Tark üeld sen pääle: «Rahakott kuoss rahaga on musta ärjä kohus.» [10]

Mies tuld targa juurest tulema ja onnelik, et saab tappajes ärjä kohust raha käde. Ehmadus old aga suur, kui kodu verävä juost tämä neljäaestane tüdär tämäle vasta. Mies rääkind kodu, midä tark rääkis ja ka oma lubajuksest [11] *targale andada esimäne vastatulija. Vanemad olled molemad irmul lapse peräst ja oijetud sedä nindagu silmäterä. Ei ole kuhuki last üksinnä jäätüd. Must ärg tabetud küll ärä ja eks ole rahakott kuoss rahaga oldki ärjä mauss — mies pillas kodi taskust vaŋkrisse ja ärg söi eindegä rahakodi vaŋkri päält omale sise.*

Siis, kui mies pojaga targa juurest kuo tuli, akkand poiss rääkimä isale: «Isa, kas sa nägid targa juures kahte miest? Üks oli üleni must ja toine valge mies.» Must mies sosistand targa korva ääres: «Ärä räägi oigust, kus raha on.» Valge mies aga sosistand targale korva: «Ütle, et raha on musta ärjä kohus.» Mies üöld poissile: «Mes ullu juttu sa ajad, ei mina nähnd ega kuuld kedägi mihi, vade tark oli üksi tuass.» Poiss ajand aga pääle: «Oli jah kaks miest, üks must, toine valge targa juures.»

Targa juures käümine old kevädisel ajal. Last oijetud ja valvatud terve suve ja sügüse uolega. Nähtüd viimaks, et midägi sest ei tule ja viimaks unestetud juba piaaigu kogu asi ja lubajus targale.

Ühel sügüse ehtul pimedigus menned poiss ja plikka oue oma asjale. Poiss tuld tuba tagasi, aga plikkad pole tuld. Tuassolijad kuhe küsümä: «Kus Malle jäi?» Malle oldki sen lapse nimi, kedä oijeti alade [12]*. Poiss vastand: «Kuts vei* [13] *Malle ärä.»*

Noh ehmadus old vanembijel suur. So siis nüüd vei unt lapse menemä. Agetud kuhe ümberriŋgi etsimä ja taga ajama. Sel ehtul aga sadand nadukane lund ja ohukane lume kirme old maass. Tulelontijega mendüd siis undi jälgi müöde järel. Ka naaburi mihi tuld abi unti taga ajama. Unt mend aeva metsä puole ja viimaks Tönükse karjamaal löüetüd maast elmerida, mes lapsel kaulas [14] *old. Paksema metsä ala joudes kaudetud undi jäled uobis ärä. Metsä all old maa paljas ja pime ka, kust sa oskad etsidä enämb. Tuldud kuo tagasi ja uomigul valgevarul mendüd uuest etsimä. Mones kohas old verepritsesi lume kirme pääl nähä ja sen järel mendüd edesi. Viimaks Ägäsi talu karjamaal Sigakopli suure kive juurest löüetüd lapse puruks näritüd reis ja verisi särgi rebalu* [15]*. Muud pole enämb midägi nähä old kussagi kandis. Sinne Sigakopli kive juure, kust löüeti lapse reis, pandud tammine rist maa sise.*

Minu vanaemä Miina Kokk, sündind Kempmann, surnud seitsmekümme ühiksa aesta vanaduses viistoist aestat tagasi, üttel

---

[10] kõhus; [11] lubadusest; [12] alati; [13] viis; [14] kaelas; [15] räbalaid

nägemä sedä risti viel siis, kui tämä kuue-seitsme aestaseld siel karjas käünd. Iljemb muidugi pehtis[16] *rist, aga rahva suus on ige jutt, et unt viend lapse Roiguld ja murdand Sigakopli suure kive ääres maha, kust lapse reis löüetüd.*

(Eevald Lindström, sünd. 1915,
Tammistu küla, 1956)

2. Kaiepäev

Se juhtund juba palju aiga tagasi. Ei muista[17] *mina enämb aiga ega kohta, kus küläs just juhtus; judustaja küll tiess*[18]*, olen aga isi unestand. Emä kääst küsüjes ka tämä on unestand, arvas olema kuuld, et Virve vai Tappurla küläs. Oli eländ Kaije nimeline tütrik. Tämä ottand toisel jaanuaril rannast vähikäse paadi ja soudand rannast iemäle. Ise lauland soudajes: «Nüüd jumalaga kaik maailm, mind enämb ei nää teije silm.»*

Ninda ka old, pole enämb kennegi[19] *sen tütrikkü nähnd. Arvetud, et tütrik endäst mere pääl ubut.*

Sedä päivä, toist jaanuari vai nääri kuu toist päivä agetud siis üüdämä tütrigü nime järel Kaije päiväks, sest Kai sai sel päiväl mere pääl otsa. Iljemb lühendetüd kaijepäiv rahva suus kaepäiväks. Sedä kaepäivä agetud siis pidämä rahva ulgas onnetumaks päiväks. Sel päiväl ei ole kennegi usaldand merele mennä, sest kardetud, et sidä vai neid tabab onnedus merel. Ka pole sel päiväl verku parandetud egä midägi tüöd tehtüd, mes mere vai kala püüdämisegä ühendükses. Kui moni vahel akkandki verku parandama, siis toised kuhe oijatand: «Ärä sedä tie, kae kasvab silmä pääle.» Ka usutud, et kogul aestal ei ole siis verkujel onne, lohkub[20] *verku vai saavad vergud tormijes otsa.*

Iljemb akkaned juba moned sidä kommet tühjäks panema — tühi ebausk kaik. Ninda mennedki kaepäiväl kolm venda verkujega merele. Ise üöld mennes: «Lähme Kaije katsumaije, kas Kai meile kaluje andab?»

Kolmekeste menned rannast väljä, aga randatuliji pole old ühestki enämb. Kennegi pole neid nähnd egä kuuld kustagi kandist.

Kaigil kolmel vennal old naised, ühel naisel iseki laps juba. Naised uotaned mihi kuo tulema, aga asjata. Küll siis old nuttu ja ulina[21]*, kui nähned, et mihi enämb kustagi väljä ei ilmu.*

Viimaks naised menned targa juurest neu küsümä, kus mihed said ja kas viel tagasi tulevad. Tark loitsend ja tehnd oma noijavärki tükk aiga. Viimaks üöld: «Mihed voivad kaik neljäspäivä üösel kuo tulla. Tehkä süömäd-juomad valmis, siis mihed tulevad.» Naised olled onneligud, et saavad jälle mihed tagasi. Tulledki targa juurest tagasi ja valmistaned neljäspäivä ehtuks kaik kerda. Neljäs-

---

[16] mädanes; [17] ei mäleta; [18] teadis; [19] keegi; [20] lõhub; [21] ulgumist

päivä ehtul olledki kerraga mihed kopsti uksest sies, kaigil riemusad näüd iess. Kallistetud naisi ullupüörä. Ühelgi naisel pole tuld ede miesteld küsüdä, kus sen aja olid.

Naised panned krabinal süömäd-juomad lauale ja agetud süömä. Süömäajal aga pilland naise süles istuv laps lusiga permandulle. Naine kummardand laua alt lusika ottama, kuid nähnd, et miestel old kaigil jalguje asemel obusekapjad. Naine ehmatund mes irmus, aga pole julgend sedä ka toistele naistele üöllä. Ise metlend: «Ei siin tänä küll oige asi ole.» Toised akkaned küsümä naise kääst, kui nähned, et naine ninda paha nägü old: «Mes sul viga?» Naine vastand: «Süä läks ninda pahaks ja sendä[22] *paha olla.»*

Saadud siis süönd. Naised tehned miestele asemed valmis ja toised naised eitäned juba oma miestega magama. Lapsega naine aga kohmitsend viel tuass riŋgi. Mies old juba asemel ja kutsund ka oma naist magama. Naine vabandand vasta: «Ma käün viel lauda juures, siis tulen.» Ise pidänd aga aru: «Ei lähe mina sinuga magama ega vie ka last sinu juure. Mes ma, iŋg, pian tegemä nüüd vai kuhu menemä! Nalja siin küll ei ole. Mes muoti saan endäst ja last päästä.»

Mies saand juba pahaseks, miŋgeperäst naine viel magama ei tule. Naine peris ädäs. Siis tuld naisele üä neu pähe — turkand lapse tua ahju ja ahju suu ede tehnd pirgujest[23] *risti; ka tuha pääle tehnd ristimergi. Ise kahmand orreld kugu*[24] *kaintlu ja lipsti uksest koda*[25] *ja koja retlime*[26] *müöde lakka. Retlime temband ka üles lagaotsile, et kennegi üles ei saa tulla. Ise old aga irmu tääs, mes sest nüüd kaik väljä tuleb.*

Tuass old kaik vagusi. Kesküöl kerraga suur robin ja kolin tuass. Mihed karganed tuast koda ja akkaned naist taga etsimä. Naisel old kaige suuremb irm lapse peräst. Kuuldki, kui mihed omavahel rääkind, et süömme lapse ärä. Toine vastand: «Lapse ligi ei pääse, ristimerk on iess.» Viimaks üks mies vedänd aisu ja üöld toistele: «Naine on lagas, lähme odamme[27] *kiini.» Agetudki siis seinä müöde üles ronima. Naine turkand kugu ede, kukk tehnd: kokk-kokk! Sen pääle laŋgened mihed robinal tagasi. Ninda püüdäned mihed mitmale kerrale üles ronida, aga igäkerd laŋgened tagasi maha, kui naine kugu vasta turkand vai sirutand. Kerraga kukk akkand laulama. Kui siis panned kaik kerraga juoksu, pole enämb old kennelgi aiga tagasi vahtida.*

Naine old irmu tääs kunni uomiguni lagas. Valgeks mennes tuld lagast ala ja kaige pääld mend tuba last vahtima. Lapsel pole midägi viga old, vade magand rahuliguld. Siis naine mend kampri toisi naisi vahtima — asemed tühjäd, vade juukseplehid[28] *old asemel naistest järel. Mihed söid naised ärä, ainuld juukseplehid jäid järele. Ninda loppes siis se kaijepäivä lugu.*

Muistan ise, et kakskümmend viis-kolmkümmend aestat tagasi

---

[22] seepärast; [23] peergudest; [24] kuke; [25] kotta; [26] *retli*, om. *retlime*, os. *retlind* 'redel'; [27] võtame; [28] juuksepatsid

pidid[29] *viel vanemad inimesed kaijepäivä: ei parandetud verku, kardeti, et kae kasvab verguparandajalle silmä pääle. Nüüd on aga se komme ununend, enämb ei pietä sedä.*

(Eevald Lindström, sünd. 1915, Tammistu küla, 1956).

3. Kaapjalg

Aestat seitsekümmend tagasi juoksis laev «Auroora» Jumindal Kaurakive omale sise. Kolga moisnik taht siiski viel oma kivi iest raha saada. Aga nää, ei ole nie rahaändürid[30] *pääle surmagi ka rahu saaned. Kui virvelased ja tappullased uue aesta üöse Juminda kabeli tulled, siis oli kaapjalg*[31]*, musta mantliga mies, ülejala nende järel juost, omal iŋg huuletutkames*[32] *ja ähkind:*

Jumm-jumm-jumm Jumindalle,
Jumindalle, Juhkamalle,
Innu-Antsu ahju pääle,
Mägijälle mennäkseni.

Mihed tehned pahema jala kannaga ristid tie pääle, siis ei ole kaapjalg enämb edesi saand. Miestel old enestel irm küll, aga kaapjalg kadund ärä.

(Oskar Virulaine, sünd. 1891, Juminda küla, 1955)

4. Jumm-jumm Jumindale...

Üks mies mend metsä luomi etsimä. Mies kuuld suurd komina ja müdinä. Siis nähnd ta vaimu, kes lauland:

Jumm-jumm-jumm-jumm Jumindalle,
Jumindalle, Juhkamalle,
Mägijälle mennäkseni,
Innu-Antsu ahju pääle
kammilu[33]*, silku suolamaije.*

(Miina Lambot, sünd. 1868, Juminda küla, 1955)

---

[29] pidasid; [30] *ändür* 'ahnitseja, omakasupüüdja, rahaahne (inimene)'; [31] kodukäija; [32] s. t. hing peaaegu välja minemas; [33] kammeljaid, lesti

5. Kaapjalg Kolgakülas

Kolgakülas tuld mardajus[34] *Meremetsä talus tua lakka. Ta old siel ja lüönd ige vasta lage, aga laest ei ole midägi maha laŋgend, ei lupja ega kedägi. Mindüd lakka valatama*[35]*, aga ei kedägi lagas — lakk oli tühi. Kui aga tuldud tuba — jo kobutab vasta lage. Viimaks tuld mardajus tuba. Siel magand tütrik, toised maganed kampris. Mardajus kiskund patjad tütrigü pia alt ärä ja luopind selle vasta seinä ega pole rahu andand, mürseldänd aga. Siis on räägitüd senest pabile*[36]*, et on mardajus ega saa senest lahti. Papp tuld ja pühitsend maja ärä. Siis kadund mardajus viimaks ärä. Ei tiije, kas sie oli oite tütrigü peräst vai mes sie oli.*

(Mihkel Velström, sünd. 1866, Virve küla, 1955)

6. Vahetatud laps

Üks vanaviisi jutt rääkib, et kerra oli vanapagan ühel naisel lapse ärä vahetand. Enne old emäl ilus laps, aga pääle vahetamist koleja[37] *näügä. Ambad olled kui rehäpulgad, suured pikked ja muud pole tehnd kui karjund alade. Emä old onnedu ja mures, mes niisuguse pärdigügä tehä. Keski obetand siis: «Küdä ahi ärä ja viska laps ahju.» Ninda emä tehndki, ottand siis lapse kätküvest*[38] *kaintlu ja tahtund viskada ahju. Sen pääle tuld keski suure robinaga tuba, viskand kätküvesse emä endise ilusa lapse, kahmand siis lapse emä sülest ja ise üöld: «Igäühel oma armas, isevahe vierastegä.» Ja sen pääle kadund tuast.*

(Eevald Lindström, sünd. 1915, Tammistu küla, 1956)

7. Tondid kahekesi

Minu isä rääkis kerra, et ta on nähnd tonti. Kerra tuld isä ühe Juminda mihega talvel kuuvalgel Luomoisast läbi. Siel, kus on Luomoisa rei[39] *tie ääres, nähned nämäd, et nende iess mend kaks miest tied müöde. Nämäd akkaned kiirustama, et saaks nie mihed käde. Aga kui naad saaned juba lähidälle, toussed mihed üles ohku ja neil olled tulisavad taga. Siis lendaned nie üle Kahala järve.*

(Jüri Randmaa, sünd. 1878, Virve küla, 1954)

---

[34] mardus, õnnetust või surma ennustav viirastus; [35] vaatama; [36] papile; [37] koleda; [38] kätkist; [39] rehi

8. Tont viib kalad

Jumindal on enne — — — püütud kalu rüsädegä. Üks mies pole saand kalu. Naine mend üöse vahtima, mis sellel rüsäl on, et sie ei saa kalu. Ja ta nähnd, et tuld tulekerä, laskend just neije rüsä kohta mere. Senest otsustadi, et tont vieb kalad rüsäst ärä. Siis on rüsä suitsetatud kaibajusrohega[40] *ja siis on jälle saadud rüsägä kala.*

(Jüri Randmaa, sünd. 1878, Virve küla, 1954)

9. Igal majal on oma hoidja

Mina magasin lakkas ädäläeinde pääl ja jalad rippusid alas. Oli kella ühetoistkümne riŋgis ehtul. Pojad tulid küläst. Mina kuulen, et retli käib kolksti vasta seinä. Ma vaatasin, aga ei nähnd kedägi. Siis jäin jälle magama, aga kuulin jälle: kolksti! Ma jäin ärkvelle. Kuulin, et nagu olis[41] *kieki mend alas retlind müöde, tehnd reijetua ukse lahti ja mend tuba — tuass oli rei üleväl. Ma tahtusin vahtida, kes se ommita on. Aga ei nähnd kedägi. Kesse muu oli kui majaoidaja, sest igal majal on oma oidaja.*

(Eelmine)

10. Rahakatel õues

Sameli oues küntüd ärgijegä. Kerraga jääned ärjäd seisuma ega pole enämb lähned edesi. Kündäjä hakkand vaatama. Siis kuuld ta saha iess elinä ja kolina nagu raha juures. Ta mend vahtima ja nähnd, et sahkuje vahel old raudsaŋg. Nüüd etsind kündäjä viel küll uolega maa siest, aga ei ole midägi löüdänd. Aga küll saha iess oli rahakattal, millest pidi kiini aldijas. Kui kündäjä olis rahul old, poleks siunand ja vandund, olis ta rahakatla käde saand.

(Mai Kravtsov, sünd. 1845, Tapurla küla, 1910)

11. Laeva kotermann

Laev «Hernaani» läks Loksalt väljä suure tuulega. Aga juba enne oli üks mies ruhvis nähnd, et kapteni kajutist tuld väljä laeva tekkile kueralatrukas[42]*, kes juost ettepuole. Arvati kuhe, et selle laevaga ei lähe äste. Ma nägin selle laeva väljäminemist —*

---

[40] *kaibajusrohi* 'nõmme-liivatee'; [41] oleks; [42] koeranäss

ma tappasin parajast siga. Tuul oli ige vägev küll. Laev läks Suome. Aga Suomes oli lumesadu ja torm ja laev uppus.

Kesse kuer muu oli kui laeva aldijas, laeva kottermann.

(Jüri Randmaa, sünd. 1878, Virve küla, 1954)

12. Ants kuulutas õnnetust

Kerd on mihed tulled moisa kaljasega Krunstadist. Aga enne kui väljä soidetud, seist laev ahtriga vasta silda. Mihed vahtind: Ants tuleb, tuli üle ahtri laevasse ja eidab kajuti korva vuodesse. Kuid peräst nähtüd, et Antsu polnudki laevas, vaid vast peräst tuli ta sise. Ta kääst küsitüd, kus ta oli. Ants vastand, et ta oli koguni väljäs. Keigil oli selge, et sie asi pole ää. Ja oligi: laev läks Suursaare randa. Pisett[43] *pääsis küll maale.*

(Eevald Lindström, sünd. 1915, Tammistu küla, 1956)

13. Võõras kapten muudab laeva kursi

Merimihed ikka usuvad mitmatesse nähtüstesse ja naad arvavad, et nie pole ilma pohjata. Kerra on Atlandil purjutand üks laev. Kapten on andand ruolimihele kurssi, mida tal tuli pidada. Ruolimies old ruolis. Siis tuld tämä juure vieras kapten ja üöld, et kurss on nüüd sie. Ruolimies on este pidand seda kurssi, aga et tämä kapten on käskend pidada toist kurssi, siis püöränd viimaks jälle endiselle kurssile. Kuid vieras kapten tuld tagasi ja pahandand, miŋgeperäst ta ei pia antud kurssi. Siis kierand ta ruoli jälle sellele kurssile. Nüüd tuld jälle oma laeva kapten ja käskend pidada tämä puold antud kurssi. Aga ruolimies oli juttustand nüüd, mis on juhtund vahe pääl. Siis üöld kapten: «Pia siis nii, kui on kästüd.»

Laev on siis purjutand edesi selle kurssiga üö ja päivä. Siis tuld neile vasta laev ilma mastidetta. Laev piatand ja on mendüd selle laeva juure. Sie old tormi kääs kannatand laev. Laeva pisett old näljäs. Ja kapten on old jüst sama kapten, kes käskend ruolimiest soita uue kurssiga. Pisett vueti siis kaasa.

(Jüri Randmaa, sünd. 1878, Virve küla, 1954)

---

[43] laeva meeskond

14. Näkid Virve Kullikaris

Virve Kullikaris on nähtüd kakstoist lehmä. Nie on tulled karisse, süöned siel, karjane — pikkejuukseline neiju — istund kivel ja kammind pääd. Lehmäd süöned puol tundi. Sedä on nähned mittu inimest. Siis on üks inimene nimetand näkki nime ja kaik lehmäd kaduned kuhe mere.

(Miina Lambot, sünd. 1868, Juminda küla, 1955)

15. Lauajutt

Minu mies oli laevamies. Kerd tuld kapten lauda ja ütteld, et: «Lubage mulle konelda ka lauajuttu.» Sedä lubatud. Ta konelend siis: kerd on ta purjetand Riijast laevaga Saaremaale, siis kui old viel purjelaevad. Saaned Riija ja Saaremaa vahele, kui akkand nägemä saard, mis pole kaardi pääl old. Mihed imestaned, panned laeva aŋkurisse ja soitaned paadiga sedä saard vaatama. Kuhu nämäd saarele saaned, old tore trepp. Saarel süöned seitsekümmend ärgä, neid oidaned kolm-neli miest. Üks mies küsünd: «Kas tulite meije saard vaatama?» Mihed on seletaned: jah, et naad on nähned uue saare reidil ja tulled sidä vaatama. Neije vasta oldud lahke ja ää. Üks mies tuld, suur einä kahmagas kääs ja andand ärgijelle eini ede, viimaselle kaige rohkemb. Viimaks ütteld üks mies, et meŋgä nüüd menemä, meil tuleb mennä lounale. Mihed menned paati ja saar on vajund vie ala.

Minu mies vandus, et sie on tosi. Ta on sedä rääkind ühtelugu.

(Eelmine)

16. Kolju kabel

Olnud kerra kalakehv aig. Virve külä alt ei ole saadud kalapoigagi. Kolju nukkal old kalakabel, kuhu viedud kala siis, kui kalasaak old üvä. Siis saadud kala ikka. Kerra pole üks mies saand kala. Ta mend Kolju kabeli ja palund: «Kulla Kolju kabelikane, anna mulle tuhat kala, siis tuon sulle päävarju.» Kuid mies jäänd kalujetta[44]*. Siis ei ole mies ka kalakabelille viend päävarju.*

(Jüri Randmaa, sünd. 1878, Virve küla, 1954)

---

[44] kaladeta

17. Tööd pole midagi teha

Prangli mies kauplend omale sulast ja ise rääkind: «Tööd pole midägi tehä, vade istu ja soua. Leivätükkü saad süömäajal kahe käägä tostada.»

Sulane metlend: «Sen mihe juure voib mennä — tööd ei ole ja süää saab kovast, kui kahe käägä saab leivätükkü tostada.»

Kaup tehtüdki kogu[45]*. Sulane saand aga oma nahal tunda kerget tööd ja kahjatsend. Ei sie soudamine nii kerge oleki. Ka leivätükk old ninda ohukane, et ühe käägä tostajes*[46] *olis lagund uobis kuost. Tahes vai tahtumatta tuli leivätükkü kahe käägä tostada.*

(Eevald Lindström, sünd. 1915, Tammistu küla, 1956)

18. Naine veab võrku

Vergu vedämine on aeva mieste ammet. Aga kerra oli Juminda mies Sääre otsas old naisega verku vedämäs — naine vedänd verku ja mies pidand iess. Sielt purjetand üks Pärispää mies laevaga müöde. Sie pand imeks sedä ja üöld: «Nää nüüd miest määndü! Itse istu piidal[47] *ja naine vedä verku.»*

(Eelmine)

19. Naskal ja Pora

Juminda ja Tappulla vahepääl on üks lagendik, sedä nimidetä Naskali oueks. Siel oli eländ kerd üks Naskali-nimeline mies. Sie mies suetand sinne omale kuhe peris vahva majapidamise. Naskalil oli old viel üks sober Pora, kes oli eländ Naskalist vähä iemäl. Ühekerra oli tuld Pora Naskalille vieraks ja ei ole julgend enämb pimejäs kuo mennä. Naskal oli mend saatand siis Pora kuo, aga ei ole julgend enämb ise ka akkada üksi menemä. Pora oli mend jälle Naskali saatama. Samate olidki siis saatand ühttoist uomigust saadik.

(Aino Palmroos, sünd. 1910, pärit Leesi külast, Juminda küla, 1955; üles kirjutanud Helle Palmroos)

20. Sarukaste jagamine

Enne maije mietamist[48] *ja kuhaostusi oli Juminda küläs kerd piamast sedä muga*[49] *kui praigu. Heinamaad oli nabidella*[50]*. Siis oli igäl keväjäl sarukaste*[51] *jagamine. Ei tahetud kiviku*[52] *ega*

---

[45] kokku; [46] tõstes; [47] paadipingil; [48] maade mõõtmist; [49] peaaegu sedalaadi; [50] napilt; [51] *sarukane* 'väike heinamaatükk'; [52] *kivik* 'kivine maa, rand'

suodu[53] *arida, siis jäätigi maha kerrastasa*[54] *sedä uonemba*[55]. *Heinamaad ongi aeva nimedega: Kiviniit, Isaniit, Rubiniit, Ridaniit.*

(Salme Hirrend, sünd. 1907, Juminda küla, 1955; üles kirjutanud Helle Palmroos)

21. Mereröövlid Jumindal

Vanemad inimesed ourivad[56] *viel sensugust juttu, et Jumindal ei ole enne old muid inimesi kui mererüövlid nieme otsas. Nie olid tehned omale Koljuotsa majaka, migä*[57] *oli old korgutasa*[58] *kahesüldäne kivehunnik. Sen kivehunnigu otsas olid mereröövlid tehned pettetuld ja laevu kivijelle mielitaned. Neil oli old viel üks loits, migä olid siis loitsuned. Sie oli käünd samati:*

Luiskutelle[59] *luine laiva,*
pää pääle puine paati,
juokse keulani kivije,
peräpuuni pohja'alle.

(Miina Lambot, sünd. 1868, Juminda küla, 1955; üles kirjutanud Helle Palmroos)

22. Juminda elanikud

Moned inimesed rääkiväd viel, et pääle pohjasoda olla old irmus katk, mes kaik inimesed ärä lobetand. Pääle katku olla tuld siis Suomest Jumindalle viis peret: Taban, Mägijäs, Arvasi, Inn ja Leiss. Nie pered on nüüdised Tabani, Mäkja, Leissi ja Innu. Arvasi on nüüd juba ää kadunud. Sie oli old präigüse Hantsuri Aridu ja Varutali pellu einämaal. Neist peretest menned siis pojad väljä ja asutaned uued pered. Neije nimije[60] *järele on siis nüüd tekkined talud: Juhana, Tuoma, Klaukse, Pärtli ja Hantsuri. Se Hants oli iljemb ärä surd ja siis oli taluss tämä poig Jüri. Siis ongi samate tekkind Hantsuri pere.*

(Salme Hirrend, sünd. 1907, Juminda küla, 1955; üles kirjutanud Helle Palmroos)

---

[53] sood; [54] kord-korralt; [55] halvemat; [56] *ourima* 'huupi, umbropsu kõnelema; [57] mis; [58] kõrguselt; [59] libise, loksu; [60] nende nimede

23. Juminda meri

Juminda meri on jo vanast ajast kurikuulus. On siel inimesi ja laevu uppund ja pohja mend. Kura lahes on üks sügav auakoht, kuhu ige kahekümmekuue aesta tagand pidi üks inimene uppuma. Siel pidi olema suur viekieris, kus inimene enämb väljä ei saa, kui ühekerra sinne juba sattub. Sedä auku pidi nimedetama Kurasi auguks.

Sääre otsas on kaks laeva pohja mend. Üks laev oli tuld suure tormiga just kivesse. Moned inimesed olid ige pääsened, aga enämb jagu oli surma saand. Pääle sedä oli ajand surni inimesi ühetoise järel maale.

Üks vanamies oma tüttäregä mend ka mere ääre käümä. Oli nähnd üht atruhunniku ja arvand, et sie on üks maaleajand surne matrus. Oli siis kärätänd ruttu tüttärelle: «Tiina, mene iemäle! Siin on üks väljämaalane!» Sest ajast saadik üöllä[61] *igäühele, kedä ei taheda parajasti nähä, samate, nagu sie vanamieski üttel.*

Pääle selle tehned inimesed Jumindalle surnuaija. Iljemb oli tehtüd kabel ka, aga sedä ei ole enämb järel.

(Salme Hirrend, sünd. 1907, Juminda küla, 1955; üles kirjutanud Helle Palmroos)

24. Roo lõikamine

Juminda metsäss old enne suur ruovik[62]*, kus kaik inimesed seltsis ruogu leikaned. Külänaised ja piigased, kui olled leikamas, laulaned voidu. Üks piland ühte, toine toist. Ja monikerd, kui vanad naised akkaned liiald tütrikusi naurama*[63]*, siis annetud aga magusast vasta. Ühekerra Pärtli eit sasind kuhe Pellu Tiina karvu, migäs sie tämä kaŋgakudumist nauruks pand.*

(Eelmine)

25. Juminda hundid

Merd sorlamas[64] *on jumindased*[65] *olled alade kaŋged. Kui jumindased ruttasid enne toiste külije mihi parembijelle kalakohtijelle*[66]*, siis toiste külije rahvas akkasid iljaks jäädes suure vihaga ulguma undiulgu. Undid olid jumindaste soimunimi. Jumindasi*

---

[61] öeldakse; [62] roostik; [63] naerma; [64] sõitmas; [65] Juminda elanikud; [66] enne teiste külade mehi parematele kalakohtadele

üüedä[67] *viel jubijänesteks, aga sie ei ole se peris nimi. Sie nimi on ainult nii rohkemb nalja peräst, et oleks vähä riimis nagu toistelgi rannakülijel.*

(Salme Hirrend, sünd. 1907, Juminda küla, 1955; üles kirjutanud Helle Palmroos)

26. Kes on Kolga rannaküiade elanikud?

Kiiu-Aabla kilgutimmed,
Kolga Aabla kolgutimmed[68],
Liesi lieme lakkekuerad,
Tammistu tagaragarad,
Juminda jubijäneksed,
Tappullahe laelukarvad,
Virve vaadivitsutajad,
Pedaspäsed pergulised
tulid tiele taplemaije,
kirves kilkus üüö vahella.

(Miina Lambot, sünd. 1868, Juminda küla, 1955)

27. Hundijaht Jumindal

Ükskerd tuld unt Jumindalle. Mihed on pidaned siis undijahti, vade unt mend siiski menemä. Järgmisel pühäl on inimesed olled kabelis. Üks mies nähnd sielt, et unt mend üle Kalgusti väljä Kuernieme puole. Ta üüdänd jutlukse keskel: «Siel ta nüüd lähteb üle Kalgusti väljä Kuernieme puole.» Ja kaik kabeliinimesed menned unti taga ajama.

(Eelmine)

28. Rivimärgiks valge hobune

Merel vergurivi sise laskemisel oeda[69] *ige rivimerki mone asja pääld. Üks Liesi kalamies ottand kerd Liiva Juosti valge obuse pääld rivimergi. Aga obune ull oli uomiguks mend toise kohta. Ja mene löüä viel siis vergu ribi üles!*

(Eevald Lindström, sünd. 1915. Tammistu küla, 1956)

---

[67] hüütakse; [68] *kolgutimmed* 'niiepöörad, -kettad'; [69] võetakse

29. Linnamehed

Umbes sada aestad tagasi soitand üks Ollandi purjelaev eksikombel Kolga lahte Pedaspää külä ala selle usuga, et purjetavad Tallinna sadamesse. Kuha päät on siis juhatatud, kus naad asuvad ja seletatud, et naad on viiskümmend-kuuskümmend virsta Tallinnast iemäl. Sellest tulnudki Pedaspää linna nimedus. Moni naljaammas lisand viel juure, et Pedaspää on nüüd kruonitud linn. Sellest on siis tänäpäiväni Pedaspää külä korvalnimeks Kruonlinn. Ja Pedaspää inimesi üüedä linnamiesteks.

(Eevald Lindström, sünd. 1915, Tammistu küla, 1956)

30. Hobune tunneb peremeest

Juminda Juhana Mikkuld varastetti obune ja sedä ei saadudki käde. Paar aestad iljemb läks Mikk laevaga Narva ja nägi siel toiste obuste ulgas oma obust. Ta tuns[70] *sen kuhe ja läks poletseisse ja noudis oma varastedud obuse tagasi. Aga tämäld küsütüd: «Mes on sinu obuse tundemergid?» Mikk selgitänd nie ärä ja üöld: «Kui mina kutsun oma uost nime järele, siis tuleb ta minu juure.» Mendüd siis obuste juure ja Mikk üüdänd: «Mikku, Mikku, tule minu juure! Tule, tule!» Ja obune tostand pää üles, akkand hörnitämä ja ökrütämä*[71] *ja tuld peremihe juure. Kaik nähned, et sie on Juhana Mikku obune ja Mikkule anti obune käde.*

(Mihkel Velström, sünd. 1866, Virve küla, 1955)

31. Mis selle taelaga teenib

Kui oli tuletegemiseks vaja tulekivi ja tulerauda, siis oli vaja ka taula[72]*. Üks vanamies oli kogund siis ka taulu. Tämäle üöldüd: «Sa tienid seŋgä ju palju, kaik vajavad jo taula.» Vanamies on siis üttel: «Mes sen taulaga tienib, sedä lähteb ju leivisk*[73] *naula.» Sie tähendäb, et kui kogud taulu, siis kulub metsätaulu palju ja leiviskäst taulujest*[74] *saab naula sedä taula, mes sündüb kasutada.*

(Eevald Lindström, sünd. 1915, Tammistu küla, 1956)

32. Jäälaev

Aigunasa[75] *on muidugi jäälaeva soitugi saadud. Jäälaeva kolmenurgelise kere all on iess kahel puol umbes puolemietrilised uisurauad, taga peräraud, mes kierdub rummu ümber, nii et seŋgä*

---

[70] tundis; [71] hirnahtama ja öhötama; [72] taela; [73] leisikas = 20 naela = 8 kg; [74] taeladest; [75] omal ajal

saab perä pidada. Taklas on arilik jahi puri kliivrijega keulas. Jäälaevaga saab iseki äste luovida. Nüüd muidugi on sie endise aja mälestus.

(Oskar Virulaine, sünd. 1891, Juminda küla, 1955)

33. Haridu

Mene tiedämä, migäs sie Haridu tähendäb. Siel oli kasvand irmus jussine[76] *ein. Oli üöldüd: «Kui lähed Kura Haridu niitämä, siis oda*[77] *vigasti*[78]*, sirp ja kirves kaasa, et saad einäst lasi*[79]*.» Rahvas raadand*[80] *küll lagejambi*[81] *paiku einämaaks, aga väätüst ei old pääle viija; siis savised kuhad kasvatand aina jussi. Kraavi kaevata ja maad kuivaks lassa*[82] *ei ole old mueks.*

(Eelmine)

34. Mine püüa veelgi

Üks vanajutt rääkib, et keski Pudisuo mies oli ärä uppund joge[83]*. Naine käünd alade juekaldas kondimas, ehk on mihe laipa nähä. Ühel päiväl ajanudki kussagille käänü pääle laiba, kuid silmusi old kui kruon mihel ümber. Naine noppind silmud laiba külist ärä, saand suure unnigu silmusi. Siis lükkänd laiba joge tagasi ja üöld: «Mene püüä vielgi kalu.» Ja nii püüdänd laibaga suure ulga silmusi.*

(Eevald Lindström, sünd. 1915, Tammistu küla, 1955)

35. Udu teeb suureks

Oli sompane ilm. Päivä pääle udu akkas lahtuma. Saksa Mart seisub rannal ja vahtib mere pääle. Nägeb, et üks tohudu mitmamastine laev tuleb peris joudsast ranna puole. Mart istub kivele ja üksisilmi vahtib laeva. Mardi laev tuleb aeva ligemälle ja midä ligemälle joudab, sidä vähemäks lähteb. Kui joudab oige kiviku, nägeb Mart, et ei oldki laev, oli sidapöürjäs[84] *seljällä, jalad püstü vie pääl.*

Mart vahtis ja imest[85] *viel oma nägemist ja üttel, et udu tegeb kaik asjad suureks.*

(Jakobiine Helemäe, sünd. 1896, Kiiu-Aabla küla, 1955)

---

[76] *juss* 'jusshein, harjashein'; [77] võta; [78] vikat; [79] et saad heinast jagu; [80] puhastanud; [81] lagedamaid; [82] lasta; [83] jõkke; [84] sitasitikas; [85] imestas

36. Jaani Jürg ja Saksa Mart linnas

Ühe kerra menned Jürg ja Mart linna. Nämäd veid[86] *linna vene lasti silku müüä. Silgud müödi Kalarannas ärä. Raha kääs, mendi linna kaupa ostama. Linnas aga kaut*[87] *Jürg Mardi ärä ja nüüd oli eksüksis*[88] *ega oskand enämb Kalaranda mennä. Akkas Marti etsimä. Igeld üheld, kes aga vasta tuli, küsis: «Kas näid Marti?» Aga keski vieras ei tiedänd Mardist midägi. Ninda Jürg kondis palju ja etsis Marti, aga ei löüdänd. Oli jo väsüksis*[89]*, kui silmäs Olevesti kirgu torni. Jürg ties, et siel puol on Suureranna veräv. Akkas sinnepuole menemä ja jouski*[90] *Suureranna verävässe. Siit oskas ta Kalaranda mennä.*

Mart istus jo venes ja uot[91] *Jürgü. Jürg kurt*[92] *oma ädä. Mart naur*[93] *ja üttel: «Ma jo ütlin sulle, ärä kau ärä!»*

(Jakobiine Helemäe, sünd. 1896,
Kiiu-Aabla küla, 1955)

37. Pada sõimas katelt

Kalda Sass ehit omale uut elumaja. Naabur, Kunnari Tuomas, oli Sassi juures juttu ajamass.

Sass istus üleväl majanurgal, üttel Tuomale ala:

«Tuomass, anna mulle sield laua pääld saak.»[94] *Siinjuures tuleb ärä selitädä, et Kalda ja sieldsamast korvald Ojakalda rahval oli kombeks sana lobud*[95] *kovasti väljä üöllä.*

Tuomas pahandama: «Migäs kuradi inimesed tei siin olete kahe pere, et ei saa kield oijete väljä räägitüd.»

Tuomas ise ei saand err-häälikud korraliguld väljä, sie tuli tämäl rohkemb juudi kurgu-err muoti.

(Valter Kaskjärv, sünd. 1914, pärit
Pärispää külast, Tallinn, 1955)

38. Ristipõllu Joosep

Pärispääl oli viel hiljaaigu tagasi Ristipellu Juosep. Tämä tegi vahetevahel rätsebätüöd, vahetevahel kävi[96] *silkujega maal ja laatujel paristamas. Maal käümiseks oli taal omal ajal pisukane valkjashall hobune Sässi. Hobune kävi ige laiska ja lühükäst samu, ja sen järele oppis Juosep ise ka kondima lühükäst samu. Rahvas arvas, et hobuse korval käües Juosebil ei andaned reijelihaksed nii palju väljä venuma, et olis saand ilma hobusetta käüeski pikke samu otta.*

---

[86] viisid; [87] kaotas; [88] eksinud; [89] väsinud; [90] jõudiski; [91] ootas; [92] kurtis; [93] naeris; [94] saag; [95] sõnalõpud; [96] käis

Viimaks hakkas Juosep puodi pidämä, toi iemäld pagarild vai puodijest leibi, saiju, poŋksi, limunaadi ja möi jälle kohapääl ostajille edesi. Tuli ede, et Juosebi äri tüöt kahjuga. Vahest kui Juosep ilusal suvepäiväl oue muru pääle magama jäi, poisikased ei raatsined tädä üles herätädä ja ninda tuligi, et kaup läks küll läbi, aga raha jäi Juosebil saamata.

Ühekerra ühel ilusal kuuvalgel augustikuu ööl, kui platsil oli lauppäiväne tantsuehtu juba loppund, tuli poisikastel, nagu monikerd juhtub, huvi midägi tükkü tehä. Juosep oli just sielsamas tantsuplatsi ligidel. Ühel poissil tuli miele, et Pikkepellu vanamies oli pand oma ounaaida pienarde juure püstü heindegä täästobitud miesterahva tuŋked linduje ja jäneste hirmuks. Pieti neu ja tehti otsuseks: tont vanamihe ounaaijast ärä tuua ja panna Juosebi akkuna taha seisuma. Tont tuodigi ärä, lüödi luuavars Juosebi palkuniakkuna juure pientrasse püstü ja tont sinne najale seisuma. Siis kävi vasta palkuniakkuna üks hiigla tugev kloppimine, nii et Juosep pidi üles herkama[97]*, ja poisid jäid sinnesamasse aija taha valatama, mes edesi juhtub.*

Varsi Juosep tuligi palkunisse. Uniste silmijegä nägi, et kennegi seisub akkuna taga — kahtlematta moni platsilt tulija tahtub osta suitsu vai limunaadi. Juosep hakkas tegemä juttu:

«Noh, kas tahud puodi vai?» — «Ostaja» ei ütle akkuna tagand mitte midägi.

Juosep kerdab uuesti: «Kas tahud puodi vai?» Vaikus vanaviisi. Juosep: «Mes sa tahid siis, suitsu vai?» Ostaja ei ütle jälle midägi. Juosep: «No eks sa vasta siis!» Aga ostaja ei vasta.

Juosep: «Miks sa ei räägi? Kas oled tumm vai?» — Et ostaja jälle midägi ei üöld, siis hakkas Juosebil tousema juba kahtlus, et sel mihel ei ole mettes midägi hää. Juosebi rätsebäveri ei last tädä mennä palkuniust lahti tegemä, et järele valatada, kes sie niisugune pujään vai ponik[98] *on, kes mitte midägi ei räägi. Ta läks palkunist tagasi tuba, aga tuli juba paari minudi peräst tagasi, siekerd juba naisega, Marjaga kahekeste.*

Juosep: «No räägi siis, kas tahud puodi, vai mes sa tahud? Kas oled oige inimene vai tahid tulla vargale?»

Ei akkuna tagand häänd[99] *mitte kihku. Marja: «Ütle siis ometi, mes sul vaja oli?» Vaikus. Juosep: «Kui sa midägi ei tahu, eks sa hakka siis menemä, mes sa siin passid?» Ostaja ei hakka menemä ka. Marja: «Me läheme tiatame poletsei-le, kui sa menemä ei lähe.» Aga ka poletsei-ga hirmutamine ei teht tondi suud lahti.*

Juosep ja Marja pruovisid viel mone sana rääkidä, aga tondi suu jäigi lukku.

Juosebil oli sel ajal majas ka üks üüriline, hiljaaigu tagasi asudetud kuorejaama meijer, suur ja priske mies. Juosep ja Marja magasid tuass, meijer magas lagass.

Nüüd tegi Juosep tua otsaakkuna lahti, läks sield väljä lakka

---

[97] ärkama; [98] mõrtsukas, röövel; [99] häält

meijeri üles herätämä. Varsi tulidki kahe mihe, Juosep ja meijer maja iestpuold tasahiljukasi tondile ligemälle. Aga kui ärä näid, et vieras on palkuni korvas näügä neije puole, kiersid ümber ja tulid varsi tua tagand hiilijes, meijer iess, Juosep taga, teiväs kääss.

Meijer ja Juosep olid joudand juba tondile oite ligi. Nüüd meijer tegi järsküse hüppe, sasis salaperäseld vierald kukla pääld kinni ja samal ajal Juosep, kes oli saand juba jaule, häigäs teibägä tupli huobi hernehirmudukselle müöde külgi.

Meijer tuns, et akkuna taga olija oli kaalu puolest oite kerge. Ta hakkas nüüd ligemäld valatama, mes mies sie on, ja viskas siis vaese peksäsaaja iemäle aijanurka. Samal ajal hakkas aija taga suur müdin. Poisikased, kes kogu aja olid lugu pääld valataned, arvasid olema nüüd paraja aja varvast väristädä.

Viel enämb kui paarkümmend aestat pääle sidä tegi kennegi nuoremb inimene Juosebiga juttu: «Kas on tosi, et sa Juosep, olid millalgi tondiga akkuna taga rääkind?»

Juosep muheles naurada ja kiit: «Nie ega sest üksi piisand, et ma rääkisin. Ma iseki tervusin[100] *tädä . . .»*

(Valter Kaskjärv, sünd. 1914, pärit
Pärispää külast, Tallinn, 1955)

39. Hülgejaht jääl

Ülgejahil kääü[101] *kevädepuole talve, märtsi kuus. Siis on ülgijel poigimise aig ja ülged on siis rohkemb jääl päivä paistes kahuje*[102] *ääres poigijega.*

Jääle mennes varusteda endäst suoja riijetega; üle temmada viel jääriided, valgest riidest särk ja püksüd. Jahipidamiseks oeda[103] *kaasa ülgepüss vai rihvel*[104]*. Arilik aavlipüss ei surma ülge, piab olema kuulipüss. Ülge pidäb laskema püssügä pähe vai rinda, muuale lasses ülge ei taba, ei surma. Ka kiiger*[105] *piab kaasas olema. Kaasa oeda viel oŋg. Oŋg on rauast tehtüd terävik kahe kisuga, mes ei lase oŋge ülge kehäst väljä tulla. Tagapuol on putk, kuhu lüüä*[106] *puolesülläne puust vars ja varre külgi siuda*[107] *johvist nüör. Johvist nüör on senpuolt üä, et märjäks saajes ei külmä traadiks, on alade pehme. Kaasa oeda viel kelk tabetud ülgede maale tuomiseks.*

Jahile mennä üksi, kahekeste vai rohkemb kambas. Ülge jääle mennä rannast kaugemalle, kus on riekusi[108]*, sest ülged asuvad riekuje juures jääl, kus nämäd vies süömäs kääväd. Ka oidavad ülged ise omal augud jää siess alade lahti ja nimidedä neid iŋgemiseaugud. Ülge ei voi ju üle vierand tunni kerraga vie all olla, muidu lämbüb kohe vie all.*

---

[100] peksin; [101] käiakse; [102] *kahu* 'jäähunnik'; [103] võetakse; [104] kuulipüss hüljeste laskmiseks; [105] kiiker; [106] lüüakse; [107] seotakse; [108] *riek* 'kinnikülmumata koht jääs'

Löüedä[109] *niisugune augukoht jääl, kus on ülge lume pääl ruomand vai lohistamise jälgi jättänd. Lahtijest telijest*[110] *ja lumest tehä augu vai riegu serva alatuule vari ja jäädä sinne varju taha vaanima*[111] *püssügä. Ka oŋg olgu kääperäst. Kui ülge jääle ronib, siis lassa*[112] *püssügä, vai kui on ninda ligidal, et saab oŋŋega lüüä, lüüä oŋg keresse. Kui on püssügä ülge maha lastud ja ülge on riegus, tiridä puosaagiga ülge viest jääle. On aga ülge oŋŋega lüödüd, pidäb paulast*[113] *kinni oidajes ülged kinni oidama, et jää ala ei lähe ja kas püssügä laskema vai saab puosaagiga ülgele nenä pääle lüüä, kust ülge kergesti sureb.*

Ülgi on kahte seltsi: allid ja viigarid. Alli pojad pidid olema lollid, ei oska kuhe vana järel vede mennä. Aga viigari pojad pidid kuhe vana järel vede sumama. Nuored pojad tabedagi[114]*, kui saab neile nii ligi mennä, et puuga vai püssülaega ulatab nenä pääle lüömä. Vanad isaülged, kes saavad aavada ja kuhe ei sure, aga mies kuidagi kombastub*[115] *ja maha laŋgeb, pidid kuhe mihele pääle ronima ja toinekerd voib asi oige kurvald loppeda — lomistavad*[116] *ja kraapivad mihe surneks.*

Lastud ülged panna kelgale ja tuua kuo, kus nie siis nahkuda[117]*. Nahk oeda kuos rasvaga liha külist lahti ja siis perät nülidä rasv naha külist. Rasvast keidedä siepi, saab üäd viesaapamääret ja ülge traani sise ottada pidi juokseva aiguse vastu olema. Ka nigastand ja väändänd kohti audeda ülge rasvaga. Suvel määridä rasvaga ka luomi paarmuje*[118] *vasta.*

Nahk panna alapäivä seinä pääle, karv seinä puole, kuivama, lüüä naulujega[119] *kinni. Ülge maust tehti torupillisi. Liha keidedä vai kubasteda*[120] *mitmale viele, siis kadub traani maitse. Nüüd suolada monesse nousse ja kui liha on suolane, siis süüä. Kui viel liha on monele süües mage, kasteda suolvede. On küläs moni ülge saand, tulevad toistest peretest viel mihed ülge risa*[121] *süömä. Nuore poja liha on oige valge ja ilma traani maitseta.*

Libejä jäägä pidäb olema jääkiŋg jalas.

(Eevald Lindström, sünd. 1915, Tammistu küla, 1956)

40. Hülge õnnetus

Üle saja aesta tagasi oli juhtund Juminda küläs Rätsebäl tore lugu — ülge oli tuld üöse ise tuba. Sel kerral oli old kova pakkane ja palju lund. Majad old tuiskand lume sise ja aŋŋed old kaduste korgused. Ja vai nie vanad majad siis kuigi korged olidki, akkunad

---

[109] leitakse; [110] *teli* 'väike, suuremast tükist lahtimurdunud jäätükk'; [111] luurama; [112] lastakse; [113] paelast; [114] tapetaksegi; [115] komistab: [116] *lomistama* 'muljuma, raskusega vajutama'; [117] *nahkuma* 'nülgima, nahka võtma'; [118] parmude; [119] naeltega; [120] kupatatakse; [121] liha

olled madalas, ninda et undid vahtined akkunast sise ja inimesed olled tuass irmul, üöldüd ükstoisele: «Ärä kovasti iŋge, unt kuuleb.»

Rätsebäl old siis vana suitsutuba olgkaduksega. Ühel üösel kuuldud kojast suurt kolina. Mendüd vahtima — ülge old koass permandul, kuid uksed kaik siestpuolt aagis.

Ülge muidugi eksüs paksu lumega mere jääl ärä ja tuli maa pääle ja aŋge müöde ronis kadukselle. Löüs[122] *kaduksel perdukseaugu*[123] *üless, tuli lakka ja lagast laŋges koja permandulle, kus inimesed tämä löüsid. Ülgele kopsatud kaikaga nenä pääle ja ülge oldki tosine*[124]*. Kogu pere old onnelik, et said ülge risa süüä.*

(Eevald Lindström, sünd. 1915, Tammistu küla, 1956)

41. Sõit hülgega

Juminda mend Leissi Jürkä isa Säärele paadiga ülgi vaanima ühel pühäpäiväsel uomigul. Püssü tämäl ei ole old, vaid ülgeoŋg old kaasas. Saandki ülgele oŋŋega lüüä, aga ülge pand edesi mere puole ujuma. Mies oidand oŋŋe nüörist kinni ja ülge vedänd paati nindasuguse valuga edesi, et aeva mend rannast kaugemalle. Mies old paadis irmul, eks nüüd ige tämä viimane tund kääs ole, aga sendägi[125] *ei ole raatsind nüörist lahti lassa. Ülge aga vedänd aeva paati edesi.*

Juminda kabel old sel ajal juba keskküläs Kura oue all. Esimäne kabel old Niemeotsas. Kabeli kellad lüöned siis esimäst kerda, kui ülge paadiga soitama akkas. Juminda ots kadund juba silmist, aga ülge kihutand aeva edesi. Viimaks akkand juba Suomemaad paistama. Siis järskü kierdänd ülge riŋgi, tahtund paadi viel ümber kummuda, ja jälle pand kihutama, aga nüüd juba vastaspäidi. Tuldud jällegi tükk aiga, siis akkand maa iest paistama. Mies tundend ligemälle saajes, et on iess Juminda ots, kust enne soit algas. Ülge joud akkand rambima[126] *ja viimaks jäändki tosiseks. Mihel pole enämb palju maale soudada oldki. Saand ülgegä siis maale, olid kabeli kellad lüönd kolmat kerda ja algand kabeli tienistus.*

Sen kahe tunniga siis lennut ülge üle puole lahe edesi-tagasi ja tuli sinne surema, kus aavada sai. Mies oli toutand maale saajes, et tämä enämb pühäsel päiväl ülgi vaanima oma elus ei lähe, ninda irmutand sie soit mihe ärä.

(Eelmine)

---

[122] leidis; [123] olviaugu; [124] s. t. surnud; [125] sellegipärast; [126] raugema

42. Püüniste tõrvamisest

Et köüed ja rüsäd kauemb vasta pidäksid, tervada neid. Köüe tervamisel tarvideda puuterva, rüsä tervamisel aga kiviterva ja vie segu vai nüüd kiviterva ja petruoli segu.

Köüe tervamisel aeda[127] *terv suures paass tuliseks. Kui igäs peres omal tervapada ei ole, siis lainada sedä naaburije kääst tarvitada. On terv tuline, kustudeda suuremb tuli paa alt ärä ja algab tervamine. Tervamise juures pidäb olema kahekeste, üks, kes andab köüt järele ja toise kääga vajutab köüe argiga pada*[128] *tervasse ja toine, kes lappab, nahkkindad kääs, tervast köüt paa serva pääle toedetud tervarennile valguma, et üleliigane terv norgub pada.*

Rüsä tervamisel aeda kiviterv ja vesi vai kiviterv ja petruol tuliseks ja panna rüsä, valmis pauludetud[129] *tiivad, ketsu*[130] *ja perälinad tulise terva sise ja keidedä vähäst aiga, et terv ääste laŋŋast läbi kääb. Siis tosteda jälle renni pääle valguma, et üleliigane terv pada valgub ja panna pääle valgumist kuivama.*

Niisugune tervamise viis on vähikäste rüsijega[131] *vielgi, aga voimata on kaakuami linu ninda tervada, on ju kaakuami linu palju ja neid sais*[132] *mittu päivä samate tervada. Ja kole on neid tervaselt liigudada.*

Meneväl aestal oeti[133] *siin uus tervamisviis käsile, nimelt äürügä*[134] *tervamine. On palju kiiremb ja lihtsamb, ei määri ega ole ninda terviselle ohtlik.*

Laudujest tehä suur — — — tiiv[135] *kast — pasu. Pasu pohja tehä puust rest. Rüsä linad panna pasusse: kerd linu ja valada tulist kiviterva ja petruoli segu pääle; siis jälle linad ja terva, kunni kast tääs. Nüüd panna tiiv kans*[136] *kovasti kiilujega kinni ja lassa äür pasusse vuoliguga vai puutoru kautu. Liesil said äürü meijarei äürükatlast, muual tehti sedä ninda, et aeti suures raudpuojus*[137] *vesi kiemä ja toru müöde juhiti äür pasusse. Äürü anneti tund vai kaks, siis lasti jähtüdä ja temmadi linad pasust väljä maa pääle laijalla kuivama. Äürügä kääb terv ääste laŋŋast läbi ja ühe kaakuami linu saab kaigist kaks pasu täät ja on peris elpus tüö. Vana tervamisviisi ei tahu enämb keski pruukida.*

(Eelmine)

---

[127] aetakse; [128] patta; [129] paelutatud; [130] rüsa suu ees olev võrk, karjaaed; [131] väikeste rüsadega; [132] saaks; [133] võeti; [134] auruga; [135] *tiiv* 'tihe, turd, vett pidav'; [136] kaas; [137] *raud puoju* 'suur raudmuna, endine miini ujuk'

43. Jää kalameeste elus

Sügüsel, kui ilmad külmemäks lähteväd ja külmä on juba moned kraed[138], *paneb sadame siest ja madalamad kohad vie servas kivije vahel jäässe ja tegeb kived libejäks. Meri akkab tohuma*[139]. *Kui mere vesi tääesti külmäks vai küpseks saab, nii külmäks, et enämb ei äürä, ja ilm vagaseks jääb, paneb kuhe vie ühmesse*[140]. *Tuleb aga merituul, pressib sen ühme ranna pääle kogu. Kui sen ühme tegeb kogu aja juure, siis on se juba jääsupp. Sest jääsubust tegeb tugeva tuulega randa puostad*[141], *mes on vahel oige suured ja korged — — —. Kevädel andavad niisugused puostad rannas sulada.*

Madalammad loukad ja lahed paneb külmägä ruttu kinni, tugeva tuulega aga lohkub jää telijeks[142]. *On aga pikkembä aiga kovad külmäd, paneb sie vagase ilmaga kogu mere näädiŋgesse*[143]. *Kestäb aga külm kauemba aiga ja ei tule tuuld, paneb pakkane mere üleni jäässe. Vagase ilmaga tegeb üä silejä jää. Ajujääd, mes tuule ja tormiga sise tuob, on rodistand jää kahvlikuks ja teliliseks*[144]. *Ajujääd tuues jäävväd sulad kohad vai riegud sise, nie külmäb siis iljemb kinni. Kui vesi sue, jäävväd vähiküsed iŋŋeaugud jääl sise, kus vesi külmägä tohub.*

On old juhtumisi, kus uomigu paadiga väljä mennes pole näädiŋge ollagi, aga merel olemise ajal tegeb näädiŋge valmis ja onnedu iŋg, kes paadiga näädiŋge sise jääb. Ohukane — — — näädiŋg süöb vai leikab paadilauad viepiirilt nindagu saega läbi. Ullemb viel, kui näädiŋg meres tuule ja vuo[145] *mojul käümä akkab, siis pole enämb paadiga merel olles eluga tegemist.*

Minu vanaemä rääkis, nämäd olled vennaga kahekeste kerra paadiga näädiŋges. Talvisel ajal nämäd menned uomigu verkujega Maluauda, rannast viis kunni kuus kilomietrit. Ennemält käädi sügüse ja talvisel ajal uomigulasku[146] *merel. Vergud lasti pimejigus sise, oldi tund vai paar vergurivi juures ja ageti vedämä. Kalu saadud küll. Praiga, kus kala vähä on, enämb uomigulasku ei käää. Nämäd saaned vergud sise ja vähä aja peräst pandki mere näädiŋgesse. Nämäd akkand kuhe kiirest verku vedämä, et sais*[147] *ruttemb randa tagasi. Viimast verku viel vietud, kui näädiŋg akkand paati käümä. Käümä akkajes ja porkajes vasta takkistust, kivi vai kallast, akkab näädiŋgest tagand pääle tulev jää ielmisest üle käümä ja niimuoti kuhjab suured jääkrunnid, tihti mittu süldä korged. Nämäd luopined estä jää tükküsi paadist väljä ja taguned aeruga parda ääres jääd puruks. Peräst akkand näädiŋg nii kovast pääle pressimä, et paat aeva naksund ja raksund. Külilauad pressindki puruks ja vesi akkand paati vuolama. Verkriijetega tobitud küll raukohad*[148] *kinni, aga vett tuld sendägi*[149] *paati. Neil old irm nahas, ega enämb*

---

[138] kraadid, [139] *tohuma* 'aurama'; [140] *ühm* 'peened jääkristallid'; [141] jääkuhjatised; [142] väikesteks tükkideks; [143] *näädiŋg* 'õhuke, 1—2 mm paksune jääkirme'; [144] muutnud jää panklikuks ja tükiliseks; [145] *vuo* 'voolus, hoovus'; [146] hommikusel püügil; [147] saaks; [148] praokohad; [149] sellegi pärast

randa pääseki. Kuid jää press andand tagasi ja nämäd akkaned sous[150] *tulema. Allpuol old juba sula vesi, näädiŋge enämb pole old. Tämä ise luopind auskariga*[151] *paadist kogu tie vett väljä, muidu olis umbe menned*[152]*. Oma randa nämäd pole saaned, vaid menned Tönükseri randa maale.*

Vahel ottab kova tormiga ka paksu jää vuo ja tuule mojul liikuma, käümä. Siis pressib randuje pääle suured kuhjad — krunnid. Tuhat ühiksäsada viijekümmenel aestal tegi Liesi külässe Jaaguri randa suured krunnid kuivale maale, nii tugev jää käümine, liikumine oli. Jää käümisel liigutab suuri kivi paigast toise. Ka sadame juomad[153] *ajab kivi täüs, et moni kevät muidu paadiga väljä ei pääse, kui puhasta sadand*[154] *kivijest. Vähikäsemmäd vierededä korvale, suuremmad kived pidäb aga vinnaga korvale vinnama vai puruks lohkuma lohkeainega.*

Krunnid tegeb nieme ja sääre otsijesse enämbjagu. Ka pressib jää ranna pääle mitmakerdaseks. Vahel on neljä vai viije süllä sügävüsel jäätelid pohjani — jää on mitmakerdane. Vie tousu ja pagenemisega[155] *ottab jäässe raud*[156] *kahe-kolme tollist kunni ühe vai kahe jalani. On aga maatuuled ja vuo tagand, ottab jää rannast lahti, riegud sise, ja nii monigi nuodamies on saand jääsoitu, kunni rannast paadiga järel mendi ja mihed ja vahel ka obused paadiga maale tuodi.*

Kui sulaserv ligidäl ja kova tuul on, siis ottab jääle ummika[157] *ala — jää akkab uetsuma*[158]*, nagu olis laineline. Sel juhtumisel telib*[159] *jää ärä ja siis on kuulla kriginä, kui telid vastamisi liikuvad. Esialgu telije vahel vett nähä ei ole, aga vana jää servast murendab tükk tügült kogu aig vähämäks, tegeb paŋku lahti ja vieb lobuks kaik jää menemä, pühkib randani puhtaks. Olen nähnd jää krunnide kuhjumist. Tagand tuleb kogu aig jääd pääle. Esimäne serv, mes juba kuhja otsa liikub, murdub paukujes puruks ja kogu aig tuleb tagand uut pääle, seni kui lobuks paigale jääb. Tohutu joud on jää liikumisel. Kaik lohub ta oma iest, sillad ja muud takkistused. Järsku ta tuule ja vuo mojul akkab, niisama ruttu ka vaibub.*

Talvisel ajal merel käües piedä[160] *vergurivi tähistamiseks arilikuje kuppuje asemel jääkubud. Nie on kaks kunni kolm süldä pikked ladid*[161]*, ilma rummuta, sest rumm ottab jää liikumisel jää serva kinni ja voib kas puojunüöri katki rebida vai kogu verguribi toise kohta kanda. Ladist jääkupp lähteb aga olpsaste jää ala ja voib jälle iljemb jääst vabanedes vie pääle kerkidä.*

Kevädel akkab päiv pääld ja vuo alt jääd süömä. Kaige rohkemb andab vihm jääle valu. Ninda kaua on jää tugev, kui vett läbi ei lase. Laskeb aga vie läbi, lähteb jää marda karva, akkab mustama.

---

[150] sõudes; [151] *auskar* 'käsikühvel paadist vee väljaloopimiseks'; [152] muidu oleks põhja läinud; [153] sadama sissesõidukohad; [154] sadamat; [155] mõõnaga; [156] praod; [157] *ummigas* 'tormijärgne suur laine'; [158] õõtsuma; [159] purustab, tükeldab; [160] peetakse; [161] latid

Ja siis ongi jääl lopp, vieb tuulega menemä vai mädäneb koha pääle ärä. Sügüsene jää on kalske[162] *ja sitke, kevädine jää aga on rabe ja urmeline nindagu salpieter. Tihtipääle kevädisel ajal norga jäägä pessä püksü*[163].

(Eevald Lindström, sünd. 1915, Tammistu küla, 1956)

44. Seatapmine

Kui oma peres ei ole tappaja, siis kutsuda jo ietmäsel päiväl küläst sia tappaja, ehk ka viel abiline kolmaneks tostama ja kinni oidama. Tappamise päiväl enämb siale süüä ei anneda, ehk kui moni andabki, siis nadukane vedelämbä süömist.

Tappamise päivä uomigu varakuld panna vesi suoja. Seks oeda[164] *viije vai seitsme ämprine suur pada ja kanneda vett tääs. Kui on olemas peress saun, siis suendeda vesi saunass. Kui aga sauna ei ole, tehä kahed kolmjalad, panna korend*[165] *kolmjalguje pääle ja pada panna korendasse köüe vai kedi abil rippuma. Parajasse korgusesse, et sobib tuld ala tehä. Puud aga olgu üäd kuivad, et saab üä valusa tule ala ja vie ennemb kiemä.*

Vie suenemise ajal käijädä pussid teräväks. Pääle käijämist ihuda viel kovasimme pääl. Puss pidäb olema äste teräv, sest nüri puss ei akka karva pääle. Kui on pussid teräväd, siis süüä kohud tääs. Muidugi pidäb olema ka süömäalust.

Pääle süömist algab tappamine. Turkada[166] *kas laudas vai tuua siga laudast väljä ja aeda karvaottamise kohale, kus vett suendeda. Nüüd kaks miest krabavad sia jalgujest kinni, üks esimästest, toine tagumastest jalgujest. Siga laŋgeb maha ja siis kieredä siga seljä pääle. Turkaja mies turkab pikke pussiga siale kas kesk rinnast ehk jälle sapsust süämesse. Kui on osav turkaja, sureb kohe siga, ainult mone kerra kräünätäb. Ei lähä aga pussi terä süämesse, siis nii pia ei sure. On siga tosine*[167]*, lähteb sial kärss tagasi. Kui on veri väljä juost ja siga enämb ei liiguta, panna siale köüs jalga ja tirida ta laudast väljä. Suvel kas lohisteda müöde maad nahalasa*[168] *vai viijä kärrügä sauna juure, talvel tosteda kelgale ja viijä kelgaga.*

Karva ottamise jauks oeda moni tugevam kuuri või kampri uks, siga lohisteda ukse pääle ja siis tosteda siga uksega ennemb valmis pantud kastide, pakkuje vai nottije pääle, et olis korgemal ja paremb tüöd tehä ja ei uoli küüräs olla.

Kui on vanemb siga, siis oeda seljä päält arjaksi traadilaŋŋa jauks, enne kui tulist vett pääle valada. Tuline vesi rikkub arjaksed, ei kelba enämb. Vähä on neid sigu, kenest arjaksi saab. On jo siad nuored tappajes[169]*, ige ala aesta vanad.*

---

[162] kõva, vali; [163] pestakse pükse, s. t. kukutakse vette; [164] võetakse; [165] kõrend, latt, ritv; [166] torgatakse; [167] s. t. surnud; [168] oma nahkapidi; [169] tappes

Kui siga laual vai uksel, siis ageda tulist vett ämprije ja kappujega siale pääle tuoma. Vett pidäb ääste madalast ja vasta karva, kohu puolt seljä puole pääle valama, siis ottab paremine karva lahti. Vett valada niikaua ühte kohta, kui karv käägä tembajes lahti tuleb, siis valada toise kohta. Kust karv jo lahti, sinne enämb ei voi valada, nahk lähteb rabejaks ja karv uuest kinni. Vett valada senni kui ühel külil on karv tääest igäld puold lahti. Talvisel ajal panna vanad kodid [170] *enne vie valamist siale pääle, et vähämä viegä läbi saab. Kottije all audub karv ääst lahti.*

Maa puol kasuteda karva ottamisel pikke ja suurt kasti, kus siga sise panna ja kieb vesi pääle valada, siis audub ka alumasel külil kohe kerraga karva lahti. Meil rannas sedä pruuki ei ole.

Saab ühel külil karvad lahti, on ka viis kunni seitse ämpri vett otsas ja tuua uuest pada tääs, et saada toise küli jauks jälle vett sen ajal kui esimäst külgi puhasteda.

Algab karva ottamine. Pussijega kraabida karv ühes kestaga maha. Pää puhastamine on turkajamihe uoleks. Toised puhastavad jalgu ja külgi. On üks külg puhas, kieredä siga toise külile ja kui vesi juba kieb, siis tuua ka toise külile vett, seni kui kogu karv on igäld puold lahti. On ka toine külg karvast puhas, kieredä siga risti üle ukse ja tuua kabaga [171] *vai ämprigä tulist vett ja akkab sora vai kalo-ssi ottamine. Esimäsed vai tagumased jalad turkada kiebä vede ja liudetä ninda kaua, kui sorad käägä väändäjes lahti tulevad. On esimäsel jalapaaril sorad ärä, turkada viel jalad kerraks kuuma vede sen jauks, et muidu jääväd sorad punaseks-veriseks, vede turkajes aga lähteväd valgeks. Toisel jalapaaril oeda ka sorad lahti ja viimaks viel turkada kärss kiebä vede, et kest maha tuleb.*

Enne vanast olla karva oetud nii: tehtud olgijest tuli siale ümber ja siis tuli korvend karva maha. Sedä pruuki enämb ei ole. Uuemb viis on: oeda suurembijeld sigujeld [172] *nahk maha kuoss karvaga. Sie on lihtsamb, ei ole vie keitamist. Rippujes on kergemb nahka ottada. Meil siin ei ole küll viel ühtegi siga nahutud* [173]*, maa puol on sie pruuk. Ja sedä praigu nouedagi* [174]*.*

On siga puhas, siis algab lohki leikamine. Kas kohe laua vai ukse pääl oeda [175] *suolikad ja magu väljä vai temmada rippuma ja siis oeda suoled väljä. Suuremb jagu oeda siiski suoled väljä rippujes. Sial leikada tagumaste jalguje suoned naha alt väljä, turkada künspuu* [176] *läbi, siuda köüs künspuu keskele kinni, toine köüe ots viskada üle korenda, mis on kolmjalguje pääle tostetud, ja ageda siga rippuma tirimä, üks köüe otsast ja kaks miest siga tostajes. On siga rippumas, viskada viel külmä vett üle ja kraabida pussijega ukse külist akkand mustus lahti. Viel kerd viskada vett üle ja seŋgä on siga ka tääest puhas.*

Algab lohki leikamine. Ennemäld leigati rind lahti ja oeti kops ja süä väljä ja siis vast suoled. Nüüd oeda kaik kerraga. Esimäseks

---

[170] kotid; [171] kapaga; [172] suuremateltsigadelt; [173] nülitud; [174] nõutaksegi; [175] võetakse; [176] *künspuu* 'eriline puu tapetud looma ülesriputamiseks'

leikada tagumaste jalguje vahe ja peräksuol ümberringi lahti, siis temmada pussiga peräkä juurest kunni leuani lohki. Tagumaste jalguje vaheld lüüä kont kirvega läbi, ninda sama ka rinnakondid. Nüüd leikada siga tääeliguld lohki, aga ninda, et puss magu egä suoldesse ei tohi puutuda. Nüüd lassa suoled langeda pikkemüöde ala pandud korvi vai kasti. Vaheliha, mis takkistab kopsu ja süäme väljä tulemist, leikada pussiga läbi ja ninda muoti langevad kaik väljä. Kiel leikada ka pussi abil lahti ja sengä on kaik korvis. Ämprigä viskada kerraks vett siale sise, et lahtisest verest puhtaks saab. Siga jääb rippuma, verevisa[177] *valgub väljä. Ka jahtub liha rippujes.*

Korvist oeda kaige päält kops ja süä ärä, siis maks; maksa külist leikada sapp ärä. Pern viskada kuerde vai kassije käde, — inimeste toiduks sedä ei tarvideda. Nierud jääväd enämbjagu alade kehä külgi, nie suoldega seltsis väljä ei tule. Kieleld oeda tulise viegä kest maha.

Korvi jääväd piensuoled ja jämesuoled. Ka kusirakk[178] *leikada suolde külist ärä. Kusirakk puhuda olekorre abil ohku tääs, panna kuivama ja sest tegeväd piibumihed omale tubagakodi.*

Naiste uoleks on suolde arutamine. Enne oeda rasvad suolde ja mau külist ärä, oeda siebirasvuks ja neist keidedä siepi. Magu leikada lohki, lassa sitt väljä; ka suoldest lassa sitt väljä, kui taheda neid ottada vorstisuolijeks. Siis tehä pienikäne sile pulk ja kieredä suoled ringi, siespäidine külg väljä ja lobudeda[179] *vies puhtaks. Suoleld kraabida viel nuaga laua pääl lima kerd maha ja sengä ongi vorstisuoled valmis. Pikkemäks seisu jättäjes panna suoled püdü*[180] *vai kausisse ja suola pääle.*

Magu kasteda tulisesse vede, siis kraabida mausammal lahti. Maunahka tarvideda kas süldü ulgas vai subi siess. Sia magu ja suoled puhasteda ärä, aga vasiga ja lamba suoli ei puhasteda, ainuld rasv oeda ärä siebirasvaks. Ülejäänud viskada varestelle ja kuerdele arutada.

On siga rippujes jahtund, oeda pluomirasvad väljä ja algab sia raijumine tükküjeks. Kaige pääld leikada pää maha. Kakskümmendkolmkümmend aestad tagasi oli Virve küläs tavaks, et tappajamies sai sia pää omale tappatügüks. Mujal külädes sedä pää andamist ei old, aga tappaja sai igegi[181] *tappatügü, kaks kunni neli kilogrammi liha tasuks. Pää lüüä kirvegä lohki.*

Siis leikada esimäsed jalad ärä ja käbäd[182] *kere külist lahti. Käbäd raijuda tükküjeks, kehä leikada tükküjeks. Senjärele lassa ka tagumased jalad künspuuga maha, jalad leikada liikmest lahti, reijed raijuda tükküjeks. Liha kanneda kasti vai korvijega suolamiseks sahvri vai ouekampri, kus ta tündrisse suolada.*

Monikerd oeda siga tervelt rippumast ärä ja kanneda tervenesa[183] *sahvri vai ouekampri, kus siis tükküjeks raijuda ja suolada.*

On siga rippumas ehk ka jo tükküjeks raijutud, mennä sia maduksi[184] *pidämä. Naised on vahepääl süömise valmis tehned ja*

---

[177] verine vesi; [178] põis; [179] loputatakse; [180] püti; [181] ikkagi; [182] käpad, esimeste jalgade ülaosa, kintsud; [183] tervelt; [184] matuseid

Joon. 6. Korrespondent Gustav Vilbaste.

muidugi pidäb ka juba laual värski liha olema, nindasama maks, kas keidetuld vai praetuld. Uomigu süüjes oeda vähä süömäalust, aga kui peräst kaik on jo klaar, siis andab peremies toise süömäkerra ajal napsu sedä ohtramald. Kui on maduksed, siis olgu tääeligud.

(Eevald Lindström, sünd. 1915, Tammistu küla, 1956)

45. Tavasid sea tapmisel

Enne sia tappamist turkajamies tembab kolm kerda pussi terä tuleliegist läbi, siis ei akka paha silm pääle ja siga sureb kohe ärä. Kui pussi ei arstida, ei sure siga monel ajal, vaid karjub mes irmus. Sedä tava pieti kakskümmend-kolmkümmend aestad tagasi vana mieste puold, nüüd enämb sedä kommet ei ole kuulda.

Suvisel ajal, kui on karta mürüstämist ja liha jääb pikkemäks ajaks suolamatta, turkada puss vai moni muu teräriist liha sise. Mürüstämine muutab liha mustaks kui midagi teräs- vai raudasja liha külis ei ole.

(Eelmine)

III. JÕHVI MURRAK

VANAD JUTUD

Kogunud Endel Mets

1. Aa kupja lugu. I

Minu isa tuli nüüd Rakvere laadalt maad müädä jala ja siis Aa mõisa õsseti[1] *obusid ja siis muanamed*[2] *tulivad ka siis Rakvere laadalt. Nuaja siis muanamed siis akkaned rääkima. Sääl Aa mõisas sie kole kuri kupjas õli ja minu isa õli enne ka seda kuuld jua, et sääl Aa mõisas niisikene kuri kupjas õli. Nuaja, siis muanamed akkasivad rääkima, et sie ikke midagi irmsa õli, et tämä miski muud rääkida ei õskand, mutku vandus irmsast, et muud tämäl ei õld, et mutku tule kurat appi ja tule kurat appi ja sie õli tämä abimies igal pual ja mõisa tienijad kartasivad jua elusalt. Siis võttas, jäi ühäkõrra äkkitse aigest — — — ja viedi siis Rakvere ospidali. No sääl siis sinne on surd*[3] *sinder maha. No aga mis nüüd — ennevanast siis roŋgiga tuadud*[4]*, mutku saadeti kaks miest obusega siis vällä*[5] *tuama surnelt. No naine õstas siis tõsele*[6] *linnast puusärgi ja pani tõse siis ka puusärki ja puusärk rekke ja mehed akketi*[7] *tulema. No ninda kellu kahe ajal akketi Rakverest tulema. No on tulled jua, niisikene ilus selge ilm õld ja tie õld lage ja tulled nindakaua, kui päiv akkand luaja menema. No näväd*[8] *pidivadki üä läbi menema, et saavad ommikust Aa mõisa. Aga nüüd parajast päiv kuda vierend, siis ilmus tiele neije*[9] *taha, üks kaks vai kolmsada samu*[10] *neist taha mustas riides isand. Kolmkümmänd kraadi õli külmä, aga isand õli pintsaki pääl ja kamassid jalas ja krae kaelas, silender pias. No näväd mõeldi*[11]*, et kust sie isand ilmus siije tiele, et uatama, et tuleb meije juure, siis lähmä seltsis, et kuas paremb menna. Jättivad obuse sõisu, isand jäi ka sõisu, ei tule ligi. No mehed uataned, akkaned edesi menema, isand ka neije taga.*

---

[1] osteti; [2] moonamehed; [3] surnud; [4] ega ennevanasti siis rongiga toodud; [5] ära; [6] teisele; [7] hakkasid; [8] nemad; [9] nende; [10] sammu; [11] nemad mõtlesid

No siis ühäskõhas õld üks ia tie ja tehned ühä ia sõidu. Aga isand on õld ikke ühä kõha pääl neije taga, ei õle maha jäänd. No aga mehed akkasivad siis mõtlema, et ega sie ia asi ei õle küll, sie ikke vana põrgupoiss on ja nüüd valvab tämä puusärgi juures siin. No siis saivad ühä kõrtsi ette, et puhkama vähäaiga obust, et saab nähä, kas siis jääb maha. A mehed saivad kõrtsi, siis tämä tuli uapis puusärgi ligi ja jäi sinne sõisu. A mis nüüd, mehed ei tõhi enamb akkada edesi menema, ehk küll õlivad kahe mehe. Tõmbasivad obuse riijala[12] *surnega, tämä läks verava postide vahele ja jäi sinne sõisu. Mehed läksivad kõrtsi ja tämä jäi sinne riijaluse verava alle valvama. Ja valvas kurivaim vana Aa kupjast kõige üä sääl kõrtsi riijaluse ukse all. Mehed uadeti*[13] *ommikuni ja vot, talvel ilja päiv tõiseb, aga vot, kui päivä tera tuli lagedale, ninda isand on kadund kui maa alle. Ja siis mehed saivad obuse päälä ja panivad valuga, et ei jää enamb õhtast, et tuleb õhta jällä neid irmutama. Saivad õhtast enne päivä luaja parajast sinne ja päiv parajast vieres, kui saivad Aa mõisa verava*[14] *ja vahtined, et tämä mend jua ies kupja tuppa treppist üläs, nindat krõbisend, sie sama isand. Naine akkas muanameid*[15] *tõrelema, et miks te ennemb kodu ei jõudand ja mehed siis üäldi*[16]*, et kuda asi õli ja naine lasi puusärgile kaks raud vitsa päälä panna ja kie nägivad, kuda kupjast maeti, siis õlivad nied vitsad ka pääl õlled*[17] *ja kiegi ei tia enamb, kas õli tämä enamb sääl sies, vai kie tiab, kie õli.*

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1940)

2. Aa kupja lugu. II

Minu isa nüüd rääkis mulle, kui õlin lapsukene, et tämä äi, minu ema isa Juhan Käärt, no tuli nüüd Püssi veskilt ja sie taat tühjä juttu ei rääkind, ega kummitusi miski ei kartand eluilmas. Ja siis rääkis, kuda tämäl õli niisikene nägämine tiepääl. Säälpual Aa mõisat, ütläma, üks virst maad ja tuli üksipäini kahe obusega ja nähänd[18]*, et üks saks tuleb vasta tõllaga ja tõllas tulukesed põlevad. Aga nüüd saksale piab tied andama ja tämä tõmmas obused tie kõrva, et saks saab iast müädä. No vahib, et neli süsi musta obust ies, et ma ei tunne neid obusid, et kust mõisa saks sie on. Püüdänd kutsari nägu vahtida, et ehk tunnen kutsari, a kutsari nägu õli varjus, miski asi varjas kutsari nägu. A muidu õli ninda valge ja tulukesi täis, et obuse riistadki onvad valendaned, aga kutsari nägu ei nähänd. No tämä tuli siis ikke tied müädä edesi ja arutas, et kust mõisa saks sie õli, et tämä niisikesi obusid siit ei õle nähänd. Ja tuli nindakaua edesi, kui üks paarsada samu viel õli Aa mõisast sääl pual. Ja ühäkõrraga lei tagant suur tulekuum*

---

[12] rehe alla; [13] ootasid; [14] väravasse; [15] moonamehi; [16] ütlesid; [17] olnud; [18] näinud

ja nindat tämä vilja kuarmad õlivad kõik nagu tule sies. No tämä vahtind taha, et tohoh, et siesama saks tuleb nüüd taga, et kust tämä nüüd ümbär kieras. Tämä ei õle enamb obusi kõrvale tõmband, mõeld, et mis saks sie nüüd südä üäsä sõidab. Ja siis kui on mend tämäst müädä, siis tämä mõttel[19]*, et milla nüüd vaŋkri rattat kokku käiväd ja tämä kuarmad kraavi lennavad, aga nät, müädä on mend. Siis on õld nindakui tulemeri, aga siesama tõld ja nied samad obused on õld. Siis saivad nagu piaaigu ühtä aigu Reite kõrtsi ette ja siis akkasivad tuled kustuma, kustuma ja kadus üks viiskümmä samu tämä ies Reite kõrtsi ette vällä. Tämä küll julge mies, aga enamb ei julgend edesi menna, kieras ka Reite kõrtsi sisse. Ja Reite kõrtsis õlled siis Aa mõisa mehi ja tämä akkand siis neile rääkima. Mehed on naerand, et oo, et sie õli jua meie kupjas, et tämä käis elusast piast Reite kõrtsis juamas ja tämä sõidab nüüd iga üäsä neli obust ies siin seda vahet, et sies ninda ime õle. Taat on tuld ommiku kodu, on üäld, et ma akkasin tädä nõnna kartma, et ei tõhtind akkada üäsä kodu tulema.*

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1940)

3. Mäekese mäe lugu

Kalina küläs, Peri metsas kasvas üks kadakas tie ääräs. Ja sie kadaka närä[20] *ei kasvand suuremast ka ja vällä ka ei kuivand, õli niisikene pisike nässäkas. Minu isa näitäs mulle ka seda kadaka. Üks Kahula mies tuli üks õhta einamalt ja sie õli kole vaene mies õld. Tämäl ei õld luami ega obusi ega vilja. Tämä õli kõige vaesemb Kahula küläst. Tämä nägi säält kadaka põõsa alt üht lähkri. Läks juure, kergitas, lähkär kole raske. No tämä võttas, akkas siis lähkri vahtima, lähkär kuldraha täis. Võttas lähkri selga, tuli lähkriga kodu. No väsind ka ja pani õhta siis lähkri seina päälä rippuma ja akkas ise, eitas magama. Üäsä tuli üks kole mustas riides ja musta näuga mies ja üttäl*[21]*, et miks sa lähkri vällä tõid, et vie lähkär tagasi. Mies ei tehend vällägi, eitas uuesta magama ja, aga mies tuli uuesta tagasi ja kieras silmad omal päälä puale ja tegi kurja näu, et vie sie lähkär tagasi. No mehel ei aitand midagi, pani riide ja võttas lähkri selga ja vei lähkri kadaka põõsa alle tagasi. Ise tuld siis kodu ja mõeld, et õles ta mulle ehk lainand üks kolmsada ruplagi ühä aasta päälä. No tuli kodu, läksivad einamaale, ei õld lähkri enamb sääl põõsa all ega kedagi. Tuli jällä õhta kodu, eitas kurva mielega magama ja üäsä tuli siesama mies ja üttäl, et kui tahad, siis mene võtta sie kolmsada rupla säält lähkrist tänä üäsä. Aga kenelegi seda rääkida ei tõhi ja päivä päält aasta pera*[22] *tuad siesama üä sene raha ja paned sinne tagasi. No mutku mies tuli üläs*

---

[19] mõtles; [20] *näre* 'noor väike puu (eriti okaspuu)'; [21] ütles; [22] pärast

ja läks ja lähkär õli sääl ja luges lähkrist omale kolmsada rupla ja tuli kodu. Ja akkas omale muretsema sene rahaga luami ja riistu ja aastapera võttas sene raha tõise kääst võlga ja vei sinne ja lähkär õli sääl senest ääst ja pani sene raha lähkri tagasi. Vahepääl lähkri säält keski ei nähänd. Ja kolme aasta pera õli sie mies kõikse rikkamb Kahula küläst. Kõik akkasivad iast menema. Sie põõsas õli nagu üks küündlä jalg ja küünäl ja sie õli ilja aigu viel kasvas sääl. Inimised akkasivad seda kõhta määkese määst[23] *kutsuma ja sääl ka üks pisikene küŋkäs õli, kus sie põõsas kasvas.*

(Eelmine)

4. Lepiku eide lugu

Vana Leppiku eit õli siin Lauri Madi saunas ja siis õli kole kärmä eit. Ketras ja tegi sukki külä[24] *ja kõrjas sedamuadi omale mõne ia rupla raha vana päivä jaust. Aga nüüd kuhu raha panna, pani raha kaŋga pakku sisse peitas. No aga siin raute putkas õli jällä üks ema ja tüttär ja väimäs*[25]*. A sie väimäs õli niisikene, et tämä nähmis igalt pualt, kust aga miski õli saada. No ia küll, Leppik käis sügise sienes ja õli saun üksi. No aga mies läks, võttas kaŋga pakkust Leppiku raha vällä ja siis kukkus juama. Ta õli kole juadik ja viinase piaga siis rääkis, et sie on vana Leppiku raha, et mis tast asja on. No Leppik sai tiada ja vihastas ka ninda vällä, et näväd ligistikku elasivad ja üttäl Lauri Liisule, et kui ma suren, siis neid mattussele ei tõhi kutsuda ja valvama ka neid ei tõhi lassa. A kus naised. Naised kuulivad, et Leppik on surrud ja läksivad kiirest valvama. Ja laulasivad sääl Leppiku iŋge iest. — — — No aga akketi ääsä kodu tulema, evaastu*[26]*, kuulled, et mis krabin ja plagin taga on. Lumivalges riides ja kõhe tuntsivad vällä, et vana Leppik ja nahkkindad kääs ja tagus kindaid aga vastamiste. Ja lõikas naistele järälä. Naised irmsa rääkimisega ies ja Leppik taga. Sie on midagi irmsa õld ja peris tõsine lugu. No aga putkal õli aid ümbär ja näväd juaksivad veravast, kust saivad sinne ukse juure, a Leppik üppäs ülä aija ja üppäs lakka, kladavoi*[27] *lakka ja plaksutas luugi päält viel kinnastega, kui naised kisaga tuppa läksivad. Siis näväd jäiväd pera ninda aigest ja õlivad kaua aiga aiged.*

(Eelmine)

---

[23] mäekese mäeks; [24] külasse; [25] väimees; [26] *evaastu* 'vaat mis'; [27] *kladavoi* 'sahver, ait'

5. Imelik puu

Sie õli üks nuar mies, Koika Aleksist[28] *üäldi, ja siis õli nüüd sääl Kämblä mägi Puru külä all ja sääl mää all kasvas üks mänd ja sene männi all ükski magada ei saand. Ilusas paigas õli, aga kes sinne magama jäi, sie aeti üläs ja kihudeti menema. No siis õli kaks kolm nuart poissi ühäl pühäbä õhta Jõvi*[29] *kõrtsis ja neije ulkas siis õli sie Koika Aleks. Sie üttäl, et vot mina lähän magan tänä sene suvise üä sene männi all. No tõised ei usu, et sina ei maga. No leivad sääl viina päälä kihla ja poiss jõi enese purje ja läks sinne männi alle. No jäi siis magama ja seda viel nägi, et päikä on kaunis madalal, et akkab varsti luaja menema. Erkas üläs ja vahib, et ma ei magandki kaua, et päiv präiga viereb luaja. No akkas pera vahtima, et miks päiv tõisepuale luaja lähäb. Viimast sai ikke aru, et päiv tõiseb. Õli ommik. Vot ei saa aru, kus on. Ühäs rägä põõsas on, patrik igalpual ja viimast akkas tulema, sai tiele ja sai ühä kõrtsi ette. Ja siis läks kõrtsi ette, siis sai aru, et õli Liiva kõrts. Siis akkas rehendama vällä säält, kust magama jäi, siis sene suvise üä mõne tunniga õli kakskümmänd virsta iemale viedud. Enamb siis miski päälä kihla ei akkand vedama ja enamb ka millagi sinne magama ei mend. Ja sene mõne tunniga kiegi ei jõudand tädä sinne viija ja tämä ise ei mend juabune piaga ammugi.*

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1940)

6. Kahula nõia lugu

Vanal ajal läksivad Kahula küläs kaks talu peremest riidu ühä maatükki pera. Sie õli nüüd sedamuadi, et neije rajad õlivad vastamiste ja aga tõisel mehel juaksi väljäst üks nurk tõise maa sisse ja *sie peremes tahi*[30] *nüüd seda nurka omale saada, et siis saab raja õigemb. Ia tükk õli ja kasvatas iast kõiki asja. No riidlesivad, riidlesivad ja ei mies andand, aga sie, kes seda nurka tahi, õli nõid ja sie vahtis vade*[31] *kurjalt naabri õtsa ja senel akkas äkkitsä sies irmus valu ja kukkus selite maha ja akkas koledast vieretama ja oigama nindat kole. No inimised juaksivad appi ja no aga kie siis nüüd midagi tias*[32]*. Ennemast vanad eided nied ikke tegivad rohtusi ja keitasivad ja andasivad sisse, kui kiegi ummele õli pandud*[33]*. No üks eit ka siis tuli ja viedi sie mies ka siis kodu ja eit keitas siis rohtu ja andas tämälä sisse. No mies jõi ja tegi kõhu lahti ja mies pasandas enese tühjäst ja siis õli valu ka mend.*

No aga eks ühäkõrra nõid jäänd aigest ja jua tükk aiga õli aige. Viimast tundes, et surm on ikke jua ligidal ja kutsus naise oma juure ja üttäl, et kui ma suren, siis õmmelga minu jala kan-

---

[28] Aleksiks; [29] Jõhvi; [30] tahtis; [31] vaid; [32] teadis; [33] kui kellelgi oli kõht kinni pandud

dude alle ristid, et siis ma ei akka kodu käimä. No viimast sie nõid suri maha ja no nagu ennevanast sie pruuk ka õli, et kui on surrud, siis enne kolme päivä mattada ei saa. Naine õmbles ka siis ristid kandude külgä, nagu mies üttäl. No tulivad siis ommiku mattusselised ja mendi mattussele. Kanneti siis ka puusärk uksest vällä ja lauleti, nagu ikke tehasse ja tuadi siis ka jalad ikke ies ja pandi vaŋkrile ka jalad ies. Suur tugev obune õli ja viab, viab, ei jaksa vedada. Püijäb ja tõmmab küll ja luak ja rakkendus ragisevad, aga ei jaksa samugi paigast vällä vedada. No mis sa tahad teha. No viimast naaber, et no mul nagu tugevamad obused, et ma tuan omalt kaks obust ja panema nied ette. No panivad nied ette, ei midagi.

Eks juhtund sinne tulema üks kirjaja räbälas riides ja kott kaelas ja kepp kääs. No kirjaja vahtind nattuke aiga päält ja küsis siis, et mis te, lapsed, nüüd tieta[34]*. No mehed siis rääkisivad, et kuda lugu on, et kudagi ei pääsi surnega õuest menema. No kirjaja läks siis obuse juure ja tõmmas lakka raŋgide alt vällä ja kergitas raŋgid üläs ja kutsus siis obuse pereme vahtima raŋgide ja kaela vahelt vaŋkri puale. Peremes vahtis siis ja siis terve kuarm õli musti mehi õld vaŋkril ja kõikidel silmad obuse puale ja jalad kõvast vasta maad. Kirjaja õli siis üäld, et lapsekesed, et kuda teije saata sedasi vaŋkri edesi, kui nindapali mehi oijavad jalgudega vasta. Te ei saa nüüd muidu, kui te piata surne viema uuesta tuppa ja kierama tuas ümbär ja tuama pia ies õue ja panema pia ies vaŋkrile ka. No mehed estest ei tõhi enamb vaŋkri ligigi menna, a kirjaja, et meŋga aga julgest, et ei nied mehed tie teile midagi paha. No veivad siis puusärgi uuesta tuppa ja kierasivad tuas ümbär ja tõivad pia ies õue tagasi ja panivad uuesta vaŋkrile. Kirjaja, et vot nüüd nied mehed lükkävad kõik taga ja nüüd paŋga aga üks obune ette ja sie vade juhib. No pandigi siis üks obune ette ja läksivad.*

No tämä armulaual ei käind ja siis ka kerikus ei maetud ja kester[35] *tuli ja mattas surnuaijal. No aga mis nüüd, mattusselised ei tõhi enamb õhta sinne tulla, kartasivad, et kie tiab, mida tükkisi kodu akkabki tegema. No pererahvas jällä tellisivad, et näväd ei tõhi ka üksi jääda, et tulga ikke. No tulivadki siis surnuaijalt kodu ja ajasivad obused vaŋkridega riijala ja lahti ei tehnedki, et käiväd vade süäväd ja lähväd menema.*

No issuti siis lauda, et akkavad süämä, ühäkõrraga akkas riijalas kole obuste kisa. Mendi siis juaksuga riijala vahtima, mis kisa sääl on ja nägivad, et kõik obused on tehtud lahti ja tõssetud igaüks oma vaŋkri päälä. No aga kuda nüüd saad obusi vaŋkrilt maha. No kudagi siis ikke uavati[36] *obused maha ja siuti vaŋkri külgä ja anti einad ette ja no mendi siis uuesta tuppa ja issuti lauda. Ninda aga kui lauda issuti, ninda akkas riijalas uus obuse kisa ja no mendi siis vahtima ja obused õlivad kõik jällä vaŋkride päälä tõssetud. No*

---

[34] teete; [35] köster; [36] hoovati, tõsteti

uavasivad siis jällä maha ja mendi tuppa, aga enamb ei passind ei süämine ega jutt ja taheti akkada kodu menema.

Ennevanast elati reijetuas ja sene õtsa õli ehidetud veike kitsas kammer ja sääl õli pliita sies. Reijetual õli kaks ust. Üks õli nagu nüüdki on, aga tõine õli ninda pualessaadik alt laududega kinni lüädud ja ülämine osa, sääl õlivad varbad ja sie õli päid-uks. Ühäkõrra akkas kambri lakkas mailma müdin ja kolin. Tämä kurivaim tuli kambri laelt redent müädä[37] *alle ja kõhe rüätsäkali päid-uksele ja vahtis tuppa. Kõik jäiväd nagu küpsäst ja ehmatasivad koledast, aga üks mies õli siis julgemb ja küsis, et mis sa tahad, mis sul tarvis on. «Anna minu leiva kannikas siije!»*

Mies küsis siis, et kus sul sie leiva kannikas siis on ja nõid, et võikirnu vitsa vahel. No siis õtsiti siis kirn üläs ja kannudeti vits päält vällä ja vitsa all õli üks keriku leib. Mies siis võttas ühä keppi ja lõikas senelt tõise õtsa lõhki ja pani sene leiva sinne näppitsa vahele ja andas senega siis sene leiva nõijale. Nõid võttas leiva ja läks siis menema. Ja siis sie üä enamb sinne ei tuld. Ja siis akkas iga täiskuu ajal neljabe üäsä, kui kuu valge õli, käimä.

Kui pilves õli ja kuud ei paistand, siis ei tuld, aga kui aga kuu paistas, siis iga neljabe üäsä ja täiskuu ajal tuli Kahula külä väljält külä veravast sisse, käppäd laijali ja ise keksis ühält jalalt tõisele ja pani kõhe kodu ja kambri lakka. Ja siis kus sääl akkas irmus kolin ja ragin ja müdin. Küll tämä sääl kolistas ja luapis ja kui kukk laulas, siis jäi kõik vagasest.

Ühäkõrra kaks nuart tugeva miest tegivad omale suured nuijad ja läksivad ühäl neljabe õhta sinne verava[38] *valvama, nuijad kääs, et kui tuleb, siis annavad kaikastega pähä. No ninda kella ühätõist ajal tuligi ja kääd laijali ja keksis jällä ühält jalalt tõisele ja kui verava kõhta sai, ninda mehed andasivad kahelt pualt kaikastega pähä. Aga siis nindakui vasta rauda õles lüädud, ninda kelksastas. Nõid vahtis ühä ja tõise õtsa ja andas siis tõisele tõise kääga vasta vahtimist ja siis nagu raudast kindaga õles lüänd. Mehed ommiku alles siis toibusivad vällä ja tulivad üläs, aga siis sie üä ka enamb kodu ei mend ja siis ka enamb millagi kodu ei käind ja ka enamb päälä seda kiegi tädä säält Kahula küläst ei nähänd.*

(Rudolf Mets, sünd. 1892, Kohtla küla, 1940)

7. Surnu istus parsil.

Minu ema-ema, tämä õli üks ia inimine ja käis kerikus ka ja nindat midagi tämä kõhta pahast üälda ei saand. No sai jua vanast ja jäi aigest ja õli kaua aiga aige. No viimast siis suri vällä ja kutsuti siis mattusselised kokku ja mendi siis ühäl ommiku mattama.

---

[37] redelit mööda; [38] väravasse

No ennevanast jua elati reijetuas ja naised jäiväd siis kodu reijetuppa süämisi tegema. No naised tegivad siis süijä ja aga parsil õlivad pieru kubud kuivamas. No ühäkõrraga naised kuulivad, et krõbin parsil. Üks vahtind, ei kedagi, tõine, ei kedagi. Krõbin läks suuremast. Ühäkõrraga üks pieru kubu kukkus parsilt maha. No kõik neli naist vahtisivad üläs ja nägivad, et ämm istund parsil. No aga mis sa nüüd tied, naised ei tõhi enamb reijetuppa jääda. Kuda silmad üläs leivad, ninda ämm kõhe akkas silma ja senes samas riides õli, miiga[39] *tädä puusärki pandi ja valge sielik seljas ja valged sukkad jalas. Viimast naised tegivad oma tüäd edesi ja pera enamb ämmä parsil ei õld. Naised vahtida ka ei tõhtind ja ei tia, milla vällä kadus.*

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1940)

8. Luupainaja lugu

Õlivad kahe vennasse ja kaks õdeda. Kohtla mõisas ennevanast üks Lantsman õli. Tämä kõrjas mõisa vähäsäst palgast ja kust ta sai, kaunis pali[40] *kulda. No siis jäi vanast*[41] *ja tuld, et kiegi võttand omale korteli. No tüäd ei jaksand teha ja jäi jua kaunis vanast. Tuld jah, et kiegi võttand korteli ja et tämäl omal on raha ja no siis ühä pere poisid ja tüträd võeti*[42] *siis oma juure. No aga pali sie vana inimine ikke sei ja ei raatsind süijä ka, katsus kuda pienemalt läbi tuli ja oidas raha, et kui sureb, siis annab raha vennale, et vend õstab lehma. Vend õli Kohtla mõisas muanamest*[43]*. No ia küll, Lantsman suri vällä ja jäi ia ulk seda raha järälä. No aga nüüd poisid mõeldi*[44]*, et võttavad mattusse raha päält vällä ja vievad sene raha vennale lehma rahast*[45]*, aga vanemb õde akkas ütläma, et kie tiab, kas tämäl jäi raha vai ei jäänd ja läks viel võttas vallast mattusse raha ja õstas Lantsmani rahaga toreda musta villase kleidi.*

No aga surrud Lantsman ei õld senega rahu, võttas ja akkas vanatütriku kiusama. No päält mattussi ikke akketi, et ei tia, mis Liisul on, et Liisu umiseb unes ja Liisu rääkis, et tämäl käib painijas. A viimast Liisu nindakui silmad kinni pani, ninda tuli ja piigistas ja Liisu umises nindat keski enamb ei tõhtind magama jääda.

Akketi siis no tarkude juures käimä. Mendi ühä targa juure ja sie üttäl, et siduga kõik aknad ja uksed lina kiududega kinni, et siis tämä ei pääsi sisse. No aga Lantsman läks lakka ja tegi koleda kolina ja siis tõstas lae üläs ja tuli laest vanatütriku kallale. Siis õppedeti, et pane pualvakka alle küünäl, et ja siis sedamuadi nüär, et kui laest tuleb, siis kiegi tõmmab pualvakka küündlä päält vällä, kui tuluke põles, siis ei tuld, et siis saata vana Lantsmanni kättä. Aga sie üä, kui valvasivad, Lantsman ei tuld. Siis üäldi, et panga

---

[39] millega; [40] palju; [41] vanaks; [42] võtsid; [43] moonameheks; [44] mõtlesid; [45] rahaks

lauluraamat patja alle. Ullemast viel asi läks. Siis kästi panna suured nuad patja alle ja õtsad sinnepuale, kust tuli. A mida rohkemb ohudeti[46]*, seda irmsamast asi läks. Siis vennad vahetasivad vuaded vällä*[47]*. No siis esimine üä sai vend valu ja tõine üä õli jua jällä Liisu kallal. Varja küläs õli neil sugulasi, kakskümmänd virsta vahet, saadeti Liisu sinne pagu*[48]*. Esimine üä sai vend, tõise üä siis õtsis ja kolmandel üäl õli Varjal. Ninda käis kaks aastat iga üä. Siis viimast enamb ei aitand midagi, mutku Liisu läks õppetajale ja tunnistas üläs, kuda raha võttas. Õppetaja siis käskis, muist raha siis viedi vennale ja muist siis anneti keriku vaestele. Üä päält õli mend. Sie Liisu elab präiga viel.*

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1940)

9. Tule, kurat, appi!

Ennevanast vieti ühäkõrra Kiikla metsast Kukruse mõisa puid Pieri suast läbi. Veike sua õli, ninda kaks virsta pikk. Koledast tuiskas sie päiv ja tuli õhta jua kättä ja ühäl mehel väsis obune vällä ja jäi kõikse viimasest. No mies nägi, et tõised lähväd jua kaugel ja püüdäs oma ovust[49] *ka ajada, aga sie õli ninda väsind, et mitte samu enamb edesi ei mend. Mies istus päälä ja üttäl, et no tule nüüd õmmete, kurat, appi, et mis ma nüüd tien. Nindakui sene sõna sai üäld, ninda kui üks tuule puhandus tõstas tämä kõige obusega maast üläs ja ninda kui lennus vei Kukruse mõisa õue. Mies tegi obuse lahti ja ajas kuarma maha ja siis vast tõised mehed tulivad vandumisega õue. Küsisivad siis, et kuda sa siije meist enne said ja mies siis räägis, kuda lugu õli. Pera tihti viel mehed üäldi senele*[50]*, et kui jäi tõistest maha, et eks kutsu jällä kurat appi, aga mies õli üäld, et ennemb suren, aga niisikest sõitu küll enamb ei taha. Sie piab üks tõestsündind lugu õlema.*

(Eelmine)

10. Vanker jäi mõisa rehe ette kinni.

Minu tädimes õli kaupmes, õtsis räbälid ja kõik maad ja ilmad õli läbi käind ja kummitusi tämä ei uskund. Kõrjas sedamuadi omale raha ja õstas Vaivinast krundi. Ühäkõrra läks Vokka mõisast obusega laudu tuama. No tuli õhta kättä ja tuli siis sene kuarmaga ja kerge kuarm õli pääl ja ia obune ies. Ja tie õli ka lage nagu laud. No tuli Vokka kõrts vasta. Läks siis senest kõrtsist müädä ja sai ühä vana ahervarre juure. Ühäkõrraga obune jäi sõisu ja enamb üht samu edesi ei mend. No mies ajas ikke, et tia, kas väsis vällä, aga

---

[46] *ohutama* 'tohterdama, parandama'; [47] vahetasid voodid ära; [48] pakku; [49] hobust; [50] ütlesid sellele

ise mõttel, et no tämä ei õles pidand sene kerge kuarmaga vällä väsima. No obune tõmmas ja luak tegi raks ja terve rakkendus ragises, aga vaŋker ei liikund. No tädimes arvas, et võibõlla on mõni kaikas jäänd kuhugi vahele ja kergitas siis üksaaval kõik rattad üläs ja kieras ja kõik rattad kierusivad. No ajas siis uuesta obust, ei kedagi, obune ei jaksa vedada ja ei tõhi ajada ka liijast, et tõmmab luaga katki.

Viimast mies, et no mis sa tahad teha, et nüüd kas kõhe jäägi siije, et edesi ei pääsi ja kaua sa sedamuadi siin õled. No mend siis obuse suukõrva ja üäld siis, et no tule nüüd õmmete, jumal, appi, et mis minuga siin nüüd tehasse. Nindakui sene sõna sai üäld, ninda obune läks kõhe edesi. Tädimes pidas nattuke maad iemal siis obuse uuesta kinni ja läks siis vahtis seda kõhta. Üttäl siis pera ja rääkis mittu kõrda seda lugu, et midagi küll sääl pidi õlema, et õiguse asi sie küll ei õld siekõrd.

(Eelmine)

11. Jõhvi kiriku lugu

Minu isa rääkis mulle sene juttu, et tämä, kui lieris käis, siis on niisikene lugu juhtund Jõvis. Jõvi keriku all on pali surne[51] *kontisid ja ühäkõrra poisid läksivad sinne keriku alle ja akkasivad neid kontisid luapima. No kerikumes tuli ka sinne ja üttäl, et kuulga poisid, et jättäga*[52] *nied rahule, et näväd niikui nii kõik oma kõhta üäsä tagasi lähväd, et kie seda irmsa kolina tahab kuulada. No poisid naerama, et mis tämä seletab, et ei näväd enamb lähä kuhugi ja panivad aga luijega müädä seinide*[53]*. No iakene küll, tuli siis õhta ja eks üäsä tuli kerikumes küläst kodu ja tuli keriku iest läbi. Ja siis midagi irmsa kolina õli keriku all kuulda. Ommiku kerikumes tuli lierituppa ja üttäl, et ma ütläsin teile kõhe, et jättäga nied luud rahu, et ma tulin üäsä kerikust müädä ja ma kuulin keriku alt irmsa mürina. No ei poisid usu. Tõine päiv poisid uuesta sinne keriku alle ja nägivad, et luud puha ühäs unnikus. No arvasivad, et agu*[54] *kerikumes üäsä ajas. No tegivad siis luudele mõnele ristid päälä ja et piama mieles, kus kuski ristiga luu õli. No luapisivad siis luud puha laijali ja üäsä läksivad siis ukse tagant kuulama. Ja siis üäsä õli akkand sääl niisikene irmus õudne kolin ja müdin, et poisid panivad juaksuga menema. Ja ommiku õlivad nied luud kõik jällä ilusast senes kõhas, kus ennegi õlivad.*

(Eelmine)

---

[51] surnu; [52] jätke; [53] mööda seinu; [54] aga kui

12. Narva mehe lugu

Narva linnas sie lugu õli. Mehe nime ei tia. Mies õli kole kange juama, et irmus, ja kui viina sai, siis vandus ja karjus. Õli üks pühäpäiv ja jällä jõi kõik naise ja laste iest raha vällä ja akkas käimä siis õhta kõrtsidest õtsimas viina ja õlut. Aga kõrtsmik võlga viina ja õlut ei andand. No aga mehel õli viina valu ja läks uulitsale ja õiskas, et tule nüüd, kurat, õmmete appi, enamb ma kuskilt ei saa viina.

Ühäkõrraga ilmus tämä juure nuar toredas riides mies, et mis sul, mies, puudub, et ninda kõvast räägid. «Anna, kurat, mulle viina raha.» Mies tellima, et ei õle kaasas, aga minul on kodu kõik viinad, tule ja jua. Akketi menema. Siis on menned ülä vallide ja kraavide, aga kuhugi külgä jalad ei puutuned. Ükski vall ei õld liiga kõrge, ega ükski kraav ei õld liijast lai, kõigest saivad ülä.

No aga mies tüdis vällä ja küsis, et kuhu, kurat, sa mu viad, kus su kodu on. «No lähmä viel vähä edesi.» No eks iemalt paistandki tore loss ja kõik tulesid täis. «No sie ongi minu kodu.»

No menned sisse, erra täitänd[55] *kõhe kaks klaasi punast viina täis ja andas kõhe tõise klaasi mehele ja tõise võttas omale. Tõi saguska ka ja andas mehele suure vorsti pihu*[56]*. No mies võttas siis tõise kättä sene viina klaasi ja tõise sene vorsti. No aga nagu venelastel on sie komme, et kui miski suhu panevad, siis lüäväd risti ette. No sie õli ka venelane ja akkas nüüd, et võttab sene viina, pistab suhu, aga lei enne risti ette ja sene kääga, kus saguska õli. Ühäkõrraga kõik pime nagu kott. Mies mõttel, et võttan nüüd viina vällä*[57]*, et eks siis rehenda, kus ma nüüd õlen. No akkas siis võttama, kuuse käbi uapis pihus. Akkas siis vahtima, mis saguska asemel on, — puu tükk. No aga kus nüüd on. Suures kurismikku aukus, jalad arkis. No rüämäs*[58] *säält siis vällä, linna mitte ei paistagi. No akkas siis ikke kopperdama, ommiku valgest*[59] *sai kodu, aga seda ei tia, kus õli. Aga senest ajast mehe viina tahtmine õli välläs.*

Ennevanast õli meil karjas üks Raja lapsuke ja sie siis alati seda lugu rääkis. Sie mies õligi tämä isa.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1940)

13. Kohtla mõisa moonamehe lugu

Kohtla mõisas ühäl sügise, kui tüäd jua õlivad enambvähämb kõrras, no siis ühäl päiväl siis kutsus muanamed kokku erra ja tõi siis viina ka õue ja siis no muanamed siis akketi[60] *mekkima. Ja erra õli ise ka siis neijega ühäs ja no viimast*[61]*, kui jua ninda jua muanamestel parajad tuurid pääl õlivad, no tuli siis erra poig ka sinne*

---

[55] täitnud; [56] pihku; [57] ära; [58] roomas; [59] valgeks; [60] hakkasid; [61] viimaks

neije juure. Õli mailmatune tugev mies ja pikk nagu sirakas. Aga nüüd neije muanameste ulkas õli ka üks pisikese kasvuga poiss ja oik[62] *ja kidur. Erra ühäkõrra sene pisikese mehele, et akkaga õige minu pojaga maatlema. No pera mehed arvasivad, et tahi nüüd tõiste nähäs sene muanamele äbi teha. Aga no kus sa erra käsule tõhid vasta akkada, mutku mendigi sene suure koljatiga rindupidi kokku. Ja siis kui sie pisikene mies õli sene erra poja virutand vasta maad, siis tämäl vaesekesel õlivad kaua aiga sussid taiva puale. No aga erra lasi muanamele sene iest kakskümmendviis uapi andada, et miks tämä pojaga sedamuadi tõhtis teha.*

(Jaan Laur, sünd. 1871, Kohtla küla, 1940)

14. Kohtla mõisa jutt

Eks siin Kohtlagi mõisas õle tehtud neid tempusi ennevanast küll ja küll. Ühäkõrra, ma ei mälästa, mis sie mies tegi, aga erra lasi tämälä viiskümmä uapi andada. Viedi mies obuse talli ja kuda, kas siis õli sääl kõhe niisikene peŋk, vai siis pekseti kõhe sõnniku pääl. Aga nüüd sie õli jällä ninda, et no nüüd sie, keda pekseti, senele õlivad jällä nied peksajad suured sõprad ja no mehed mõeldi[63]*, et kuda sa akkad omakülä miest peksama. Aga eks erra mend juurest vällä ja kui mehed akketi*[64] *keppidega vasta sõnniku ja ukse piitasid andama ja mies ikke tegi siis ikke ai, ai, ai ka, et erra juhtub kuulama, et mis lugu sie on, et matsud käiväd ja mies mitte ei karjugi. No kui siis õlivad nied viiskümmä matsu annetud, siis erra tuli ka sinne ja kärästas, et nüüd kui kodu lähäd, siis mõisa iest piab sinu mitte läbi menema. Minu proual väga ale südä on ja tämä viimast juhtub nägäma. Ja siis perast peksamist tenama pidi, kas said siis pali vai vähä, aga errada pidi tenama, et ninda armuline õli ja ninda vähä lasi andada. No mies tenas siis ka ja siis ikke läks ja luukas,*[65] *läks ja luukas ja ise oigas aledast. No kui sai jua mõisast kaugemale, siis limpsas kielt ja pani kodu menema.*

(Eelmine)

15. Tont

Ennevanast elas üks kole vaene mies. Tämä õli ninda vaene, et midagi koleda ja läks siis ühäkõrra nõija juure ja rääkis, et kuda ma õmmete saan rikkast[66]*. Nõid, et: «Tie tont.» — «No kuda ma tien?» No nõid, et: «Võtta kaks luua vart ja pane nied risti ja siu neije külgä üks erne luud. Aga kõik piad tegema ninda, et ühtki*

[62] *oik* 'kõhn, peenike, nõrk'; [63] mõtlesid; [64] hakkasid; [65] lonkas; [66] rikkaks

naela ei tõhi lüijä. Kui on tont valmis, siis võtta nimetuse sõrmest kolm tilka verd ja pane ühä keppi õtsa päälä, siis tuleb elu sisse.» No mies läks kodu ja tegi kõik ninda, kui sie tark rääkis. No kuda sene kolm tilka verd sai pandud, kui tont ajas silmad muna pähä[67] *ja küsis kõhe, et anna tüüd! No ja siis sie tont tegi sene peremele kõik, mis tämä aga tahi ja mies sai rikkast. No eks ühäkõrra peremes sai tiada, et naaber tuulab vilja. No peremes tondile, et mene nüüd sinne ja kui on mõni vilja kott, siis ari*[68] *selga ja tua mulle. No tont läks ja tuli nattukese aja pera tagasi ja üttäl, et kottisi on sääl küll, aga tuua ei saa, et kirves on lüädud seina. No peremes, et ma tulen ise ka sinne ja vahima seda asja järälä, et võibõlla saama kirve kudagi seinast vällä võttada. No läksivad siis tondiga kahekeste ja peremes akkas naabriga ühäst ja tõisest juttu tegema ja viimast võttas seinast sene kirve ja üttäl, et sa õstand*[69] *omale õige uue kirve. No tont kui nägi, et peremes kirve vällä võttas, kui krahmas ühä mailmatuse suure kotti selga ja aga ise ajas koledast silmad muna ja ähkis ja eks peremel tuld surma naer. No tont õli jua kottiga kõrgel lae all ja tahi kottiga olvi august vällä lendada, aga eks nähänd, et peremes naerab, kui tont vihastas ja virutas kotti maha ja kott kukkus partsti lõhki, ja vili puha müädä põranda laijali. Ja tont kadus senest ajast ja kaduski ja enamb sene peremele tagasi ei tuld, miks sie naeras.*

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1940)

16. Tondid lakas

Vot minu ema nüüd rääkis seda lugu ja mina õlin jua siis ka kaunis vana jäss ja sie naine, kes emale seda lugu rääkis, sie õli tämälä tuttav ja mina tiasin ka, kie tämä õli, aga nimi nüüd on mend mielest vällä. Tämä rääkis, et tämäga on niisikene lugu juhtund. Tämä rääkis, et säält majast kiegi surd ei õld, aga tämä lakkas õli iga üäsä kole kolin ja ragin õld. Estest, kui sie asi akkas, õli ninda, et ühäst lae aampalgist akkas krõbin päälä ja läks krõppa, krõppa, krõppa ühäst õtsast tõise. Ühäl õhta istusivad mehega ja kuulivad, et korssen laŋges maha. Mailma kivide kolin õli ja kukkusivad kõik laele ja laest laŋges prahti ja liiva alle. No sie naine, tämä õli kole julge ja mõeld, et ma ei pane tuldki latruni[70]*, et ma lähän pimedas ja vahin. No naine läks õue ja vahtis, et no mis lugu sie on, et korssen on kõik peris terve. Ja õles ehk üks kivigi õld maha laŋgend. No läksivad siis mõned päiväd müädä ja neil õli lakkas üks ilus kreslik*[71]*. Aga nüüd tuli jua külm ja lund õli jua maas ja ühäl üäsä akkasivad jua magama ja ühäkõrra naine kuuli, et kresliku tõmmetasse lakkast maha. Ajas mehe üläs ja mõlemad kuulivad, et kõhe õli aisade klõbin ja kõhe niisikene klõbin, nagu*

---

[67] ajas silmad pungi; [68] haara; [69] oled ostnud; [70] laternasse; [71] *kreslik* 'väike korjuga regi'

kresliku õles tõmmetud müädä lakka. No aga naine läks kõhe jällä pimedas lakka ja kobas kõik kõhad vällä ja kreslik õli ilusast lakkas paigal. Ja ommiku läksivad lakka vahtima ja õles ehk tolmgi õld tämä küljäst maha põrund. Ja siis ninda õli üks kolin kestand sääl kaua aiga ja viimast õli kadund sie vällä. Naine rääkis siis, et aga siijemaani ei õle kiegi surd, et niisikene kolin ikke ävimist tähändab. Viimast sie naine enamb meil ei käind ja ei tia, mis sie kolin tähändas, et kas tähändas ka midagi, vai ei tähändand.

(Eelmine)

17. Lauasaagimine lakas

Mina tulin ühäl õhta ninda kella ühätõistkümmä ajal üks kakskümmä aastat tagasi Sompast kodu. No läksin Sompa küläst läbi ja sain Tuameli tua juure ja kuulin, et Tuamelil lakkas saagitasse laudu. Ikke siuh, siuh, siuh, siuh, kolks, siuh, siuh, siuh, siuh, kolks. Jättäsin obuse kõhe sõisu ja kuulasin, et no sie on küll imelik asi, et sie küll iad ei tähända. Sie on ninda tõsine lugu, et õles kiegi tõine seda lugu mulle rääkind, ma ei õles uskund, aga et mina oma kõrvaga kuulin, siis sie on ninda tõsi kui tõsi. No ega mendki pali, paar päivä läks müädä ja üäldi, et vana Tuameli Juhan on surrud. Mina omas elus õlen vähä niisikesi asju nähänd, aga sie lugu vist küll mielest vällä ei lähä. Sie õli ninda selge ja kaŋgest vagane õhta õli ja just kui kahe mehe saagisivad suure saega ja lauad laŋgesivad kolks ja kolks, nagu virna.

(Eelmine)

18. Kummitus

Mina tulin ühäl õhta Kohtla jaamast kodu ja jõudasin kodu ja jaama puale vahe päälä sinne kasarmu mää[72] *päälä ja mõtlesin, et siije jäi ühäkõrra üks mies roŋgi alle. Tuli nattuke imelik ja niisikene paha tunne ja nagu kartama akkasin. Ühäkõrraga kuulin, et üks tuleb minu taga sahva, sahva, sahva, sahva. Kierasin ümbär ja vahtisin, et üks veike valgekiri kuer juakseb kraavi põhja müädä. Minul õli nagu ime, et kust sie kuer siije nüüd tuli ja ütlin, et urt, kas sa saad menema. Siis tämä õli nattuke maad minust ies ja akkas kasvama, kasvama ja läks ülä tie nagu täis mullikas ja valgekiri ja kolme jalaga ja läks ükskolmat loŋkadi, loŋkadi ülä tie ja läks kuuse ekki ja kadus vällä. Siis kui ma pistasin juaksu, siis ma juaksin kõige tie ja siis enamb tükkil ajal ei tõhtind pimedas säält müädä menna.*

(Eelmine)

---

[72] mäe;

19. Ristimata lapse lugu

Siin Kohtla küläs elas üks Nõu Jaagup ja tämä õli kaŋge igalpual käimä ja kui kuski tuttaval naisel õli laps, siis Jaagup õli esimine sääl, et saab tittekatsujatelt viina. Ühäkõrra läks Pierile ja sääl ühäl sugulasel õli «pisikesi». Akkasivad õues peremega rääkima ja naine õli vagase lapsega[73] *aitas, suve aig õli. Ühäkõrra Jaagup vahib, et kaks naist lähväd aita. Jaagup, et imelikud naised, valged rättikud pias, et mina neid naisi ei tunne. Mõeld, et oh läksivad ka titte katsuma, et las nad läksivad.*

No Jaagup rääkis peremega edesi ja viimast peremele, et kuule, et kaks naist läksivad aita, aga juttu ega midagi ei kuule, et lähmä vahima, mis sie on. No peremes, et mina ei nähänd ühtki naist, et sina küll nägid kummitusi.

No läksivad aita ja nägivad, et ei aitas naisi ega kedagi ja naine magas vuades ninda rahulikult. Akkavad last õtsima, ei last ei õle vuades. Ühäkõrra kuulevad, et üks pien umin kuulub. No just nagu vagase lapse kisa, aga ei tia, kust tuleb. Käisivad ümbär aida ja lakka, kõik õtsisivad läbi, ei last kuski. Viimast kaŋŋutasivad põranda lauad lahti, ei midagi, aga umin kuuldus ikke. Siis ajasivad naise üläs ja tõstasivad aluskotti vuadest vällä. No aga vuadedel on varbadest põhi ja varbudel niisikesed kitsad vahed. Ja laps rippus piapitte sääl varbude vahel.

Küsisivad siis, kas naised käisivad siin, ei tämä tia midagi. Naine üttäl, et tämäl präiga just tõmmasivad silmad kinni ja laps jäi minust vuade minu juure.

Sie Nõu Jaagup õli tämä muidu, mis tämä õli, juadik ja, aga tühjä juttu tämä ei rääkind ja õles tämä ühäkõrra seda lugu rääkind, tämä rääkis seda lugu mittu kõrda, kuda niisikene asi juhtus.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1940)

---

[73] *vagane laps* 'vastsündinud, ristimata laps'

Kogunud Endel Mets

1. Kiigel käimine

Nuared jah, ennemast akkasivad jua laupa lõune jua uatama, et milla sie pual päivä on nüüd õhtas, et saaks aiksemast ikke jällä õhtale, et ennevanast õli jua sie, et tütrikutele õsseti üks sitsi kleit suvest[1] *ja sie õli siis pühäpäiväl ja aripäiväl suvel. Talvel õli neid villasi kleitisid küll, miska talvel käisivad. Ikke niisikesi triibulised ja. No laupa õhta siis pesti sie kleit vällä*[2] *ninda puhtast et, ja siis tärgäldeti vällä alt saba, et siis sõisas iast kohuvil. Pühäbä ommiku, siis kui keriku mendi, siis pidivad õlema kleidid kõik tärgäldetud. Kel siis kõige paremast ja ilusamast tärgäldetud õli, sie õli siis kõige uhkemb. Ja keriku pidi just menema. Siis õhta külä ei lastud, kui päiväl kerikus ei käind. Mõni, kes ei tahand ommiku keriku menna, viskas ennast aigest, a akkas õhta külä menema, siis üäldi kõhe, et aige küläs ei käi. Noh õhta tuldi siis kodu, siis kas lüpsäti lehmad vällä ja siiski ka telliti, et saaks karjad ennemast kodu, et saaks karjad kodu, siis saaks lehmad aiksamast lüpsätud, et saaks ennemast külä. Siis nuared läksivad kiikele.*

Ennevanast, kus jua metsatutt õli, sääl õli kiike sies. Kiikeid õli ikke. Tehti iga ilusamas salgas. Mis õli sääl, õli ikke kiike. No laupaõhta ei tõhitud pali tütrikud külä menna suure karjaga. Laupaõhta ulguti nindasama uanete ümbär. Laupaõhta õli suuremb pühä kui pühäbä. Laupaõhta pieti nõu, kenega siis ühäskuas keriku menna pühäbä ommiku siis ja. Pühäbä õhta siis sääl kiike juures siis meru[3] *akkas. Siis mäŋgisivad riŋgi ja laulasivad. Tantsu ikke kaa. On õld ennevanast kaa, minu isa ütläs, on õld üks kolme riaga ärmuanikas siis kaa. Siis senega siis lasti kiik-kaakadi, kiik-kaakadi.*

No vot sie kiikelt tagasi tulemine õli siis. Kel õli tütrikul sõpru, siis nied poisid siis saadeti[4] *siis tütrikud kodu ligemale. Ega tua juure ei tõhitud tulla. Vahiti siis, et üälmender*[5] *aga ei juhtund nägäma, siis rääkis õppetajale, õppetaja pühäbä üttäl kerikupäält, et sie poiss kolas külävahel ja üttäl vanemitele, et sa karista oma last, ärä lase üäsä kolada müädä võõra uanete.*

Ikke puale üäni siis tramasivad[6] *sääl kiike juures, kuda kenelgi vanemad õlivad. Poisid kaa laupaõhta troppis lagedal*[7] *ei käined. Pühäbä õhta siis leivad troppi, siis akkasivad tontisid tegema. Kus majas tütrikud õlivad, siis sinne maja õue tegivad tondi. Kust saivad mõne vana pintsaki kättä ja, aga mõni siis vahtis, et kiegi päälä ei tule, seda ei tõhtind teha jua. Siis kui tütrikuid kodu saa-*

---

[1] suveks; [2] ära; [3] mürgel, lärm; [4] saatsid; [5] vöörmünder; [6] lärmasid; [7] väljas

deti, siis õli neil sie tontide tegemine, kui kiikelt jua tulivad. Aga talvel ei saand kuski kuas käijä. Talvel ei saand mõjal kuski kuas käijä, kui iga laupa õli talvel kualis lugemine, siis nuared ja vanad kõik käisivad siis sääl.

(Olga Kruusik, sünd. 1888, Kohtla küla, 1944)

*

Enne vanalajal õli talvel pühäbä õhta kaa kualis lugemine. Siis käidi pühäbä õhta kaa kõik tütrikud ja poisid kaa. Maha ei tõhtind jäädä ja ei jäädud suurt kaa, sie õli kõhe nagu üks komme. Kualmeister pidas siis jutlust ja siis õlivad kõik sääl. Talvel siis õli mõlemil õhta, kus ikke käidi. No perapuale[8] *enamb ei õld laupaõhtat ega kedagi, siis õlivad laupaõhta kaa kiikeall kuas.*

No vanudel õlivad nied pühäpäiväd, uadeti senepera[9]*, et saavad puhkada ja saavad keriku. Vanad nüüd kiikel ei käined. Nuared naise mehed ikke mõned käidi kaa. Aga noh nuared uadeti*[10] *jua enamast kõik, egas nuared jua saivad poissisid ja tütrikuid nähä. Ei ennemast julgend kodu kiegi tulla, kui kaa arvadagi õli, et neist saab paar. No siis laupaõhtate ja pühäpäividel, siis saivad kuski külävahel kokku. Siis kui tütrik märkis jua, et poiss jua viisuma*[11] *akkas ja mieldis kaa, siis õli suur igatsus, et saab laupa õhta kiikele, et saab nähä ja juttule kaa õmmetegi. Kiiked siis õlivad nied ainukesed, kus käidi ja õldi. Kodu jah nuari tulla ei tõhtind. Sompas vana Madi Ann valvas iga laupa ja pühäbä õhta luuavars pihal, et kui mõni poiss tuli tüttärt kodu saatama, siis sie sai. Tütrikuid, neid peretütrikuid, ei lubatud lakka ega aita magamagi suvel, et pera poisid tulevad ehale. Siis tienijatütrikuije juures ikke käidi. Kiikede juures viimasel ajal sie trall akkas jua pühäpäväl ninda keskõhta ajal. Viimasel ajal jua mendi pühäbä päväl jua kiikele. Jutluse ajal ikke ei lubatud. Kui keriku ei mendud, siis peremes luges ikke jutlust kodu, siis pidivad ikke istuma juures ja kuulama. A mõnikõrd peremes lei ka silmad piiblipäält üläs, õligi kahekeste naisega tuas. Nuared panid menema.*

Ennemast jua suured kiiked ehideti, siis sääl kõik suure karjaga siis segamine siis kiikesivad. Siis kui imu sai õtsa, siis mäŋgiti riŋgi ja lauleti. Pera siis tulivad jua kandled ja ärmuanikad, siis tantsiti kaa. Mõnel õli sie paarmupill taskus, sene järälä mõnikõrd tantsiti kaa nindat midagi ei õld.

Sie laul sie õli ikke vanal ajal ikke suures mues. Kui õlivad kiike juures ehk linatalgul jällä, siis mitme virsta taha ikke laulu ääl kaikus.

Nüüd mõned piavad naerust[12] *nagu seda laulu ja mäŋgu aga ennevanast sie nagu pani nuaridele uut elu sisse. Ennevanased inimised õlivad pali lõbusamad kui nüüd on. Nüüd tulevad kustki*

---

[8] pärastpoole; [9] sellepärast; [10] ootasid; [11] piiluma; [12] naeruks

tüält, on väsined ja mossis, ei räägi kenegagi sõnagi, a ennemast õhtate, kui einamalt tuldi, siis laul õli ikke sie esimine ja viimane.

Suvised vanad ajad, laupa ja pühäbä õhtad, laulu ääl kuuldus vagase ilmaga Vitsiku küläst siije. Inimised õlivad rõõmsad. Ja kas siis elu õli kergemb? Üäldasse, et sõjad. Aga siin ei õld sõda kakskümmänd aastat, aga kus sie lõbu ja laul õli? Sie kestas viel ütläma nindakaua, kui kolmkümmänd seitse aastat tagasi akkas kaduma ja siis kadus ka järsku. Siis akkasivad seltsid, inimised läksivad mitme aara[13]*, vaesed enamb rikkaid ei tundendki. Ennemast ikke iga külä õli isepäinis, kus siis õldi. No siis mendi võõra külädä*[14]*, siis akkasivad neijega vastamiste käimä ja ninda siis kaduski.*

Ja mis sie nuare inimise elu on, kui sa nuarelt ei saa nalja teha ega trallada, vanaspõlves sa seda ikke ei saa enamb. Aga näät, nüüd nad elavad!

Jaa, nied õlivad ühäd rõõmsad mälästused, mis ütläma viel minuaja inimised oma nuarusepõlvest mälästavad. Nüüd on ka elu ehk asi!

Ja iga kevade sie kiikede ehitus, kui juhtus sügise katki menema. Ma mälästan, üksaasta tegima Kõrtsi leppiku, siis nelja mehe tegima, tahima nelibüst[15] *valmis saada. Aga no päiväl ei lastud jua teha, päiväl õli oma tüä, siis üäsä. Siis, ma mälästan, kolm üäd ühtävalu tegima, kolm kevadist üäd metsas. Aga siis nelibü riede ommikust õli akkamas.*

Ühäkõrra tegima jällä kahekeste ühä veikese. Siis ka kui valmis saima, siis akkasima kahe mehe üläarja ajama. Kolmas siis maast luges. Siis sada kõrda ja üks viel ülä siis saima üläarja. Ei võttand uimasest ega kedagi. Sie õli pisikene. Aga nied suured õlivad ikke suured, põrandad ja peŋgid sies kõik ja seljatued taga ja.

Nied õlivad siis nuaride nied[16]*, kus siis kuas käidi. No suured pühäd, eks nied siis õlled*[17]*, eks neid uatand siis nuared ja vanad kõik, nagu ütläma jõulud. No lapsi ja nuari ei maksa rääkidagi. Vanadel siis õli sie õlude tegu. Ja no lihavõtted ja nelibüd jällä, siis õlivad vanad ja kõik muni koksimas. Käidi küläs munad taskus. No pulmad jällä, läks tüttär mehele vai poig võttas naise, kus seda sagimist. Vanudel ia miel, et saavad viina ja. Nagu pulmadki! Mis on nüüdseaja pulmad! Ninda kõik nied asjad. Ei vanaaigasid asju maksa miski asi.*

(Toomas Laur, sünd. 1875, Kohtla küla, 1944)

2. Lapse ristimine

No kui last akketi ristima, siis tehti, kui rohkemb lapsi enne õli, siis tehti tõiste lastele uued kuued. Tuad puhasteti ka puhtast nindapali kui vähägi saadi. Peŋgid siis ja vuaded tuadi siis õue ja siis

[13] mitmesse harru; [14] küladesse; [15] nelipühiks; [16] need [kohad]; [17] olnud

õues kieva viega kõik kõrvedeti luttikad vällä ja peŋgid lasti ülä siis ka kieva viega, et võttas tolmu vällä ja tegi peŋgid klaarist ja siis, kui tuppa tagasi tuadi, siis õli tuas ia kievavie aĩs. No siis ikke õlut kaa tehti varru ajast ja no siis, kui liha õli õtsas, siis tappeti üks veike luam, kas üks päss[18] *tallekene kaa siis, ehk õli vasikas kevade puale jua ehk.*

No siis arudeti, keda siis vaderist kutsuda. Nied valiti ikke ninda jõukamad inimised, kes siis kaa ristilapsele midagi kaa kiŋkisivad. Siis nimedeti vaderile jua enne, siis vaderid tiasivad siis ristimise kuube ehk tekki enne jua muretseta ja. Ennemast käis ikke viis vaderi. Nied õlivad siis vaesed, kes kolm vaderi kutsuti[19]*. Siis kutsuti sugulased ja naaburrahvas, kenega siis vastamiste käidi. Siis õtsiti imetaja naine, kas tuadi siis tõisest küläst, kui ligidal ei õld. Siis kel õli vanemb laps, kes ise ema lagedal*[20] *käis, sie läks siis lapsega keriku.*

Ega ennemast kodu ei rissitud. Mies läks siis senega ristima, ega naine ristima ei mend. Naisel ei õld luba menna enne kui kuue nädäla pera, siis läks laua keriku. Siis kui laps jäi just raskest aigest[21]*, siis kualmeister tuli, ristis siis, aga sedagi ikke vähä. Siis kui omal ei õld iad obust, siis tuadi küläst. Ühä pääl õli siis mies sene võõra naise ja lapsega, tõise pääl õlivad siis vaderid. Kui õli viis vaderi, siis mendi kolme obusega. Siis pidi ninda iad obused õlema, et kui kodu õuest pääsisivad, siis juaksuga üht juant keriku ja säält jällä tagasi ühä juanega. Vaderid õlivad poiglapsel kolm miest ja kaks naist ja tüttärlapsel kolm naist ja kaks miest. Ja kui kolm vaderi, siis tüttärlapsel kaks naist ja üks mies ja poiglapsel kaks miest ja üks naine. Lapse vaderid tõivad kaasa, sie õli siis kokku tehtud, suvel õli ristimise kuub, talvel õli ristimise tekk. Ja tõised vaderid anneti*[22] *emale siis ammasraha ja sugulased kaa anneti emale ammasraha, muidu lapsele ei pidand ambad suhu tulema. Kui õppetaja ristis last, siis tüttärlaps õli naisvaderi käside pääl ristimise ajal ja poisslaps õli miesvaderi käside pääl. Aga naisvader vei poiglapse ikke kaa altari ette ja andas sääl miesvaderi käside päälä ja alle tõi jällä siis ikke naisvader.*

Sie naine siis, kes imetas ja lapse tõi, sie ei käind kerikus, sie suendas siis õppetaja küäkis lapse tõised tekkid suajast, siis pera ristimist pandi laps sääl küäkis suaja tekkide sisse, siis jällä obuse päälä ja kodu. Enne, siis kui ristima mendi ommiku, enne anti siis ka kõhud täis. Ega sääl ommiku suurt õld, et kõik oijeti siis õhtast ja varrud õlivad jua päivä kolm. Pera siis akkas siis. Lapse tervist juadi ja ema tervist. No varrulised kui läksivad kodu, siis mendi kõigepäält ema juure, siis ema õli ikke kõigesuuremb siis sene varrupiduliste ulkas siis.

Noh süämised õlivad, üäldi ikke, et kui õli liha, siis keideti liha ja kartulid, ehk õli kapsa supp. No siis akkasivad siis tagasi tõmmama, kaua sa ikke siis inimisi süädäd kolm neli päivä jah. Jah,

---

[18] jäär; [19] kutsusid; [20] väljas; [21] raskesti haigeks; [22] andsid

üks kauss õli laual, igaüks säält kaussist seivad, laud õli siis kesk põrandal. Naine lauas ei õld ega isa lauas ei õld. Vanemb miesvader õli, sene ualest andas viinavalamise ja nagu pereme ammeti. Pera siis, kui saivad jua esimist kõrda süänd, siis mies ja naine issuti[23] *kaa lauda ja akketi siis vinditama ja rääkima siis. Sie naine pidas ikke varrud kaa, kes imetamas õli, sie viedi siis obusega kodu jällä. Noh õhta akketi süämä, siis ommikuni jõivad, lõuneni magasivad, siis õli lõune, siis akkasivad jällä juama. Ninda siis tramati nied päiväd. Varru ajal ei tantsitud. Kus ikke veike laps õli, sääl pilli ei mängitud, laps ehmatas. Ja ninda suurt lärä kaa ei tehtud. Varrulised tõivad, kõik sugulased, kes vardu tulivad, tõivad kas liharaasukese vai seppiku, mis kenelgi õli ja naabrid tõivad siis jällä pudeli viina. Siis pera, kui menema akketi, siis lõigeti koduse laste jaust*[24] *siis külä leiba, õli siis mis õli, puhas leib vai seppik. Kel lapsi kodu ei õld, neile ei annetud miski.*

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1944)

3. Leeriskäimine

Lieris käidi kolm nädäla sügise ja kolm kevade. Akkas ninda oktuabri kuus, nindat poiglapsed saivad lahti sügise, siis sügise tüttärlapsed läksivad sisse ja kevade tüttärlapsed saivad lahti, siis poiglapsed läksivad sisse. Ennemast segalieri ei õld. Enne lierimenemist käidi lugemas õppetaja kirjutuse kambris. Siis pidi viis piatükki pias õlema, siis ei tiand, kustkõhast ta sult küsis. Ja kui pias ei õld, siis ei võttand lieri. Siis kui lieri mendi, siis õppetaja ommiku pidas ühä tunni. Sie õli kadekiismuse tund. Kester pidas tõise tunni, sie õli piiblilu[25] *tund. Ja siis aeti lapsed tüälä.*

Sügise siis kapsaid tegema, kaalikuid vällä kiskuma ja porgandid, ja villu kraasima, linu ropsima ja õhta läksivad õppetaja tunnile, siis õli jällä kadekiismusest, küsis sääl. Kester tuli pera ninda kellu ühäksa ajal, siis pidas ühä tunni, siis luges õhta palve ja siis läksivad magama. Ommiku kell kaheksa akkas õppetaja tund. Õppetaja pidas siis ommiku palve, õhta lõppes kell ühäksa. — — —

Iga peremes, kene majast õli laps lieris, pidi siis kerikumõisa pual süldä puid vedama kodunt. Kevade akkas sie lier ninda, et palmipuude pühäl õlivad laual. Kevade siis tegivad, siis kartuli valitsesivad. Kui õli varane kevad, siis tõsseti aija maa[26], *siis lehti riisuti, poisid jällä siis õksi raijuti puijest ja poisid tehti agu ja suvel õli siis lõuneaig kaa, siis lierilapsed tegivad süijä. Lierilapsed õlivad lierituas korteris ja siis õli ikke lõune kaa. Õppetaja pidas siis viel lõuneajal ühä tunni ja.*

No siis, kui jua lieritua uksed õhta pandi kinni, eks nad siis

---

[23] istusid; [24] jaoks; [25] piibliloo; [26] s. t. künti maa üles

akkand oma naljasid tegema. Sõrmkougu vedamine õli siis poistel kõige suuremb ja no tütrikutel, nied siis räägiti ninda sama oma lugusid, nied siis suurt kuerust ei tehned[27]*. A poistel pidi esimisel õhta õlema tiada, kes on ülä lieri sõrmkouguga.*

Igaüks pidi lierituas korteris õlema, vällä korteri ei lubatud. Ümbär seinide õlivad poludid, siis magasivad nagu silgud. Igal külät õli oma polud. Poludid õlivad paksust laudust seina külgä tehtud ninda nattuke laijemb kui pikkemb, rist jalad õlivad all. Siis ümbär seina. Ukside ja aknude kõhas ei õld. Kesk põrandal õli kaa, sääl magati piad kuas. Siis iga külät õli siis märgid vahel, kus õli siis sene ja sene külä polud. Poludid õlivad ninda kõrged, et lierilaste kastid läksivad alle. Aluskott õli siis igaühäl poludi pääl. Aga niisike kare[28] *õli kättä antud, et võõra poludile kaa menna ei tõhtind. Kui kester leidas, oija siis mis õli.*

Kes seda enamb küll õskab rääkida, mis sääl lieris siis tehti. No luabiti küpsä kartulitega ja solgiti süämised ja aeti tuhka suppi sisse ja. Küük õli kaa ühä kattusse all, midagi sääl kolmekümmä auguga õli pliita raud, sääl siis tegivad süijä. Siis nad sääl võitlesivad jah ja tegivad igasugusi tempusid. Ennemast jua õlivad nagu vanad mehed jua. Kasvasivad sene kolme nädälaga jua pikkad abemed, aga enne lauale menemist abet ei tõhtind ajada, siis läksivad lauale, õlivad iakesed abemed ies.

Igal lierilapsel õli kast, mõnel õli veike kast, mõnel õli suuremb kast. Panema[29] *üks arssin pikk, kolmvierand arssina lai ja üks kolmvierand arssina kõrge. Kui omal ei õld, siis tuadi külästi, ja kastis õlivad siis omad riided, mis õlivad, leib, oma liharaasuke, taŋŋud ja erned ja võikarp ja silku kaa. Sie õli siis lukkus. A kartuli kott ja vie ämbär siis õli poludi all. — — —*

Sie õli jah kole ilus sie lieris käimine. Ennemast võeti ikke peris tõsiselt seda asja. Ennemast üäldi, et ega jumal ei õle kaa suuremb kui õppetaja. Lastele kõik siis kodu räägiti, siis õppetaja õli nagu jumal. Õnnistamise päväst, et miski pidusid viel õli, seda ei õld. Nindat jääti ikke üks inimine kodu. Ennemast pühäbä ommiku ei süädud, enne lauale menemist ei süädud, nindat isa ja ema mendi kaa ikke lapsega lauale ühäs. Siis tuli üks inimine, tuadi kodu siis, kes tegi siis tuad ikke kaa puhtast ja nattuke parema süijä kaa, siis mis kenegil õli. Muud ei õld, õlut ei tehtud ega midagi. Siis lueti ja lauleti sie õhta, siis oma perega õldi, et miski nalja ega midagi. Sugulasi ega kedagi ei kutsutud, oma perega siis õldi ja.

Eks nied riided õld kõik oma kuutud. Aluskuued õlivad naistel pualvillased eledad pikka triipu, siis pääliskuued tehti siis kaa, enne ei õld pääliskuued valged, õlivad pruunid ja allid ja vaalakad[30] *allid ja kas pualvillane, läbivillane jäi liiga paks. Pera siis jua tehti valged. Piht jakkid õlivad seljas kaa ikke värvilised siis. Siis perapuale, kui mõned jõukad saivad jua siidi sallid, nied õlivad siis niisikesed ruasilised. Ja piad õlivad siis kõik siledad, juuksed õlivad*

---

[27] teinud; [28] kari, käsk, hoiatus; [29] paneme; [30] valkjad

siis kõik lettis. Kiŋkseppal lasti siis saapad teha, valgest nahast siis tehti, siis tõkkätiga ja sia rasvaga, kuda nad siis mustast saadi. Saapad õlivad siis ninda puale sääräni. Õli siis kas õli sääl paeludega saapad ehk nüäpidega saapad. No poistel õli siis omavärvitud riided. No musta värvi ei õld saada, siis kodu värviti, siis õlivad niisikesed siniallid ja kuda sie oma värvimine siis läks neil. Pintsak õli seljas rabatitega[31]*, aga kinnised vestid õlivad. Siis linase särgi krae paistas säält vesti vahelt. Siis õli sall kaelas. Miestel õlivad sääräga saapad. Sügise siis poistel õlivad viel toredad kindad kääs, ruasilised ja sakki servaga.*

Jah, mõni ulakas ikke pera õnnistust ikke muudeti[32] *oma mielt ja mõni tuli vällä, naeras päälägi ja läks viel ullemast kui õli. Pera õnnistamist siis mendi kõhe siis kodu, ei sääl siis tõhtind enamb õlla ajavietamist ega kedagi. Ja pera kodu õli vagane ja lugesivad ja laulasivad, ei siis naeru ega kedagi ei õld, tralli ega midagi.*

Ennemast õli sie asi viel ninda, et kui nüüd käidi lieris, siis kui nüüd poiss vai tütrik lugeda ei õskand, siis õppetaja mõnikõrd lieritas vällä küll, aga siis tegi oma raamatu nüüd neije nimede, kes lugeda ei õskand, tegi ristid taha. Vot siis kui läksivad kihlama, vot siis pani testamendi ette, et lue. Ja kui ei õskand siis kaa viel, siis ei kihland, siis saatas kodu, et mene õppi lugemine selgest.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1944)

4. Kihlus

Laupa õli kihlus. Nädäla sies neljabe õhta mendi kuulama. Esimist kõrd mendi kuulama, mõni läks isamega[33]*. Kui pikkemb aig sõprad, siis läks üksi. Kui ei õld kindel, siis läksivad isamega. Tegivad siis asja. Mõnikõrd käisivad mitmest perest õtsimas. Naine piab saama võetud! Läksivad tuppa, et tulima ovust õstama, ehk obune ehk miski luam pääsis lahti, et kas teile ei õle tuld, et tulima küsima. No siis, kui jällä üäldi, et kana lendas siije puale, et kas lendas teile, no pererahvas küsiti*[34] *siis ükstõise kääst, et kas kiegi on nähänd võõrast kana. No kui kutsuti peretüttär kaa sinne, et agu sina ehk tiad, no isames, et no sie sama ongi. Niisikesi viguri juttusid estest ajasivad. No viinalähkär õli siis vaŋkris vai saanis. Peikmel*[35] *õli siis kuulavuspudel oma taskus. Kui saadi kaubad kokku, siis võeti lahti sie pudel. ——— Kel õli asi kindel, siis pani kellad obusele kaa kaela, kui tuli kuulama. Kenel kindel ei õld, sie läks nagu salamiste, ilge pera*[36]*. No kui õli tiada, et tullasse, siis õli süämine kaa tehtud, liha õli praaditud ja kartulid ja leib ja.*

(Olga Kruusik, sünd. 1888, Kohtla küla, 1944)

---

[31] *rabat* '[kuue] reväär'; [32] muutis; [33] isamehega; [34] küsis; [35] peigmehel; [36] häbi pärast, s. t. kui kosja vastu ei oleks võetud, oleks häbi olnud

Kui mendi kuulama, siis kui obune läks tiepääl rakkest lahti, siis ei õld õnne. Ja kui naine jällä tuli esimisest vasta, siis kaa ei õld ja kui jänäs juaksi ülä tie, siis õli kaa paha õnn.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1944)

*

Laupa ommiku pual pimedas õlivad siis isames ja peikmes sääl siis pruudi kodu. Pruudi kodu õlivad ainult pruudi sugulased. Juadud õlivad peikme pualt. Sie õhta juadi pruudi kodu.

(Toomas Laur, sünd. 1875, Kohtla küla, 1944)

*

Neljabe viedi kuulavuspudel ja kui pruut vasta võttas, no siis pidi ikke naisest tulema. A andas laupa kuulavuspudeli tagasi, ei tuldki. Kolm kõrda pidi pruut isamele vastama, et tulen.

Üäsä küäti saun, et kiegi ei nää. Aga võibõlla pruut tegi riede enese kõik akkama ja peikmes ei tuldki laupa kihlama võttama. Siis riede üäsä pruut pesi enese puhtast kõik salaja.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1944)

5. Ettevalmistused pulmadeks

Pulmad õlivad siis kuu aiga pera kihlust. Passideti suuremil pühädel. No pruudil õli oma lahjavakka vai seda veimevakka kaa vaja teha.

(Eelmine)

*

Pruudil pidi sie veimevakk sukki ja kindaid kuhjaga täis õlema pulmalistele jagada. Kes kõsseviinal[37] *käisivad, nied siis tõivad siis pruudile kaa siis veimevakka jaust*[38] *siis sukki ja kindaid. No pruut käis ise kaa jua kõsseviina viemas ja pulma kutsumas. No siis anneti jua pruudile kaa kraami.*

(Olga Kruusik, sünd. 1888, Kohtla küla, 1944)

*

---

[37] *kõsseviin* 'kosjaviin'; [38] jaoks

Pererahvas siis akkas jua vähäavali linnasseid tegema, et siis sai viimasel nädälal akkada jua õlut tegema, et siis sai pulmide ajast. — — — Õlut tehti palju. Luami tappeti, üks veikemb mullikas ehk miski, eks siis peikmekodu tehtud sedasama siis ja kaa õlut ja tappeti luam ja kutsuti aiksast pulmalisi mittu vuari ja. Sie asi siis võttas pikka aiga.

Sie asi õli nüüd enamalt jault sedasi, et nüüd kui peikmes isamega läksivad kuulama, siis peikmel, mis sie kuulavuspudel taskus õli, sene andas pruudi kättä. Pera kui pruut lahti tegi, siis õli tiada, et tuleb naisest[39]*, aga kui pruut seda pudeli lahti ei tehend, siis ei tuld naisest. Kui pruut sene lahti tegi, siis andas seda viina igaühälä mekki ja siis pera kõsseviina. Siis pruut käis viinapudeliga siis müädä külä, sugulaste ja tuttavate müädä. Siis andas igaühälä napsu viina ja kutsus siis pulma. Ja siis sie kuulavuspudel, sie sõisas siis kaa nindakaua, et senest pudelist siis andas siis kaa. Kes kõsseviinal käidi*[40]*, neile enamb ei mend seda viina viema. Kõsseviina viedi jah, muidu ei õle jällä vahekõrd ia. Ilma pulma ei tuldudki.*

(Toomas Laur, sünd. 1875, Kohtla küla, 1944)

*

Kihluse ja pulmide vahel pruut käis kõsseviina viemas ja siis nimetas, et pulmad on ja tulga siis pulma. Ja siis pulmide ies pidi pruut uuesta menema omapualt sugulasi kutsuma. Peikmes käis kaa kaks kõrd oma pulmalisi kutsumas. Peikmes kõsseviina ei viend. Siis sene kõsseviina iest pruudile anti siis sukkad ja kindad ja silmirättikud ja ristiema andas siis vuade lina ja. Siis kaŋgaõtsast tükk siis ja siis tütrikud tegivad patjapüürid ja nimedki päälä. Pera siis kaasiktütrikud tulivad pruudile appi, kui ei jõudand, et läks pera lieri kõhe mehele. No kel kiirest läks sie võttamine, siis pali saega[41] *laulatamas ei käidudki, siis kaks isamest õli juures, siis lauladeti oma perega. Pera siis tehti veimevakk ja pieti siis pulmad.*

*

Kõsseviina viemise ajal pruudile siis anti villu ja kindaid ja mis sääl siis kenegil andada õli.

*

No maja puhasteti ja kraamiti kõik, suvel tuadi kased sisse ja vuaded viedi tuast kõik vällä ja liissnakraamid. Talvel kaa ikke vuaded menema ja liissna kolud.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1944)

---

[39] naiseks; [40] käisid; [41] *sae* 'pulm, pulmarahvas (eriti peigmehepoolne)'

6. Pulmad

Pulma kogumine õli laupa õhta mõlemil pual. Pühäbä ommiku tuldi varatselt peikme pualt, pulmalised tulivad pruudi kodu. Sääl õli siis süämine. Siis kellu ühä paiku mendi keriku. Kui õlivad kitsad ruumid, siis peikme pulmalised pandi enne lauda siis süämä. Ja viina, seda õli tuplist. Aga enne kerikumenemist ei juadud suurt. Kerikust mendi pruudi kodu. Vot siis, kui pruudikodunt peikmekodu pera mendi, siis pruudi sõitaja püüdäs pruudi vällä kautata. Sõitas kuhugi võõra õue. Mõnikõrd peikmes õtsi vai ullust.

Isames vei kihlama pruudi. Peikmel õli üks tuttav mies, kes peikme vei. Laulatama läks peikmes kaa mehega ja pruut läks peikme isamega. Tagasi siis juba tuli pruut peikmega.

Siis mendi jah pruudikodu kõige päält. Sie üä õldi siis pruudi kodu, no vahest tõine õhta alles mendi peikmekodu. Pruudi vei peikme kodu pruudi sõitaja. Vahest vei isames, vahest vei vend vai mõni ligemb sugulane. Peikmes läks oma sõitajaga.

Noh siis juadi ja süädi ja pillid siis mäŋgisivad, siis õli pillimes kutsutud, sie käis seda vahet. Ükskõik, mis pill siis mäŋgis, mis ennevanast siis õli, kas ärmuanikas vai viijul vai kannel. Mäŋgiti siis ja tantsiti ja tehti nalja.

Siis kui pruudikodunt peikmekodu tuldi, siis pruudi kirst tuadi kaa kaasa ja pandi paigale. No siis õli süämäaig. Õhta siis õli linutamise õhta. Siis kui lauas issuti, siis peikme ema pani seljatagand pruudile tanu pähä. Seda üäldi siis suuresüämä õhta. Siis kui tanu pähä pani pruudile, siis lueti jumala sõna kaa ja lauleti jumalasõna laulusid. Isames siis luges. Siis õli tõistkõrda sie õnne juamine vai tervisse juamine. Pruudikodu õli esimist kõrda, siis kui laulatamast tuldi.

(Toomas Laur, sünd. 1875, Kohtla küla, 1944)

*

Vanal ajal pruut ja peikmes istusivad kesk põrandale peŋgi päälä kõrvi. Pruut läks enne. Sie õli suuresüämä õhta. Peikme ema tuli, pani siis tanu pähä pruudile. Siis sättis seljatagand ilusast kõik pähä tanu.

(Olga Kruusik, sünd. 1888, Kohtla küla, 1944)

*

No kui süämäaig sai müädä, siis akkas sie lahjade[42] *jagamine. Mõnelpual õli sie tõine õhta küll aga. Pruut akkas siis lahjasid siis jagama. Peikme vend sai siis, siis andas äijälä ja ämmälä ja isamele ja sugulastele. Kõik siis saivad siis neid sukki ja kindaid. Siis*

[42] *lahjad* 'pruudi kingitused pulmalistele'

enne kutsuti viel ämm vakka lunastama. Ämm tuli siis, valge põll ies, siis tämälä anti kõige enne. Siis õli vakk lunastetud. Igaüks siis, kes midagi sai, sie pani siis sene lahja omale pia päälä ja üppäs siis kolm kõrda üläs ja üttäl siis iga kõrd, kui üppäs: «Aituma, aituma, aituma!»

(Toomas Laur, sünd. 1875, Kohtla küla, 1944)

*

Pulma äi, pruudi isa, seda üäldi pulma äi. Ämm sai kleidi. Peikme isa sai kindad ja sukkad ja vüä ehk siis salli.

Peikme vennad ehk küdid, nied siis saivad särgi ja sukkad ja kindad, ja nadud, mehe õed, nied saivad siis sõrmkindad ja särgi. Isames sai särgi ja kui kihlama mendi, siis pruut andas lähkri nuara[43] *külgä kindad. Ja kiŋkimise ajal isames sai viel särgi ja sukkad ja kaks paari kindaid päälästikku. Isame naine sai tanu. Ja mis siis ülä jäi, siis nied saivad ligemalt sugulased. Siis ristiisad ja ristiemad. Ristiemad kiŋkisivad pruudile vuade lina.*

(Olga Kruusik, sünd. 1888, Kohtla küla, 1944)

*

No siis, kui jua igavast asi akkas pulmas menema, siis akketi mäŋgima kaa. Siis üks mäŋg õli niisikene, et tuadi taldrik lauale, pruut ja peikmes istusivad kaa lauas. No isames pani estest alutuse, pani siis raha siis sinne taldriku sisse. Isames kutsus siis pulmalisi, et nüüd nuarpaari iast panema. Nüüd nuarepaarile raha kõrjama tulga nüüd. Siis isames vahtis, et kõik pidivad käimä panemas. Aga ennevanased savist taldrikud, mõni viskas viije kopkase raha iemalt taldriku, taldrik katki. Vot isames, et nüüd tegid taldriku katki, vot maksa kinni, et saab uus taldrik. Taldrik maksas rupla, mutku maksa vällä ja raha läks jällä pruudile ja peikmele. No kui kõik juba õlivad panned, siis vot isames, et ämmä põll on katki ja ämmälä põllelappimise raha on tarvis. No ämm oidas siis põlle, siis luabiti raha põlle. No kui isames ütläs, et aitab siis jua küll, siis jättivad järälä. Õli suve aig, siis tralliti ja mäŋgiti riŋgimäŋgusi ja sie õli ikke sie pulmide elu ja nali.

*

Oh, küll sääl pulmaski tehti nalja. Üäsä esimisel pulmaüäl kaa võeti viseti vuade kõige pruutpaariga ümbär ja kui pruutpaar magasivad, nohistasivad vähäaaval sõrmussed sõrmest vällä ja peitasivad vällä ja. Ommiku ei õld enamb ühtki saapast kuski ega. Oh tegivad ikke küll, ega midagi ei õle üälda. Õhtate kus siis tuli lappupoissisid pulmide[44]*, oh sa ime küll, kõigile anti süijä. Mõnikõrd õli lappulisi rohkemb kui pulmalisi õligi.*

---

[43] *nuar*, omast. *nuara* '[lähkri] nöör'; [44] kontvõõraid pulmadesse

Siis õli viel sie, et viinale praaditi sigurid ulka, tegivad viina punasest. Siis tuadi kõige veikemad napsuklaasid. No siis isames siis ässitas üläs, et kes raha annab, siis sie saab napsu seda viina. No kui igaüks õli saand, siis viedi pulma äijälä kaa viina, et tule nüüd ligemale, et mis sina siis pruudile kaasa ka arvad. Siis tuli, laua juures kiŋkis raha ehk kas lehma ehk lamba ehk kanu ehk. Ja siis isames pidi senest siis ia õlema, et pruut pidi kiŋgitud kraami kättäsaama, et sõnast tagasi ei saand.

(Toomas Laur, sünd. 1875, Kohtla küla, 1944)

*

Laulatama siis kui mendi, siis pruut ei tõhtind taha vahtida, siis pidi jällä üläaisa akkama lüämä. Ennemast nüüd seda ei juhtund küll. Sie jällä, kui pruudikodund peikmekodu pruut tuadi, siis oijeti jällä pruudi silmi kinni, et ei nää tagasi menna kodu.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1944)

*

Kui laulatamast tuldi vällä siis pruudikodu, siis sie õhta üks tugev mies siis luapis siis terve sene pulmarahva põrandale, kõik ükstõise õtsa unniku. Pruut ja peikmes viel taheti kõige alle jättäda. Seda üäldi siis koguvuse unnik.

Suured pulmad õlivad ikke oma paar nädäla. Pera kui jua viin ja süämised saivad õtsa, siis mõned mehed läksivad siis õue, siis tauti suure kaikastega vasta seinide, siis sie tähändas, et pulmad on läbi.

(Toomas Laur, sünd. 1875, Kohtla küla, 1944)

7. Pulmarõivad

No riijestest, mis pulmide ajal õlivad, no mis sääl õlivad. Peikmel õli valge sitsi rättik kaelas, valge ehk kiri[45]*, talvel õli pikk kuub seljas, sie laabruk kuub, suur, maas saate*[46]*, säärikud õlivad jalas, pintsak õli seljas. Suvel õli peikmel must nokkaga müts pias ja mõnel õli kaabu kaa pias. No talvel õli talvemüts pias, sie rumm-müts. Pualvillased allid riided õlivad, suvel õli pintsaki pääl, ja mehed õlivad kõik sedamuadi riides.*

Pruudil õli pulmas riided, noh, müts õli pias, sielik õli maas saadik, sie üäldi alune, sie õli ühtä värvi, õli siis kas valge ehk mis värvi õli. Päält õli nüäritud ja seitse laida õli alt lai ja saba

[45] kirju; [46] maast saadik

juaksi müädä maad. Pääl õli siis talja. Taljal õlivad pikkad varrukad, nagu miesterahva särgi värlid õlivad ja kää all õlivad kottid. Nied õlivad talja muhvid. Küünärnukka kõhast läksivad varrukad kitsast ja pihapääl õlivad jällä suured pihamuhvid. Ümbär keha õli kõvast aakidega trammil ja lühükene, no ütläma kämblä laijune, talja saba vaide ulatas sielikukaelusse päälä. Talja õli iest kõik vollitud ja krae õli kõik pitsidega kaa ilustetud. Iest õli kurgualt kõvast kinni, püst krae õli. Kirjud villased sukkad õlivad jalas ja siis nied nääridega pualsaapad nied siis jalas. Ja siis seda uhkemb pruut viel, mis rohkemb kriuksusivad nied saapad. Siidi sall ehk rättik, sie õli siis laulatamise ajal kaelas ja tiepääl siis mütsi pääl. Sie õli siis kõige suuremb uhkus. Noh talvel õli paltu seljas, sie õli puale sääräni pikk. Talvel õli rättik pias ja suurrättik käävarrel. Noh pruutneitsidel vai neil pulmatütrikutel, neil õli kaa ikke ninda samasugused riided ja kuda kenegil õli, õli jua nagu nüüdki, ühäl ühtmuadi, tõisel tõistmuadi, kuda kiegi tahi ja kuda kenelgi võimalust õli.

(Olga Kruusik, sünd. 1888, Kohtla küla, 1944)

8. Surnu. Matused

Tõise surija juures, kui õli kaua aiged, siis käisivad rahvas suretamas. Naabur naised, kui üks naine vai naisterahvas õli, siis käisivad naabur naised ja miestel käisivad mehed. Aga miestel käidi vähämb, miestel nindapali ei käind. No õli sääl nuar tütrik, siis käisivad lieriõed ja kualiõed ja sõprad siis suretamas. Siis lugesivad ja räägiti tämälä ja julgustasivad siis. Siis õlivad jua ennevanast niisikesed palveraamatud siis, kes siis testamendist ehk piiblist ja no vanad inimised siis piast jua siis laulusalmisid ja kõige rohkemb tahivad[47]*. Ja siis ei akka kodu käimä. No siis kui suri, siis lähämalt omane, ütläma, kui naine suri, siis mies tuli vajutas silmad kinni ja kui mies suri, siis naine jällä. Siis õlid vagased, siis ei tõhtind lapsed sääl kuerust teha ega miski. Õldi vagased ja kõigerohkemb kardeti seda, et kui surrud sai pestud, et surne päälä tolmu ei lähä, et surrud saab tolmusest. Tia miks nad seda kardeti*[48]*. No ütläma, kui suri peremes vällä, siis naabur pesema. Siis tuadi õled tuppa, õlgide pääl siis pesti puhtast siebiga ja nuustikuga. Surne pesemine õli jua, nii puhtast pidi tämä saama. No naisterahvas kui suri, siis naaburnaised jällä pesivad. Lapse pesi ema. No kui õli ristiemad ehk vaderid, aga suurembjagu ikke ema pesi. Surrud pandi siis laudile. Pandi kaks notti põrandale, lauad päälä, siis kui õli üks kott, siis niisike vana kott, siis pandi õled sene sisse, siis pandi sie laudude päälä. Lina pääl surrud, siis*

---

[47] tahtsid; [48] kartsid

sinne päälä. Tõine lina päälä. Siis õli surrud laudil. Sie siep, miiga surrud pesti, sie pesti puhtast. Vesi viseti maha. Ja kui surne all vuades õlivad vanad linad ja rättikud, kui õli niisike aliseja[49] *aige, siis nied maeti maha. Aga kui õlivad uued, nied siis pandi puusärgi põhja. A kui neid ikke pali õli, siis pesti puhtast ja jäiväd ikke omale. Sie õli sie asi, et kui surrud õli laudil, siis tuli niisike kole irm tuppa, et surrud liigutab pera. Kassid aeti siis tuast vällä, et nied siis pidivad surne nena närima vällä. Kui jua peil*[50] *õli majas, siis sie pandi riidega kinni. Ei tia miks. Sest seda ei tõhtind õlla, et sa lähäd peili juure ja nääd sääl surrud. Surrud ei tõhtind peilist nähä. Ja sie muad õli kaa, et surrud pimeda ei jäätud.*

Ennemast kui reijetuas elati, surrud õli reijetuas, no läks reijetuba palavast, tõsseti surrud aita, aga senejaust õli rasva küündläd, oiti igas majas, et pera trehvab kiegi surema. Surne laudi pandi maja ommikupuale külgä. Kui akna alle jäi, siis pandi akken kinni. Üäldi, et tuleb võõras inimine akna alle ja nääb surrud, et ehmatab.

Naisterahva surne pandi just ninda riide, kuda tämä kerikus käis. Villane aluskuub, villased sukkad, no kui õli laulatus kleit ehk õli tütrik, et õli lierikleit alles. Naisele tanu pähä, rättik kõvast pähä. Surisärk õli jua, kui õli vanemb inimine, siis õli ikke surisärk ja surisukkad valmis, oidas neid, et nied on surma jaust. Rohkemb siis naisterahvale ei pandud. No miestele pandi kaa, no ütläma, et ei saand laulatuse ajast uusi riideid ega lieriajast, siis surma ajast kas mendi lainati riijeste jagu riijest, aga siis pidivad uued saama. Mis värv, ega senest õld lugu. Linane uus särk, siis pluusa, siis vest, siis pintsak, aluspüksid, päälispüksid, rättik kaela, villased sukkad jalga ja pandi ennemast mütski pähä. Saapad ei pandud miestele kaa.

Laps pandi, õli siis lapsukene ehk poisikene, siis tehti valgest riidest kuub. Aga taudeti[51] *lastele ikke panna ristimise kuub. Tüttärlapsel ruasalintidega, poistel sinise lintidega. Siis käissä suus ja kaela ümbär ja mütsi külgä. Müts pähä. Sukkad jalga ja särgid kaa ikke ja. Kuuse õksad pandi põrandale ja õue, et siis nied õlivad tõrvased, siis surne aisu võttivad vällä, kui viel surrud pahast trehvas menema.*

Puusärgi tegivad tiisslarid vabatkülädes. Surnelt võeti nüäriga mõõt ja kui omal ei trehvand laudu õlema, siis läksid tellisid mõisast, siis pera veid jällä kättä, kui said. Puusärk tehti kuuest lauast, õtsalauad siis viel pääläkauba. Siis üävällaastud pandi põhja, mis tulivad, neist saigi ase. Ennemast on õõnestetud suurest jämädast puust, aga sie õli õige vanal ajal. Laastud pandi siis põhja lahti, siis valge lina pandi siis laastude päälä. Piatsipatja siis pandi kaera õled. Üäldi liple padi.

No surne valvamine õli siis suur, siis terved küläd käidi kuas. Viel võõrast külädest. Esimisel õhta kõhe akketi käimä. Päiväst

---

[49] *alisema* 'kaua põdema'; [50] peegel; [51] oli kombeks, tavatseti

kergideti surrud kas aita, aga õhta tuadi jällä tuppa. Siis tulivad valvajad. Üäldi ikke, et kui surrud sai maha, et ei õska enamb õlla ilma võõra inimisteta. Valvajutele siis iga õhta siis keideti sualaga erni[52]*. Siis pandi sõelaga lauale, siis igaüks säält võttas.*

No siis akkasivadki nied kummituse juttud tulema. Akketi pimedas üäsä kodu menema, kuulivad midagi, tõineõhta räägitigi, et õli vastas ja krobistas põõsas. Kas õli siis õige vai ajasivad tühjä juttu. Nindakaua siis käidi. Viimasel õhta, siis kui surrud tõinepäiv maeti, siis enamb ei julgened menna. Siis õlivad jua kaugelt mattusselised kuas ja. No mis nied valvajad tegivad. No mis muud kui laulasivad, üks üttäl sõna ies ja siis tõised laulasivad. Sie, kes sõna ies üttäl, sie siis alustas laulu. Nindat igaüks ei tõhtind sõna ies kaa menna ütläma, kenel ei õld viisid pias. Senepera õlivad ennemast nuaridel kõik lauluviisid pias. Tütrikutel ja poistel kaa.

A õli ka neid, kes kogutasivad[53] *uapis õues, noh nied nuared ikke, poisid ja tütrikud. A siis õli kodund kare*[54] *kättä antud, et te õleta ilusast, et te ei lähä õue kogutama, et õleta tuas. No siis kui akketi tulema õhta valvamast kodu, siis võis poiss tütriku jua kodu saatada. No siis õli põhjus, ma ei tõhtind üksi tulla.*

Noh kui õli, ütläma, veike laps surrud, no siis mäŋgisivad sääl vähäaavali siis numbri ja kui õli üks vana inimine ja kas valla vaene vai kenest suurt kahju ei õld, siis kaa ikke tasakeste siis mäŋgiti numbri, siis lunasteti panti ja mäŋgiti laiva. Noh vanad, vanad rääkisivad nurkas ikke oma lugusi, kuda siis kes õli ka õnnis ja kuhu tämä ka võib saada, kas saab ka ia kõhta. Noh kui peremes vai perenane suri, no siis õldi jua kõik vagased. Siis käisivad vanemad jua taluperemed ja no õli nuari kaa, aga nied õlivad ka siis vagased kõik puha. Viimasel valvamise õhta, siis kui õli jua õlut valmis, siis anti jua õlut kaa. Siis tautas õlla puusärkipanemine kaa. Siis omased tõstasivad puusärki. No siis kutsuti, kes siis õskas sääl küläs paremast lugeda, õli siis kualmeister ehk üälmender. Siis kutsuti puusärki lugema. Nüüd pannasse surrud enne ja siis pera lueti, a ennemast lugemise ajal siis tõsseti surrud puusärki. No siis üälmender ehk kes siis luges, siis õnnistas tühjä kirstu enne vällä, siis tõsseti surrud puusärki siis. Siis võeti, kui suur surrud õli, siis kolmekeste, üks piast, üks jalgust, üks keskelt. No siis lueti perast viel ja lamba rasvast õli siis kaks küünält, siis nied põlesivad siis kaa, kui puusärki pandi.

Puusärkipanemise õhta kaa siis valvajutele süijä ei annetud. Neid õli jua palju, kes neid jõudas süätäda. No sugulastele siis, kes õlivad kokku tulled, neile ikke siis anti süijä. Puusärki panivad siis sugulased. Naisterahva tõsseti[55] *naisterahvad ja miesterahva tõsseti mehed. Siis kui pera nied valvajad läksivad menema, sugulastele anti siis süijä. Nied õlivad kaugemalt sugulased, nied jäivät üäsäst siis sinne. Mattusselised neile siis käidi järäl vai saadeti sõna, ilma ei tulned, õli siis kas kõige suuremb sugulane. Ja mattusselised,*

---

[52] herneid; [53] kurameerisid; [54] kari, käsk; [55] tõstsid

ikke mattusselistel ikke õli midagi kaasas, kas siis parema leiba vai perapuale siis seppikumuadust ehk liharaasuke ehk mis kenelgi õli. Rättiku sies; piarättikus siis neli nurka kokku sõlme, siis sie kimp õli siis ries ehk vaŋkris, kuda nad tuldi. Kui jala, siis jällä kääs ja, aga mattussele tuldi ikke obusega, kui omal ei õld, siis tuadi tõise kääst obune. Nied kompsud anneti ikke perenase kättä. Mõnikõrd tõivad nindapali, et saivad ommiku süijä. No üksikinimine muidugi ei tuand, aga perekonnainimised siis. Üksikud inimised nagu ristipojad ja ristitüträd, kes üksikud õlivad, neile kimpu kaasa ei annetud. Noh viina seda õli nindapali, et alati õli kole irm, et unestavad lakkutäis piaga surne kodu, lähväd ilma.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1944)

*

Mattusse süämised siin. No luam tappeti. Siis keideti sülti siis, no siis ikke pieti ahju liha, siis keideti suppi mõnest süämäajast. Ega sie õld siis ühtmuadi igalpual. Sie süämise asi õligi siinpual sedasi, et kenel mida õli, sie seda sei. Siin ei õld, et vot nüüd igast süämäajast pidi just nüüd oma süämine õlema. Seda muadi siin ei õld.

(Olga Kruusik, sünd. 1888, Kohtla küla, 1944)

*

Ommiku enne süädi, kui akkasivad mattama menema, ja õhta süädi, kui tulivad kodu. No ja siis viel siis õhta süädi aiksast, a siis õhta ilja, siis süädi viel ninda kellu kümmä ajal. Ligidalt inimised akkasivad jua üäsä menema, a kaugemalt inimised, nied akketi siis ommiku menema. No siis ommiku anti neile viel süijä ja.

Puusärk viedi lauluga siis ikke tuast vällä. Üks läks siis jällä ies, üttäl sõna ies ja. Siis oma krundi piiridest ikke taheti läbi kandada, kus omad rajad lõppesivad. Siis ikke kääs siis kõige aja siis laulasivad ja kandasivad siis. Vahesteti vahel ja. Tiepääl viel siis tütriku kanneti silmi rättikutega, õlivad puusärgi alt läbi. Siis kergideti obuse päälä, siis akkas surrud ies menema.

Puusärgiga läks ikke omane. Kui õli peremes, siis kas õli pereme poig, ja kui poigi ei õld, siis õtsiti kas vennad ehk ikke omane siis. Naine suri, siis vei ikke mies siis maha ja kui mies õli surd, siis vei kas poig ehk. Lapse vei ikke isa. Siis vaderid kanneti[56]*. Ja järälä läks siis omapere rahvas. Kui mies suri, siis naine viedi tõise obusega järäl. Siis läksivad siis, kes juhtus siis.*

Aud kaiveti jua kaks päivä ehk kuda enne. Siis nelja mehe ja kuue mehe, siis anneti miestele iast viina kaasa. Iljamb ei tõhitud lassa kaivada, akkasivad juama, läksivad kõrtsi juama ja juma!

[56] kandsid

tiab, milla õles auk sisse saand. Siis õlivad mõnel silmad verised, kuda vintis piaga õlivad auda kukkuned, kui õli jäätand maa. Mõnikõrd õli karva tuttisid kõik auaäärised täis, kuda siis õlivad riidlened aua juures.

Nindat kui iljast jäiväd kaivamisega, siis kui auakaivajad õlivad mattussel, siis õlivad mudased kui elajad. Ennemast õli sedamuadi, et surnuaijal viina ei tõhtind võttada. Sie õli õnnistetud maa. Siis pandi viinalähkär surnuaija valli taha, a kes sie käis siis alati säält rüüpämas, ja kui käidi, siis jäiväd mõnikõrd sinne lähkri juure nukkuma[57] *kaa. Siis erkasivad üläs, mendi kõrtsi suaja. Jäiväd sinne suendama. Suendasivad, no tuli tõinepäiv surrud, uadeti, et auakaivajad mattussele ei tulled, keriku veravas kaa ei õlled, läksivad surnuaijale, näväd kaivasivad viel auda. No perast tehti siis ninda, et ommiku enamb ei antud nindapali viina.*

Kui surrud sai kodund mend, siis pühüti kõigepäält tuba puhtast. Õhtast siis valmis, et siis sie surne tolm ja mattusselistõ jäljäd siis kõik vällä. Ülä ukse künnisse kõik luabiti prügid ja kambri esine kaa. Neid prügi ahju ei pandud, las tuul kandas siis neid. Üäldi ikke, et nelja tuulde, et tämä jäljäd pidivad kaduma, et seda kodukäimist kõige rohkemb siis kardeti. Siis tuadi sibula kuari ja neid kaiptusrohtu[58] *ja kuuse õksi viel ka ulka, siis tehti sinne põranda päälä, kus puusärk õli, tuluke. Siis suitsetasivad sene surne aisugi siis tuast vällä. No kui õli lühükene päiv, päiväl siis ei kardetud midagi, aga siis akketi uatama päivä vieru, siis kenelegi enamb õhta sõna ei räägitud. Siis õldi ninda kohevil, siis uadeti päivä vieru. No kui päivä vieru ajal miski krobina kuskil kuulda ei õld ega silmide ette midagi ei ilmund, siis üäldi, et ei tulegi kodu. Siis jäiväd jua rõõmsamast. No kui mattusselised tulivad kodu muidugi pimedas ja kui näväd tiepääl kaa midagi ei nähnäd, ei tuld kiegi valge obusega vasta, keda näväd ei tundened, ega kihutand mõni tõld müädä, no siis nied mattussed õlivad rõõmsad mattussed. No siis trallisivad kõhe ommikuni. Aga kui tiepäält midagi nähti, kas sõitas mõni tõld müädä, mis ninda imelik õli vai. No siis, kes kõhu täis sai, sie ävis*[59]*, nindat jättivad mattussepere üksi, et viimast tuleb kodu kaa.*

Jah, ennevanast, kui surrud viedi vällä, jäi kari naisi kodu, aga ükstõise savas ulguti, ninda kartasivad.

Surrud viedi kodund ikke jalad ies, aga siis niisikene nõid vai tige inimine, seda obused ei jaksand vedada, et ei saand edesi, siis kiereti pia ette, siis saivad menema. Auajuures siis jääti igaüks siis, omad jättivad kõik kääga jumalaga. Võttivad kää ja. Siis nagu nüüdki viskasivad kolm kõrda mulda, no siis lueti viel ja lauleti kaa ja. Kõisidega lasti siis auda, köijäd puusärgi alt läbi. No tütrikud siis lasti silmirätti kangaga siis, kui õli valmis kuutud.

Ennemast õlivad Jõvis kõhe niisikesed mehed, kes aua juures lugesivad. Kui surrud tuli, siis tulivad vahel mittu tükki, raamatud

---

[57] magama, tukkuma; [58] *kaiptusrohi* 'nõmme-liivatee'; [59] kadus

kääs. Keda siis kutsuti lugema? No sie siis kutsuti pera mattussele kaa siis. No muidu siis kutsuti ikke kaa üks siis, kes õli enne lugend ja kes siis õskas iast lugeda. No saivad jua mulla päälä, akketi siis vahtima, et kiegi ei jää viimasest sene auajuurest vällätulemisega[60]*. Siis kui akketi jua tulema, siis tuldi kõik ühäs troppis. Igaüks tahi siis ikke esimisest tulla, kes seda lugu jua tias. Kes kõige viimasest jäi, siis säält majast pidi usina*[61] *jällä kiegi surema vai suri siis ise.*

Sie surne aua muld siis, kel õli kodu siis prussakuid ja kilkisid, siis tuadi auapäält seda mulda. Siis kolm kõrda võeti parema kää kolme sõrmega siis seda mulda ja pandi siis kodu ninda sama kolm kõrda seina vahele ja siis lueti niisikesed mattusse sõnad nagu õppetaja surnemattamise ajal lueb. Aga siis sie kõht lueti sedamuadi, et mullast õled sa võetud, mullast[62] *piad sa saama, aga mullast ei pia jumal sinu mitte enamb üläs eratama. Siis pidivad prussakad ja kilgid maha surema. Kui ambad valutasivad, siis võeti kaa jällä aua päält kolmest kõhast seda mulda. Estest võeti ühäst kõhast ja vajudeti sinne aige amba päälä ja pandi sie muld sinne sama tagasi ja siis võeti tõisest kõhast ja vajudeti ja pandi jällä tagasi. Ja siis kolmandest kõhast jällä seda samamuadi. Sie pidi siis amba valu vällä võttama. Kui kaiveti auda, siis nied kondid, mis auast leiti, siis tehti aua põhja auk ja maeti nied kondid sinne maha. Neid lagedale ei jäätud.*

Pera siis, kui mattamast tuldi, siis mendi ikke mattussepere[63]*, siis sääl akkas siis mattussed alles. No kui õli nuar surrud, siis üäldi, et nied on kurvad mattussed, no õli sääl vana äi ehk ämm siis, kes kaua õli jua alisend, siis üäldi, et tallel, kui jumal kõrjas. Ja siis veikeid lapsi kaa, kes õli sündides vigane vai ei õld terve, siis üäldi kaa. No tervet last õli kaa ikke kahju rohkemb ikke emal. Üäldi ikke, et surm lõppetab kõik vihavainud ja surm tieb kõik südämäd aledast. Ninda ka õli. Õli sie inimine kui paha ilmas, aga kui surnest sai, siis mattusse ajal muud ei räägitud, kui kõik nied iad asjad, mis tämä siis elus tegi. Siis õli kõige paremb inimine.*

Kõige kurvem matus õli siis, kui ema suri vällä ja veike laps järälä jäi ja kui isa suri ja jäiväd veiked lapsed. Siis kui ema ehk isa surivad, siis tuttavad ja sugulased siis julgustasivad lapsi ja manitasivad[64]*. Ja kui laps suri, siis emada jällä küll nad siis manitsesivad ja rääkisivad tämäga kuda igaüks õskas, et kudagi saab, et ema ninda mures ei õle ega nutta.*

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1944)

---

[60] äratulemisega; [61] kiiresti, varsti; [62] mullaks; [63] matuseperre; [64] *manitama* 'meelitama, rahustama'

9. Jõulud

Eks jõuludel õld kaa omajagu muret ja asja. Kõige suuremb, mis õli mure perenastel, et verd jää ei pane[65], *kui õli miski tappetud, ja et vere jää ei pane. — — — Sügise tehti enne jua suajaga linnassed, pera külmäga on paha teha. Linnassed õlivad enne kõik kasvadetud, aga javatamata. Enne ei tõhtind javatada, kui tegemise ies. Linnasse jahud pidivad liistuma*[66]. *Jõulude ies siis õlivad veskidega ädäs. Ennemast õlivad tuule veskid, trehvas vaikile jäämä. ei saa linnassid jahust*[67]. *Pühädä riede õhta pandi ikke õlut ahju. Siis ommiku üks kellu kahe aig võeti vällä. Ninda kuus tundi õli õlut ahjus. Siis jõulu laupa ommiku, siis õlivad nied vied sääl valmis, siis akketi õlut juaksetama, nindat enne valget pidi õlema jua käik käimäs.*

Jõululaupa õli jua pali tüäd. Kes õli, tegi jõululaupast jua vorstid valmis, a kel jäi vorstid viel laupast, senel õli pali tüäd. Põrandad pesti siis jõulu riede. Jõululaupa tuli kolm kõrda ahju küttäda. Õlude ahi küäti vara jua, a siis leivad ja seppiku kaa, kui jua tehti. Ja siis tuli vorstidele küttäda. Kuusk tuadi. — — — Kuuske õli raske saada. Siis käidi eini tuamas välläsmetsa einamalt, siis kuusk tuadi jua üks nädäla päiväd enne. Trepp pesti enne kõik viega puhtast ja iga jõuludest pesti tua lagi puhtast.

Jõulu laupa õhta õli siis saunas käimine ja lehma aseme tegemine. Siis pererahvas läks siis kualile[68]. *Siis õli mitmed tuad jõululaupa õhta üksi päini, kõik pisikesed lapsed ja kõik siis õlivad, no kel õli siis vanu inimisi, nied siis õlivad kodu. Ennemast siin seda kerikuskäimise muadi jõululaupa ei õld. Tagasi tuldi, no siis võeti lihapannid siis ahjust vällä ja vorstid siis ja siis õli viel niisikene muad, et kel õli kualitua juures tuttavaid, siis kutsuti viel võõrsi kaa, siis süädi enne viel sääl ja siis üäldi, et käisima jõulusid vasta võttamas. Pera siis tuadi kuusk tuppa. Kuuse ais pidi menema suajas tuas vällä.*

Kuusk õli tõssetud kuhugi varjualle, et lund ei sada päälä. Ennemast õli ikke vähä neid, kuhu kuusk tuppa tuadigi, ehk kes tõi siis, paljas kuusk siis tuas. Egas ennemast küljäs midagi õld, ei küündli ega. Siis kui süänäd saadi, siis tuadi puhtad õled tuppa ja siis viseti sinne pikkali. Enne süämist viel pereisa luges viel ja laulas ja süämise palve ja. Päält süämist jällä lauleti, kui õlgile mendi. Siis õlivad õlgil sääl. Siis seivad vorsti ja. Keskää paiku ninda lueti siis üks veike jutlus ja siis lauleti. No siis kui viel vähägi võimalik õli, siis kui mendi magama, siis jääti tuluke põlema. No õlut juadi. Kui oma perega, siis juadi ikke, aga egas ninda liiga ei juadud. Viina jõululaupa ei annetud. Aga ennemast taudeti[69] *siis ikke jõululaupa võõraid käijä. Nuared ei käind küll küläs, aga vanad siis kõik. No siis anneti ikke naps viina kaa enne*

---

[65] et veri ei jäätu, külmu; [66] lahtuma, liisuma; [67] jahuks; [68] koolimajja; [69] tavatses

süämist. Ikke võõrad kaa siis õlgil. Miski suurt trallimist siis ei õld ega midagi. Ommikupual siis ikke magati kaa.

Siis ommiku õldi varased. Ninda kella nelja ajal, siis aeti kõik lapsed kaa, siis mendi luamidele lauta leiba andama. Tükk leiba siis igaühälä. Sigudele ei antud küll. Siis süädäti obune ja siis süädi ise ja siis keriku. Noh nuared ikke ennemast siis kõik, keski jäi siis kodu, aga kui õli nuari majas, siis vanad jäiväd kodu. Ommiku siis suendeti laupaõhtased süämised, no palju siis esimisepühä ommiku siis süädi, siis õli õlut jua täitsa käind, siis juadi seda. Ommiku viina võeti vähä, nindat aru ei saa, siis süädi päälä, et kerikus aisu ei tunne. Veiked lapsed siis, kes keriku külmäga ei viedud, nied esimisel pühäl külä ei tõhtind menna, neile siis ääldi, et pannasse vorst kaela küläs.

Õhta siis keideti kapsa supp. Esimise pühä õhta mendi aiksast magama, võõraid kedagi ei käind. Siis õlgi maas ei õld, õled viedi ommiku menema. No tõine pühä siis õli küläskäimise pühä, siis võisivad jua lapsedki menna. Siis akkasivad võõrsis käimised.

No süämised, mis sääl õlivad, vanal ajal ei õld küll vorstisidki, siis õlivad verekäkkid. Siis õli terve pühädä aja sie verekäkki süämine. Kolmandel pühäl õlivad pühädä saatamised, siis käidi jällä ühäst majast tõise. Jällä võõrsis pühäsi saatamas.

Päält jõulu siis õli süüta lastepäiv, siis ulguti kaa pühä riides. Siis tääd suurt ei tehtud. Ennemast õli sie päiv nagu pühä päiv kõhe. Kuusk viedi kõhe pühäde are[70] *vällä, et sõisas aljas, et õli ilus siis õuest vahtida. Seda enamb siis tagasi ei tuadud. Naised tõivad jua viimase pühä õhta vokkid tuppa suaja. Mehed tõivad jällä siis ahju kütti ja eini ja. Ja seda vahiti, et õlut reijetuas jää ei pane, asti*[71] *tuadi kääki. Õlut tehti nindapali, et kolmekuningabe sai kaa õludega läbi.*

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1944)

10. Vana-aasta õhtu. Uusaasta

Vana-aasta õhta enamb ei õld nagu jõululaupa. Siis kääti ikke siis ka ahi ja pandi siis liha ja kartulid ahju. Siis enamb ninda suurt ei õld. Siis käidi lugemisel ja nuared käidi siis ikke uut aastat vasta võttamas, siis ikke õldi üläväl, et magama ei jää, et siis õldi kõige aasta unine.

Vana-aasta ääsä käidi õues kuulamas, kas ei kuuldund kuskilt laua saagimist, siis sinne pidi jällä surneid tulema. Siis mõnelpual on kuuldud kõhe, kui kuskilt suri, et on kõhe säältpualt nagu laudu visetud plärr ja plärr.

Mõnelpual, kui värski lund õli sadand, siis kui õli saani jäljäd

---

[70] päeval pärast pühi; [71] astjas

värski lume päält kustki õuest kieraned ja mend, siis kui nuared ulguti[72] *külävahel ja nägivad, siis mendi sisse, et vanad on nüüd kuhugi menned, et nuared on kodu. Mendi sisse, kui puha pererahvas õli kodu, siis ääldi kõhe, et nied on siis kummitused. Siis läksivad õue vahtima, kuhupuale õlivad obuseraua jäljäd, kas õlivad õue sisse tulled vai õlivad õuest vällä menned. Siis, kus õlivad jäljäd õue sisse tulled ja kui õli nuari tütrikuid majas, siis sie tähändas, et kõsilasi tuleb sene lumega viel, aga kus nuari tütrikuid ei õld majas, ninda mehelemenemise ialisi, siis õli surneid, siis tuldi kedagi võttama. Aga kui õlivad välläpuale jäljäd, siis õli tiŋgimata surneid viel sene lumega.*

Siis kui õlivad nuari tütrikuid, siis tõivad igaüks siis kaeru ehk õtri tuppa. Siis igaüks pani siis omale unniku põrandale, siis pani märgi juure. Siis tuadi kukk tuppa, siis tehti tuba pimedast. No kui kukk akkas jua toksima, siis pandi kiirest tuli põlema, siis kene[73] *unnikust siis sei, sie pidi siis tõineaasta saama mehele.*

Vana-aasta õhta siis pandi vett klaas täis ja viina klaas pidi õlema ja laulatuse sõrmus pandi sinne vie sisse põhja ja siis pidid vahtima õtsa kõhe sinne sõrmusse sisse, nindakaua kui pidi miesterahva pilt sulle säält vasta vahtima. Seda pidi üksi tegema, et kiegi ei segand.

Siis mendi, ukse alt akkasid tagurberi menema ümbär tua, nindat kolm kõrda pidid tagurberi ümbär tua käimä ja treppi alle jällä siis lõppetama. Siis pidid korssna õtsa vahtima, siis pidi vanapagan õlema korssna õtsas. Seda pidi jällä tegema, et kiegi ei nää. Siis õlivad niisikesed kombed, siis tuadi, kui õlivad nuared inimised, tuadi niisikesed tuabid ja kopsikud ja tassid, pandi kummuli, siis pandi igaühä alle midagi, kas siis näppuga mulda ja kimp vitsu ja laulatuse sõrmus ja siis niisike traadist kieretud sõrmus ja siis üks pani, et keski ei nähänd. Siis tuldi võttama. Siis kes mulla sai, sie pidi siis surema ja kes vitsad sai, sie sai siis peksa ja kes laulatuse sõrmusse sai, siis tütrikule tähändas, et saab mehele ja poiss sai siis jällä naise, ja kes sene valts sõrmusse sai, siis sie sai siis petta. Käidi kuulamas ja tütrik tegi kõsse[74] *jaust kõik valmis ja poiss ei tuldki kõsse. No poisil jällä pruut pidi lüämä tagasi ja. Siis pandi ühä topsiku alle viel veike rist, kes sene sai, siis sie pidi siis saama viletsa elu.*

Vana-aasta üäsä siis kõik üläväl ja tehti siis nalja. Siis käidi siis võõraid, saadeti siis vana aasta müädä ja võeti siis uut aastat. Vanad kaa siis nuaridega kuas. Nuared siis mäŋgiti numbri ja. No kui uus aasta tuli, siis võeti jällä viina ja õlut ja eks sie õlude juamine õld siis ikke suur. Aga siis ikke vaikselt, mitte suurt kärä ega midagi.

Uuel aastal saivad jällä igaüks keriku. Uue aasta õhta jällä küläs ei käidud. Uueaasta ommik siis õli jällä suur ommik, sie õli

---

[72] hulkusid; [73] kelle; [74] kosja

kole, kui uueaasta ommiku kenegi õuest kuulid vilet. Uuestaastast tehti siis kaa seppiku ja õlut õli siis vana ja jõulusi vorstisi oijeti siis uuestaastast kaa ikke. Nied õlivad siis tõised jõulud.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1944)

11. Kolmekuningapäev

Kolmekuniŋgapäiv õli siis kolmanded jõulud. Kolmekuniŋga laupa õhta õlivad nied samad kuntsid, mis vana-aastaõhtagi. Tegid siis kummal õhta tahid neid. No sie õnnevalamine tuli ilja, ega enne, kust enne tina saadi. Pera siis, kas karbi tekkel ehk miski, siis senega siis ahjus tule pääl, siis tehti tina sulast, siis õli üks tuap ehk üks kõrge riist, siis valati vette. Siis kene õnnepäälä sie tina sulama pandi, siis akketi siis säält vie siest vahtima, kas tuli siis puusärk vai kirves vai saag. Kui tuli kirves, sai miski kirve tüä päälä mehed. Saag jällä, et saab sie aasta metsas pali puid saagida. No tuli sääl naisterahva kuju, siis poiss sai naise, kuljuse muadi, siis sai pulmi, puusärk pidi siis surma tähändama, kene päälä õnn õli valatud. Siis tralliti ikke ommikuni ja käidi ühäst majast tõise ja lõppetasivad õlut ja valati õnne ühäskuas. Ommiku siis mendi keriku. No vata kolmekuniŋga are[75]*, siis õli kõikidel viin õtsas ja õlut õtsas, siis pandi kellatirts aisaõtsa ja kõrtsi piad parandama. Ja pühäsid saatama. Siis õli torupillimäŋgija, sie õli siis kõrtsis, tegi kõrtsinurkas ikke kiik-kaakadi, kiik-kaakadi, siis tantsiti sie päiv. Savi kruusid õlivad, siis poisid siis ikke õsseti tütrikutele siis musta õlut, sie õli kopkas tõisest kallimb. Tütrikud õlivad kõrtsi nurkas, siis poisid õlivad siis letti juures, siis veivad tütrikutele neije kruusidega. Siis sie päiv juadi ja trallati, nindat kolmekuniŋga are õli paljudes majades naised veike lastega üksi kodu. Siis mehed siis ommikupual üäd tulivad siis lakku täis.*

(Eelmine)

12. Mitmesugused pühad ja tähtpäevad

Tõnissepäiv õli, siis ninda lueti, et pual luama toitu pidi õlema alles, siis pual toitu viel pidi menema ja kui õli vähämb toitu, siis akketi luami piigistama, siis anti õhta rukki pikki õlgi ette ja päivised portsud tehti nattuke pisemast.

Küündläpäiväl õli, siis paiseti[76] *kuaki läbi päivä kõhe ennemast. Siis küündläbä õhta õli tuba ninda ägä*[77]*, et no terve päivä õli*

---

[75] päeval pärast kolmekuningapäeva; [76] küpsetati; [77] palav, kuum

tuli all. Küündläbä õhta käidi[78] *võõrad kaa, mehed metsas ei käined. Rohkemb mehed pieti*[79] *niisikesed talvised pühäd. Mehed käidi siis küündläbä kõrtsis, naisi ei viedud, naised ketrasivad.*

Liugupäiväl[80] *käidi liugumas. Liugupäiväl ei tahned keski kodu jääda. Ua supp pandi kiema ja sia jalad. Liugupäiväd õlivad võõrsiskäimise pühäd. Kel võõraid käidi, siis pieti pühä, kel ei käind, nied tegivad tüäd. Aga liugube õli sie, et kes obusega mida kaugemal käis liugumas, seda pikkemad linad pidivad sie aasta kasvama. Lapsed ja nuared siis lasivad kelguga määst alle. Naiste pesu künäd kaa õtsiti ja lasti neijega liugu. Õhta siis tehti vurrisid ja punuti vurri nüärisid. Eks nad siis õhta kõrtsis tantsined kaa.*

Paastu maarjabe siis käidi kerikus. Siis õli kerik punane. Aga sie keriku asi ninda suur ei õld, siis perenased käidi kõrtsis lüpsikuid turbutamas[81]*. Siis lüpsikud ei kuivaned suvel. Kui sääl siis perenaste suud siis turbudeti õlude ja viinaga, siis lüpsikud õlivad turbuned kõige suve. Siis õli sääl tantsu ja, mehed käidi siis naisi viemas, siis saivad ise kaa juua. Maarjabe ei tõhitud perenased piad kammida. Maarjabe laupa õhta kammiti pia, siis sene sasis piaga siis käidi kõrtsis siis. Siis ussid pidivad kapsad nahka süämä suvel*[82]*.*

Palmipuude pühä[83] *siis õli suur pühä, siis käidi kerikus. Külä ei mendud ega kedagi.*

Suur neljabe ei õldki viel nindasuur pühä, siis õli viel pühädä vasta valmistamine, perenased ei saand viel pühä pidamagi. Lihavõtte vasta ei õld suur küll sie valmistamine. Sie õli senest, siis õli vasika tappamine, siis tuldi lehmad piima. Õlut tehti kaa. Suur riede õli suur pühä, siis ei tõhtind lapsed külä menna ei. Siis käidi kerikus. Siis õlivad ikke viel arilikud süämised. Pühädä laupa vast keideti vasika sülti. Põrandad pesti ja tuad tuuludeti kõik vällä.

Lihavõtte laupa ei õld ninda suur pühä, siis õli suve aig ja nuared juba ulguti ikke välläs. No lihavõtte laupa õli kaa siis sääl seppiku tehtud ja sült ja liha ahjus ja kartulid ja õlut ja. Siis keideti munad ja siis sibulakuaridega ja kaselehtidega siis värviti. Pandi pada ja nied sisse. Siis jaudeti vällä[84]*, mittu muna siis kiegi sai, kas kolm ehk neli tükki. Esimise pühä ommiku õlivad jua rõõmsad pühäd. Ommiku pereisa jua, kui õlivad vanemad pojad, jua ajas nied üläs ja andas napsu viina ja esimise pühä ommiku, kui keriku mendi. — — — No õhta, no ommiku õli kerikuveravas jua sie suur munajagamine. Ennemast õli sie, et ristiema ja ristiisa pidi esimise pühä ommiku iga ristilapsele andama ühä muna. Kui kaugel õli, siis võeti keriku kaasa, siis kui keriku veravas saadi kokku, siis anti vällä, et ei ualind omal tulla. No õhta siis külävahel õli suur muna koksimine. Peikmestele pruudid andasivad kaa siis muna. Siis oma jaust. Siis akketi koksima. Vanad siis nosisivad siis kodu oma munad.*

---

[78] käisid; [79]pidasid; [80] vastlapäeval; [81] *turbutama* 'vett, piima pidavaks tegema'; [82] s. t. sel juhul, kui perenaine kammis maarjapäeval pead; [83] pühapäev enne lihavõttepühi; [84] jaotati ära

Kartulid ja liha pandi ahju ja sült õli ja no taudeti[85] *ikke sualast süijä, muidu ei õld jua ia isu õlut juua. Pühädä ajal õli süämine päiväd läbi laual. Võõrad siis käidi kaa ikke, aga suurt seda ei õld, siis õlivad porised pühäd ja. Nuared siis koksisivad külävahel, kes siis kenegi oma katki koksis, siis sie sai katkinase omale. Mõnel õli puust muna, aga kui sie üläs tuli, võttid peksa kaa. Lihavõtte õlivad ikke peris rõõmsad kõhe. — — — Viimasepühä õhta siis kaugel võõrsis ei käidud, siis kui õli jua kuiv, siis kaa ulguti nuared siis külävahel ja lauleti siis kaa, siis saadeti pühäsid.*

Juripäiväl[86] *pühä ei pietud, minagi mälätan, sai juribe kartuli pandud. Sie õli kõige varasemb kartuli panemine. Ainult juribe õli kolimise päiv. Kui rendikruntide pääl elati ja kui iast ei saand pidada, siis jaagupipäiväl mõis ütläs üläs ja muanamiestele kaa üäldi jaagupipäiväl üläs. Siis kui jaagupipäiväl üäldi üläs, siis juribeni võisid vabalt sies õlla. Juribe õli siis kolimise päiv. Ja siis vahest juripäiväl ei tianedki*[87]*, õli tüä päiv, et ei tiandki, et juribe on, akkasid vahtima, et koli kuarmad läksivad, — no tänä on jua jüripäiv. No kõigerohkemb muanamed ikke kolisivad. Juribe tulivad siis sulased sisse ja siis külä karjatsed tulivad kaa juribe sisse, siis õli küläkarjatse liigu juamine.*

Suur ristipäiv, taevamenemise pühä[88]*. Siis ei tõhitud õksa murdada ega lille murdada ega rohtu maast ega, sie õli ninda suur pühä, et rohi ei pidand kasvama ega lind ei pidand pesa tegema. Kerikus käidi siis, aga siis õli põllutüä aig, obused õlivad väsined, siis obustega suurt seda käimist ei õld, nuared jala ikke käidi.*

Nelibüd tulivad tõinekõrd ninda, et ei õld aiga midagi ette valmistata. Õlut ei tehtud ega miski, nied õlivad kevade kõige suuremal tüä ajal. Juhtus seda, et naised panivad pühäde laupa kartuli, kui õli vana kuu viimane päiv. Siis anti perenasele pual päivä, et mene nüüd ette valmistama pühädest. Sai siis ka nuustikuga tolmu põrandalt vällä, sai siis ahju küdäma, seppikumuadust kaa ahju. Siis said sauna ahju küdäma, pererahvas tuli ilja sauna. Nelibüst ei õld midagi süämist parema ega. Nelibü pühäd õlivad muidu rõõmsad pühäd küll. Esimise pühä ommiku käidi kerikus. No eks nied kiiked siis valu saaned siis ja männikud ja metsad, siis riŋgimäŋgud ja laulud ja tants, siis nuaridel õli ikke lõbu, siis õli jua sue aig ja. Vanad, noh käidi võõrsis kaa ikke, aga ninda suurest ikke ei käidud nagu jõulul. No kel siis õli tüäd nagu jua kõrras, kartul maas, siis käidi. Käidi küläs ikke küll. Ega viinast ilma ei jäätud, a õlut ei õld aiga teha. Varrud taudeti ikke nelibül pidada, suaja ajaga. Vahest nelibül ikke üäldi, et kus sie irmus lapse ristimine, mis õmmete õli.

Jaanibe laupa siis tuldi varemb tüält kodu. Kõigerohkemb, kui õli võõraid tienijuid, sulane ehk tütrik, siis pidid jua äbi pera. Ninda taudeti ikke, et enne päivä luaja tuldi ikke saunast jua. Jaanibe

---

[85] tavatseti; [86] jüripäev — 23. aprill; [87] ei teadnudki; [88] 40 päeva pärast lihavõtteid

laupa õlut ei tehtud, aga ahi õli küätud, nindat jaanibe laupa õli tuba ägä ja siis ikke ahjust uadeti, kas õli siis karask ahjus vai liha ja kartul. Jaanibe laupa õli nagu jaanibe kerikuski. Kõik valged kleidid, siis nied selga ja siis mendi siis jaanitulele. Kaste sies kui läks sie tärgäldus siis vällä, siis ommikupual ääd siis pesti kleit uuesta ja siis jaanibe ommiku keriku. Jaanibe õli siis sie, et karjatsele keideti siis muna ja kui tehti jua eina ja õldi iad tüälised, siis keideti perele kaa üks vai kaks muna.

Jaanituli, siis jah, kui ikke iljast jäid sene kodund vällä menemisega, siis jua tuled paistasivad, nindat kui vähä videlikust läks, siis jua pandi jaanituled põlema siis. Jaanituli tehti ikke kiike juure siis ja kui kiiket ei õld, siis kuhugi ilusa salka siis. Õtsiti üks vana ratta rumm, lüädi kõdarad vällä ja toppiti siis viel pulki täis ja pandi siis kõrge ritva õtsa. Enne viel õtsiti küläst, kust saadi tõrva, tehti rumm viel tõrvaga ülä, et siis paremast põles. Siis kui jaanituli põles, siis ei tehtud suurt, siis mäŋgiti ja lauleti ja vahiti seda nalja. Aga siis, kui tuli jua kukkus maha, siis tegivad maha tulukese. No siis akketi mäŋgima riŋgi ja kisendeti ja rüägiti ja juasti siis ja siis kui tuli jua kannel vai ärmuanikas, siis sie krigises siis leppikus ja siis tantsiti siis ja tehti nalja. Siis ikke ommiku valgeni. Vanad käidi ikke õhta estest kaa vahtimas, siis no pera tulivad ikke kodu siis. Miestel õlivad siis viinad metsas ja. Süämist küll ei õld metsas. No sõnajala õit, siis ikke räägiti metsas, et vaja menna õtsima, aga kiegi ei julgend menna. No jaanibe õhta, siis kui kerikust tuldi, siis ei õld enamb suurt. Nuared ei tõhtind enamb kiikele menna, ommiku tuli einamale menna, jua vara üläs tõussa, siis katsuti, et saadi magama ja ommiku jällä tüälä.

Jaagupipäiväl mõis enamb ei andand muanamiestele keskommikut. Ja siis õli sie üläsütlämine siis muanamiestele ja talupoigidele kaa, kes ilusast ei pidand oma talu. No kui läks jua jaagupipäiv müädä ja ei üäldud, siis võis jällä aasta õlla ualeta. Pühä miski ei pietud ega.

Lauritsapäiväl pidi õlema pual rukki maad kõrdetud[89].

Rukkimaarjabe[90] *õli sedamuadi, et sie õli kesk rukki tegu. Kel õli vana rukki sieme, sie pidi tegema enne maarjabet rukki maha. Aga kel õli uus sieme, sie pidi tegema pera maarjabet. Sie õli siis kuremepäiv. Sie õli siis Kuremel*[91]*, siis ilma õtsast siis käidi siis Kuremel. Kuremel on järv ja järve kalda sies on siis allikad ja üks on siis pühä allikas. Priestrid siis käisivad iga maarjabe, õnnistasivad siis viel sene allika, siis priester pritsis sudiga*[92] *seda vett inimistele. Siis inimistele tuadi siis kodu seda vett pudelitega, sie pidi siis luama õnne tuama ja inimistele tervist ja. Külädest käidi siis, kaks obust ies, kel õli sõiduvaŋker ja kel ei õld, siis tehti laududega vaŋker siis pikkemast. Sääl nagu kõhe pidi käimä. Muidu pühä ei pietud, parema süämist ei õld ega. Muudkui leiva kott pandi kaasa. Käisivad siis lõbu sõitu sedasi tegemas.*

---

[89] korratud; [90] rukkimaarjapäev — 15. august; [91] Kuremäel; [92] *sudi* 'pintsel'

Pärtlipäiv. Sügise, kui akkas irmus vihma sadu kaŋge tuulega, siis akketi kalenderi vahtima, milla pärtlipäiv on. Siis üäldi, et sie on jua pärtli raju. Iga pärtäl rajus just. Ia pärtäl rajus enne, paha pärtäl rajus pera. Paha pärtäl rajus kolm päivä tõisepualt ja siis kieras tuule, siis rajus kolm päivä tõisepualt. Ia pärtäl rajus üks kolm päivä siis.

Madissepäiv õli nindasamate, et madissepäivä tuisk õli alati, kas õli siis enne ehk pera. Siis vahest madis mölläs ikke vähä, aga vahest madis mölläs ikke koledast. Ja sie õli niisike pugeja tuisk, et kõik taskud tuiskas lund täis ja kõige pienemast aukust tuiskas lakka.

Mihklibe pieti pühä. Siis tehti õlut ja tappeti päss[93]*. Sie üäldi mihklibe päss. Kes lamba tappas, sie õli kaa ikke mihklibe päss. Siis õli süldi keitamine, siis pandi lamba liha ja kaalika lohud*[94] *potti. Siis kaalika piiraka tehti leiva kuare sisse. Õlut tehti üks kolm päivä enne mihklibet jua valmis. Siis mihklibe ei õld juamisel õtsa ega äärt. Mõnes majas kodune õlut sõisaski kõhe, kutsuti külä. Siis tegivad möldrid veski liigud, iga mihklibe kutsusivad siis omale nied, kes siis õlivad alalised veskil käijäd. Siis tegi veski liigud. Kui õlid tüäd kõrras ja taheti õlut lõppetata, siis nädäla päväd pieti mihklibet.*

Mardibine[95] *päiv pühä ei õld. Mehed käisivad siis ikke kõrtsis. Naised kaa ei pidand suurt pühä. Mardibest tappeti mõned kukked ehk vanu kanu ehk. Mardibe õli siis kana praad. Siis kui mihklibest jäi linnassid järälä, siis tehti mardibest õlut. Kuaki ikke paiseti kaa siis mardibe. Nuared siis nied siis mardibe laupa õhta siis käidi mardisandist. Kui ikke pime tuli, videliku ajal kõhe. Siis tulivad irmsa suure lauluga, paluti siis ikke uksetaga luba siis, et küünäd külmätavad ja siis niisikese palvega. Siis on siis kui lasti tuppa, siis tuldi, siis kasukad õlivad pahemite seljas, takkust siis õli abemed pandud mõnel. Mõnel õlivad jällä silmad nõega tehtud mustast, mõni õli karust*[96] *tehtud ja. Siis pill kaa, kas kannel vai mis sääl õli, suupill ehk, siis tantsiti nindat*[97]*. Siis kõige suuremast mudast tuldi läbi, siis kus tütrikud viel õlivad majas, siis sene tua kanneti ninda muda täis. Käidi vahest viel õues ja tuldi tagasi. No mis neile anti. Tuadi erni tõstele, siis kuaki anti ja õuni ja mõni siis viskas viina raha ja kuda siis vasta võeti. Kus vasta ei võetud ja kus ei passind, säält lasti kõhe menema. Igalühäl õlivad siis kottid, no kui saivad midagi igaüks omale jua kotti, siis mendi ühtä pere, siis sinne õli viin valmis tuadud, siis akketi siis sääl mardipäivä pidama. Mardibe õhta ei õld enamb midagi siis.*

Katribest[98] *tappeti kaa kana ehk kukk. Katribest ikke ramusamb kana viel. Siis pandi sia liha kanale viel sisse, siis appud kapsad, siis pandi ahju siis kõik. Õlut siis ei tehtud, kuagid siis ikke õlivad. Laupa õhta siis käidi katrisandist, aga siis õlivad siis katri pruut-*

---

[93] jäär; [94] kaalikalõiked; [95] mardipäev — 10. november; [96] karuks; [97] nõnda et; [98] kadripäev — 25. november

paar tehtud ehk midagi. Muidu õli ikke ninda siis nagu mardibegi. Katribe õhta naised siis käidi videlikul siis kuaki küläs süämäs. Laupa õhta käidi siis nuared, katribeõhta siis vanad panivad obuse ette, siis õlivad vennad-õed kuskil, siis mendi siis neid nägäma. Siis kui sai katribe müädä, kui jua maa jääs õli jua, et talv tuleb, siis vanad ääldi[99]*, et ei tule viel, et las akkab katri kusele, siis on maa viel sula, et mihkel ja mart on vennassed ja mõnusad mehed, aga katri on neije õde küll, aga vana kusik. Siis kui kauast jäi jua katri sula ja vihm, siis akketi nigulapäivä*[100] *uatama, et tuleks nüüd nigulas ja paneks katrile pulga ette.*

Siis kui nigulapäiväl akkas külmätama, siis ääldi, et nüüd on pulk ies, nüüd võib talv tulla.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1944)

*

Tuamapäivä[101] *kõhta ääldi, et naise vara kestab tuamapäiväst jõulu. Pühä ei pietud ega midagi.*

(Olga Kruusik, sünd. 1888, Kohtla küla, 1944)

*

Seitsevennapäiv[102] *sie on viel. Kui sie päiv on vihmane, siis sadas seitse nädäla, siis enamb aljast eina ükski ei saand. Aga kui trehvas ninda pali päikä ennast näitäma, et mies jõudas ratsa obuse selga üppäda, siis sai viel aljast eina. Sie seitsevennapäiv on tuld senest, et seitse venda läksivad ühtä aigu keriku ja sie kerik laŋges sisse. Nüüd on niisike asi, et seitse venda kõrraga keriku menna ei tõhi.*

Seitse magajapäiv[103]*, senel päiväl ei tõhtind magada, siis jäi unisest inimine. Siis tautasivad ikke õlla üläväl. Õli kaa ühäkõrra, seitse venda jäiväd tüä juures magama ja magasivad tüä juures väljä pääl seitse nädäla ühä juttiga.*

Püäripäiväl vahiti kõigerohkemb, kevadine püäripäiv vahiti, kust kandi tuul õli. Jah, kui tuul õli ütläma lõunest ehk talvisest päivä luajast, siis õli sue kevade. Ja kui õli suvisest päiväluajast tuul, siis tuli tormine kevat. Kui õli põhja tuul, siis tuli külm kevat. Ja ninda õli siis iga püäripäiväga.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1944)

---

[99] ütlesid; [100] nigulapäev — 6. detsember; [101] toomapäev — 21. detsember; [102] seitsmevennapäev — 10. juuli; [103] seitsmemagaja-päev — 27. juuni

13. Sõnnikuveo talgud

Ennemast, mis õlivad siin kõige suuremad talgud, õlivad sõnniku talgud. Ükski pere ei vedand ilma talgudeta oma sõnniku vällä. Iga kevade läks kaks päivä sõnniku talgudega. Kakstõist miest õli iga kevade talgul, vahel viel nelitõist miest. Neil õli vaja igaühäl vastas talgul kaa käijä. Sääl õli siis viel vedajad ja mahalaskejad ja lahutajad õlid viel erid. No kuus-kaheksa obust siis õli. Talgulised õlivad ikke naaburist ja kaugemalt kaa sugulased ja. Tütrikud õlivad siis lahutajad, lahutasivad väljäl ja. Vedajad õlivad poisikesed ja lapsukesed. Mahalaskeja õli mies.

Kui ommiku liiga viina ei antud ja ilm vilu õli, siis tahivad sõnniku ikke ühä päiväga vällä saada. Agas kõige suuremb kurjategija õli viin, ja õli ägä[104] *ilm, tautas jättäda sõnnikuviu pualeli. Kui ommiku ehk päält lõunet akketi miestele liiga viina andama, siis mehed akketi võitlema. Siis kes kenegi maha lei, sie sinne magama jäi ja paljudel jäi sedamuadi talgud kese*[105] *ja ägä ilm, siis lagunesivad vaŋkrid enne õhtat vällä, siis nuared vaŋkrid turbutama. No puuassidega vaŋkrid, ilma rautamata. Siis veivad jõgedele ja allikutele, kui õlivad ligidal, ehk siis kaivu juure ja lapsed siis tuapidega vett rattastele päälä valama, nindat õhta pual, siis kus talgud õlivad, siis seda vaŋkri kisa õli kõik külä täis ja õhta, kus õli ligidal allikas, sie õli siis õhta vaŋkrisid täis siis turbumas. No siis akketi ommiku uuesta, ega siis kese ei jäätud. Vahest võeti kolmest kõhast kõrraga sõnniku. Lautast, sia aijast ja obuse sarast vai riijalast, kus obused õlivad. Igas koŋkaras õli siis üks obune kõrraga sies. Sai senel kuarm päälä, siis poisikene vai lapsukene, vai kes siis vei sene jällä väljälä ja tõine läks siis jällä lauta vai talli siis. Väljäl lahutaja lasi maha. Kiskus kopraga*[106] *maha ja siis tühü obune tuli jällä laudajuure tagasi. Ninda siis käidi kõrrast.*

No kui saadi õhtast sõnniku vällä, siis mendi jällä tõise pere siis talgule, siis talgulistele siis vasta päivi tegema. Maha lasti ninda veike unnikute[107]*, aeti obust vähäaaval edesi, kuarmast tehti siis kuus seitse unniku. Üks kaks samu siis ria vahele ja iga unniku vahele ja. Lahutajad lahutasivad siis laijali. Käsidega, ennemast seda aŋguga lahutamist ei õld. Kääd pidi aigest tegema ja sõnniku ei saa aŋguga ninda pienest ka.*

Kui tütrikud õlivad mahalaskijad, siis trulliti sõnniku trullid vaŋkrile. Võeti üks suur teivas, vaŋkri pikkus, siis akketi pikka sõnniku sene ümbär siis mitme mehe trullima lautas. Lautas õli pikk sõnnik, õle sõnnik, no siis kui saivad jua ninda, et arvasivad, et obune ei jaksa enamb vedada, siis tõsseti ninda kümmä kahetõist mehe sie trull vaŋkrile, no ja siis saadeti nüüd väljälä. Akkas siis naisterahvas kopraga seda sõnniku maha tõmbama, sõnnik ei tiagi. Kuarma iest ja tagand ja küljäpäält tõmmeti, kust aga maha saadi

---

[104] palav; [105] jäid ... talgud pooleli; [106] *kopra* 'kaheharuline sõnnikukonks', [107] väikestesse hunnikutesse

J. Pääsuke'se foto, 1913,

Joon. 7. Sõnnikuvedu Pühajõe külas.

J. Pääsuke'se foto, 1913.

Joon. 18. Korstnata elamu Valaste külas.

ja kuda ikke unnikutele ühäsugused vahed saadi. Siis ei saadud muud, kui õli sääl lahutajasid rohkemb ja obust taheti kättä saada, siis viskasivad kuarma ümbär, a mitme väljälä jäi lahutamata, no lahutajad ei saand kudagi kättä. Siis pera siis raijuti kirvestega tükkidest siis.

No siis aeti lapsed sitta saage tuama jua, kui lauda põrand akkas paistama, et õts vaja katki lõikada. Neile no siis annetud kas kaivu kaelkougud vai vana tuavri logu küläst ehk, aga midagi ikke anneti. No siis sie võeti lapsekääst vällä, siis mõõdeti ja kaabiti senega lauda põranda ja anti siis tagasi, et valmis on, viega nüüd tagasi. Õhta siis lahutajad passideti parema obuse päälä väljält kodu, et õhta, kui sie viimane kodu tulemine õli, siis verava postid kaa õlivad maas. Siis ninda kihudeti et, kiegi viimasest väljälä ei tahand jääda. Sie rissiti siis jubist [108]*. Siis kui jällä lapsed väsisivad vällä, siis käisivad vanemad ka vedamas. — — —*

No lauta ja sara aeti obune tagurberi sisse ja siaaijast aeti jällä ninda, et obune aeti siis siaaija verava alle. Siis iemalt. No riijalast kui võeti, siis kiereti obune riijalas ümbär.

Sõnnikuvedamise ajast ikke oijeti liha. No siis tehti soust ja kartulid. No võiraasukest kaa kõrjeti senest ajast [109]*. A eks sie silk õld ikke esimine ja viimane. Kalja siis juadi päälä. Kaera linnassist tehtud kali. Lõune õli supp, õli siis mis supp õli, kas siis uasupp vai ernesupp vai kartulisupp, a lõune õli ikke supp. Keskõhta võeti naps viina, viedi lauta ja pala leiba päälä. Siis tuaski ei käidud. Õhta õli putru. Таŋŋuputru. Aga kui sõnniku vällä ei saaned, siis putru ei õld. Lõppe putru käis. Siis õli jällä silgud ja soust ja kartul ja mis kenelgi õli. Ennemast õlivad suured puu lusikad. No peres õli igaühäl üks, aga siis talgu ajal saadeti lapsed küläst lusikuid tuama. A suured paksud lusikad, siis kartuli korvi sisse siis nied lusikad, siis tuldi, aga puu lusikad korvi sies klõbisesivad. Siis kui keski küläinimine kuuli jua seda klõbina, siis ütläs, et ei tia, kus nied talgud nüüd on, irmus puulusika kolin läks.*

Õhta akketi siis viega luapima üksüht. Tütrikud akkasivad siis poissisid viega kastama siis. Peremes sai kaa ja siis nad on ujuned õhta nagu kassi pojad. Siis luabiti üksüht märjäst ja süädi kõht täis, siis õli tarvis obused kodu viija, siis õli tarvis õitse menna mõnel ja omme jällä kuhugi talgule menna. Siis obuse päälä ja kodu.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1944)

14. Linatalgud

No linatalgud õlivad poiste ja tütrikute ikke suured uatamised. Kui sügise tuli jua ja kõik lõbud õlivad maas, a siis linatalgud viel õlivad suured lõbud siis. Siis nied õlivad siis suured lõbud ja uata-

[108] ristiti ... jubiks; [109] selleks ajaks

mised. Siis õli tütrikutel enne põllede õmblemine, siis emad peitasivad paremad riidedki vällä, et tütrikud ei lõigu põlledest. Siis pualkaui[110] *salamiste siis kuda tehti. Siis valged põlled ja piarättikud tehti ikke senest ajast. Linatalgud algeti ikke ninda päält lõunet ninda kuda kenegil linu õli, nindat õhtast saadi valmis. Siis tulivad poisid siis lappule. Linatalgude ajal kolgiti nied linad, mis õlivad siis parsile kuivama tuadud. Riijalas siis kolgiti, reijetuas õlivad linad kuivamas. Kuda linu õli, no kutsuti ikke seitse kaheksa tütriku. Ikke suuremalt jault kutsuti talgule tütrikud.*

Siis pandi üks vana inimine reijetuas pihusid tegema, pani reijetua ukse päälä, siis säält käisivad, igaüks võttivad. Pihu tehti nindat võeti parajast pihu täis, latva õtsast kinni, tüvi tehti kahe aaralisest, latv jäi ühä aaraline, kust pihuga kinni võttid. No siis tütrikud käidi[111]*, igaüks võttivad, siis suur sari, tuulamise sari kesk põrandal ja kolgispud õlivad kõik sarja ümbär. Siis estest rõhuti kolgispu tagumise õtsaga luud vällä, siis tauti esimise õtsaga ja siis tõmmeti puhtast, pressiti kaas kõvast päälä ja siis tõmmeti kaane alt läbi pihu. Estest üks aar, siis mõlemad aarad. Siis viseti nied pihud sarja. Siis siuti viel keskelt kinni kiuga. Peremel kui õli siis aiga, siis luges pihud vällä. Sada pihu siis pandi punti, siis kaks pihu pandi, sõlmeti punti vai kokku, siis senega siuti kubud kinni. Kolgiti läbi, siis viedi reijetua parsile tagasi, et ei niistu*[112]*. Talguajal siis perenasel ei õld aiga, tegi süijä, siis peremes vahtis järälä kaa, et karvasid pihusid evvad tie*[113]*, et kolgiti vähä.*

Saivad linad kolgitud, siis kui ei õld viel süämine valmis, siis pühüti riijaluse põrand puhtast. Siis mäŋgiti riŋgi nindakaua kui sai siis süämine valmis. No siis süädi kõhud täis, siis mendi vast uuesta, kui poissisi ikke kaa tuli. Kui õli jua pilli, siis sie kraaksus kaa sääl kuskil nurkas. No kui õli ia peremes, siis sie lubas lakkast õlgi kaa võttada, siis viedi õled reijetuppa. Siis sääl õli siis paar poissi, niisikesed tugevad poisid, siis nied viedi[114] *siis tütrikud, keda kiegi tahi, siis sinne õlgile poiste juure. Riijalas siis mäŋgiti numbri ja laivatäitämist, nied õlivad vanad mäŋgud. Uuemal ajal siis akketi tantsima, õli jua mõnel kannel ja siis tantsiti. Pera siis sääl reijetuas, kes seda siis tiab, tulelatruni*[115] *riijalast reijetuppa ei viedud, et lähäb ümbär, sääl siis nad räägiti ja karjuti ja lauleti. Ommiku õlivad õled nagu aganad. Ommiku siis kella kolmeni ja neljani. Siis üksaaval siis läksivad siis menema, aga kõik kõrraga ei menned, kuda kiegi kenegagi siis kaupa sai. Siis mendi kodu, ommikust õli reijetuba tühü.*

Kolm kõrda süädi. Estest kui läksivad inimised sinne, siis anti süijä. No siis anti õhta, ninda kui pimedast akkas menema, siis anti jällä. Este anti siis seppiku ja kel õli võid ja siis võid kaa ja kohvi. Õhta siis pandi lamba liha ahju ja kartulid ja no siis õlivad linad kolgitud, siis õli putru. Siis tuadi tied, et ajas tolmu alle, siis õli

---

[110] poolkaudu; [111] käisid; [112] *niistuma* 'niiskuma'; [113] (nad) ei tee; [114] viisid; [115] tulelaternat

putru ja piim. Taŋŋuputru ehk kartuliputru. Üäldi lõppeputru. Kui linatalgud akkasivad, siis perenased kõrjeti[116] *kaalikad aijast vällä, et talgupoisid vievad nied aijast menema. Siis tuldi talgule kaalikad kaindlas, siis viedi tütrikutele kaa.*

Poisid nied tulivad ikke kutsumata. Sinne tütrikuid viisuma[117]*. Kui õli tunnetud poissisid pali ulkas ja nekrut poissisid, siis kutsuti tuppa kaa ja anti lappupoistele kaa süijä. Pera siis, kui jua pillisid õli, siis tütrikud siis saadeti*[118] *oma vendadega ehk õdedega mõne poisile sõna, et sääl on talgud, et tarvis pilli saada, ja nied siis muretsesivad pillimehe. Viimasel ajal jua tehti õlut kaa linatalgude ajast.*

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1944)

15. Haotalgud

Sügise tehti agu. Kui õli ilus sügise, jua mittutuhat kubu jua valmis. A au kubud pandi valmis kubud riita, a auriidad kõrjeti jua kolepali lund, ajas lume sisse, ei saand pera kudagi kättä. Siis kui omal nindapali jõudu ei õld vällä tuua, siis kutsuti sugulased ja naabrid ja kel siis aiga õli, ja nied õlivad kaa pualkaut nagu vastamiste talgud. Siis käidi vastamiste neije talgudega siis. Siis kutsuti au talgule. Sügise, kui esimine lumi, ninda veike õrna lumega, siis ei saand lume sisse tuiskada. Siis õlivad siis nied au talgud.

Nied talgud siis õlivad niisikesed. Tehti siis sõnast[119]*, milla kokku lähväd. Õlivad igaühäl jua kõigi einamad tiada, siis ommiku ei tuldudki siis enamb kodu, siis läksivad ommiku kõhe metsa kokku. Siis tegivad sõnast. Siis käidi kolm neli vuari päiväs. Nindapali ikke aeti obusid, et pidi ühä päiväga ikke saama, aga kui ka nattuke jäi, nied tuadi siis omaperega, nindat ühä päivä ikke õlivad nied talgud.*

Kui jõutsivad ninda enne lõunet käijä, siis lõune õli ikke kodu siis. Lõunest õli siis, kui tautas ikke õlla kapsa supp siis. Mieste talgud, kui õlivad, siis õli ikke kapsa supp siis. Viina õli jua ninda, et lõuneajal ei tõhitud viina andada, et kie tiab, kuhu suanikute[120] *obused ajavad. Metsa võeti lähkriga kaasa. Siis anti nattukene kaa. No eks nad päiväl, ega nad päivälgi ilma õlled, aga õhta õli siis sie suur juamine. Ah au talgussed kui õlivad, sääl õli päivälgi, kui õlivad kõleda*[121] *tiega, õli päivälgi jua mõnel nenad lõhki ja ried purud.*

Õhta õlivad siis kuarimata kartulid ja tie vesi ja liha praaditud ja silgud vai ieriŋged. No tõine ommiku õli viel mõnemehe talgu obused õues.

Aud õlivad enne kubus kõik, siis lauditi rie päälä ja siis tuadi

---

[116] korjasid; [117] vahtima, piiluma; [118] saatsid; [119] lepiti kokku; [120] soonikutesse; [121] *kõle* 'jäätanud, lumeta, libe'

kodu, siis pandi riita. Riit pandi siis kodu ka uanetega viŋkli, tõisest maja nurgast tõise, et lund õue ei tuiska. Siis kui tulivad jua lõiku massinad, siis tehti einamad lagedast ja ühäkõrraga puhtast. Ja kel viel au mets on, sie on kodu juures, suurt au metsa siin enamb ei õlegi. Siis kadusivad nied autalgud vällä.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1944)

MUISTSED SÖÖGID JA JOOGID

Kogunud Endel Mets

1. Üldist

Ennevanast, vanaema rääkis nüüd sedamuadi, et tämä ajal mõnes majas pühäbä ommiku jua keideti paaga kohvi. No siis tuadi ka võid ja leiba sinne kõrva. No või õli siis jua suur asi, muidu või müüdi vällä [1]*. No pühäbä lõune, siis keideti kartuli ja tehti siis soust, õtrajahu soust, ja siis lüädi muna ulka. Pühäbä õhta suvel õli siis lihaga supp, kas erne vai ua vai läätsäsupp, ja talvel õli siis kapsasupp ka lihaga. Esmisbe ommiku siis suendeti pühäbäõhtane supp, aga siis lihajaud õlid õtsa süädud, ommikust siis tuadi silku. No aga esmisbe lõune õli siis külm süämine: appupiim ja silk-leib. Talvel siis õli kali ja silk-leib. Tõisibe ommiku siis õli piimasupp, sääl siis kas taŋŋud vai appu piim kokku lastud menna piima ulka. Tõisibe lõune siis kas silk ja kartul, ja kui silgud tüütasivad, siis õlivad tuared kiisad, nindat iga esmisbe siis tõmmeti tagasi, et pühäbä süädi vähä paremast. Sousti, seda tehti kole arvast, aga muidu ninda lõune ja ommiku, mis ninda arilikult ikke süädi, õli kartulid ja silgu sualvesi, ehk nagu üäldi silgu kusi.*

Kuda üks perenane õli jua üäld, et no mina sain sieaasta õmmete tütriku omale, et passitab aga silgutaldriku alati omale nena alle, et keski ei saa aru, kuipali pargib õige.

Aga kesknädäla õhta, siis õli putru. Kas kartulid vai taŋŋud vai jahuputru, aga ega siis võid silma ei pandud, siis õli ilma silmata. No neljabe ommiku, siis lüädi sie putru pada [2]*, piim päälä ja siis seivad. No lõune õli siis jällä kartulid ja silgukusi ja mis kättä saivad. No kui viel õlivad oidajad inimised, siis üäldi õhta, et oh, õhtane vats lähäb muidugi õlgile, et keidad* [3] *vai ei keida. No siis riede ja laupa ommiku, siis ütläma õijete, ei õldki aiga midagi keitada, pühäpäiv õli ligidal. Siis kas õlivad piimaga kartuli pilgud* [4]*. No vot laupa tegi perenane võid ja sie või piim, seda siis*

---

[1] müüdi ära; [2] patta; [3] keedad; [4] *kartuli pilk* 'kartulilõik, -tükk'

uadeti. No siis õlivad õtrad nindasama javadetud[5]*. Veike käsisõel, siis perenane senega sõelus suuremad aganad vällä ja siis segas või piima sisse, siis [tegi] laupa õhtast karaski. Siis õli sie laupaõhtane putru, taŋŋuputru ja siis õli või silmas. No kui siis õli veike pere, siis jäi seda karaskit pühäbä ommikust ka.*

No seda kohvi enne vanalajal ei õld, aga kui tämä jua lagedale tuli, no siis jällä suhkurt ei õld, aga sie kohv õli suur asi muidugi.

Kuda üks poiss õli tuld pühäbä ommiku külä[6] *ja perenane küsind, et no mis te ka ommiku seita*[7]*. Poiss ääld, et meil õli tänäommiku kõhe kohvi supp, et ema keitas kohvi ja segasima sene paas lusikutega segamine ja kõige paksuga kõhe seima.*

No kuda nüüd, kui jällä suppid keideti, no siis seda suppi oijeti, et ei lähä appust. Siis viedi aidatreppi päälä. Eks ühäkõrra jällä pererahvas läks einamale ja üks vanames jäi siis kodu. No perenane üttäl siis, et suenda siis keskommikust supp suajast. No tulivad keskommikule, siis vanames ääld, et no õhta õli sul ikke taŋŋusupp, aga ommiku õli siin uasupp. No aga perenane mend vahtind, õli no külä kits mend üäsä sittund potti.

No ütläma nüüd pühädä ajal, minu ema rääkis, et jõulude ajal siis õlivad jua vorstid. Enne, kui vorsti ei õld, siis õli taŋŋu putru, rasva vinnud[8] *sies.*

Iga jõulu laupa, siis õlivad vilja leivad. Ja siis õli puhta vilja leib. Et siis nuuskisivad ahju pragude vahelt, et ei jõudaned kudagi uatada, milla leivad ahjust vällä tulevad, ninda ia ais siis tuli säält pragude vahelt. Paaga õli siis liha keidetud. No kali õli ka, aga õlut õli vade[9] *pulma ajal. No vilja õli nindapali vähä, et ei läbänänd*[10]*. A pulmaajal, siis kas õsseti, vai kust saadi, aga õlut pidi saama.*

Kali, sie õli läbi aasta. No lihavõttest ja nelibüst, siis emmastkummast siis ikke tappeti vasikas. Ega siis sülti keidetud ega kedagi, siis no lihaga keideti supp ja no kali õli. Ja siis puhta leiba ka ei tehtud, siis õlivad rohkemb piima pühäd, siis õli jua võiraasukest ja . . .

Surnevalvamise õhta õlivad sualaga erned ja uad.

No pulmideajal siis õlivad vanal ajal süämised: kapsasupp, ahjukartulid, taŋŋuputru ja uuemal ajal jua vorstid. Putru keideti suure paaga ja kergideti õue jahtuma. Küläpoisid ja pulmalised aga no siis kõik paa ümbär ja pihudega putru suhu ajama. Mõni põletas ikke kääd puha rakku, nindat karjus kõige pulma aja.

Kui süämä akketi, siis igaüks võttas vorstiküljäst pulga ja senega siis võeti kartuli ja süädi, no kahvli siis viel ei õld. Suured puu lusikad, neijega siis süädi suppi. Õlut tuadi lauale kadakase kappaga ja sie käis riŋgi ja igaüks servast rüüpäs.

Tittekatsumise ajal keideti üks muna ja kui sel perel omal ei juhtund piima õlema, siis viedi pudeliga piima ja õtra karaski.

---

[5] jahvatatud; [6] külla; [7] sõite; [8] rasvakõrned, rasvajäätmed; [9] vaid; [10] ei piisanud, jätkunud [õlleks]

Tiumehele pandi kaasa aganane leib ja silgukarp ja tiumehele pandi võid ka kaasa. Tiumies muidu ei jaksand. Siis silgukarp ja võikarp mõlemad õlivad.

No tiumehed akkasivad jua üäsä menema, siis küläs kaivuvinnad akkasivad kriuksuma, siis pandi tiumehele kaivust piimale vett ulka.

Süämist, seda nüüd küll ninda liiga just ei õld, talumies jua ei saand raha kuskilt. Kartulid pieti oma süämä jagu, neije müümist ei õld ja maad õlivad viletsad, kenel[11] *neid jäi aiga õijete arida. Kenel õli näitusest üks mies majas, sie õli kevade tüä ajal oma kaks nädäla mõnikõrd vuaris. Roŋgisid ei õld ja ühtälugu õlivad vuarid. Sie pidi siis võõra tiumehe palkama, kes mõisas käis ümbär aasta, ja kuumehe, kes tegi suvekuud, nindat mitmel ommiku tuli viis märssi perenasel panna, kui sai kõik tüälised vällä saadetud.*

Tiumehele ja kuumehele tuli märss panna iga ommiku. Aga lehmakarjatsele ja lambakarjatsele ja siakarjatsele, neile tuli panna arvemast, näväd käisivad kõrda, mitme külä päälä õli palgatud. No mis õli siis sinne märssi panna vai sinne kodu lauale süijä jääda!

Suvel süädi neli kõrda päiväs ja talvel kolm kõrda.

Suvel õli esimine süämäaig keskommik. Siis õli lõune ja õhtauade (keskõhta) ja õhta.

Kella kaheksani tehti ommiku tüäd ja siis süädi tüä juures, kui kodund kaugemal õldi. Lõune süädi ka kodu, kui kodu ja kodu ligi tüäl õldi. Õhtauade süädi, kui tüä juures, siis sõisujalu, ja siis õli paljas leib ja kui mõnel läbänäs, õli siis ka või vai silk kõrvas.

Kui sügise rehendeti, et saadi vähä vilja, siis üäldi, et lapsed, sieaasta vahepalu etta saa[12]*, et piata õlema ka süämäajast süämäaiga. Muidu lapsed saivad vahepääl ka.*

Piimapüttid — nied õlivad kadakast ja kuusest, siis ei tehned piima paha mekki. Kõik süämäriistad õlivad niisikesest puust püttid. Pütt pandi kesk lauda ja terve pere siis sei säält ühäst püttist ja putrupütt õli ka üks. No võeti siis suure puu lusikaga seda putru ja pressiti siis suus maha, et murenused[13] *ei lähä piima sisse, ja siis kasseti või silma. Ja sene lusikaga siis mendi piimapütti. Sie õli seppal käimine. No kui õli karaski, siis võeti suala-leiba ehk silku-leiba alle, siis üäldi, et tiema nüüd silda alle.*

*

Naine ei tõhtind palja piaga süijä, siis maa lõhkes seitse süldä tämä jalgude alt.

Laps ei tõhtind leiba maha pildada, siis jumal viskas kivega pähä.

Sie võis ühä kääga leiba murdada, kenel õlivad kaksikud lapsed süülis.

---

[11] kellel; [12] ei saa; [13] raasukesed

Leivapala ei tõhtind järälä jättäda, siis jättid oma ramu järälä.

Nuared, niisikesed kesekasvajad[14] *ei tõhtind lõppukannika süijä, et siis jääb kasv kinni.*

Algukannikas sie õli kasvukannikas, sie jagati laste vahel vällä.

Sualatera kui kukkus maha, siis pidid nindakaua õtsima, kui igitilkadest lei rist õtsaette ja siis, kui ei leidand, siis võisid järälä jättäda.

Nied lapsed, kes lugema õppisid, ei tõhtind raamatu vahtida süämäajal, siis seivad sõnad nahka, mis õppind õlid.

Pera süämist lauataga ei tõhtind riŋŋutada, siis kõhutäis lähäb kuerale.

Kuera ei lastud süämäajal silmi vahtida, siis pidi menema kümmä aastat vanemast.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1941)

2. Leib, sepik, karask, koogid

Rukkileib

Leivaasti õli ennevanast üks ümmärgune püttik ilma jalguta, puu vitsad pääl ja siis õli niisikene aguluud[15]*, niisikene pikk vars õli taga ja vana viht õli nüäriga õtsas.*

Siis õli üks ribil[16]*, miiga tõmmeti ahjust süäd vällä, ja leiblabidas, miiga leivad pandi ahju.*

No kui nüäd leiba tegema akketi, siis tuadi pualvakkatäis jahu ja pandi sinne astja ja valati ia suur ämbritäis leiget vett päälä. Siis no siudeti[17] *kääga segamine, siis pandi astja riijestega kinni ja lükkäti vastu suaja ahju appanemma. Kui ühä üäga appust ei saand, siis piati*[18] *kaks, aga suurembosa sai ühä üäga kerkind. Kui kerkus*[19] *õli kerkind üläs, siis ei õld appu, a kui õli käind üläväl ja laŋgend alle tagasi, siis õlivad appud. Siis tuadi üks kõvemb pualvakk jahu ja sõtkuti vällä*[20]*. Sõtkumine pidi õlema kõva, siis leib pidas kauemb vasta. Sõtkuti kahe kääga, kääd õlivad rusikas. Pera sõtkumist tehti taigin siledast ja pressiti sõrme augud risti sisse, et siis saab aru, kas on kerkined. No siis küäti ahi ägädast*[21] *ja siis rippudeti lauale jahu ja jagati siis astjast kas siis kuus vai neli leiba ja siis pera kaabiti viel asti puhtast ja tehti siis kaapekakk. Siis nied taiginapätsid pandi lauale ja vaaliti vällä ja, ja jääti lauale kerkima nindakauast, kui tõmmeti süäd ja luuditi ahi.*

No sie luudimine käis ninda, et õli üks vana pütt ja sääl õli vesi sies ja siis sie luud kasseti sinne vette ja siis pühüti ahjust tuhk

---

[14] kasvuealised; [15] ahjuluud; [16] (puust) ahjuroop; [17] segati; [18] peeti; [19] kerkima pandud taigen; [20] ära; [21] kuumaks

vällä. Süäd jääti liede. No siis pandi leivad labida päälä ja pandi ahju.

No ennevanast kella ei õld, aga sääl nad tiasivad, milla leivad ahjust vällä võeti. Nindat kaks tundi oijeti leivad ahjus. Leiva aisust ka saivad aru, milla on küps. Ja kui selge päiv õli, siis arvati päiväst. Vahetevahel siis kui sie aig jua arvati õlema, võeti leib ahjust vällä ja koppudeti sõrmega alle ja kui ei õld küps, pandi tagasi. Kui leib õli küps, siis ei tõhtind enamb suitseda, aga taiginane leib suitses.

No kui nüüd õlivad leivad küpsäd, siis võeti ahjust vällä ja pandi üks vana riide päälä ja siis ei tõhtind põrudata, et siis jääväd erakuarised[22] *ja riide all oijeti senepera, et siis kuarikud jäiväd pehmemad.*

No kui nüüd õlivad leivad jahtuned, siis viedi leivad lakka. Mõnelpual siis õli sie komme, et siis enne kolme päivä ei aludetud leiba, et värskilt kulub pali.

Seda aganaleiba saadi sedamuadi, et nüüd üks kott vai ninda päälä sieme siis tuulati, miist tehti siis jõuludel puhta leiba. Aga siis vili kõik puha aeti kõik aganutega salve ja siis javatati aganutega segamine pienest[23]*. No siis loravad viel, et kui nüüd aganaleivad õlivad laudil, no enne vanast, kui reijetuas elati, siis pandi lauad parside päälä ja siis suajad leivad pandi sinne laudile, siis üäldi lastele, et tuld ei tõhi üläs võttada, et leivad lähväd põlema, et lapsed, tasa tulega, suajad leivad on laudil.*

Vot siis ma unestasin viel sene, kuda leibi vaaliti. No sie käis sedamuadi, et lauale rappudeti estest jahu ja siis pandi nied taiginapätsäkad sinne jahude päälä, muidu, kui jahu all ei õld, siis laud võttas kinni. Siis trulliti ühtpidi ja tõistpidi, ühtpidi pikkergusest ja tõistpidi pikkergusest ja siis pressiti lauale ilusast leivamuadi maha. Ninda sie asi käiski, sie vaalimine.

*

Kui võttid leivad ahjust vällä, siis pidid puid viskama ahju, kui rohkemb, siis kolm algugi, siis ei õle leiva vahet.

Kui vaalimise ajal sõrm läks leiva sisse, siis sai surnesõnumid.

Leivaastja kaane pääl ei tõhtind istuda, siis läks süämäajal pala väärä kurku[24]*.*

Kui leivad ei akkaned appanemma, siis õli pergel sittund astja.

Minu ema üttäl tihtipäälä ikke, kui leivad ei saaned appust, et ja minu leivaasti on küll paigale pandud (nõidutud).

Kui mõni luam nikkastas jala, siis tuadi küläst aguluua pael ja siuti sie ümbär jala. Sie pael pidi ninda viel tuadama, et keski ei nää, ja sie, kes paelaga tuli, ei tõhtind tagasi vahtida.

---

[22] erakooresed, s. t. kõrgelekerkinud koorikuga; [23] peeneks; [24] s. t. hingekõrisse

Kakk sai enne küpsäst kui leivad, aga kakku pidi murdama, lõikada ei tõhtind, siis leivad ahjus ei saaned küpsäst.

Leiba pidi alati ninda lõikama, et leib jäi keskelt kõrgemb. Siis õli vilja alati salvus.

Nisuleib

Nisust tehti leib pärmäga ehk juuritusega. Pärmä pandi kerkima. Ja jääti niisikene vedel rokk pütti, nindat ennevanast õsseti pärmä, siis senest tehti leiba mittu kuud.

Puust kappa vai lüpsiku pandi suaja piima suajus vesi ja siis sie juuritus sisse ja siis pandi jahu nindakaua, kui jäi parajast ja siis sõtkuti. Ühä kääga. Siis jääti kerkima ja kui tundus, et õli jua liikund (kerkind), siis küäti ahi ja pandi jällä ahju. Tund aiga õlivad ahjus.

Odrasepik

Sie tehti nindasamate kui nisuleibki, kui pärmäga tehti.

Perenane sõelus veikese sõelaga jahud vällä ja sie tehti piima sisse. Muidu tehti nindasamate kui nisu leibki, aga piimaga.

Õtrast tehti seppik, leiba õtrajahust ei tehtud.

Karask

Karaski tehti ninda iga laupa siis, kui võid tehti, siis või piima sisse. Süämä suada[25] *pandi piima ulka, nindat piim akkas kihisema. Siis lasti jahu ulka, aga sie tehti pehme, sie segati putrumännäga parajas niisikene paks. Senel õli siis ahi jua küätud, kui segati, siis valati plädinal panni ja torgeti ahju. No ahjus õlivad üks vierand tundi.*

Aga nisu ja õtraleivad ikke tund ja kui suured õlivad, siis ülä tunni pieti ahjus. Karask õli õtra jahust ja mõnelpual üäldi viel rõõsik ja üläpanni pläräkas.

Sai

Ennevanast nähti siis saija, kui isa tuli linnast ja tõi. Kodu ei tehtud.

---

[25] söögisooda

Verekoogid

Luamaverd ei võetud, sialt võeti ja siudeti rukkijahudega segamine ja suala vähä ulka ja siis pandi rasva ka ja küpsätati pannis. Ölivad niisikesed plinikuagi muadi.

Siga kui torgeti, siis pandi külitä ja veri juaksi kappa sisse. Siis õli puust niisikene mõla valmis ja senega ühtälugu liigudeti, et tükki ei lähä, nindakaua kui jahtus. Talvel pandi lund ulka, et jahtub ennemb, siis tükki ei lähä.

Koogid

Kuaki kui tehti, siis õtrajahust. Ja kaerajahu pandi kuhugi riista sisse üks-kaks kamalutäit ja siis leige vesi päälä ja siis piigisteti pihudega, siis sie kaera tumm jahudest vie ulka ja siis lasti läbi sõela lesemed[26] *ulkast vällä. Siis sie vesi valati puu lüpsiku sisse ja sinne pandi siis sõelutud õtra jahu ulka, ninda parajas kördi-tauline. Nuaja, siis suladeti rasva ühä veike riista sies ja siis võeti üks lina vai takku nuustik, kiereti kõvast trulli, tehti niisikene sudi, sie kasseti siis rasva sisse ja senega määriti siis pann põhjast, muidu ei lase kuaki lahti. Siis pandi üks kulbitäis sinne panni seda segavust, sie laŋges ülä panni laijali. Siis ahju agudega ei küätud, küäti puijega ägädast ja siis pandi sie pann sinne ägäda ahju. Ja siis õli laud valmis sääl juures. Kui jua kuak üläs kohutas ja nattuke päält pruunist tõmmas, siis võeti kontsuga*[27] *panni servast kinni ja plaks lauale kummuli. Kui ägä ahi õli, siis kui perenasele anneti tund aiga aiga kuagitegemisest*[28]*, siis saivad kakstõist miest kõhud kuakidest täis. Nied üäldi viel lehterkuagid.*

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1941)

3. Pudrud

Ennemast keideti jahuputru, taŋŋuputru, kartuliputru ja tatraputru.

Jahupuder

Jahuputru keideti ninda, et aeti vesi kiema, pere jaust parajas ports, ja siis lasti jahud sisse ja putru õhta kui õli, siis sai süämine usina valmis. Putru tehti rukki ehk õtra jahust. Putru ühtälugu kies ja siis tuli kloppida männäga nindakaua, kui õli küps. Jahu

---

[26] keed; [27] riideräbalaga; [28] koogitegemiseks

võis lisada nindakaua, kui õli parajas paks, aga nindapali ka ei tõhtind, et läks liiga. Vett ei võind jahuputrule lisada, siis tõmmas putru ligasest[29]*. Sie õli vaene perenane, kes lisas jahuputrule vett. No siis kui õli laupa õhta, siis pandi võid silma. Piimaga süädi.*

Tangupuder

Taŋŋud viel vanarahvas panivad enne likku lõuneajal vie sisse, et õhta kiemisega ei võtta nindakaua aiga. Õhta siis pandi tulele, siis valati sie liuvesi vällä ja pandi uus puhas vesi ja siis tuluke alle ja putru kiema. No siis putru liigudeti suure puu kulbiga. Kui akkasivad jua taŋŋud pehmest menema, siis kel siis õli, siis pandi rasvaraasuke vai võeti piima päält siis sie mandiärmätus[30]*. Siis pandi viel üks kulbitäis piima ka päälä, seda küll arvast mõnelpual. Siis sual päälä ja õligi valmis.*

A no vot siis jäigi putru niisikene rabe ja ei sõisand[31] *kuas ja õli kole paha süijä. No kui õli laupaõhtane putru, pandi viel võid silma, aga kuda sa nüüd võttad putru ja kastad sinne silma: putru õli nindapali mure, et laŋges lusikast vällä. Siis võeti lusikas putru täis ja pressiti siis suus maha ja siis kasseti silma ja säält siis läks piimapütti. Siis võeti säält piim ka päälä ja siis pandi suhu. Sie siis õligi sie seppal käimine. No sepp karastab ka kõvast, et ei lähä räbälast ja näväd karastasivad putru, et ei lagunend vällä.*

Ütläs ema, et kui läksid õhta külä ja kus õli pali lapsi ja nattased[32]*, siis nagu ämälase võrgud*[33] *õlivad piimapütti ja putrupütti vahel.*

Kartulipuder

Kartuliputru õli õhtane putru ka. No kel õlivad suuremad lapsed, siis lasti lapsed päiväl jua kartulid valmis kuarida ja no kartuliputrule aeti enne vesi kiema. Külmä viega kartulid kiema ei pandud, et siis ei jää mure-putru. No siis kiesivad kartulid tümäst[34]*, valati vesi vällä päält ja siis pihutäis suala ja nuijaga tambiti siis kartulid katki. No siis nattuke kas manti*[35] *ulka vai mandiga piima. Sie kui õli jua tambitud, siis pandi päälä ja pera siis viel liigudeti nuijaga segamine.*

Sinne võid silma ei pandud, sie süädi siis appupiimaga ja leivaga.

---

[29] *ligane* 'libe, lige, kleepuv'; [30] *mandiärmätus* 'koorekirm, õhuke koore kiht piima peal'; [31] ei seisnud; [32] tatised; [33] ämblikuvõrgud; [34] pehmeks; [35] koort

Tatrapuder

Tatra taŋŋu putru keideti sedasi, et pandi tatrad ja vesi kiema ja keideti tümäst. A manti ei pandud ja rasva nattuke pandi. Rõõsa piimaga süädi.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1941)

4. Supid

Ennemast tehti mitme seltsi suppisid piimaga. Liha õli vähä ja siis tehti ikke piimaga suppid. Piimaga keideti taŋŋusupp ja siis klimbisupp ja kartulisupp ja jahusupp ehk kört.

Tangusupp

No taŋŋud keideti nüüd viega tümäst, piimaga ei saand keitada, siis kõrbeb potti põhja. No siis lisati piima, kuda pere õli, kas tuap ehk kaks, ja siis pihuga suala ja õligi valmis. No siis kui taŋŋusupp õli, siis perenane üttäl, et tänä meije silgud valu saavad, et taŋŋusupp õli lahja, et siis süädi silku ja suppi ja leiba.

Klimbisupp

Paas aeti piim kiema, vett ikke ulka, muidu õli kole vägäv. No siis võeti kibu ehk kapp, pandi sinne üks pualtuap ehk tuap, kuda piima, ja no kui õli sääl suvel paar muna ja siis õtrajahud. Muud jahu ei õld, ja segati niisike parajas putrumuadi segavus ja akkeli lusikaga pada[36] *laskema ninda parajad klimbid. No nied klimbid õlivad mustad küll, aga ega muidu siis üks sulane õli üäld, et meije kassil õlivad mustad pojad, perenane kõhe upputand piima pada. Klimbid pandi siis ulka, kui supp jua õli valmis. Siis lasti viel kiema menna ja siis õligi supp valmis.*

Kartulisupp

No kuariti kartulid ja pilguti pilkudest[37] *ja siis viega pandi kiema ja pandi üks kaks pihutäit õtra taŋgu ja siis saivad pilgud tümäst, siis pandi piim päälä ja sual ja siis jällä silgud saivad valu.*

Kel leiba õli vähä, nied niisikesi suppisid ei tõhtindki teha, et nied kulutavad koledast leiba.

---

[36] patta; [37] lõigati lõikudeks

Jahusupp

Piim pandi viega pualest ja ikke rohkemb vett kui piima ja pandi pada ja aeti kiema. No pandi siis parajast suala sisse vie ulka ja siis lasti siis ükskõik kumbi jahu, kas õtrajahu vai rukkijahu nindakaua, kui sai parajas kördipaksus, siis no siis akkas sie kördi lörin.

(Eelmine)

5. Kapsad

Ennevanast ei õld värskid kapsad mõjal, kui kartuli suppi sies, kui õli lihaga supp. Ei jäätud värski kapsaid ülätalve sõisama ega kedagi.

Ennemast tehti talvest[38] *sõisukapsaid ilma keitamata ja kuppastamata. Raijuti tuavri sies pienest, siis valati tõrde. Kapsa tõrred õlivad mailma suured, kolmkümmä, nelikümmä ämbrised. Siis valati tõrde. Siis tehti jällä tõine raijendus, nindakaua, kui õli tõrs täis kapsaid. Kapsa rauaga raijuti kapsad purust. Siis tauti vahest puu nuijaga allepuale neid kapsaid, et kui appanemma akkasivad, et siis ei jää tõrs vajaga*[39]*. Siis kanneti vesi päälä, nindat vesi tuli älä ja siis pandi lauatükkid päälä ja uavati suured munakad neije päälä. Ja siis akkasivad appanemma.*

No siis neid kapsa lohku siis tehti ka. No võeti kapsa pia, lõigeti juurika kõhast risti ninda neljast krapsud sisse, siis pandi pada kuppastamma. No ja siis kuppasteti ninda pualpehmest, siis pandi jällä ühä pisema tünni ehk tuavri[40] *sisse ja siis jällä lauad ja kived vajutusest päälä ja no siis lohku süädi tuarelt leivaga. Tuadi siis lohk lauale ja rappudeti suala päälä ja naisedki õhta kella kuue ajal seivad talvel. Kukkuti ketrama, aga kella ühätõist, kahetõist ajal läksivad kered eledast, siis tuadi kapsa lohku ja vinnati ennast täis, siis mendi magama.*

Kapsastest tehti supp ja putru. Pandi vesi ja kapsad kiema, lihakämäkas sisse. Suppile siis pandi rohkemb vett, putrule pandi vähämb vett. Kapsad, üäldi, et kapsad on liha rüävlid, et muidu, kui õli liha vähä, siis üäldi, et jääb raag[41] *supp ja raag putru.*

Naerid

Vanal ajal süämä- ja luamanaerisigi siin maas ei pietud. Kui nüüd mina mälätan, siis süämä naerid tulivad ninda kakskümmänd viis aastat tagasi.

(Eelmine)

---

[38] talveks; [39] vajaka, puudu, s. t. et tõrs ei jää poolikuks; [40] toobri; [41] maitsetu, lahja

6. Kartulid

Minu isaisa rääkis, et ennemast kuulivad nagu imeluama, et kartul kuskil pual pidand õlema. Räägivad, et Pieter Suur õli paberi kotti sies tuand iga külä kõhta kolm naela kartulid. Aga minu isaisa ajal õlivad jua kartulid.

Kui neid kartulid tuadi, siis õlivad õlled pisikesed nagu erned, nindat igaüks siis ühä ehk kaks sai siis.

Kuda nied kartulid siis viel on maha pandud. Siis on tehtud sõnniku laba[42]*. Sõnniku pandud ja siis mulda vahele ja jällä sõnniku vahele ja pandud siis sõnnik ninda auduma ja siis pandud kartul sinne mulla sisse sõnniku vahele siis kasvama. Kes on iast ualt pidand, siis mitmed on saand ka kolmkümmä kartuli senest pesast. Ja kuda siis sügise akketi mekkima, no ja kui pahad, ja vot nää vaiva kõige suve õtsa ja nied ei kõlba süijä. Tuarelt muidugi mekkiti.*

No ja no siis saivad kuulda, et nied tulevad keitada, et keitamisega jäävät iast. No siis tehti siis kevade jällä maha, nindat tõine sügise saivad siis omale ka jua keitada ja sedamuadi akketi siis kartulid pidama.

Ühäl on õld kartulid maas ja arind ilu pera, a sääl ligidal käis mõisa kari üäsite õitsis ja siis sie, kes pidas nied kartulid senepera, et õlivad ilusad, aga tämä ei õskand miski teha neijega.

No siis nied õitsilised tegivad tulukese maha, sügise pual, jua külm õli, ja no siis ikke õtsiti jämädimmi[43] *puid. No sie kartuli põld õli ka niisikeste juurikute vahel, nindat juurikad õlivad sääl välja sies. No üks poiss läks võttas nüüd säält ühä juurika pimedas, et on igavamb*[44] *põlema, et põleb kauemb. Aga pimedas ei nähändki, et mõni pesa tuli ka juurikaga ühäs ja viskas nied ka tulde. No ommiku akkas jua valgest menema, tuluke lõppes õtsa ja vahtined, et mis mustad mugulad sääl tuha sies onvad*[45]*, et üks piigistand keppiõtsaga katki ja valge putru tuld lagedale. No siis nuusutaned, et ia ais, viimast akkaned mekkima ja kui ia süijä, et nied on jua kartulid. No siis on rääkined küläs ka, kuda näväd sedamuadi tulde pandi ja kui iad õlivad ja siis akketigi kartuli tules küpsätama. Neid küpsädeti tules jua mittu aastat ja sedamuadi siis saivad sene kuntsi kättä.*

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1941)

7. Munatoidud

Vanal ajal, kui mina nüüd kuulin, siis kanamuni nägivad ainult pühädä ajal. Lihavõtte ja nelibüpühädä ajal. Kõrjeti siis igaühälä siis kuda õli, kas kaks muna ehk kolm ehk, siis pandi pühädä laupa

---

[42] lava; [43] jämedamaid; [44] visam, aeglasem; [45] on

vana sauna viht pada ja munad ka sisse ja jagati siis pere vahel vällä. Ja siis õligi sie munasaak. Kui taheti viel pruuni muni, siis pandi sibula kuaridega kiema. Ja siis keideti viel munidest munaruaga, aga sie õli ka siis pühädä aig, vai pühäpäivite, aga arvast siis juhtus niisikest asja. Keideti piim paas üläs, lasti kiema menna ja no võeti siis sääl üks puale kausi jagu appupiima, lüädi üks viis muna siis sinne sisse, kloppiti iast segamine, lasti siis pada, piima sisse. No siis liigudeti iast siis segamine, nindat jäi siis munaruag. Siis lasti menna uuesta kiema ja sie siis õli munarua supp. No ja siis õli üks asi viel. Kuda siis lapsed ka viel saivad muna. Sie õli kevade vara kaŋgakudumise ajal, siis kui kaŋŋast pandi niide. Noja, kui omal nii suuri lapsi ei õld, kes õskas õtsi kättä andada, siis kutsuti küläst üks vanemb laps siis õtsi andama. Kui kaŋŋas sai niide, siis õli sie muad siis, et keideti lapsele muna. Sie muna õli siis nindasuur asi, et emad õlivad kadedad, et miks tõiste laps kutsuti ja tämä omada ei kutsutud.

8. Liha ja lihatoidud

Lambad tappeti, ütläma, akketi enne mihklipäivä jua tappama, ninda paar nädäla ja kuu aiga, kui üäd akkasivad pikkast menema, et lambad akkavad kurtuma, lahjast menema. Ja siad tappeti katrinabe[46] *ja jõulude vahel. Lehma piima tulemine õli ikke kevade ja siis õli kevade ka vasika tappamine.*

Siga kui tappeti, siis kutsuti kõige vähämalt neli miest küläst. Siad õlivad suured, mis ennemast tappeti, nindat ühä siaga saadi aasta läbi. No viega ei võetud ennemast karva, aga vahest ei õld lund maas, siis uavati siga vaŋkrile, kui sai tappetud, siis pandi obune ette ja sõideti küläst iemale kaugele ja sääl tehti suur tuluke maha ja tule pääl kärsädeti karvad maha. Siis uavati uuesta vaŋkrile ja tuadi kodu, siis pesti puhtast ja lõigeti lõhki, võeti sualikad vällä, siis tõmmeti jalgupidi rippuma ja siis pandi kopsudmaksad potti ja siis akketi sia mattussid pidama. Sia tappamise õhtast pidi viin igas majas õlema ja siis pieti sie üä sia mattussid. Tappamine käis ninda, et siga pandi selite ja torgeti pussiga kurku ja vanal ajal verd ei võetud. Kui võeti, siis kierati külilä ja veri juaksi kuhugi kappa sisse.

Vasikalt lõigeti pia vällä õtsast, siis võeti nahk vällä, lõigeti lõhki, sualed vällä ja õligi valmis. Lambaga tehti seda samati.

Sia sualidest[47] *ennevanast vorsti ei tehtud, siis sai sualidest siebi kraami. No põrna pali inimisi ka sialt ei süänäd, aga mõned seivad põrna ka. Sappi ka ei süädud. Südämä kõrvad lõigeti ka*

---

[46] kadripäeva; [47] soolikatest

vällä ja muud kõik siis süädi ise. Süägikõri ja kõrisõlm, nied ka lõigeti vällä.

Ennevanane rahvas ei süänd värski lihaga ühtki suppi, sie pidi õlema värski mekki. Liha pidi õlema kõhe kaks nädäla kõige vähämb sualdund.

Vasika ja lamba piast ja jalgust siis keideti värskilt sülti. Ja siis ulka pandi sisikonnad ja mau nahk ka pandi ulka. Ennevanast ei tianedki, mis õli suitsuliha.

Liha ennemast keideti ja kui tulivad jua pannidki, siis ei praaditud ka, et liha ramu auras menema, aga paas tekkel kõvast pääl, siis ei saand ramu kuhugi menna.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1941)

9. Rasv

No sia rasv, mis jäi pluamirasvast[48]*, sie jääti järälä, võeti sialt üks no üks neljandik rasva, sie kierati kõvast trulli, suala viel vahele vähä ja pandi kattusse räistä alle rippuma ninda allepuale, et kassid kättä ei saa. Siis mehed määriti*[49] *vaŋkrid, lõigeti kild siis vaŋkri assi ja rummu vahele ja naistele jällä, kui kääd lõhkesivad, siis käidi jällä redemega*[50]*, siis määriti käsi. No siis suuremb osa siis rasva lõigeti veikest tükkidest ja pandi pada ja suladeti vällä, siis valati pütti ja sai tämäst putru päälä ja suppi päälä ja pannimäärät.*

(Eelmine)

10. Vorstid

Minu emaema ajal jua õlivad vorstid. — — —

Ennevanast õlivad valged vorstid, veri õli iŋg, seda süijä ei tõhtind. Niisikene trehter õli ja pulk ja pisikesed pulgad, miiga vorsti õtsad kinni pandi. Taŋŋud keideti pehmest, mitte nii pehmest kui putrule, ja siis pandi sibulaid ulka ja maa müntisid lõigeti ka ulka nattukese ja siis jahudeti putru külmäst, et käsi ei põleta ja suale õts pandi pulgaga kinni ja tõine õts trehtri külgä. Enne viel puhuti sualest õhku läbi. Putru tõsseti kulbiga trehtri ja tauti pulgaga suale[51] *ja pera siis pandi sie tõine õts ka sinne pulga külgä, mis all õtsas õli, kui vorst täis sai. Siis vorst jäi niisikene ümmärgune. Pühädä laupa ääldi lastele, et kui esimisel pühäl külä lähäta, siis pannasse sie rasvane vorst kaela. No kes tõhtis menna.*

---

[48] ploomirasvaks; [49] määrisid; [50] redeliga [katuse räästa alt toomas]; [51] soolde, soolikasse

Saivad vorstid valmis, siis pandi pada ja keideti siis sual ka pehmest ja siis taŋŋud ka viel pehmemast. Sie õli siis kuppastamine. Siis lauditi vorstid laudade päälä, et kui suajalt jääväd unniku, siis lähväd usina appust ja siis nüüd minu emaema ajal ikke õli jua pannid, siis ükskõrd aastas jõululaupa sie vorstitegemine õli, siis pandi pannidega ahju.

Paas kui keideti, siis ka terava vorsti pulgaga torgiti vorstile augud sisse, et siis sie luht[52] *lähäb vällä, muidu lei vorstid lõhki ja vorstisid pidi oidama, et jää ka ei pand*[53]*, siis lei ka lõhki.*

Vot kui nüüd suali võeti sialt jua uuemal ajal, siis suali puhasteti sedamuadi, et tõmmeti sual pahembitte ja pandi ühä laua päälä ja nuaga kaabiti puhtast. Kõige enne valati sual vett täis ja siis piigisteti sõrmide vahelt suuremb sitt vällä.

Vorsti kui tegema akketi, siis puhuti enne suale, et kas on sualel kuski auku ja siis sual jäi ilusast ka, muidu õli punes[54]*. Kui auk õli sies, siis pandi vorstipulgaga kinni.*

11. Piim ja või

Piim kurnati linakiudude läbi puhtast. Lina pihu venideti laijast ja pandi siis sedamuadi puu lüpsiku ette ja siis kurnati pütti. Siis pandi reijetua põrandale püttiga ja siis jahutus ruttemb, külm põrand. Enne seda piima siis ei puudutud, kui õli appu. Siis kõrjeti mant päält vällä puu lusikaga vai kulbiga ja pandi mandipütti. Mandi jaust õli ise pütt ja siis õli üks appupiima pütt, sie õli suur, ninda puale tuarvi sugune jua. Siis valati sie piim sinne suure pütti. Siis pesti pütt puhtast ja tuuludeti aija õtsas. Siis suurest püttist, mis liigudeti segamine, säält veikema püttiga siis tuadi perele lauale ja pandi vett ulka, kui suur pere õli. Taŋŋuputru päälä pandi manti ja kartuliputru päälä.

No siis, kui nädäla päiväd jua õli seda manti ette kõrjatud, laupa siis einaajal ehk tääajal, kenel õlivad suuremad lapsed, nied akkasivad siis kirnuga võid tegema. Tõsseti ninda pual kirnu seda manti ja siis mänd õli ninda suur, et parajast kirnu sündis, siis akketi männäga sääl kirnu sies üläs alle liigutamma, kui sie mant läks siis võist[55]*. A kui kiire aig õli ja peret vähä, siis perenane pani või lähkri ja istus obuse päälä ja kui läksivad obusega vällässmetsa einamale, siis perenane tiepääl loksutas lähkri süülis*[56]*. Päiväl siis ägäda iest*[57] *pandi lähkär puu, muidu ägä päiv tõmmas päivä mekki siis võile külgä. No ja siis õhta akketi kodu tulema, siis akketi loksutamma. A mõnel õli seitse-kaheksa virsta einamale maad, siis õli õhtast ilusast või kuas. Õhta pani siis lähkri pliita*

---

[52] õhk; [53] ei külmunud; [54] keerdus, sassis; [55] võiks; [56] süles; [57] palavuse eest

päälä vähä suaja, muidu võitükkid ei tule veikesest aukust vällä. Siis võeti võilt sie piim vällä ja pesti külmä viega nindakaua, kui piimast vett võist enamb ei tuld. Siis pandi sual sisse ja tambiti segamine ja pütti.

Võid sai lauale vähä. Laual õli oma süämine tehtud. Võid sai siakarjatsele leivavahele ja lambakarjatsele ja tiumehele ja kuupoisile. Ja tuli vahest tõinekõrd kahest nädälast vuari menna, tuli vuarimehele kaasa panna. Käisivad jua ennevanast Pieterbori vahet. A müijä pidi ka saama. Perenane piigistas, nindat raha ka pidi viel võist tulema.

Kirn õli niisikene kõrge ja pienikene. Mina kui veikene lapsuke õlin, siis kirnusid viel nähä õli, aga neid enamb tarvis ei õld. A puu läpsikutega läpsäti viel küll. Kirnul no üks kümmä võru küll õli pääl. Kadakast ja kuusest õli.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1941)

12. Mahl

Ennemast õli mahl lastel suur asi. Ja vanudel ka. Käisivad mitme virsta tagand einamitelt kaskidest ja vahtradest mahla tuamas. Vahtral õli magusamb mahl kui kasel. Uuristeti uherdiga kaske auk sisse ja siis puu tila siis sinne auku. Õli üks puu lõhestetud ja uuristetud künämuadi ja õts õli siis sääl aukus ja pütt õli all, kuhu siis juaksi. Iga ommiku siis käidi siis tuamas, siis päivä ja üä tilkus. Sie õli vanarahva arstirohi ka, kohvi tehti ka mahla sies, siis ei õld suhkurt tarvis, mahl õli magus. Ennevanast õlivad suured kased, siis raijuti kirvega suur kraps ja siis alle tehti auk ja lasti sinne auku ka juassa[58] *ja lapsed jõivad säält aukust. Juamas käisivad siis.*

Mahla kauast ei jäätud, et lähäb appust. Mahl tõmmas jua kokku kui appupiim.

(Eelmine)

13. Koduõlu ja kali

Koduõlut tehti rukkist ja õtrist. No pandi üks, no ikke taheti pualest panna, no üks pualvakka täis õtri suure vanni ehk tuarvi ehk, tõine pualvakka täis rukkid tõise vanni, nindat segamine ei pandud. Siis pandi külm vesi päälä, pandi likku. Siis pieti üä ja päiv, siis pandi üks suur tekk maha, valati linnassed kõik eraldi tekki päälä. Siis vesi valus[59] *siis säält maha ja vili jäi sinne tekki*

[58] joosta; [59] valgus

päälä. No siis tuadi tekkiga tuppa, enne õlivad õues kaivu juures. Siis ripsiti viel suaja vett päälä, et tõmmeti vähä suajast. Siis pandi riideid viel päälä ja siis jääti kasvama. No rukki linnassed kasvasivad ruttu, tõisel päiväl õlivad jua jalad all, aga siis uadeti nindakaua, kui tulivad idud ka lagedale. Ninda kolmandel päiväl siis õlivad idu õtsad ka lagedal. A õtridel siis läks neli viis päivä, kui õlivad täitsa idud lagedal. Siis küäti ahi iast ägädast ja siis õõruti mättäst lahti ja pandi pualvakkaga ahju päälä ja ahju põrand ka luuditi puhtast, siis muist ahju ja siis kuivadeti kuivast. No siis võeti pandi kotti ja vieti veskile. No siis lasti javadata, a linnassed tulivad teha jämädamad, kui leiva jahud.

No siis akkas õlude tegemine. Pandi linnassed siis vanni ja leige vesi päälä ja siudeti kääga segamine, ninda putrust. Siis õli ahi ägä ja siis nied riistad pidivad õlema ka suuremad, veikestes kaŋgest põletas. No kui õlivad, tehti senest kördist niisikesed leivad ja pandi ahju põranda päälä. Siis pieti neli tundi ahjus.

Ennemast õli kaljaasti ilma jalguta, ennemast miski riistal jalgu all ei õld. No aga muidu ei saand jällä kalja kättä ega õlut, naga ei saand põhjast läbi, siis tehti niisikesed jalad eraldi. Noja senel astjal õli auk uherdiga lastud kesk põhja. Sääl käis siis üks puu sääl sies nagu luua vars, õts terav ja sie õli nii pikk, et õts ulatas ülä astja serva. Sie õli siis kalja naga. Siis võeti siis rukki õlgist kalja pia, siuti ütläma nagu punt õlgi, õlgidega kinni ja siis pandi sie naga, torgeti sest piast läbi. Siis vajudeti vasta põhja ja sasiti maha, nindat raba ei pääsind naga augu ette, siis ei akka õlut juaksu. Siis võeti ahjust kalja kraam vällä ja pandi siis sinne saside päälä astja. Siis aeti vied kiema paas ja pandi siis sie asti täis, nindapali kui läks. Siis akketi virret — sie õli virre — laskema. Siis pandi kapp sinne naga alle ja päält nagast nattuke liigudeti, siis akkas säält naga terava õtsa vahelt virret juaksema. Siis võeti virret nindapali, kui keski tahi, kas tuavritäis vai, siis jahudeti sie virre vällä ja jahudeti suaja piima suajusest. Siis pandi pärmä sisse. Sie akkas käimä, sie õli siis õlut. Ja siis sie asti, kuhu raba jäi, siis külmä vett täis ja jääti appanemma. No siis üks päivä neli, siis õli appu kali.

Õludele keideti umala ulka, siis ei lähä appust, ehk mis õlut sie muidu on, kui ei akka pähä. Siis lasti seda õlut käijä päivä kolm lahtises tuarvis ja siis pandi õlut aŋkru ja vot siis kui akkas aŋkrus mõurama. Ennemast ei õld kraani ega midagi, siis õli puu pulk augu ies. Aga siis õlivad ka lapsed ja naised ka piaiest välläs, et kiegi sinne pulga külgä ei puutund. Aga õli ka seda, et lei aŋkru laijali, mis nied puu vitsad pidasivad. — — —

No kuda kalja tehti, senest ma jua rääkisin.

Kali õli alati ümbär aasta ja kui paha õli viel talvel külmäga kalja menna reijetuast laskema. Trehvas viel naga aukust vällä tulema, mis siis!

No kui õli kali jua lahja, siis senejaust jääti linnasse jahu järälä, kui õlut tehti. No siis pandi jällä ahju nattukese ja praaditi ja siis valati jällä sinne vana raba päälä. Sie õli siis kalja uvvistamine[60].

*

Jah, ei enamb lassasse lugu[61]. *Tievad süämisedki, kuda iast arvavad ja ei õle enamb ninda kui ennevanast. Nüüd mõni perenane pühüb laualt mõnikõrd suure pihutäijä suala põrandale, a sain minagi küll ja küll, kui õlin lapsuke, õtsida sualatera, kui juhtus kukkuma maha.*

Ei enamb õle nuarikuil, kes tulevad maja, ka seda irmu, et ämm kuulab leivaastja all, kas nürgid[62] *käiväd vasta põhja vai ei käi, nagu ennevanast, nindat minu arukaut*[63] *nüüdseaja inimistel on ikkegi igatepidi paremb.*

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1941)

VANAAEGSED EHITUSED

Kogunud Endel Mets

1. Üldist

Allika suanide[1] *päälä ei tahetud iast ikke ehidata, sie pidi maja määndama. Mõjale ei tia, muud niisikest asja ei tia. Allika suani tuntsivad vällä, suvel allika suanide pääl kasvasivad niisikesed rohud, senest siis tundesivad, siis märgiti suvel jua vällä siis. Nied rohud on nagu pihlaka lehed, tõinepualt on niisikesed rohelised, rohukarva, aga tõisepualt on niisikesed vaalakad. Meije osmik on küll allika suane pääl. Aga nied allika suaned pidivad ikke maja ligi õlema, nindat sinne sai siis kaiv, ja allika suane pääl sai jua kõige paremb kaiv. Kui vett ei saand ligidale, siis õli mõni maja kaa, kus vedas kahe virsta tagand vett. Ennemast õli sie vie vedamine rist jua. Uaned*[2] *tulivad ikke kesk krunti. Uaned jäiväd tõisepuale õtsa ja karjamaa jäi tõisepuale õtsa. Aga suures küläs on põllud erite*[3], *karjamad erite, sääl on majad puha unnikus kõik.*

Reijetuba ja riijalune ehideti kõige päält. Reijetuas, kus siis ise elasivad, ja riijalune. Siis tehti aidad. No estest õlivad luamad no suvel kus saivad ja talvel ikke õlivad riijalas luamad ja obused. No siis ehideti jua luamide laut ja sara sinne aitude õtsa, kõik juppikaupa. Talvel õlivad ikke obused riijalas, riijalas õli suemb. Põhud õlivad lakkas ja lagi õli pääl, a no saras ei õld miski. Pera[4] *siis*

---

[60] uuendamine, värskendamine; [61] ei hoolita enam; [62] sõrmenukid; [63] arusaamise järgi

[1] soonte; [2] hooned; [3] eraldi; [4] pärast

pieti obused ikke saras. Obused terava raududega tärkisivad riijaluse põranda, ei pietud ikke iast seda asja. Kõige viimast siis õli saun, kui jua kõik uaned õlivad.

Kel õli ikke võimalik ehidata ja miski ei segand, siis passideti ikke ehidata reijetua õts lõune. Lõune pual ta õli suemb, mere tuule iest siis riijalune varjas. Uks tehti sinnepuale, kuspual õli karjamaa, nindat luama laudad õlivad karjamaa pual ja uks õli lauda pual, nindat ei ualind siis ämbriga ümbär maja menna siis lauta, ja et luamad ülä õue ei menned karja ega tulled karjast. Nindat kui lautast tuldi, siis läksivadki kõhe karjamale. Ja kaiv sie ikke siis passideti siis reijetua ja lauda vahepäälä, kus ligemalt ikke vett tuua. Saun tehti ikke iemale, et kardeti, et sauna küttämisega lähäb põlema, et siis elumaja ikke ei mend ega lautade[5]*. Õunapuid issudeti kaa ikke ennemast ja kased ja neid. Ega õunapuidki pali, ikke kaks ja kolm ja tua õtsa kõhe seina ligi, et siis maad ei lähä raisku. Siis laste jaust*[6] *kaks ja kolm tükki.*

(Toomas Laur, sünd. 1875, Kohtla küla, 1944)

2. Maja ehitamine

Majad ehideti ikke kuuse palkist. Kõik õkkaspuud raijuti tarbe puud vanal kuul, siis ei vettined ega mädänend usina[7]*. Ja siis sie sama talv vai kuda aiga õli, ikke lume tiedega ikke tuadi siis kodu palgid. Vald vedas palgid kodu, kes ehitama akkas. Iga maja päälä õli rehendetud, palju palki ehituse päälä läks ja iga maja vallast siis vei ühtviisi, nindat siis sie norm sai siis täis ja iga pere pidi siis nied palgid valmis kaa metsas tegema. Ühäd puud ühä ehituse jaust siis viedi, õlivad alati veski määl, jällä valla mehed tõivad. Kuarisivad kevade vällä siis, et kui juhtus tulekahi õlema, siis tagavarast*[8]*. Nied üäldi siis kahju palgid. Aida ja lauda ja sara palgid ja sauna palgid, neid vald ei vedand. Neid kui ei jõudand ise vedada, siis nied vieti talgudega.*

Talgud käisivad kaa vastamiste. Üks õli ühäl talgul, tõine tõisel talgul. Kes õli ühäl kahe obusega, siis sie tuli senele kaa kahe obusega ja kahe mehe. Kes õli ühäga, no senele tuldi vasta kaa ühäga. No siis õlivad oma viinalähkrid kaasas ja leivakimbud. Nied õlivad siis ikke pereme pualt, siis kellele vieti. No siis metsas ei tõhtind viina andada, õhta õli siis sie juamine. Ommiku siis läksivad siis kokku sinne talu juure. Säält mendi siis metsa. Silk leib, siis viina sakkuska, siis peremes vei märssiga metsa. Kolmekümmä virsta taga õlivad palgid, nindat lõune pidivad metsas süämä. Ilma sõa[9] *ajal kadus vällä sie valla puuvedu. Talgud kadusivad kaa sie sama aig vällä.*

---

[5] s. t. et tuli ei läinud elumajja ega lautadesse; [6] jaoks; [7] kiiresti; [8] tagavaraks; [9] Esimese maailmasõja

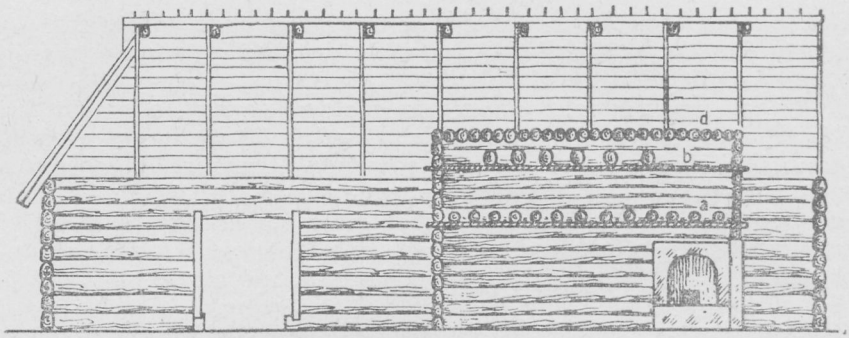

Joon. 9. Rehealuse ja rehetoa läbilõige.
a ja *b* — parred, *d* — lagi.

E. Metsa joonis.

Õli rehendetud ikke kakskümmä obust ja ninda õli, et rohkemb ei kutsutud kui viistõist miest, nindat mõni tuli üksi kahe obusega. Ülä sene siis läks jua sie talgu asi raskest. Ühä vuari siis tõivad, siis mis puudu tuli, siis oma obused tõivad viimased siis ruavlattid ja akki[10] *puud ja nied tõivad omad obused. Talgud õlivad vastamiste ja kenel tarvis tagasigi ei õld, talgul ei maksetud jua palka.*

Õhta õli siis saapaste vahestus ja mütside vahestus ja sukkide vahestus. Mõni vinditaja mies, kes läks talgule, sie ei tõhtind ikke ia saapastega menna, et juab enese täis ja vahestab vällä. Siis õli rõõmu ja tralli, siis õli sõrmkougu vedamine ja ramu pruavimine ja siis palgi tõstamine siis õhta õues.

Oma mure õli palgid kuarida ja kevade ikke mähkäga, kui kuar lahti, siis ikke kuariti, aga mõni kuaris talvel, sest et kevade tää ajal ei õld aiga kuarida, siis kuariti kõhe talvel palgid vällä. Ja mähkäga ei tahetudki iast kuarida, et siis puu pidi mädänäma usina. Palk jäi küll ilusamb aga . . .

Kevade, kõhe kui ilmad suajast läksivad, siis akketi ehitama. Vanal ajal ehideti[11] *valla mehed. Õli sääl üks kümmä miest tänä, siis õli tõised kümmä miest omme, siis kuda siis õli rehendetud, siis kuda siis tuli, kas nädäl teha iga mehel vai, siis nindakaua kui saivad üläs. Siis kui jua akketi reijetua õtsa eluruumi ehitama, siis krahv lasi ehidata. Siis õli igas küläs üks, kes siis puutüäd tundes, sie siis kauples ise omale mehed, siis krahv maksas ehituse raha vällä. Süäk pidi õlema siis pereme pualt.*

Krahv andas siis peremele ka seitsekümmänd viis rupla raha siis kattusse ja ahju kivide raha. Siis akketi siis õlgi ajama. Ajamine õli, siis võeti viinalähkär vaŋkrile ja mendi siis külä, sääl mehele siis paar suutäit siis lähkrist viina, no kuda mies siis õli, sääl kaks kubu ja kolm, mõni viskas viis kubu ja. Sääl tuli õhta

[10] [katuse] *akk* 'harjamalk'; [11] ehitasid

kuarmaga kodu, tõinepäiv läks jällä. Pera anti jua kattusse raha kaa viel päälä selle, üks sada rupla siis kokku kõik ehk. Üks sada aastat tagasi ehk nattuke rohkemb, siis krahv akkas laskema siis ehidata siis majasi. Siis õli ehitaja meister küläst. Krahv käis ise vahtimas ka, kuda siis tüä käib.

(Toomas Laur, sünd. 1875, Kohtla küla, 1944)

3. Sein

Riijalusel ja reijetual ja neil õlivad ikke tahumata palgid ja aitudel ja laudal ja saunal ja. Aga siis pera, siis kui akketi neid kambrisid õtsa ehitama, siis akketi tahuma sisemised küljäd.

No üks palk viereb, seda ei saa jua muidu kudagi tahuda, siis tehti sedasi, et pandi kaks palki aakidega kokku. Siis võeti üks nüär ja puu tukkiga tõmmeti sie nüär nõgisest ja siis tõine mies siis tõises õtsas siis panivad siis sene nüäri palgi päälä, kust siis tahuda tahivad. No ja kolmas mies, sie läks siis kesk palki ja tõmmas sene nüäri keskelt üläs ninda trammili ja lasi plärtsti palgi päälä. Siis kui võeti sie nüär üläs, siis sie süsine nüär tegi siis palgile kriipsu siis päälä. Siis seda kriipsu müädä siis kirvestega tahuti, siis lüädi sie ümmärgune külg vällä.

Vanal ajal siin sene kuarimiserauaga palki ei kuaritud. Kuarimise jaust õli ikke niimmeister. Kirvega kaa kuariti. Pera tulivad nied rauad. Esimised palgid pandi kundamendi[12] *päälä, sie ei õld miski. Üks kõrd. Üäldi aluspalgid. Raijuti kaba valmis, lasti tämä kaba*[13]*, a vata, nüüd akketi tõist palki passitama, misikene siis akkas kuhugi kõhta. Pandi sie palk sinne paigale, siis võeti vara, tõmmeti varaga kahe palgi vahele kahelt pualt varaga kriips, kui lai vara siis tehti. Seda vara sai kokku lüijä ja laijemalle. Siis tõsseti sie palk maha ja raijuti siis vara sisse neije kriipsude järälä. Siis pandi alumise palgi päälä kõik sambled ja siis lasti päälimine siis sinne päälä. Kui õli pikk sein, siis pandi tappidega kinni. Alumisele palgile puuriti uherdiga auk ja pandi tapp sisse ja päälimisele palgile tehti auk. Siis päälimine palk laŋges sinne tappi. Varaga tõmmeti sie kriips palgile, nindat sene vara alumine koŋks käis kahe palgi vahel ja päälimine sie koŋks, sie käis päälimise palgi servas. Siis varamise ajal passideti nied tappi augud ka kõhakute, kus sie tappi pulk käis, siis kui nied palgid õlivad ükstõise pääl, et siis nied augud kõhakute jäiväd, et viltu ei jäänäd, siis pulk jäi viltu. Tuliõksaga palki ei tahetud seina panna, et siis maja pidi põlema menema. Seda tundesivad vällä, sie õks kasvas puud müädä üläs, ei mend ninda aarikalli*[14] *nagu tõised õksad läksivad, aga senest nüüd igalpual suurt just ei pietud, mõned panivad küll, ei tia, et õles põlema mend. Üäldi ikke, et tuliõksaga puu, et ei pidand ennemast ikke elu-*

[12] vundamendi; [13] kabasse; [14] ei läinud nõnda laiali, harali

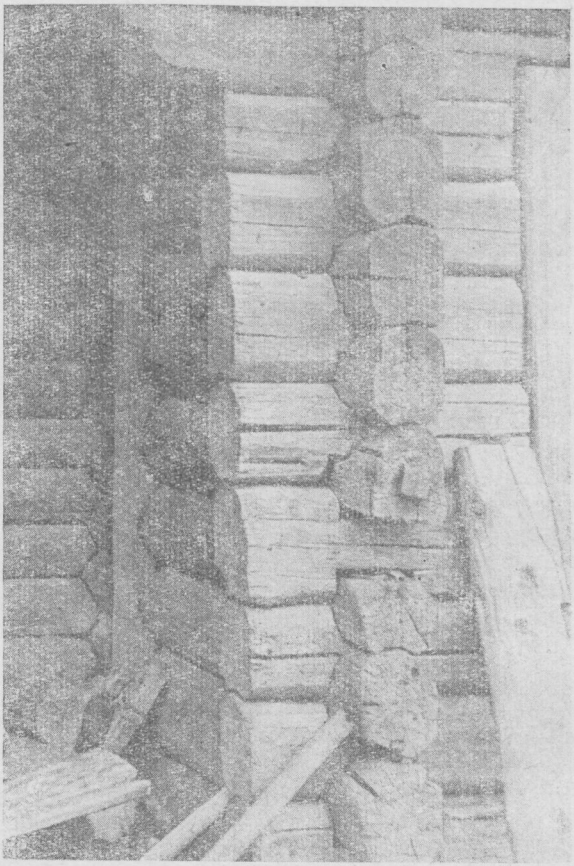

H. Ripsi foto, 1953.

Joon. 10. Ristkaba (Kuremäe).

tua seina pandama. Eks nüüd, ega enamb senest vahitasse[15]*, nüüd lähväd kõik.*

Ennevanased kavad[16] *õlivad kõik sene suajatappiga. Sie auk pandi sambli täis, siis tõine palk laŋges päälä, siis nięd sambled ei saaned kuhugi menna, siis jäi tuba suemb, siis ei puhund nurkast külmä tuppa. Noh siis passideti neid palkisid, misikene siis kuhugi akkas, ja tehti siis seda seina siis vähäaval siis üläs. Kõige alumine kõrd palki, senest siis jäigi uksekünnis, senele siis tehti tapp sisse, kuhu siis ukse piit pandi, ja tehti siis seina edesi. Ukse kõhta siis muidugi seina ei tehtud. No siis tehti nindakaua, kui kõrge siis uks taheti teha. Viimane vai sie ukse ülämine palk, sie siis jäi ukse päälisest, senele tehti jällä tapp sisse ukse piida õtsa kõhta. No*

[15] ega enam sellele vaadata; [16] kabad

siis piida alumine õts pandi sinne künnisse tappi ja siis sie palk, mis ukse päälisest jäi, sie lasti siis sene piida tõise õtsa tappi. Sedasi siis nied piidad jäivädki siis. Pera kui tulivad nied kuueruuduga aknad, siis neile pandi kaa nied leŋgid sedasamamuadi.

No kui õli jällä vaja teha pikk sein ja õlivad lühükesed palgid, siis pandi siis üks post keskele. Sie pandi jällä sedasi tappi, post pandi alle tappi, sie õli tahutud palk ja kahel pual õlivad suaned. Enne õli lastud uherdiga palgile auk augu kõrva ja siis lüädud kirvega sie aukude vahe siis lahti. Siis jäi kahele puale suan. No seinapalkidel õlivad jällä õtsad tehtud õhemast, nied siis käisivad neije õtsad siis senes suanes. Kõige päälimine seina palk siis jällä juaksi ülä ja senel õli jällä kraps[17] *ja sene posti õts laŋges sinne krapsu. Üht palki kui jätkäti seinas, siis mõlemad palgi õtsad sene jätku ligidalt pandi tappipulgaga kinni.*

Ennevanast ehideti üksaaval nied uaned. Kõige enne ehideti laut, siis ehideti sara vahele ja siis ehideti aidad, kuda siis milla kenelgi võimalust õli. Siis ehideti tõise uane õtsa, siis ei ualind enamb nelja seina teha. Sein siis jätkäti tõise seina külgä.

(Toomas Laur, sünd. 1875, Kohtla küla, 1944)

4. Uks

Reijetua uks õli ninda rohkemb küll kandiline. Paksust laudust. Pera siis kui elutuad tulivad, siis nied uksed õlivad jua niisikesed kõrgemad ja kitsamad. Muidu, jah, aitude uksed õlivad nagu reijetua uksedki ja kambri uks. Aidauksel õli vade sie kassi auk, et kass pääsis aita, aga reijetual ei õld. No riijaluse veravad, nied õlivad siis suured ja neije iŋged õlivad kaa tõistmuadi. Lauda uks, sene tõine pual õli õlgidega kinni, sääl ust ei õld. Üks pual õli ust, sie õli kaa ninda kitsas, et ädä vaivalt vaŋker läks sisse. Ukse künnis sie käis lahti, sie õli vade ninda maa päälä pandud, et kui akketi sõnniku vedama, siis võeti vällä. Siis viel õli sie jalgverava uks, mis riijalast läks ukse ette. Sie õli laudust kokku tautud vaid üks vari. Ukse laua servides õlivad suaned sies, kus vastamiste õlivad. Sääl siis käis üks õhuke plaak[18]*, et tuul ukse vahelt ei puhu sisse. Siis kaheltpualt õli sie plaak pulkidega läbi, et sie plaak ukse siest väilä ei tule. Kuda sie suan õli tehtud, seda mina nähänd ei õle. Põõnad nied juaksivad kõhe ülä ukse, õlivad vähä viel ukse sisse tappitud. Iŋged õlivad kaa kõhe pikkad ülä sene põõna vai põõna pääl.*

Reijetua uks õli kahe kõrdane. Siespual õli sie arilik uks, sie käis sisse puale lahti ja siis õuepual õli siis sie päitäuks vai päikseuks, kuda tädä üäldi. Sie õli ninda. All õli nagu ikke uks on, aga

---

[17] õnar; [18] plank, saelaud

siis pääl õli vaid raam. Siis kui reijetua ahju kääti, siis sie sisemine uks, sie tehti lahti, siis suits läks senest aukust õue. Sie käis ukseedise puale lahti. Kui igalpual ei õld seda ust, siis õli jällä reijetua seinas niisike neljakandiline auk tehtud, siis suits läks säält vällä. Siis sie uks, mis reijetuast riijala läks, sie õli õige pisikene, üäldi veike uks. Ja sie õli kõrgemal ka, nindat tõine seina palk alt õli tämäl siis künnissest[19]*, nindat tõise palgi päält akkas sie uks. Riijaluse veravitel ja talli uksel vai siin üäldi sara, kui sarale jua uksed tehti, siis neil käis puu põigite taga. Kaks rõŋŋast õli, tõine rõŋŋas õli tõises piidas, siis puu torgeti läbi säält, sie latt. Siis oidas veravad kinni. Tuauksel õli vanal ajal puust niisike liŋk ies, pera siis tulivad rauast. Ja laudauksel ja reijetuauksidel ja kambriuksel, neil õli aak ies. Lukkusi küll ei õld. Eks seda varastamist kardetud ja eks tädä õld kaa. Ennemast õlivad kurjad kuerad.*

Noh siis nied ukse piidad. Neil siis nied siis õlivad pääl ja all tappis ja seinapual küljäs õli siis neil suan sies, siis seina palkide nied õtsad, nied õlivad õhemast lüädud, siis nied õlivad sääl suanes, siis oidas seina. Muidu jua sein laŋges viltu uksepiida kõhast.

(Toomas Laur, sünd. 1875, Kohtla küla, 1944)

5. Aken

Aknad tulivad, kui kambrid ehideti reijetua õtsa. Kõige vanemb akken õli veike nelja kandiline, ühä ruuduga. Üks akken õli, siis sie õli kambri õtsas. Kui reijetual ei õld seda päitäust tehtud, siis õli ukse kõrva seina sisse raijutud kaa üks veike auk, aga sääl klaasi ies ei õld. Säält lasti suitsu õue, sääl käis topp ies. Veike sie kambri akken, sie õli ninda kõrge sie ühäruuduga, et parajast kahe palgi kõrgune. Siis õligi kaks palki kõrgemad vai lühämad siis. Noh seina pandud, jäätud niisike vahe sisse, akna suurus. Siis mõnel õlivad viel lauad ümbär seda akna, välläspual, õlivad seina sies niisikesed krapsud ümbär akna, laudude asemed. Leŋgisid ei õld. Akken käis kõhe sääl aukus ja raam õli siis naeludega kinni. Siis kui tulivad nied nelja ruuduga aknad, siis nied õlivad suuremad, aga kaa kandilised. Neil kaa leŋgi ei õld, aga neil õli laudust raam naeludega lüädud sisse. Sie õli ninda lai sie raam kui seingi. Siis sie akna raam käis sääl raami sies. Sie raam õli kaa naeludega kinni. Nied uued kuueruuduga aknad tulivad alles siis, kui ehideti reijetua õtsa koda ja küük ja siis elutuba õtsa. Siis elutuale tehti sie akken. Neil õli siis kahelpual siis leŋgid ja pääl ja all siis lauad, alumine laud õli siis viel lai, sie ulatas siis sissepuale seina ja siis välläpuale seina pikkemale. Üäldi akna laud.

Raamid õlivad jah, neil õli valts sies ja siis klaas käis sääl valt-

[19] künniseks

sis. Siis kittiga kinni. Enne viel lüädi naelad vasta, et klaas vällä ei tule. Siis määriti kittiga kinni sie valtsi serv.

Kõik nied akna augud ja kavad ja kõik palgi õtsad ja kõik raijuti vanal ajal kirvega. Saage ei õld. Puud raijuti ka metsast maha kõik kirvega.

Akna luukisid siin ei tehtud. Jaa, õle mattid õlivad küll talvel akna ies, et külmä ei tule aknast. No nied mattid õlivad ninda, et õli võetud õled, pikkad õled ninda pundid. Noh õle pikkus, nagu ta õli, aga ikke iad jämädad pundid. Pandud punt pundi kõrvale ja siis nääriga ehk traadiga siis siuti ühtä ninda risti, nindat iga pundi vahel sie nüär käis risti.

Ega ennemast igas kõhas ei õldki kambri. Siis ei õldki akna. Siis kui seda päitäust ei õld, siis sie pisikene sie akken siis õli kust seda suitsu lasti vällä ja sie õligi siis sie akken ja puha.

No siis õli viel paja[20]*. Pajal õli kaa akken, mõnel õli üks akken, mõnel õli kaks akna. Aga no paja aknu ei tia, nied õlivad niisikesed, kuda tehtud. Lauatükkidest kokku lüädud ja. Mõnel õli ühäruuduga, mõnel kaheruuduga laua tükkidest tehtud nied raamid. Mõnel õli klaas ies, mõnel ei õld klaasigi, õli kontsu puntar*[21] *ies. Vot paja aknudel siis õlivad luugid siis laua tükkidest ies siis. Siis õli niisike pikk polt, sie käis siis seinast läbi ja luugi servast, siis läks paja*[22] *sie poldi õts. Siis senel poldil õli õtsas auk põigite, siis pajas siis torgeti tõine pulk siis risti siis säält aukust läbi, et luuk lahti ei tule. Suur pia õli viel õtsas sel poldil, siis oidas luuki kinni.*

(Eelmine)

6. Põrand

Reijetual õli savipõrand. Kambril kaa. Riijalusel õli savipõrand. Pajal õli muldpõrand. Saunal õli savipõrand. Aidal õli palkist põrand. Varatud palgid kõik iast lihti[23]*, et vili ei mend aida silla alle. Päält õli tahutud kaa. Pera, kui küük ja tuba ehideti, siis neil õli paepõrand. Laudpõrand tuli vast nüüd ilja aigu, üks seitsekümmä aastat tagasi. Muldpõrand. Sie võeti vaid päält sie maa kamar, labidaga kuariti vällä ja jäigi sedasi. Ulguti*[24] *ühtälugu pääl, pera õli ninda kõva et. Paepõrand sie pandi paas pae kõrva mulla päälä, päält sie kamar võeti enne kaa vällä, pühkimisega läks seda prahti neije paaside vahele ja ninda tämä jäigi siis.*

No savepõrandaga õli nüüd küll rohkemb tüüd. No maa siest kaiveti savi vällä, sie tuadi siis obusega õue ja siis uksest siis aeti siis labidutega sisse. Siis sies aeti jällä ülä põranda seda kuiva save ninda üht viisi igale puale. Siis mehed nuijadega tambiti[25]

---

[20] sepikoda; [21] räbalapundar; [22] pajasse; [23] tihedasti (koos); [24] käidi; [25] tampisid

kõik kõvast sie savi. Enne viel tehti nattuke viega niiskest. Siis tuadi uus kõrd ja jällä niiskest ja jällä tambiti nindakaua kui aitas. Siis lasti tämä kuivada, siis kuivas suured praud sisse. Lõhkes, siis sinne pragude[26] *pandi siis tehtud savi. Maa sisse kaiveti niisike lai madal auk nagu vaŋkri kast, aga suuremb. Sinne tuadi savi. Savi pandi pualest liivaga ja siis vett ulka ja siis obuse selga*[27] *ja obune siis tampis pehmest. Siis sene savega nied lõhkend praud siis pandi kinni. Siis kuivas ja jäigi.*

(Toomas Laur, sünd. 1875, Kohtla küla, 1944)

7. Lagi

Riijaluse lagi õli ruavidest. Latt latti kõrvale lauditud. Lakkas õlivad siis suvivilja põhud ja rukki sasid. Reijetua lagi õli ümmärgustest palkidest. Nied õlivad varatud, nied lae palgid. Sambled kõik vahel viel, et siis pidas suaja. Liiva õli siis lae päälä vietud. Kambri lagi õli ninda samasugune. Aida ja lauda lagi õli kaa varatud palkist. Ja saunal kaa. Saral ei õldki lage. Elutuale ja küägile, neile siis tehti laudust lagi. Esimine kõrd laudu pandi aampalgi päälä, jääti iga lauale veike vahe. Siis pera pandi tõine kõrd laudu jällä neije vahede päälä. Nied vahed siis üäldi lae vahed. Naeludega õlivad siis kinni lauad. Kui palkist lagi õli, siis palgi õtsad õlivad seinapalgi küljäs pulkidega. Pulk käis palgi õtsast läbi ja läks seinapalgi sisse.

(Eelmine)

8. Katus

No kui seinad saadi üläs, siis pandi seinidele sarikad päälä. Iga sülläpäälä pandi üks sarika paar. Õtside[28] *pandi kaa sarikad. Siis pandi ruav lattid sarikutele päälä. Nied lattid pandi ikke tihti kõhe, siuti kõik paju ja kase vitsudega kinni. No sidumise lattid tuadi valmis, siis tehti räistä vihud, ninda arvada mehe pintsaki käissä jämädused: Puiseti*[29] *sasid siest kõik vällä. Nied siis siuti piene õle sidemega kinni. Siis raijuti pakku pääl tüvi õtsad tasasest kirvega, no siis akketi kattust tegema. No estest pandi siis räistä vihku ümbär sene uane, uane kattust. Siis pandi neije räistä vihkude päälä ninda kesk kõhta sidumise latt alumise ruavi kõhta ja õtsidest ja vahepäält siis siuti vitsudega siis õlgidest läbi sene ruavi külgä. Siis pandi sene päälä siis üks lahutus lahtinasi õlgi. Neil õli tüvid siis kaa tasasest raijutud. Kubudega anti siis maast tegija kättä. Pikka varrega aŋg õli, senega. Nied sidumise vitsad õlivad pienemad kui nied, miiga ruavid sarikute külgä siuti. No*

[26] pragudesse; [27] s. t. tuli hüpata hobuse selga; [28] otstesse; [29] puistati

J. Pääsuke'se foto, 1913.

Joon. 11. Talumaja Valaste külas.

J. Pääsuke'se foto, 1913.

Joon. 12. Laut Pühajõe külas.

siis, kui õli üks õle lade pääl, siis õli kattusse labidas. Kattusse labidal õli lühüke vars taga, ühä arssina pikkune, senega lüädi siis nied õle tüvid õtsast siis liba vai ninda üläs, et rant ei jäänd, ja no siis pandi jällä latt päälä ja kinni. Ja iga uue kõrra nied õle tüvid, nied jäiväd sene sidumise latti päälä, et sie vai nied sidumise lattid kattussest lagedale ei jäänäd.

Siis jällä kõrd õlgi ja jällä labidaga tasasest ja jällä sidumise latt päälä. Sene labidaga tõmmeti neid tüvi õtsi alt üläspuale, labidal õlivad niisikesed allepuale ambad, siis nied tõmbasivad tüvi siis ilusast liba kattusse müädä, et ranti ei jäänd. Ennevanased kattussed õlivad täijäviiluga kattussed. Siis õli õtsas kaa kattus, siis kattust tehti ümbär riŋgi siis. Ja siis nied nurga kieramised siis, nied nurga sarikad, nied jäiväd servidest taha senepera, et näväd õlivad nagu pikkemad, nied nurgad, ja nurga kieramine, sinne pandi õlgi nurkide päälä üksi rohkemb kui külgide päälä pandi. Ütläma kas kahe kõrra tagand ehk. Nurgad pidivad ennemb ies juaksema kui taha jääma. Siis nied õletoppid, mis nurkide päälä juure pandi, nied pandi vitsaga kinni, õlgidest läbi nurga sarika külgä. Senepera õli, et kattust tegi igaüks, aga vot kattusse nurki tegi jua sie, kes õskas teha. Kes ei õskand teha, siis akkas tuul kõhe nurki sasima ja üläs ajama. Nied liissna õled siis pandi kaa rääd räädult[30] *kuni arjani. Siis kui saivad kattusse arjani tehtud, siis jäiväd õlgide latvad arja pääl vastamiste. No vot siis oijeti tõise kattusse küljä latva õtsad iemal ja siis tõise küljä latva õtsad pressiti ülä kattusse arja tõisepuale ja siis neije tõiste latvude alle, ja pera siis nied tõise puale latvad siis jällä ülä arja tõisele puale. Ja siis pandi arja päälä viel lahtisi õlgi kahele puale arja pual viltu, sie õli siis arjamine. Siis pandi akkid päälä. Nied latvad, mis kattusse õtsides üläs jäiväd olviaugu juurest, nied latvad kiereti olvi aukust lakka.*

Pajadel õlivad laudust kattussed. Neil kolm neli ruavlatti õli kummalgi pual, kui õlivad pikkad lauad. Lauad pandi kõhe räistäst arjani. Arja päälä siis õli lüädud kaa viel lauad, kaks lauda. Siis tõine tõisepuale arja. Kattussele lüädi kahelt kõrralt neid laudu. Esimine kõrd jääti iga lauale vahe vahele ja siis pera lüädi neije vahede päälä viel lauad. Nied õlivad siis ninda laijad, et kattasivad sene vahe, ja servad siis ulatasivad neije aluslaudude päälä. Neije küljäs õlivad siis naeludega kinni. Alumised lauad õlivad lüädud siis ruavide külgä naeludega.

Muud kattussid siin ei tehtud kui õlekattussed õlivad ja laudust. Tõistel ei õld laudust kattussid kui pajadel. Noh siis tulivad sindlikattussed ja pilpakattussed jua uuemal ajal. Siis tulivad jua pualeviiluga kattussed, siis neid vanaaigasid täijä viiluga enamb tehtudki. Siis kõige viimast tulivad jua nied ilma õtsideta kattussed.

(Eelmine)

[30] kord-korralt, rida-realt

9. Rehetuba

Nied vanaaigased suitsutubasid, neid õli siin nüüd kaht seltsi. Ühäd õlivad, neil õli reijetua õtsas kammer, ja üks selts õli ilma kambrita. Kes nagu rikkamad õlivad, neil õli siis kammer õtsas. Pera siis jua lahudeti kammer õtsast vällä, sinne siis tuli koda ja küük ja siis elutuba. No suitsu saunal õli riijalune, reijetuba. Riijalas, kus siis vili vieti ja kus siis pekseti, ja reijetuba, kus siis ise elasivad. No siis õli aganik reijetua kõrvas siis aganute jaust ja kammer siis reijetua kõrvas kaa, aganiku õtsas, kus pieti siis süämä kraam. Siis õli ukseedine, kuhu siis muist vilja vieti, kui kõik riijala ei mend. No siis, kel õli siis kammer, sie õli siis reijetua ülä õtsas. Peldik õli siis kaa viel riijaluse õtsas siis.

Kambris ei elatud, sie õli talvel külm, sie õli muidu koli täis. Ei tia küll, et suvelgi kiegi sääl elas, ikke reijetuas elasivad puha. Sie õli nagu üks kolu kammer. Ega seda õiget kundamenti riijalusel ega reijetual ei õld. Üks munaka[31] *rida, sie lauditi enne alle, sene päälä pandi palgid. No riijalune, siis siest savega mätsiti kinni nied kivide vahed. No reijetua põrand õli kõrge, sie õli jua puale alumise seina palgini. Senel ei õld midagi vaja. Kammer õli ninda samate. Pera siis kui tuba õtsa ehideti, siis täidäti kaa siest mullaga ja tehti siis sie pae põrand.*

No siis, kui suaja ei pidand, siis sügise luabiti mullaga kundamendid kinni, et siis on suemb. No kevade jällä aeti sie muld menema, et ei mäända seina. Reijetua seina praud ja vahed jah, küll mõned leivad savega kaa, et siis on suemb.

Siis kui jua elutuad õlivad, siis kui sügise tuadi kartulid reijetuppa, siis pandi õle kubud reijetua ümbär seinide sisse puale, et külm kartulid jää ei pane. No siis ise sies ei elatud ja küttämatta ja külm. No kui reijetuas elasivad, siis sääl reijetua ahjus siis tegivad kõik. Lies siis keideti pottiga, siis kui ahi sai küätud, siis tõmmeti ruabaga süäd liede, siis sääl siis koŋksu õtsa pada liede ja sinne süside päälä ja ahjus siis sinne siis pandi leivad siis ja karaskid labidaga siis ahju põrandale ja suvel kapsalehtide päälä.

Jah, ahi küdäs, talve aig, ei tahetud ust kaua lahti pidada, no suitsu reijetuba täis, siis ikke tehti sie auk lahti, kui ei õld seda ust, seda päitäust. Siis lapsed siis vuades siis külmäpaus. Õhta siis õlivad ahjul. Sääl magasivad siis ja kolmepulgaga rede kõhe õli ahju nõjal.

Kerist puhasteti. Siin ei õldki kerissega ahjusid. Ilja aigu tuli. Jah siis iga aasta võeti ahju pääline lahti ja pühüti kerisse kived kõik puhtast. Nõgine kivi ei anna suaja ja uusi kivi kaa ei pandud, et uued ajasivad viŋga jällä sisse. Üks kaheksakümmä aastat tagasi tulivad korssnaga majad.

Parsil magati kaa. Nuared mehed parsil ja lapsed ja vanad ahjul. Parsil õlivad pieru kubud ja kraamid. Iast ikke ei lastud

---

[31] munakivi

sinne. Kanad õlivad talvel ka reijetuas ja vasikad, kui õli külm laut. Suvel kanad õlivad kambri lakkas. Reijetuast erali elumajad tulivad — — —, kui riigi lainuga akketi ehitama. Reijetual akna ei õld. Noh sie pisikene akken õli, kus topp ies käis, kus suitsu lasti, kel seda päitäust ei õld.

No obused talvel õlivad riijalas. Sara tehti ennemast küll, aga sarale ei tehtud ust, nindat seda seinagi ei tehtud, kus uks õli. No elumaja ja riijalune, nied tehti ikke kõigepäält. Ja nindakaua kui laut tehti, nindakaua siis lehmad ja lambad õlivad kaa riijalas. Suvel siis õlivad, kus saivad. Reijetuba õli kõrgemb kui riijalune ja kammer. Kaks kõrda õli parsi. All õli kolmtõist part ja üläväl õli kuus part. Parside all õlivad parre puud, mis neid parsi kandasivad. Kahel pual õtsides. Nied parre puud tulivad seinidest läbi, õlivad kõhe seina tegemise ajal pandud. Sügise reijede ajal, kui reijetuppa vili üläs pandi, siis elasivad päiväl sääl kambris, mis reijetua õtsas õli. Reijetua ahju pääl neije palkide sies õli siis niisikene veike auk, siis võeti topp iest vällä, siis lasti reijetuast suaja kambri. Üäsä ikke magasivad reijetuas. No kus kambri ei õld, siis õlivad kas aitas ehk kus siis saivad.

(Toomas Laur, sünd. 1875, Kohtla küla, 1944)

10. Kõrvalhooned

Ennemast õlivad siin kõik ühä kattusse all kaks aita, sara ja laut. Kui õli külm laut, siis lehmad õlivad talvel kaa riijalas ja lambadkitsed õlivad ovustega ühäs. No kanad nied õlivad talvel oma juures reijetuas ja suvel kambri lakkas, nagu ma rääkisin. Kui õli ikke vähägi sue laut, siis luamad õlivad ikke lautas talvel kaa. Ja siis sarale tehti õlgist vari pera kaa ette ja uks, siis obused õlivad suvel saras. No lauda uksidest ma jua ja neist lagidest neist jua õli juttu, mismuadi nied õlivad. Aknu ei õld laudal. Munaka rida õli all laudal ja saral ja sügise aeti nied vahed mullaga kinni. No ega nad ninda arvad nüüd õlled nied vahed, et undid lauta pääsisivad.

Suvel ropsiti linu lautas ja sueti. Laisad tütrikud magasivad lamba aijas.

Sigude laudik õli aida õtsas, mõnel aga suurembjagu ikke lauda õtsas. Sie õli ikke ia suur, nindat ülä lauda õtsa ikke. Õli kaa ikke salvatud[32] *ja varatud nagu laut, aga madalamb vähä kui lauda sein, nindat lauda kattusse õts juaksi ülä sene sigulauda kaa ninda viltu alle. Lehmad õlivad lammastega lautas, obused ja kitsed siis saras ehk riijalas. Siis kui nied laudad jua vällä lagunesivad, siis ehideti erali laut ja aidad. Tõiseõtsa jäi siis laut, tõiseõtsa jäi siis obuse tall.*

---

[32] *salvama* 'palkseina üles raiuma, ehitama'

Kaks aita ikke õli. Riideait ja viljaait sene sara ja laudaga ühäs. Riideaitas oijeti riided ja suvel sääl siis tütrikud magasivad kaa. Viljaaitas õlivad salved sies, kus siis sie vili käis siis. Kuus salve õli. Noh ninda pualest aidast kõhe läks pikkite ülä aida oma puale aida kõrgus varatud palkist siis sie salve sein. Kõik iast varatud ja siis samblidega vahed kõik toppitud. Aida õtsaseinides õlivad palkidele niisikesed krapsud sies, siis nied salvepalgi õtsad siis käisivad neis krapsudes. Nied salvepalgi õtsad õlivad lüädud vähä õhemast kaa. Siis läksivad siis vaheseinad. Nied õlivad laudust. Õlivad sene salve seinale ja aida seinale lüädud puud naeludega, nindat laua laijune vahe jäi ja siis nied lauad õlivad lastud neije vahede[33]*. Takkudega siis õlivad nied laudude vahed kõik toppitud, et vili ühtä ei lähä neist vahedest. Siis kui jua akketi neid munaka lautasid ehitama ja paasisid ja siis kui karjad tehti suuremast, siis ehideti aidad kaa erali. Siis vanad aidad siis jäivad muidu kolude jaust. No üks enne ilma sõda üks kolmkümmä seitse kaheksa aastat tagasi.*

Aidal kundamenti ei õld. Nurkide all õlivad kived ja keskel vade, nindat tuul käis aida alt läbi, siis vili ei mend pahast[34] *ummusses. Aida alune õli kõrge, nindat nelja käppili võisid ikke all käijä.*

(Toomas Laur, sünd. 1875, Kohtla küla, 1944)

11. Suveköök

No vanal ajal on siin õld kaa. Õueküük ja suveküük, kuda tädä kutsuti. Noh sie õli lattidest. Sie õli sedasi, et kaks latti siuti estest ülävält paari ja alt siis tõmmeti laijali nied latti õtsad, nindat üläs jäi rist. No siis pandi lattid kahele puale neije vasta ja siis akketi siis teibaid ümbär lautima. Nindat kõhe paksult pandi neid teibaid, nindat ikke sies kui õlid, siis õue ei nähänd. Ukse auk jääti kaa. Ukse pääl õli põigite latt lüädud ja teibad akketi siis senest lattist üläs menema, õtsad õlivad sene latti küljäs. Sies ei õld muud midagi kui kaks arki õli püsti ja üks latt õli neije aarude vahel ja sie pada rippus saŋgapidi sääl latti küljäs ja alle tehti siis tuli ja siis keideti. A sie saŋg õli pikk, muidu tuli põletas sene latti läbi, kui madalamal õli, ja kõrgel ei akkand pada usina kiema. Suvel õlivad sääl keitaned, et reijetuas ei taha, et suits, ja liiga suajast lähäb.

(Eelmine)

---

[33] vahedesse; [34] pahaks

H. Ahvena foto, 1956.

Joon. 13. Ait Kohtla külas (ehitatud käesoleva sajandi algul).

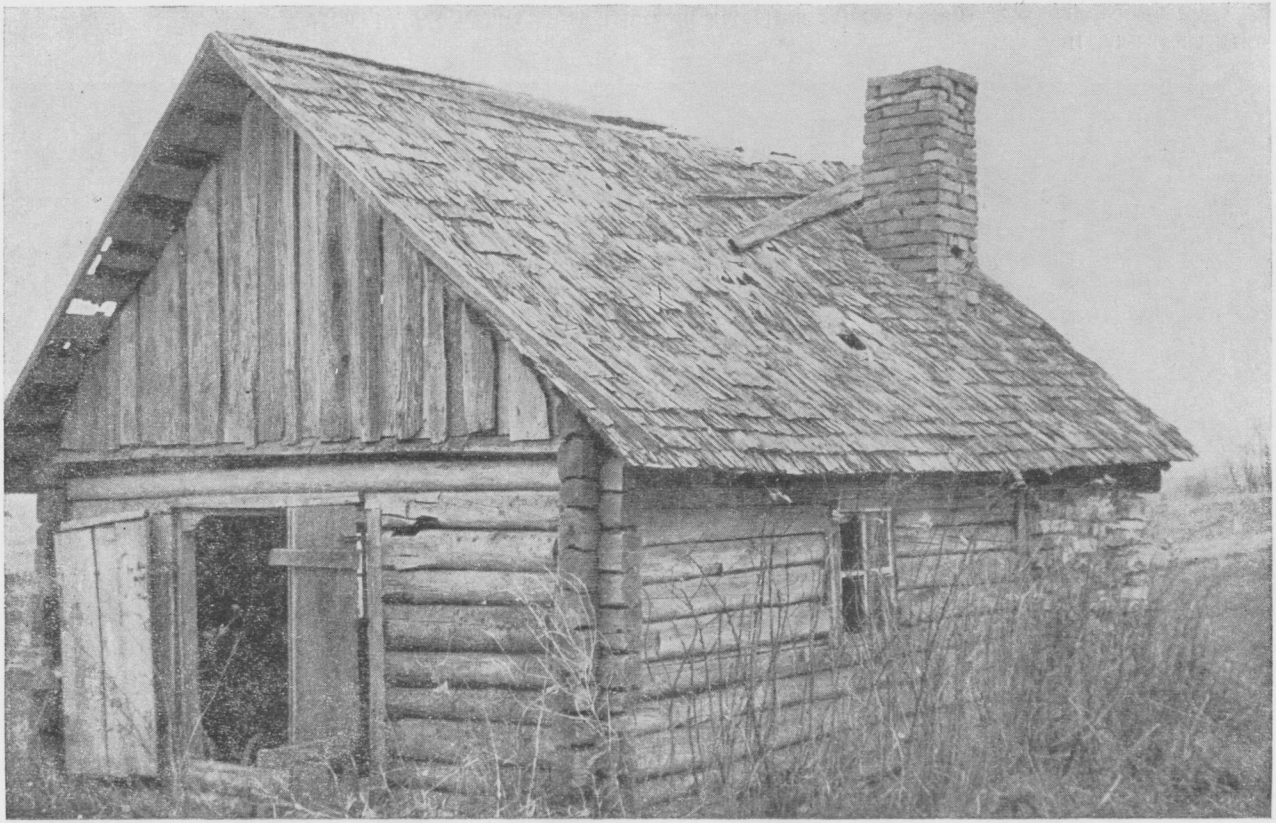

H. Ahvena foto, 1956.

Joon. 14. Vana maja Kohtla külas.

12. Saun

Saunad õlivad siin kaht seltsi. Üks selts, mis õlivad kõige vanemad saunad, õlivad kambriga saunad. Vaesed inimised siis elasivad siis sauna kambris, siis tegivad sukki ja kindaid.

Sauna ahjud neil kambriga saunudel õlivad siis ilma lieta, siis õli pliita neil, kus siis süijä tegi ja ahju suu siis õli pliita pääl. Keris sie õli neil siis ahju pääl ja kerisse pääl õli viel paed, nindat siis iest keris paistas, küljä pääl õli siis auk, kust leili viseti. Nied õlivad siis suured saunad. Ies õli viel nurkas õli edine. Õlgidest vari õli ies, kus siis puud õlivad. Nied siis õlivad kõige vanemad saunad. No siis tulivad nied edisega saunad vai esikuga saunad. Neil õli neije ahjudel siis lie ies, siis ahju suu siis läks liest ja siis lahtinane keris õli. Siis leili viseti kõhe kerissele. Niisikesed saunad siis õlivad ikke. Igas majas siis ikke õli saun. No kui mõnel ei õld sauna, siis pesti reije tuas siis puhtast siis enesed. Esikus siis suve ajal siis tehti siis riidest siis lahti ja pandi siis riide. No mis saunal õli, lava õli nurkas, üks pikk peŋk, kus siis pesti, ja rohkemb ei õldki miski muud. Viseti siis estest kappaga leili, siis auduti vihaga laval oma nahad tümäst ja siis tuldi pesti puhtast. — — —

(Eelmine)

13. Kelder

Keldrid õlivad vanal ajal kaa. Kõige rohkemb taudeti teha ikke mää[35] *sisse, et siis ei tuld vesi keldri. No kui õli niisike maa, et vett ei tuld, siis tehti ninda, et kaiveti maa sisse auk ja siis sinne servide*[36] *siis pandi paed, ümbär augu salvati sinne sisse siis üks pual arssina paksus müür. Maa rajani siis pandi ikke ümbär rattast siis. Maa pääl siis jääti ukse auk siis sisse. Siis maa päälä tehti seda müüri siis kaa ikke, ikke ninda samapali. Ukse päälä siis enamb ei pandud paasi siis. Siis paaside päälä pandi pened palgid, siis külg küljä kõrvale siis laest. Ja siis lina luid päälä, et siis liiva ei akkand palkide vahelt siis alle tulema. Siis aeti muld päälä. Üks vana laudust uks, sie siis tõsseti sinne keldri suu ette, talvel õli viel õlgidega kõik kinni sie õts. Iŋgidega keldri uks ei käind. Sies ei õld miski.*

No keldris käisivad kartulid ikke kõige rohkemb ja kapsad ja liha ja piim ja või ja. No kartulid õlivad ukse all kõhe aukus, siis astuti kõhe kartulite päälä ja ega ta maa sies siis ka ninda

---

[35] mäe; [36] servadesse

sügäv õld, et sisse ei saand menna. No kus keldri ei õld, siis oijeti kartulid kuapas, siis õli kuap, siis piim ja liha, nied õlivad aitas ja kambris. Enamb nüüd keldrisid ei tehasse, nüüd on ikke kuabad.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1944)

H. Ripsi foto, 1953.

Joon. 15. Paekivist kelder (Illuka).

14. Koobas

No midagi ikke õli. Kui ei õld keldri, siis õli kuap. No kuabale kaiveti kaa maa sisse auk ninda puale kuaba kõrgune ja siis pandi nagu elumaja sarika muadulised päälä. Mõned lattid küljäpäälä kaa põigite ja siis pikkad õled vasta ehk sasid ja muld päälä. Kuaba suu tehti kaa madalamb, siis õle topp käis ies. Kuabal ust ei õld ies. Sääl siis õlivad mis keldriski, ega mõlemid kõrraga ei õld. Kuap tehti sügise, siis pandi kõhe kartulid sisse. No paar aastat ikke pidas vasta. Eks ta siis mädänend vällä, siis tehti sügise jällä uus.

(Eelmine)

15. Kaev

No kaiv, sie taudeti teha ikke allika suane päälä, nagu ma jua rääkisin, kuda neid suani õtsisivad ja tundesivad. Aga kui ei leidaned jällä uanete ümbärt seda suant, siis kaiv tehti, kuhu arvasivad, ikke tua ligi, nindat ligi jäi. Estest kaivasivad mailmatuse suure augu, ikke pali suuremb kui kaiv on. Siis estest luabiti labidutega seda mulda aukust vällä. No pera, kui ei jaksaned enamb viskada, siis tehti kaivule nagu kaivu vinn päälä, aga madalamb sie post, ja siis pandi üks vinn, tõine õts õli siis jämä ja raske, siis vinna õtsa, siis sene nokka õtsa kas vana puu pütt ehk veikemb astik[37]*, siis lasti vinnaga kaivu, siis sie pandi siis mulda täis, siis vinnati mitme mehe üläs siis kaivust vällä ja valati siis sinne augu juure maha.*

No kuda vesi tuli. Kui tuli paepääline vesi, siis ei tuld sügäv auk, aga ei tuld, siis raijuti kaiv pae sisse kas kaŋŋiga ehk vana kirvega nindakaua siis, kui vesi tuli. Siis akketi siis ülävält kaivu siis neid munakuid andama. Enne õlivad väljält tuadud munakad valmis. Siis munakale köijäd ümbär ja mitme mehe siis lasti kaivu. Siis nied munakad pandi siis sinne kaivu sisse ninda siis kui suur kaivu auk siis jäi. Siis kui saadi neljakanti pandud jua üks rida munakuid, siis sie munakuije ja augu seina vahe aeti jällä mulda täis. Et munakad siis laijali ei laŋge. Siis kõrd munakuid ja jällä muld taha nindakaua kui üläs, siis sääl vie sies pera siis, kui tuli kõrgemale sene panemisega, siis pandi rede ehk õli siis ise sõisas sääl vahel mulla pääl, siis kui munakas lasti, siis lasti kõhe sinne serva päälä. No vesi kõhe ninda ruttu ei tuld kõrgele, et teha põhjas ei saand. Siis pandi rakked päälä. Nied rakked õlivad jällä tahutud palkist ja rist kavaga nagu sein. Siis tehti vinn päälä ja õligi kaiv valmis.

(Toomas Laur, sünd. 1875, Kohtla küla, 1944)

16. Õu

Ennevanane rahvas oidasivad ikke õued puhtad. Luamidel õli oma aid, nindat lautast kui tulivad, siis käisivad kaivul juamas ja läksivad karja, nindat ükski oma jalaga õue päälä ei pääsind. Siis kõik tie raad õlivad siis sies, mis siis ülä õue sauna läks ja mis kaivule läks ja sara ja aita ja. Obuse tie jällä, mis õue tuli. Ja sie muru plats, sie pidi ninda puhas õlema, et tõinekõrd ei õld laupa õhta aiga õue pühkida, sai ilja tüält tuldud, siis pühäbä ommiku enne päivä tõisu sai tuldud üläs ja õu luuaga puhtast.

Kambri õtsas õli siis üks maa lapp, siis sääl õli siis viljabu

[37] astja, nõu

aid. Noh üks kaks-kolm õunapud, mõnel ei õldki rohkemb midagi. Laste jaust. Mõned siis, mõnel õ!i siis sääl kriegipu ja pluamipu ja kikkerperi põõsad mõned kambri ja tua õtsas. Paar sireli õli kaa mõnel aija nurkas. Siis sääl viljapuije vahel siis õli mõni lillepienar kaa. Siis tütrikud siis ikke ualitsesivad siis ja tegivad. Siis mõni ümmärgune pienar siis, käukiŋŋad pääl ja nurmenukked ja kakrakõllased ja margarietad. Tõisi lilli siin ei õld ennevanast.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1944)

SAUN

Kogunud Endel Mets

«Tule jällä tagasi, kui sul miski on küsida, mul on tõest ia miel, et sa seda tüäd tied!»

Oma unustamatu keelejuhi Toomas Lauri mälestuseks.

1. Üldist

Vabadiku ja käsitüälise veike maja, seda üäldi ennemast saun. Sie reijetuba, kus elati, sie õli suitsu maja. Pera[1]*, kui senele õtsa ehideti, sie õli siis kammer. Kõik majad, mis õlivad veiked ja kus korssna pääl ei õld, nied õlivad suitsu saunad. Õli sadulsepp, kiŋksepp, rätsäp, elas pisikeses majas, üäldi: e!ab suitsu saunas. Siis kel õli vabat maad, pualetündrimaa ja tündrimaa*[2]*, neil õlid ka suitsu saunad. Tegivad mõisale päiväd maa iest, ma ei mäläta, pali neid tuli teha, üäldi sauna päiväd ja siis käidi külädes tüäl ja mõisas metsa tüäl.*

Nied saunad õlid kõik ühäs unnikus nagu siin Kohtla vabatkülä, Vitsiku vabadikud, Kävä popsnikud (pualetündrimehed), Ruttike mõisa kuuendikud. Neil õli ühüne karjamaa, kõrda käidi karjas. Karjamaal õli küll aid ümbär, aga üks siis kõrda iga päiv ajas lehmad kopli ja vahtis järälä, et kuhugi ei menned. Pualetündrimies pidas ikke lehma. Tündrimies[3] *pidas lehma ja obuse mõni. Lehma ja lamba eina saivad ka teha, obuse ein tuli kõrvalt muretseta. Mõni pidas vade obuse, senega sai tienida küläs.*

Rukki ja kartul pieti maas, muud ei pietud. Mõnel tündrimaa ja pualetõist ja kahetündrimaamehel õli omal reijetuba ja riijalune.

---

[1] pärast; [2] 1 tündrimaa = 6 vakamaad, nn. vana tallinna tündrimaa = = 0,63 ha, uus tallinna tündrimaa = 0,5 ha; [3] tündrimaapidaja, vabadik

Joon. 16. Keelejuht Toomas Laur (sünd. 1875, surnud 1951)

Kel siis ei õld omal, sie vei oma rukkid, pani sääl üläs. Mõni vedas jällä külä reijetuppa. Kolmtõist aastat on senest aiga, kui viimane vabadiku saun lahudeti siin vällä[4] *Kävä vabatküläs.*

Mõnel vabatmehel õli omal sie peris saun ka. Tõised käidi[5] *külä saunades, kel õli sugulasi ja tuttavid. Popsidel ja kuuendikumiestel ja muanamiestel, neil õli ühüssaun, mõis ehitas. Külämiestel neil õli ikke igas majas saun.*

Kõige enne õlivad ilma kambrita nied vihtlemisesaunad. Kambriga saunad tehti siijenurka vast tuhat kaheksasada seitsekümänd neli aastal, kui talud krunti pandi. Enne õlivad kõik ilma kambrita saunad. Siis, kui krunti pandi talud, siis läks siit küläst igavine kari saunikuid menema. Nied elasivad küläs ja käisivad taludes tüäl. Senest nad siis elasivad, tegivad talumieste iest mõisale päivi ja käisivad taludes. Mõnel õli oma pisike ammet ka. Siis kui mõis talud krunti pani, siis saatas muist inimisi küläst vällä. Küläs õli liiga pali inimisi ja küläst iemal õli pali jõute maad[6].

Sie kus meije nüüd elama, sie Servaäärä, siije tuli küläst kakskümänd kuus peret. Ja nied saunikud, nied saadeti Vitsiku ja anti, kuda mõis arvas, siis pualetündrimaa ja tündrimaa. Nied siis veivad oma saunad siit menema ja ehideti sääl üläs ja akkasivad siis mõisale päivi tegema. Mõnel õli suuremb pere, sai tienida kõrvalt,

[4] lõhuti... ära; [5] käisid; [6] jõude olevat maad, jäätmaad

õli obune, sai jalad alle ja ehitas omale reijetua ja riijaluse ja kambri ka õtsa. Mõni elas suitsu saunas nindakaua kui elas. No aga kes siis nüüd külämieste iest päivi tegi ja kes küläs tüäl käis, kui saunikud läksid menema. Siis rikkamad talud akkasivad kambriga saunasid tegema, et saab omale tüälisi sisse võttada. Aga mitmel talul õli enne seda jua kambriga saun tehtud, nindat ennemast ikke räägiti, kuda sauna kambrides inimised elati[7]*. Ja siis akketi ehitama neid kambriga saunasid ja ninda siis nüüd on ka nied uuemad saunad kambridega. Nied saunad, kus kambri ei õld, neis ei elatud.*

(Toomas Laur, sünd. 1875, Kohtla küla, 1950)

2. Saun ja saunarahvas

Vabadikud ja popsid, kes saunas elasivad, neid kutsuti saunikud ka. Üäldi Vitsiku vabadikud ja Vitsiku saunikud. Rohkemb üäldi ikke vabadikud ja kuuendikud ja popsid. Aga nied inimised, kes pereme sauna kambris elati, nied õlivad saunarahvas, kui rohkemb õli. Õli naisterahvas üksi, siis üäldi saunanaine, mies, üäldi saunames, õli mies ja naine, õlivadki saunames ja saunanaine. Muidu kui juttu tuli, siis ikke üäldi saunarahvas. Neije kõhta ei üäldud saunik ega pops.

Vabadik õli sie, kel õli kuigipali maad. Õli tündrimaa, pualetündrimaa, pualetõist, kahetündrimaa. Popsil maad ei õld. Mõnel ehk aija maa õli. Saunarahvas elas pereme sauna kambris.

Siinnurgas abieluinimisi vai perekonda saunakambris ei eland. Siin elasivad nagu rohkemb lesed naised. No õli talu peremes oma naisega krundipääl, peremes suri vällä, poigi ei õld, mõisnik kihutas krundipäält menema. Tuli sauna kambri. Siis kel mehed õlid surred, soldati naised, rohkemb ikke siin õlivad naised. Perekonnad õlid sedasi, et muanames oma perega ei tahand enamb mõisas käijä, tuli kuhugi sauna kambri. Siis sulane, kodu ega vanemid ei õld, no võttas omale mõne tienija tütriku, senel ka kuhugi menna ei õld, saivad jällä kuhugi sauna kambri elama. Siin nurgas niisikesi küll ei õld, siin õlivad lesed naised.

Saunanaise elust senest võiks rääkida pikkad luad. Saunanaine pidi peremele tegema sauna päiväd. Mina ei mäläta, pali neid tuli teha. Aga sie tuli senest, kuda kaupa saadi. Nied päiväd peremes võttas eina ajal ja rukkilõiku ajal. Kui õli jua vana inimine, siis muidugi pani kas kitkema vai õtsis siis miski kergema tüäd. Sie tuli senest kõik, kuda pererahvas õli. Mõni lasi saunanaisel lamba pidada. Lammas käis pereme karjas ja lamba iest tuli teha kuus suvist päivä eina ajal vai rukkilõiku ajal. Tieäärised ja sittarohutoppid lasi teha talvest[8] *lambale einast*[9]*. Aga ega igaüks ei last.*

---

[7] elasid; [8] talveks; [9] heinaks

Said saunapäiväd tehtud, peremes sundis ikke tüälä, kui õli tarvis. Ja maks õli nagu iast arvas. Tahi[10] *sulle andada, andas õhta kannika leiba, õle rahu. Õli päiväl peremel tüäl, lõune andas süijä, õhta torkas leivakannika kättä, mene saunas süä.*

Sie süämise asi ja maksamise asi tuli kõik senest, kuda perenane õli. Õli vähägi perenane, peremes jäi õhta magama, saatas lastega, ja kui lapsi ei õld, läks vei ise saunanaisele ka õhtalist. Lõuneaig jällä, peremes juhtus kuhugi menema. Aga õli paha perenane, nägi, et saunanaine ketrab saunas külä[11]*, ütläs kõhe, et kene varjuall sa elad, akka menema. Ei suavind, et vaene inimine õles saand kõrvalt leiba või rahakobika. Läks tõi tuast takkunuustiku ja ketra mulle niiti. Ja õli inimine, kollustas*[12] *pereme tagand raasukese võid ehk midagi. Kui ei õld, õle rahu, ajab su saunast menema. Tõine perenane jällä lasi ketrada ja kraasida ja andas rohkembki viel, kui õles küläst saand. Tegi leiba, andas kakku, tegi võid, vei terakese, suajad piimad ja appud piimad. Aga nied õlivad puha peremeste selja taga tehtud. Ja pali neid niisikesi perenasi õli.*

Suurembjagu õli ikke riijud ja pahandused saunanaiste pera[13]*. Saunanaine pidi ikke tegema nied tühjäd juttud. Õli kiegi kuski perenasest miski pahast rääkind, perenane sai kuulda, mutku saunanaine vaene väärä*[14]*. Akkas piim venima, akkas lehm ennast vasta karva lakkuma, saunanaine nõidund. Akkas kana muni süämä, rebane vei kana, saunanaine nõidund. Siis kardeti, et saunanaine varastab ja paneb pera kogemata sauna põlema. Ise palka ei tahetud maksada tüä iest, aga külä tüälä ei tõhtind menna, et õles ka saand midagi, siis lubati saunast menema ajada. Sie, et kui pali päivi ühä vai tõise asja iest tuli teha, nagu saunapäivi ja lambapäivi, sie kõik õli siin sedasi, kuda peremes tahi. Ja mis sest õligi. Neid päivi tuli ikke rohkemb teha ja mis neije iest anti. Ma ütlän, et kui õli ia perenane, siis sai, ja kui õli nisamasugune kiskuja, siis saand*[15] *midagi sene tüä iest.*

Sie ruum, kus saunarahvas elas, sie õli sauna kammer. Suur ta siis kuski õli, sääl siis elati ja sääl õli siis toidukraam kõik puha ühäs kuas. Muud ruumi siis ei õld.

Talu juure mendi, siis üäldi, et lähän tua juure ja sauna juure, siis üäldi ikke, et tarvis menna sauna juure. Pererahvas üäldi ikke pererahvas ja saunainimised õlivad siis saunarahvas.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1952)

---

[10] tahtis; [11] külasse; [12] *kollustama* 'andma (ka salaja andma)'; [13] pärast; [14] süüdlane; [15] ei saanud

3. Vihtlemissaun

Ma küll ei tia, milla siije esimine saun ehideti, aga saunad õlivad jua siis siin õlemas, kui viel reijetubides elati ja kambrisid viel ei õld ehidetud. Nindat kui vanastküläst siije koliti, senest on oma kaheksakümänd aastat tagasi, siis paljud tulivad reijetubidest, aga saunad tuadi ka siije kaasa. Saun ääldi siin ja on nüüd ka ikke saun. Muud nime tämäl ei õle. Siis, kui tehti jua korssnaga saunad, siis ääldi suitsusaun ja korssnagasaun.

Igal suuremal talul õli ikke oma saun. Juba tündrimiestel õlid saunad paljudel. Aga kellel õli ikke suuremb krunt kääs, neil tautas õlla[16] *ikke omal saun. Popsidele siin mõis ehitas ühüse sauna. Ruttike vabatmiestel õli ühüne saun, kuuendikudel õli ühüne saun. Vitsiku vabadikudel ei õld. Neil õli siis juba, kel õli tündrimaa ja kahetündrimaa, õli jua riijalune ja reijetuba, neil õlid siis omal saunad. Tõistel, kel ei õld, nied siis käidi neije saunas, kel jällä õli, ja taludes, kel õli sugulasi ja sõpru. Kui üks vabadik sääl, pualetündrimies vai pops, akkas omale nüüd sauna ehitama, sie läks jua kallist. Vedu, ehitamine, eks ta siis paremb ehitand omale maja. Ehita nüüd üks uane õuepäälä sõisama ja oma maja laŋgeb kõrvile. Ja nindapali jõudu jua ei õld, et ehitand siis suurema, et ise eland sauna kambris. Ja mõis ehitas ühüse sauna, mis neil viga õli.*

Reijetuas pesti küll, sie õli siis sügise, kui õli reijepeksamise aig. Siis jua paar kuud ühtä valu küäti reije ahju. Siis reijetuba õli sue, sauna ei akketud küttäma. Ja kui reijetubides elati, siis mõnikõrd on pestud reijetuas ka, talve ajal rohkemb ja siis ka, kui omal sauna ei õld ja külä sauna ei tahetud menna. Aga kui jua kambrides elati, siis reijetuba enamb senejaust ei küätud, et pesti sääl. Siis käidi ikke saunas ja kui omal ei õld, siis käidi saunas küläs. Reijetuas pesti ikke ahju lie ies, mõjal mina ei tia. Reijetuas vihtlemist ma kuuld ei õle.

(Toomas Laur, sünd. 1875, Kohtla-küla, 1950)

4. Sauna ehitamine

Mõis andas sauna palgid. Nied tulid siis omal maha raijuda ja omal metsast vällä ka tuua. Talvel raijuti palgid maha, nuarel kuul. Ehituse jaust kõik õkkaspuud raijuti nuarel kuul, siis ei mädänend ninda usina. Talvel tuadi palgid vällä ka, sie õli pereme oma mure, ja kevade kuariti ja akketi ehitama. Ehitamise jaust ka mõis abi ei andand. Oma perega siis salvati seinad üläs. Seinad ikke tehti varatud palkist nagu elumajalgi ja ikke ristkavaga[17] *nagu ennemast õlivad. Kõigepäält mõõdeti, kui suur tuleb, ja siis pandi*

[16] taotses olla, oli harilikult; [17] ristkabaga, ristnurgaga

nurkide alle suured munakad maa päälä kõhe ja tehti seinad üläs. Pera siis kui saun õli valmis, siis vieti kivi ja lauditi[18] *seinaalused täis ja kiveprahiga ja mullaga ja saveseguga luabiti kinni. Kattus tehti siin õlgist. Sauna lagi on ümmärgustest pienist palkist. Nied on lauditud üksühä kõrvale. Mõned lõhesteti*[19] *nied lae puud lõhki kaa, siis pandi lõhestetud pualed allepuale. Sauna põrand õli savest. Vanemad kambri põrandad õlid paekivist. Kojal õli muld põrand. Saunale koda kõhe pali ehitamise ajal ei tehtud. Koda tehti pera juure. Koda tehti varamata palkidest ja ilma laeta, nindat kui saun tehti valmis, siis juba tegemise ajal mõõdeti, kui suur sie koda nüüd juure tuleb, nindat koja laijusse jagu kattus juaksi sauna seinast ülä.*

Siis koda tehti pera sinne juure kattusse räistäs saate[20] *ja lage päälä ei tehtud. Koda tehti kaht muadi: tehti palkidest ja tehti ka lattidest ja lauatükkidest juure ja õle mattidest. Sie mis palkist tehti, sie õli koda, a mis lattidest ja laududest tehti ja õle mattidest, sie õli vari. Muidu õli ikke sauna koja uks, aga sene varju uks õli tõistmuadi tehtud, sie õli varju verav. Kattusse ja ahju tegivad vabat mehed, nied õlid rohkemb arjund sene asjaga.*

Saun tehti tõistest uanetest ikke tükk maad iemale, et kui juhtub menema põlema, siis ei pane tõisi uaneid põlema. Muidu siin ei õld sest lugu, kuhu ta ehideti. Eraldi kaivu sauna juure ei tehtud. Saun tehti ikke kuuse palkist nagu nüüdki. Mõisal õli kõhe siin niisikene paik, kus kasvas sie ehituse sammel. Säält muidu ei lastud menna võttama, kui pidid enne mõisast tuama samble sädäli, siis said. Säält tuadi siis iga ehituse jaust.

Kivist sauna siin ei õle tehtud. Maa sisse tehtud sauna ei õle ka nähänd. Raute mehed mõned tegivad ennemast raute äärä kalda sisse nagu kuaba[21]*. Küläs ei õle tehtud. Kas neil tõine nimi ka õli, mina ei tia ega nähänd ka siest, misikesed nad õlid.*

Suitsu saun — üks neljakandiline püttik[22] *õli, kui õli koda tehtud, kui ei õld, siis õli sie pesemiseruum üksi. Akken õli ahju küljä pual õtsa seinas. Vanaaigane sauna akken õli ühä ruuduga. Kambril õli siis neljaruuduga akken. Pisikese akna aukus käis üks kontsu topp*[23] *ies, kambriaknal õli siis klaasid. Sauna ahju suu õli koja puale. Uks õli kõhe ahju juures.*

Ukse pääl õli pisikene auk, üks palk katki saagitud, niisikene neljakandiline, sääl käis ies üks luuk ehk üks topp, kuda kuski õli, nindat sie suits, mis ahju suust tuli, sie läks säält aukust kotta ja kojast lakka. Talvel ei tahand sauna ust lahti teha. Siis õli kambri seinas ka üks pisikene auk, kust siis kambri suaja lasti. Muidu küll ahju külg suendas kambri ka.

Esimine korssnaga saun ehideti vanakülä viiskümänd aastat tagasi. Sene ehitas üks jõukas taluperemes, Arju Jätsist kutsuti. Tämä õli siije Arjumaalt tuld. Inimised suurt ei imestand, üäldi, et eks ta paremb õle kui suitsusaun, aga tegi talumes omale korssnaga

---

[18] laoti; [19] lõhestasid; [20] saadik; [21] koopa; [22] pütt; [23] räbalatropp

sauna, krahv ütläs kõhe, et ahaa, sa õled jõukas mies, ma õige kergitan vähä su renti. Tämä õli krahvi suualune[24], *tämäl ei õld karta midagi. Enne seda õli Kohtla mõisas korssnaga saun mõisasaksade jaust. Ma ei mäläta, milla sie ehideti, ja pera seda Arju Jätsi mõis ehitas oma muanamiestele ka korssnaga sauna üks nelikümänd viis aastat tagasi. Siis akkasivad vähäaaval talumehed ka omale tegema.*

(Toomas Laur, sünd. 1875, Kohtla küla, 1950)

5. Sauna sisustus

Sauna ahi tehti maa päälä. Enne tasandeti maa alt ilusast tasasest. Ahi lauditi üläs paasist, savega. Akkati lautima kolme külgä, enne pandi paar kõrda paasi põrandast[25] *alle. Siis lauditi kolme külgä sein üläs ja jääti ahi, kui suur siis tehti, ja lie, ja ahju suu tehti siis kitsamb. Lie õli nindasama lai kui ahigi siest. Ahju suu õli võlvitud kumerast ja sie õli vähä madalamb, sie suu, kui ahju lagi. Võlviti kas tiiliskividega vai paasidega. Siis tehti nattuke seini kõrgemast ja siis pandi suuremad paed ülä, ahjule laest. Kui nindasuuri paasi ei õld, siis pandi rauad alle, kas vanad rie rauad vai vaŋkri assid ja tehti ahju lagi neije päälä. Siis tehti jällä seini edesi nindakaua kui kõrge ahi tehti ja siis pandi ahju lae päälä kerisse kived. Nied kived õlid poisikese pia suurussed põllu munakad, kõvad kived. Rabakived ei kõlba, nied lähväd ägäda kääs*[26] *purust. Nied kived lauditi siis ahju laele unniku. Taga ahjus läks auk laest läbi, kust siis ägä pääsis kerissele. Kerisse päält siis ahju pääline pandi jällä paasidega kinni. Mõnel saunal õli ahju perse seinast läbi õues, aga kui ahi õli kõige täijäga sies, siis jäi ahju ja seina vahele nattuke vahet. Sinne vahele pandi viel paed, et kui ahi läks tulisest, siis ei pand seina põlema. Sie, mis sääl vahel õli, sie paasist müür, sie õli nattuke madalamb kui ahi õli. Mõnelpual õli kerisse pääline ka kummitud, aga ahju pääline õli tasane. Kerisse võlv õli nattuke laijemb kui ahju seinad lie juurest, nindat kus kerisse võlv akkas, sinne jäi niisike rant. Sääl randi pääl käis sie puu, kus küljäs paa puu*[27] *kinni õli, kus õtsas pada rippus. Pada rippus kesk lied, nindat kui ahi sai küdänd, siis tõmmeti süäd*[28] *liede paa alle, siis läks vesi paas tulisest.*

Üks selts sauna ahjusid on lahtinase kerissega. Siis ahjul päälimist lage ei õle. Ahju päälä lauditi suuremad munakad, nindat jäid ahju seinide päälä kandama ja päälä pandi pienemad munakad ehk lauditi siis kived jällä, nindat pandi rauad alle ja neije raudude päälä. Siis läks tuli ja sie ägä kõhe ahjust ülä ahju kerisse. Siis sai lavalt kõhe leili viskada kerissele, muidu pidid tulema lavalt alle ja vis-

[24] krahvi käsik, krahviga heas vahekorras olev talumees; [25] põrandaks; [26] kuuma, palava käes; [27] pajapuu; [28] söed

kama iest ülä lie säält võlvi alt sisse. Korssnaga saunudel neil õlid jua kinninased kerissed kõik, tegivad isegi uksed ette kerisse augule, kust leili sai viskada, kas siis ette vai küljäpäälä. Suitsusaunudel neil õlid siis mõlematmuadi, mõnel õli kinninane ja mõnel õli lahtinane keris.

Sauna lava tehti sedasi, et tehti neli posti, kandilisest[29] *tahutud. Õli ümmärgusi ka. Ette ja seinapuale õli neije postide külgä lüädud kaks puud, siis nied õlidki nagu rede*[30]*, neije müädä mendi lavale. Päält õlid nied postid põigite siis siutud ka jällä puijega, ja pikkite õlid siis lauad pääl, kus issuti. Neid õli mitmet seltsi. Õli kahejalaga ka, õts vai külg õli siis lüädud seina külgä. Mõned lavad õlid tehtud omalajal ikke ilusast*[31]*, tahutud postid ja pääl nied puud lastud krapsu. Küljäpääl nied puud, mis oitsid, et logisema ei akka, nied õlid ka krapsus ja siis seppa naeludega vai puu pulkidega kinni. Lava tegi ikke sie, kes saunagi ehitas, vai kopsis peremes ise kokku, mis kuntsi sääl õli. Seina ääräs õli siis viel üks vai kaks pikka peŋki. Üks paks laud ja kas õli siis niisama paksust lauaõtsast jalad naeludega kinni lüädud vai õlid puu nottid õtside all. Siis õli viel üks pisike peŋk, nelja jalaga. Kes sauna küttäs, sie istus sene pääl vai siis mõni vana ei ulatand muidu lavale astuda.*

Siis õli saunas viel vie tuaver kuue-seitse ämbrine. Sie õli tehtud laududest, senega viedi sauna vett. Kõrvad õlid küljäs, kõrvidest õlid augud läbi ja siis õli tuavri puu, sie torgeti neist aukudest läbi ja kahe mehe siis tõsseti[32]*, puu õtsad õlid pihtude pääl. Sie alati saunas ei õld, senega tuadi tuppa ka vett ja viedi lauta, saunaajal siis õli saunas.*

Kapp õli, kust pesti, vai õli siis mõni puust silmi vann, pisike. Nied õlid ka ikke laudust, vitsad õlid pääl. Suurembjagu õli ikke kapp. Vett tõsseti kibuga, sie õli ka kappa muadi, aga pali veikemb.

Lae alle õli lüädud kaks pikka puud, ümmärgused, nied üäldi parred. Neije päälä pandi riided puistuma. Sie tähändas seda, et kui õli riijeste elukuid sigind, siis üläväl õli ägä, siis surivad maha. Kõige rohkemb üäldi siis, kui vana pesu pandi selga tagasi, et pane nindakauast puistuma. Aga muidu pandi riided senepera ka, et kuhugi mõjale ei õld panna, said märjäst. Vana pesu pandi ka sinne.

Muud siis saunas ei õld. Neid pisikesi peŋkisid, neid õli rohkembki kui üks, kui õli suuremb saun. Õli suuremb pere, õli võõraid ka viel sauna tulemas, oma pere läks siis suure karjaga. Muidu küll saunad õlid pisikesed. Ega sinne tia kui pali inimisi kõrraga sisse pesema sündind.

(Eelmine)

---

[29] kandiliseks; [30] redel; [31] ilusasti; [32] tõsteti

6. Saunaskäimine

Eks nuared nied kippuned kõige enne. Kas nad said ka igakõrd igale puale vett, õli vaja jua külä lõikada. Muidu läks peremes ies, ajas sene kibeda õhu vai viŋŋa vällä, siis perenane läks lastega järäl, kui õli pisikesi. Kui ei õld, siis perenane läks kas tütrikuga, kui õli ia läbisaamine. Õli pererahvas käind, siis läks sulane vai tütrik, kumb siis enne läks. Siis kõige viimast läksivad võõrad, kel omal sauna ei õld. Abielurahvas käidi ikke muidu kuas. Õli ia pererahvas, läks sulane perepojaga ka, kuda kuski õli. Suurembjagu küll sulane ja tütrik käidi ikke kõige viimast.

Sauna küäti suvel iga laupa. Talvel siis kahe nädäla tagand, kui õli külm.

Ennemast õli Kohtla Ruttikel õld üks suur saun, sääl õlid terve külä poisid ja tütrikud iga laupa ühäskuas seda sauna küttäned ja käined saunas ka ühäskuas. Vabadikud vai mis nad õlid. Abielurahvas ei õle mend, aga poisid ja tütrikud. Siis õli igavine vie pladin ja kilkamine õld. Kaivu juurest sauna juure õli sie tie õld ka talvel puhta laata jää[33]*, kuda siis vesi õli vedamise ajal läikind*[34] *mitmekeste kelgu ies, tuaver pääl ja mendi suure ajuga. Mõnikõrd õli saun ninda rahvast täis õld, et enamb liikumise ruumi ei õle õld, paljad ihud mutku rudisesivad üksühä vasta. Mõjal ma ei õle kuuld, et õles ninda käidud. — — —*

Saunaskäimine õli ikke rohkemb mues kui nüüd — perenane tuli laupa õhtapual tüäjuurest vällä ja pani sauna ahju küdäma.

Nüüd jua oma kolmkümmä aastat tagasi kadus sie muad siin vällä, sie igalaupane saunaküttämise muad. Ennemast jah ei jäätud suvel ühtki laupat vahele, et ei küätud sauna. Õli viel kevadine põllutüä aig, tegi tolmusest. Ja eina ajal jällä, siis ei õld must tüä, aga siis küäti senepera, et saivad kondid pehmest, einatüä tegi kondid jua aigest. Talvel ka, õlid pisikesed lapsed, ei sääl õld vahtimist midagi, mutku kontsude sisse ja sauna. Nüüd viel vahi, et nattuke külm ilm, tõmmab saunast tulemisega tuul läbi. Nüüd nagu ei ualita senest vihtlemisest ka nindapali kui enne. Ennemast õli mõni vana mies, jua oma kuuekümä-seitsekümä aastane, käis saunas vällä, istus vuadeserval, uatas, kui kõik tulid vällä ja õli saun viel ägä, läks uuesta vihtlema. Väsis vällä, magas laval ommikuni, ei tuldki üäsäst tuppa.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1952)

7. Kütmine

Sauna ahi pandi küdäma talvel kõhe päälä lõunet vai lõune ajal, et sai õhta aiksemast valmis. Saunas käidi ikke varemb, mõni pere õli eina ajalgi õhta kell kuus jua saunas käind. Sauna küttä-

[33] suur, ühes tükis jää; [34] üle ääre loksunud

sivad ikke rohkemb naised, ehk õli majas vana mies, kas vanaisa vai kiegi, kes õli viel kähväl[35]. *Sauna ahju kääti agudega vai õli kändusid. Kui ei õld, siis puijega nagu suurt ahjugi pandi küdäma, enne ahju suu alle põigite üks kuivemb puu, sie õli siis piaalune ja siis lauditi puud sinne päälä, tõisedõtsad sene puu päälä, mis põigite õli ja tõisedõtsad vasta ahju põranda. Kui ahi vissis ja ei põlend, siis läks sulale, ja kui süäd jällä kelisesivad, kui liigutasid, siis läks kärädale*[36]. *Ukse pääl õli üks pisike auk, sääl käis luuk ies, sie oiti küdämise ajal lahti, siis suits ja viŋg pääsis vällä. Suve ajal siis oiti uks lahti.*

Kui saun sai küätud, siis tõmmeti ruabaga süäd liede ja pandi pada üläs. Rippus niisikese koŋksu õtsas, sie õli paapuu. Seda puud sai küdämise ajal vällä võttada. Süside pääl siis läks vesi paas tulisest.

(Eelmine)

8. Viht ja vihtlemine

Vihtu mendi tegema enne vana jaani, siis ei sigind kirpu. Aga kui ei saand menna, siis sügise augusti kuus päälä rukki lõikust. Mendi kõik pere naised kuas, nindapali kui neid õli, ja kes ikke vähägi koiduramb[37] *jua õli. Viha õksad lõigeti nuaga puu küljäst, kus õksad õlid madalal, ja põõsastest niisikesed pienemad õksad. Viha tüvi tehti ninda jämä, et parajast ia õli pihuga kinni võttada. Takku eidikuga*[38] *vai tutkamitega*[39] *siuti kinni, nied viedi metsa kaasa. Nüär siuti umpsõlme. Vihad siuti paari, kaks vihta kokku ja pandi kaksite puu päälä ja viedi lakka sarika pennide päälä. Säält siis võeti, kui sauna mendi. Sie kust kinni oiti, sie õli viha tüvi. Viha õksad ääldi siinpual ja viht õli ikke viht, muud nimetust siin ei õld. Ikke sauna viht.*

Kuda riidest lahti saadi, ninda õldi laval. Mõni tahi vihelda kui kole. Siis akketi leili viskama. Viskas leili ja kuulas laval nindakaua, kui lei igi lahti sie ägä. Viht auduti enne, pandi kappa sisse ja kieva vett selga. Oiti nindakaua, kui viht läks pehmest, muidu õli jua kõva ja kibe. Sie õli viha audumine. Siis akketi vihtlema. Tüvist kinni ja tauti kõik keha ülä ühäkääga ja tõisekääga. Igaüks ei kannatand vihelda, aga mõni tuli vahepääl lavalt alle, puhkas nattuke ja läks äkkas jällä. Siis tuli pesi enese puhtast ja jättäs lopputamata, läks uuesta vihtlema. Pera pesi siis tõistkõrda ja lopputas. Kaŋged vihtlejad läksivad kõige esimisest sauna, siis õli saun iast ägä.

Senest on ka oma paarkümmä aastat tagasi, kui sie suur viha

---

[35] kõbus, käbe; [36] külmale; [37] *koidur* 'kõbus, haigusest paranev inimene; juba kergemaid töid tegev laps'; [38] *eidik* 'käte vahel punutud jäme takune nöör; [39] *tutkamid* 'kanga lõpetamise narmad'

tegeminegi kadus. Enne karjuti naistega, et ärga jättäga vihtu tegemata, aga nüüd ei õle sie enamb ninda suurest. Nüüd kui on mõni vanemb inimine majas, sie siis viel muretseb ja tieb neid vihtu ikke valmis. Vanad inimised tahid rohkemb vihelda kui nuaremad.

Ma mälästan, ennemast käidi küläkõrda, valla vaesed käidi[40]*. Siis kui juhtuti tulema laupa õhta, siis esimine asi ikke sauna, kas saun on valmis. Siis kes nuaremad õlid ja saunas käimata, siis tulga minu selga pesema ja vihtlema. Mõni vanaeit kannatas leili kui ull, all jua kõrvi põletas, tämä aga istus laval ku kägu ja õle aga ia laps, lüä viel vihaga paar matsu. Nuared nied saand igakõrd lavale saamagi, said vaid pia puhtast ja kehapäälä ka nattuke vett, jua tulid saunast tulema.*

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1952)

9. Erilisi vihtlemisi

Kui laps akkas pihtu liigutama ja selga kuhugi vasta kihnama[41]*, siis üäldi, et oe, lapsel arjassed võttamata. Siis viedi laps sauna ja määriti üks suur lapp siebiga kokku ja pandi lapsele selga ja siis roimiti*[42] *ia lugu vihaga sene lappi päälä. Sedamuadi võeti siis arjassid.*

Tamme ja kadaka vihaga ka viheldi, ma tian, aga mii pera[43] *seda tehti, seda ei tia.*

Sie pidi viel linane lapp õlema, miiga neid arjassid võeti.

(Eelmine)

10. Leiliviskamine

Siin üäldi ikke leil. Leili viskati nindat[44] *kappa sisse pandi vett, kas siis külmä vai suaja, ja viseti kerissele. Sie õli siis leili viskamine, viskan leili. Kui õli pali saunatulijuid, siis viseti suaja vett, et ei jahuta kerist. Kui leiliviskamise ajal keris kärtsus, siis tuli külmä, läks külmälä. Kui keris vihises, siis pidi sulale menema. Kes kõige esimisest sauna läks, sie tegi ukse lahti ja viskas paar ropsu leili. Siis läks õhk selgest ja ajas viŋŋa menema. Aga mõnikõrd õli selge saun, mõnikõrd õli viŋga sies ikkegi, ei tia, miist sie tuli. Üäldi ikke, et tänä õli kibe saun ja tänä õli magus saun.*

Viht pandi kappa kieva vie sisse auduma lava serva päälä ja siis akketi leili viskama. Viskasivad nindakaua leili, kui vähägi kannatas laval õlla, siis akketi vihtlema. Kui sie ägädus jahtus jua vällä, siis viskas uuesta. Kui õli lahtinane keris, siis tuadi kappaga

---

[40] käisid; [41] sügama, nühkima; [42] peksti; [43] mispärast; [44] nõnda et

vett lavale ja viseti kibuga säält lavalt kõhe. Kui kinnine keris õli, siis ei saand lavalt, siis tuli tulla maha, kerisse auk õli ahju suu pual. Siis pidid leiliviskamise ajal ise õlema iemal, muidu sie ägä õhk tuli pikki nägu, ei tõhtind õlla sääl augu ies.

Pesemise ajal siis enamb leili ei visetud, siis pidi saun õlema vilumb, muidu õli paha pessa.

Laval ikke käidi, kui ka ei viheldudki. Leili nattuke ikke viseti, nindat saadi igi lahti.

(Eelmine)

11. Pesemine

Kui vesi õli ikke peris külm, aga õige vähä tundus, et õles suaja ulkas, siis üäldi, et on külmä valu välläs. No siis, kui õli nattuke suemb, sie õli siis leige. Siis õli sue, senega siis pesti. Sie, mis õli ikke õige tuline, kies, sie õli siis kiev, vähä jahtund, sie üäldi siis tuline. Leige viega loppudeti, mõni lopputas külmäga ka.

Külm vesi tuadi sauna tõrrega. Tõrrel õli kõrvides augud, säält torgeti puu läbi, siis kahekesi kanneti. Sie õli tuavri puu, siin kutsuti vie tuaver. Talvel pandi tuaver kelgu päälä, siis õli kergemb vedada. Kieva vett tehti paaga. Pesti kappa siest. Nied riistad õlid puha laududest tehtud.

Siis õli viht, miiga viheldi, ja riide lapp, kuhu päälä siis siepi määriti ja pesti, sie kutsuti nuustik. Nied, mis õlivad õssetud, neid kutsuti matsalka ja aardük. Arja ennemast ei õld. No siis õli siep, oma tehtud siep. Siep kui keideti, siis kui aŋgus jua paas, siis lõigeti nuaga paa servast niisikesed ribad, siebi tükki laijussed. Nied pandi ahjule kuivama, nied õlid siebi kaŋgid. Kui katki lõigeti, nied õlid siis tükkid, siebi tükkid. Kui siebitükk kulus jua pesemisega õhukesest, siis üäldi siebi kild.

Seljapesijale üäldi aiteh.

(Eelmine)

12. Masseerimisest saunas

Kui selg jäi aigest, siis saunas tõine määris selja suaned siebiga kokku. Aige õli vatsuli laval, tõine istus lava serval juures ja kää pähkäga lükkäs neid siepisi suani müädä. Sie üäldi triikimine. Kui õli kondi aigus, kondid valutasivad, siis esimine asi küätti saun ja triigiti ja viheldi kõvast. Kirasseriga[45] *määriti ja tärgändeliga*[46] *aigeid kõhtasid ja siis jällä tõine kääga õõrus sene rohu*

[45] petrooleumiga; [46] tärpentiiniga

naha sisse. Vanad inimised, kes õlid, siis neid ikke viheldi, kui kondid õlid aiged ja ise ei jaksand, ja triigiti. Mudimine õli jällä sie, kui piigisteti pihudega neid aigeid suani. Siis tehti enne ka siebiga kokku.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1952)

13. Saunakombeid

Vanu vihtu ei tuadud saunast vällä, aga ei tia, mis kunts sie õli. Sauna ahju pandi küll. Mõnikõrd õli lava alune vanu vihtu täis. Kui õli kuskil aav vai vistrik vai paise, siis pandi viha leht sinne päälä, et sauna viha sisse ei lähä, siis lähäb mädänäma.

Kui saunas õli viŋga, siis ääldi, et on kibe saun. Ägä saun õli ja kui jua õli jahtund, siis ääldi, et saun õli viel sue. Kui õli niisike imelik paha ais saunas, mõnikõrd on, siis ääldi, et saun on lämu täis.

(Eelmine)

14. Saun muuks otstarbeks

Aigeid kontisid määriti saunas tärgändeliga ja kirasseriga ja tinakaga[47] *vai sene puskariga ja siis õõruti ja triigiti ja muditi. Nõijad õlid kutsund ussi ka vällä, kui õli magamise ajal inimisele suust sisse pugend. Kondi aigusega mendi ikke lavale. Mõni perenane ei jäänd tuppa, kui akkas titte tuama, läks sauna ja õijendas oma asja vällä. — — — Kuppu lasti ka saunas ja tuas perast sauna. Õlivad kõhe niisikesed kuppulaskejad, kupparid kutsuti. Tuiivad, sarvekott seljas, kes lasi kuppida, lasi paha vere vällä, kui pakkitas. Rauaga lei vere lahti ja pani sarved selga. Sauna kambrides elasivad siis inimised ka, kus kambrid õlid.*

(Eelmine)

15. Saun ja vaimud

Ei tia, mis sie õli, aga õhta ilja, nagu sügise ja talvel, ei tahetud üksi jääda, kutsuti ikke kedagi seltsi. Õli neid ka, kes ei kartand küll. Ääldi, et pidid kodukäijad ja tondid õlema saunas. Üübilased ja vilisuud ja mis lastele ikke ääldi. Aga mina õlin lapsukene, siis mina kartasin ka sauna nagu tuld.

---

[47] denaturaadiga

J. Pääsuke'se foto, 1913.

Joon. 17. Sauniku elamu Valaste külas.

J. Pääsuke'se foto, 1913.

Joon. 18. Korstnata elamu Valaste külas.

Sauna kambrides elasivad nagu lesed naised ja vanad inimised, küläde[48] *ketrasivad ja päälä surma siis õlid lakkas ikke ketraned. Siin küläs õli üks puhas sauna kammer ja üks tütrik, et tuas palav, suve aig, ma vien vuade õige sauna kambri ja magan sääl. Aga julge tütrik küll, aga esimine üä õli padi ja tekk kaindlas kisaga uksetaga, et laska*[49] *tuppa. Üks õli lakkas last*[50] *ikke vurradi-vurradi, ei õle last tütriku magada. Sääl õli ka üks vanaeit eland ja surd viimast, õli ühtä valu mutku ketrand. Siis räägiti viel, et on musta kassi nähtud lava all. On istund sääl, silmad elendaned pias.*

(Eelmine)

ENDISAEGSE EESTI ELAMU SISUSTUS

Kogunud Endel Mets

1. Üldist

Ennemast kui reijetubides elati, siis sääl ei õld muud kraami sies, kui laud ja peŋgid. Õli üks pikk peŋk vai õli rohkemb ja siis õli pisikesi peŋkisid vai nied järid. Neid õli kaht seltsi, õlid ümmärgused ja õlid kandilised. Siis õlid ennemast lavad vanal ajal, kus magati. Mina seda ei tia, milla nied lavad kadusivad, aga pera õlivad vuaded. Kesk tuba õli siis sie pieru ämm[1]*, sie tõsseti päiväst nurka. Lies õli sie paa koŋks, kus pada rippus, kui keideti.*

Meije vanas reijetuas õli sedasi. Senest on ka jua oma ühäksakümänd aastat tagasi. Kaks vuadet õli seina ääräs, neije vahel õli kana penn[2]*. Tõise seina juures õli süämälaud ja peŋgid ja järid õlid ümbär. Kesk tuba õli siis sie pieru ämm ja vokk. Ühäs nurkas õli kast vai sie kirst, kus riided õlid. Süämä riistad õlid lies vai siis ahju pääl ja lusikad ja kulbid õlid siis ahju kappis. Seina sies õlid seppa naelad, kus siis riided rippusivad. Vanaema rääkis, tuldi ommiku üläs, pühüti põrand ilusast puhtast, kõik sie kana sitt ja puha praht vällä, ja tehti siis uksepäält sie auk lahti ja lasti puhta õhku sisse, et küll õli ilus ja puhas õlla.*

Ja minutiada sinne reijetuppa siis muud juure ei tuldki. Mis juure tulivad, nied õlid siis lambid, kui küündläd jua tehti kodu lamba rasvast. Siis kadusivad nied pierud vällä. Üks peilitükk[3] *rippus ka seina pääl ja pildid õlid pandud siis kas kliistriga vai siis naeludega. Kõige enne lamp, mis tuli, sie õli ilma klaasita, aga küll õli ilus ja valge. Nüüd mõtle, et mis ta õli, nagu tondi iil*[4] *nurkas.*

---

[48] küladesse; [49] laske; [50] lasknud

[1] peerujalg, pilak; [2] õrs; [3] peeglitükk; [4] *iiluma* 'kahvatult, ebamääraselt kumama, paistma. vilkuma', *nagu tondi iil* 'nagu mingi ebamäärane, kahvatu valgus, tuluke, kuma'

Siis kui kambrid ehideti, siis õli meil siin küükis sie süämä laud ikke jällä sie ristjalgudega ja pikk peŋk ja järid. Siis õlid mõneskõhas kase juurikast tehtud tualid. Juba ninda kuuskümänd viis aastat tagasi tiisslarid akketi tegema puust tualisid ka lieniga. Pliitasuu ies õli pakk, sie õli niisikene nott, saagitud jämädasi palgist. Sene pääl siis issuti, kui pandi puid alle. Siis õli küägis jua süämä kapp. Ühäs tuas õlid siis laud kesk põranda ja järid. Sie õli siis ies tuas. Tagatuas õlid siis vuaded ja kas siis kapp vai kumut. Kui õlivad jua mõlemad, siis õli tõine tõises tuas.

Sie õli ka kuda kuski õli. Õli nuari tütrikuid majas, nied vedasivad seda kraami ühäst nurkast tõise.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1952)

2. Laud

Vanad lauad õlid ristjalgudega. Nied lauad kadusivad ninda kuuskümänd aastat tagasi. Siis enamb uusi ei tehtud. Siis tulivad nied neljajalaga nagu nüüdki on, aga estest õlivad ilma sahtlideta. Sahtlid tulivad siis pera. Senest võib õlla ehk viiskümänd aastat tagasi. Kui reijetubides elati, siis õli üks laud. Sie õli siis ristjalgudega. Aga kui reijetuale kammer õtsa tehti, siis sie laud jäi küüki süämälauast, aga tahatuppa ja ettetuppa tulivad niisikesed neljajalaga nagu nüüdki on. Kuuskümänd aastat tagasi enamb neid ristjalgudega laudu uusi ei tehtud, aga mis vanad õlid, nied jäid ikke. Präigagi on viel mitmes kõhas neid ristjalgudega laudu, ma õlen nähänd. Nied ristjalgudega lauad õlid õtside all, õlid laudust risti jalad. Üks vahepuu käis läbi, et oidas siis neid jalgu kinni. Siis õli viel niisikesi laudu, nagu õues aijas, neil õlid jalad lüädud maa sisse. Nied õlid nindasama loga-laga tehtud, sääl ilu õld ega midagi. Suvel issuti ja juadi siis tied ja süädi õuni. Aijas ikke rohkemb tautas[5] *õlla. Tütrikud ja poisid issuti*[6] *siis suvel õhtate ümbär.*

Siis õlivad viel niisikesed lauad. Jalad õlivad õtside all siis ligistiku ja all ja pääl, neije jalaõtside all ja pääl õlivad siis põigite jällä viel puud. Neid laudu õli vähä, aga ma õlen nähänd ja Madil vist on präigagi üks niisike laud viel.

Kui õlid juadud, kas pulmad või varrud, siis lükkäti mittu lauda õtsassute[7] *ja kui ei õld nindapali laudu, siis pandi lauad õtside alle ja päälä pandi sae lauad.*

Õlivad pulmad, üäldi ikke pulmalaud. Varrulaud ei üäldud, siis õli pidulaud. Mattusselaud õli. Juadud õlid nied nagu kui tehti uus maja, siis rikkas peremes tegi maja juadud. Siis õlivad nagu mihklibe, rikkad tegivad juadud, mardibe, katribe. Nied õlid juadud. Siis üäldi juadulaud.

---

[5] tavatses; [6] istusid; [7] otsakuti

Kui õli ikke süämälaud, siis õli ka süämälaud. Muud nimetust ei õld. Üäldi kaa, et mene võtta küägi laualt, aga muidu õli ikke süämälaud. Sääl pääl siis alati süädi[8] *oma pere ja kui tuli võõraid, siis kaa ikke sääl süädi. Kui just õli pühäde aig ja võõraid, siis mõnikõrd süädi ka tuas laual. Eks nüüd õle nindasamate, et süämälaud on ikke küläs, kust päält süijässä.*

(Eelmine)

3. Iste

Võõrale üäldi küll, et võtta ka istet, aga ennemast õlid ikke, õli pikk peŋk ja järid. Järid õlivad kandilised ja ümmärgused. Kõige enne õli pikk peŋk. Sie õli üks pikk lai laud, kas saelaud vai õli siis raijutud kirvega ümmärgusest palgist. Mõnel õli alumine külg viel tahumatagi. Niisikesi õli vähä, aga suurembjagu õlid laudust. Uherdiga õli puuritud siis kummagi õtsa kaks auku ja lüädud jalad sisse. Kiimiga[9] *vai suure nuaga lüädi jala õtsa aav ja sinne lüädi sisse kuiv kuuse kiil. Siis kui jalg kuivas tuas pienemast, siis ei akkand logisema ega tuld vällä. Sie õli siis kiilimine. Pikki peŋkisid on küläs nüüdki viel, aga suurembjagu nad kadusid üks nelikümänd aastat tagasi. Siis enamb nindapali neid juure ei tehtud, siis tehti jua lieniga tualid. Lieniga tualisid tehti ennemast ka, aga nied tehti puu juurikuist. Õtsiti niisikene kõver kase juurikas, õli siis ies ark vai õli üks puu, kuda juhtus. Kui õli ies ark, siis puuriti uherdiga taha kas üks auk, pandi üks jalg vai pandi kaks jalga ja kui ies arki ei õld, siis pandi taha kaks jalga, siis jäi kolme jalaga. Siis tahuti kirvega päält, kus issuti, maha, ilusast tasasest ja pandi üks plaak*[10] *päälä. Uherdiga puuriti augud ja pandi pulkidega kinni, siis õli paremb istuda. Siis tehti viel sedasi ka, et seljataha pandi ka üks laud, et õli paremb nõjadata. Sie üäldi siis tual. Mina neid nähänd ei õle, meil neid ei õld, aga niisikesi õli. Kas neid reijetubides jua õli, ma ei tia, vai tulivad siis, kui kambrid ehideti.*

Aga reijetuas õlivad järid. Õlivad kandilised järid ja õlivad ümmärgused järid. Nied järid õlid tehtud nagu nied pikkad peŋgidki, aga nad õlid lühükesed. Ümmärgused peŋgid kadusivad üks kuuskümänd aastat tagasi vällä ja neid ei õle enamb kuski siin nähä ka õld. Siis akkasivad jua külä tiisslarid tegema lieniga tualisid. Puetualid tulid alles üks nelikümänd aastat tagasi.

Kui reijetubidest kambri koliti, siis pikkad peŋgid jäiväd küäki. Kaks tükki õli, tõine tõisepual süämä lauda. Tuppa pandi siis järid. Kandilised järid on ikke küläs nüüdki viel. Pikkad peŋgid ei õle enamb ninda pikkad, mis uued tehasse. Nüüd on rohkemb küäkis

---

[8] sõi; [9] *kiim* 'kiin, raiumisnuga'; [10] *plaak* 'plank, paks laud'

ämbride all. Sie pikka peŋgi suuremb tegemine kadus ka üks kuuskümänd aastat tagasi vällä, kui tulid jua nied omatehtud lieniga tualisid rohkemb ja tehti neid järisid rohkemb. Siis tulivad nied tubureikad[11], *nied õlid nindasama kõrged kui tual, tuali muadi tehtud ka, aga neid pali ei tuld külädä*[12]. *Nied õlid rohkemb üüri kortelites. Mõne ma arvast siin õlen nähänd, auk õli viel pääl, kust tõsseti. Sie õli siis tubureika.*

Puu nott õli pliitasuu ies, sene pääl raijuti kiimiga agu pienemast ja lõhuti puid. Issuti ka pääl, kui pandi puid alle ja suendeti talvel külmäga pliitasuu ies. Neid on mitmes kõhas nüüdki viel ehk on siis üks madal peŋk.

Õues õli, suurembjagu aijas laua juures, niisikesi peŋkisid. Kaks ümmärgust puud, õtsad tehti teravast ja tauti maa sisse. Neije päälä lüädi siis laud naeludega. Sie on präigagi. Surnuaijal aua juures on ka niisikesed. Laudust on ka jalad. Uuemad pikkad peŋgid on ka laudust jalgudega.

Lieniga tualid ilmusid laatadele üks kuuskümänd viis aastat tagasi. Kolmkümänd viis kopka maksid, metsanurga mehed tegid.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1952)

4. Voodi

Ennemast õli seina külgä tehtud niisike lava. Kaks notti õli tõine tõise õtsa all ja neil õlid puud pääl. Õtsad õlid lüädud teravast[13] *ja seinapalgi vahel. Lauad õlid pääl. Aga reijetubides õlivad viimasel ajal jua vuaded.*

Kui kambrid ehideti, siis lesentka[14] *õli igas majas. Vanemad inimised suendasivad sääl kontisid, kui külmäst tuldi. Sääl magati ka, õli ia sue.*

Siin üäldi rohkemb vuade. Nüüd on ka ikke vuade. Säŋg, seda üäldi arvast. Siis üäldi viel koika ja kravat ja pesa, õledki jua pesas. Nied üäldi rohkemb nalja pera. Pienemad inimised üäldi[15] *säŋg. Muidu vuade õli ikke ühäsugune.*

Ennemast õli lierituas ka niisikene lava muadi. Sie õli laijemb, põigite magati, piad vasta seina. Sie õli siis, kui lieri ajal üäd õldi. Üäldi polut.

Vuade tekk õli, vattitekk, lappiline. Õlid neljakandilised lappid mitme värvi. Siis õli villasest lõŋŋast kuutud jällä niisikesed neljakandilised lappid ja nied kokku õmmeldud. Neil käis viel lõŋŋast niisikesed ümmärgused mugulad, õli päälä õmmeldud. Nied õlid ka mitme värvi. Nied õlid kallid, igaüks neid ei saand lassa kududa. Sie õli rohkemb pühä päiväl pääl. Suvel õlivad linased tekkid, linasest kuutud.

(Eelmine)

---

[11] taburetid; [12] küladesse; [13] teravaks; [14] *lesentka* 'lamaahi, ahjupink'; [15] ütlesid

5. Kiik

Ennemb õli niisike kastimuadi kiiku. Nüüd on ka, aga üksvaõe tulivad, nied õlid alt laijemad, päält kitsamad. Muidu õlid ikke niisikesed ühäsugused. Tallad õlid all, siis talla õts õli vähä pikkemb, perenane tegi sukka vai kinnast, siis jalg õli sääl tallaõtsa pääl, siis jalaga kiigutas. Muud kiikusid siin ei õld. Kui laps einamale kaasa võeti, siis pandi vuade lina, siuti nurkidest ülä puu õksa sõlme, siis laps sääl lina pääl magas. — Põhilauad õlid siin kinni ja aukusid sies ka ei õld.

Üks selts kiikusid õli viel. Lae vahel õli õtsapidi kasepuust vibu. Ja ennemast õlid nied piergust korvid, siis laps õli sääl. Korv siuti neljast nurkast nüäridega ülä vibu. Korv sättiti vuade juure, siis kui vuadest liikuma lükkäs, siis liikus tükk aiga. Kiiked kadusivad üks viiskümänd aastat tagasi. Siis enamb uusi ei tehtud pali.

(Eelmine)

6. Kirst

Sie mis alt kitsamast läks ja kumera kaanega õli, sie õli uuemb. Seda üäldi siin kast. Tõine, mis ei õld kumera kaanega ninda ja ei mend alt kitsamast, sie õli suuremb, seda üäldi kirst. Kirstu sies õlivad pruudi lahjad[16]*. Ennemast ei mend ükski tütrik mehele ilma kirstuta. Pera siis pieti kirstus pesu ja riidepakkud ja sukkad-kindad. Kirstu muad kadus siin kuuskümänd aastat tagasi. Nüüd, kel viel kirst on alles jääand, siis pietasse sääl rohkemb jahu ja vilja sies. Neil kirstudel, mis meil õlid ja mis mina nägin, küll sisse miski tehtud ei õld. Kaane küljäs õli üks nüär, sie õli tanu nüär. Tanud õlid sääl küljäs neije nõeludega, miiga juukside küljäs tanu käis, et kortsu ei menned kastis.*

(Eelmine)

7. Kast

Kui mies läks kruanu, siis lasti teha kast, kuhu siis oma kraami sisse pani, kui läks. Sie kast õli paksust laudust tehtud, esilukk[17] *käis ies, sie võeti siis kaindla ja pandi obuse päälä, kui jaama viedi. Sääl õli siis süämäkraam ja oma pisikesed asjad sies. Mõnel kastil õli kaas nattuke kummis ka, mõnel ei õld.*

Siis kui ennemast lieris käidi, siis õli sie pruuk, et kodu käijä ei saand. Siis lierilastel õlid ka kastid, kus siis süämäkraam sies

---

[16] veimed, kingitused, mis pruut jagab pulmalistele; [17] tabalukk

käis, nädäla ports ja siis veikemad riided ka. Ükskõrd nädälas siis kodund tuadi kraami sinne, siis pandi jällä sinne kasti. Kast õli senepera ka, et muidu mendi vargale tõise asju. Sääl õli jua igasugusi pasatskisi kuas. Süämä kraami ei õld kuhugi panna ka. Nied kastid kadusivad umbes nelikümänd aastat tagasi. Siis tulivad jua soldatitele selja kottid ja siis enamb lierilapsed lierituas kortelis ei õlled.

Ennemast jah õlid kastid. Läks mies kruanu, lasti teha kast, kui omal ei õld. Küläs õlivad niisikesed tiisslarid, kes tegivad puutüäd. Nied õlivad rohkemb ikke veikemaapidajad. Tütrikud ja poisid jällä viedi lieri obusega, ikke kastid pääl. Tütrikutel lieris võtti paelaga kaelas, et ei kadu vällä. Õlivad värvitud ilusast vällä pruunist ja kõllasest[18].

Siis õli üks kastimuadi asi viel. Sie õli pisikene, ilusast tehtud ja puleeritud. Sene tegivad ka külä tiisslarid. Sie tehti tütrikutele, kus tütrikud majas õlid, pieti kirjad ja pildid sies. Sie õli sattul. Sie tuli siijenurka üks nelikümänd viis aastat tagasi ja sie muad kadus ka usina vällä. Mõned aastad tehti neid.

(Juljus Saaremäe, 76 a. vana, Kohtla küla, 1952)

8. Sumadan ja kartong

Sie õli sumadan. Sumadan ehk sumpka. Neid vähä õli, rohkemb saksamuadi miestel. Õhukesest vinieripaksusest puust õli, ümmärguste nurkidega. Õtsalauad õlid paksemad. Rauast iŋged õlid, nahast õli tugev kääpide pääl. Lukk õli ka sies. Mina seda aiga ei mälästa, milla nied tulivad, aga kadusivad küll üks viiskümänd aastat tagasi. Mõnel õli uuemalajal viel nahast nurgad ja linane riide õli päälä lüädud. Sene sumadaniga siis käidi, linna kui mendi. Pues käidi ka. Aga neid õli vähä.

Siis üks kolmkümänd aastat tagasi tulivad siije, sie õli kartoŋg. Sie õli sumadani muadi, aga vinierist. Õtsalauad õlid paksemad ja siis vinier ümbär lüädud naeludega. Päält õli lahti ja vinierist kaan käis pääl. Senel kaanel iŋgesid ei õld, õli lüädud paks riide üläni sene küljä ja kaane serva alle, et andas liikuma. Taga õlid riidest rihmad, miiga seljas käis. Kaan käis panneldega kinni. Siin kualilapsed käidi neijega kualis. Nied kadusivad usina vällä ka.

Kakskümänd viis aastat tagasi tulid jällä tõistseltsi kartoŋgid, niisikesed pikkergused ja pikkad. Nied õlid ka vinierist. Neil õli kaan jällä küljäpääl, käis nahast iŋgidega. Kaan käis kinni ka jällä pandlega ja rihmaga. Nahast õli kääpide ka pääl nagu sumadanilgi. Naised käisivad neijega pues. Nied kadusivad ka kõhe usina vällä.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1952)

---

[18] pruuniks ja kollaseks

9. Kummut

Kumut õli niisikene asi, et seda igaüks ei jõudand lassa teha. Sie õli liiga kallis. Kumutid tulid aastat kaheksakümänd-ühäksakümänd tagasi. Kadusivad üks kakskümänd aastat tagasi. Siis kui nad tulid, siis nad õlid pali lihtsamad kui nad pera õlid. Aastat nelikümänd viis tagasi nad õlid kõik nikkerdustega jua tehtud. Muidu plaan õli üks, all õli kolm pikka sahtli ja pääl õli kaks veiket kõrvi. All oiti siis pesu ja päälimistes õli pisemb kraam. Sie õli siis jua kirstude asemel.

(Juljus Saaremäe, 76 a. vana, Kohtla küla, 1952)

10. Kapp

Süämäkapp[19] *tuli siis, kui ehideti kambrid. Reijetubides neid ei õld. Kuuskümänd aastat tagasi tuli riidekapp. Siis akkasivad kaduma kastid ja kirstud ja nied lahjad*[20]*, mis neije sies käisivad. Riidekappid kui lagedale tulid, olid ka ühä uksega ja nindasamased kui süämäkappid. Sisse lukk õli vaid ies. Riijulid ei õld, nagi õli, sie õli naeludest, naelad õlid lüädud. Leivakappil õlid riijulid, neli riijuli. Üks nelikümänd viis aastat tagasi, siis kui kumudidki, siis tehti jua riidekappid kahe uksega ja jua nikkerdused õlid. Puust nagi õli jua sies. Sie kapp õli jua kallis. Enne seda õli kahe uksega riidekappisid ka, nied õlid ka lihtsad. Üksvahe õli mues teha pisikesi kappisid, ka kahe uksega. Nied õlid seina küljäs. Riijulid õlid sies ja sääl käis siis niisikene pien kraam.*

Süämäkapp vai leivakapp, neid palju ei õld, neid õli arvast mõnel. Ja riidekapp, sie õli ninda kallis, et seda ei jõudand igaüks lassa teha, neid õli ka arvast. Mina ühäuksega riidekappi ei mäläta, aga neid on õld ennemast küll.

Kappidel õlid ikke jua raud iŋged ja riidekappil käis sisse lukk. Leivakapp, senel õli puust niisike kääpide, senest tuli kierada, siis tuli lahti. Niisike puu koŋks õli siespual ust, sie läks siis sene serva taha, siis oidas ukse kinni.

Arvast mõnel õli ja on nüüdki nurga sies niisikene kappi muadi, uksed ies. Sääl on süämä riistad. Nied on küäkis.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1952)

11. Riiul

Riijul on uus. Sie ilmus siije vast kolmkümänd aastat tagasi. Sie õli seina küljäs kolm-neli lauda ja küljälauad. Küljälauad õlid õtsapäält lüädud teravammast ja lüädud naeludega seina sisse.

---

[19] söömakapp, toidukapp; [20] pruudikingid

Sääl õlivad siis süämä riistad pääl. Sie õli küükis. Neid on nüüdki viel küll ja küll lagedal.

Pera seda tulivad nied ühälauaga riijulid. Nied õlid ka kas küükis vai tuas. Neil õli nagu suitsu kraam pääl, piip ja tubakakarbid. Neid enamb palju ei õle.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1952)

12. Muu sisustus

Reijetuas nagi minutiada ei õld. Sääl suured seppa naelad õlid lüädud seina. Kui kambrid ehideti, siis õli enne küükis ka naelad. Siis õli viel niidi värtnäd, suuremad kui nüüd, nael õli aukust läbi ja seina lüädud. Sääl siis rippusivad riided. Kambride siis tegivad nagid. Sie õli üks paks laud, augud sisse puuritud ja pulgad sies. Niisikesi nagisid on präigagi ja tehasse ka ikke viel.

Varn on sie, kus kirves pääl käib. Terav kirves, et ei käind maas kuhugi vasta. Aastat kolmkümänd tagasi siis enamb ei tehtud suurt. Sie varn õli reijetuas seina küljäs ja pera küükis. Mõned tievad nüüdki viel mõnikõrd varna. Lusikad ja kulbid, nied õlid küükis. Kui elati, siis ahju kapp õli, nied õlid sääl. Reijetua ahju müür, sie tuli küüki, siis sääl õli niisike auk, sinne auku torgeti.

Mina ei mäläta, milla pierud kadusivad, aga siis tulivad lamba rasvast tehtud küündläd. Nied tehti kodu ise. Siis õlid pierud ka, aga pühädä ajal siis põledeti küünält.

Siis tulivad lambid estest ilma klaasita, nied õlid jua minu muistamiste[21]*. Plekkist õli niisike ümmärgune kere ja kõrv õli küljäs, sene kõrva küljäs õli auk, et võis seina külgä naela õtsa panna. Auk õli pääl, sääl käis toru. Toru õli päält jämädamb, et sisse ei vajund ja õtsapäält õli jällä pien. Siis sie toru käis lahti sene lambi kere pääl, vindiga ei õld. Kui eli valati, siis tõmmeti sie toru vällä, et säält aukust valati eli siis. Siis õlivad pierud ka viel. Vahest arvast siis põledeti seda lampi. Sie õli ilma klaasita. Üks takku torikas*[22] *toppiti siis sinne toru*[23]*. Sie õli taht. Siis tuli lagedale laija toruga lamp, ka ilma klaasita. Senel õli niisike toru nagu nüüd mokkidega lambil, niisike lai. Nied mokkad õlid vaide kahel pual nagu raute latrunil. Sie õli mokkidega lamp.*

Klaasiga lambid tulid siije vast üks kuuskümänd aastat tagasi. Siis tulid kõigepäält laelambid ja pera siis nied kupligalambid, mis lauapääl käisivad.

Siis esimise ilmasõja ajal õli, tattnena üäldi. Eli õli vähä, siis põledeti seda. Sie õli üks pudel, senel õli üks pappitükk pääl, pudel õli jämädama suuga. Siis püssi patrunist tehti üks toru vai õli muu miski toru, sie õli pualessaate säält pappitükkist läbi. Puamvillust

---

[21] minu mäletades; [22] takutort; [23] torusse

õli siis kieretud taht, sie toppiti siis säält torust läbi. Pandi suure nõelale niit taha ja niidiõts tahile õtsa ja siis senega tõmmeti taht torust läbi.

Peil[24] *õli nagu nüüd kuali vihik, umbes ninda suur. Papp käis taga, siis peil õli, plekk nurgad õlid. Peil õli neije nurkidega pappi küljäs kinni. Nüär õli pappi küljäs, siis senest rippus. Neid õli suuremid ja veikemid.*

Nelikümänd viis aastat tagasi mõned rikkamad lasid siin teha niisikese pisikese kappi, sie õli vesti kapp. Sie õli õhukene, vestist nattuke kõrgemb ja üks kahe vesti laijus. Kahe uksega õli, seina pääl käis. Vat mina ei tia, rohkemb siis enamb ei tehtud, üks kõrd tehti, siis sie muad kadus vällä.

Jaanibe laupa ja muidu ka, kui õlid miski pidud, siis tuadi metsast kaski, pandi nurkide[25] *püsti. Pisikesi õksi torgeti siis lae vahele ja vuade piatsi. Suvel ka, kui muidugi einamalt tuldi laupa õhta, siis tuadi obuse pääl kaski tuppa.*

Paa puu, sie õli reijetua lies, siis kui reijetuas elati. Sene õtsas rippus pada, sene sies siis keideti.

Ennemast kui õlid pühäd tulemas, siis käisivad nied kastipoisid piltisid müümas. Mõnipäiv käis viis-kuus tükki. Siis õlivad pühäd pildid ja keisri pildid, keisri naise pildid ja laste pildid ja mis nad kõik õlid. Nied pandi siis kliistriga seina külgä vai lüädi naeludega. Mis juba õli kuletand[26]*, sene viskasivad menema ja panivad uue. Sie muad kadus nelikümänd aastat tagasi vällä.*

Aukujärg sie õli neljajalaga peŋk. Auk õli pääl. Sie tehti ninda aastase lapse kõrgune. Laps torgeti säält aukust sisse, siis kääd jäid peŋgi päälä. Siis laps õppis sõisama. Sie on ka oma kolmkumänd aastat tagasi kadund. Nüüd on nied lapse vuaded külgidega.

Seina kellad tulid kõigepäält. Nied tulid seitsekümänd aastat tagasi. Mõned kellad õlid kasti sies, kast õli kõhe ligi maad, siis maitnik[27] *ja kettid õlid kasti sies, et lapsed ei kisu ja tolmu ei lähä päälä. Sie kella kapp õli ise ka kasti sies, sihverplaat vade paistas. Pera tuli siis lauakell, pudilnik kutsuti. Neid seinakellasid õlid kaht seltsi, ühäd õlid suuremad, tõised veikemad. Suuremb maksas viis rupla ja veikemb maksas siis kaks ja pual rupla.*

Kus peremes õli arjund süämä, kas laua õtsas vai küljäpääl õtsa pual nurkas, siis peremes istus ikke alati sääl. Sie ääldi, kui oma lastele ääldi, siis õli isa ase ja võõrastele siis pereme ase. Ärä isa asemele istu! Peremes sei alati ühäs kõhas. Muidu issuti küll, aga süämä ajal siis ei õldud sääl.

Tua pühkimise jaust õli ikke luud. Suvel, siis kui puud õlid lehes, siis tuadi leppa luud, kui õli leppik ligidal, et tegi põranda puhtemast. Põranda pesti ka kas iga laupa vai nädäla tagand. Siis õli ka põrandapesu konts, üks vana koldun[28]*, senega pesti nagu nüüdki.*

(Eelmine)

---

[24] peegel; [25] nurkadesse; [26] pleekinud, koltunud; [27] pendel; [28] räbal, riidetükk

SEPP

Kogunud Endel Mets

1. Paja

Mõisas õli paja, valla paja õli ja mõnes küläs õli kaa paja. Üäldi mõisasepp ja vallasepp ja küläsepp. Valla sepp, sene vald kauples. Külä mehed ehideti[1] *paja üläs. Sie õli valla kõrd. Vallast anti käsk, misikese perele tuli. Sie õli ninda räädu*[2]*, akkas külä õtsast päälä, sie valla kõrd. Tuli valla kõrd, vallamaja puid vedada, kahju palkisid vedada*[3]*, tegid oma kõrra vällä, õli nindakaua jällä vahet, kui sinne pereni jällä sie kõrd jõudas.*

No tuli valla paja ehidata — kus nüüd kõrd kinni jäi. Vot sie pere viab palgid, sie tuab paed, kolmas tuab save, üks vieb palgid savudi[4]*, üks tuab savudist lauad, sie ja sie pere ehitavad paja üläs. Paja riistad õstas vald. Mõis andas vallale raha. Vai siis andas mõis kuigipali, vald pani muist juure. Tuadi siis sie kraam kokku, vald õtsis platsi. Külämehed akkasivad ehitama. Kaiveti üks suur auk maa sisse. Sie õli madal, aga siis pikk ja lai, sinne pandi siis savi ja liiv ja ratsaobusega siis tambiti sääl sies savi valmis. Nurkide alle pandi munakad ja neije päälä siis salvati*[5] *seinad üläs. Pera siis seinaalused toppiti paekilksudega kinni.*

Lage pajal ei õle, laudust kattus tehti päälä. Ääs lauditi paasidest maa päälä, save kaa vahele ja ääsi tagune tehti seinast läbi õue, nindat[6] *sääl seina ei õld. Üks korssnajupp tehti kaa paasist päälä, sie tuli paja nurkast kattusse siest üläs. Kahepualega uks õli õtsas, kaks veiket neljaruuduga akna õli kaa, tõine tõises seinas. Ääsi sene tegivad ikke niisikesed mehed, kes tundesivad seda tüüd, õlivad enne tehned, ja seinad kaa ikke, kes enne õlivad tehned ja tundesivad ehituse tüüd. Kattusse, sene kopsis ükskõik kes päälä. Paja ehideti ikke uanetest iemale, et sädämed ei pane tõisi uaneid põlema. Paja õli eraldi kõikidest tõistest uanetest, pajaga ühä kattusse all tõisi uaneid ei õld. Kui õli sepp omavalla mies, siis ehideti paja tämä maja ligidale.*

Sai paja valmis, siis külämehed tulivad kaupa tegema. Vot senel õli nindapali maad, sääl kaks obust, kaks vaŋkri, kaks rege, rohkemb põllutüäriistu, tegivad kauba, maksas aastas kuus puuda rukkid, kuus puuda õtri. Siis õlid vakkad, kuus vakka kumbagi. Kui sepp pidas obuse, siis võttas õtrideasemel kaeru. Õli veikemb maa, üks obune, riistu vähämb, vei sääl viis puuda vai vakka kumbagi, neli vakka, kolm vakka. Sie vili viedi iga sügise seppale, siis sepp parandas terve aasta, mis katki läks, ja rautas obusi. Aga uue tegemine sie makseti rahaga. Sie õli valla sepp, üäldi uapkauba sepp. Kui vallas paja ei õld, küläs kaa ei õld, siis käidi mõisa pajas.

---

[1] ehitasid; [2] järjekorras; [3] võimaliku tulekahju puhuks palke varuks vedada; [4] saeveskisse; [5] raiuti, ehitati üles; [6] nõnda et

Küläsepp õli sie, kel õli omal paja. Õli mehel raha, ehitas omale paja. Muist riistu sääl õstas, muist tegi ise, ja akkas külälä tüäd tegema. Tegi siis kas rahaiest vai siis viinaiest, kuda kaupa saądi. Õli vallasepp kaugel, inimisel ädäst vaja, tegi ia tüä kaa, inimine läks sinne, kust usinama[7] sai. Kui õli vallaseppaga uapkaup tehtud, siis läks vallapaja[8], mii[9] iest ta siis maksas. Aga igaüks ei tehend kaupa, senel üksias puha, kus ta käis. Ja nagu õlivad vabadikud ja popsid ja tündrimehed ja pualetündrimehed, vaesed inimised, sepp neijega kaupa ei tehendki. Õli neil sääl üks vaŋker ja regi ja atratükk ja äkkä, õles tuld viija sääl vakk vai kaks vilja, aga nied riistad õlid kõik puhta logud, kui pali sepp neijega pidi vaiva nägäma. Kes siis vaese inimisele midagi tahi teha.

Mõisaseppal õli siis kas poiss vai sell, aga vallaseppal ja küläseppal ei õld abilist.

Siin õli ennemast mõisapaja, vallapaja, siis küläs õli paja ja siis õli siin vallas viel neli paja, mis õlivad taludes. Nied pajad õlivad pisemad, aga muidu ikke ninda sama muadi tehtud. No õli peremel poig, tahi seppast õppida, isa ehitas paja ehk ehitas ise, õstas sääl mõned riistad kaa, kolas, kust sai rauatükkisid, akkas kopsima. Nied tegivad oma perele sääl. Läks sääl naabril miski asi katki, kiire tüä aig õli, ei õld aiga kaugemale menna, tuli tellis, et tie mulle. Viskas sääl mehele pihu kaa vai vei suutäijä viina, mies tegi vällä. No neil õli jua raha, vabadik ega saunik ei saand seda omale.

Siin Kohtlas õli, kahe vennasse õlivad, mõlemad tahivad seppatüäd teha. Isa ehitas ühä pojale paja, tõine tahi kaa sinne tüälä menna, vend ei last. Siis tõine vend ehitas omale metsa sisse kõhe iemale paja. Raha ei õld, reltsitükki pääl raijus rauda. Aga õli tehend omale puust jalgratta ja rautand vällä ja õli käind senega Tallinas. Vot õli inimisel kõhe valu. Ja akkas ja akkas vähäaaval ja õli pera mailma vägäv sepp.

Mõned isad siis panivad oma pojad seppaõppi. Pieti paar aastat siis alevi ja linna seppa juures. Tulivad tagasi, mõnest sai sepp, mõnest ei saand midagi. Mõni õppis omalkääl, ei õld õppis ega midagi ja õppis ammeti selgest — kuda kenegil tahtmist õli ja akkamist. Mõni isa pani oma poja õppima seppa juure. Kaks aastat pidid õlema ilma tasuta. Said lahti, akkasid seppast, ehk kui tahid, jäid sinne siis palgapäälä. Sie ei õld ka elu ega midagi, seppad õlid jua niisikesed tormid mehed. Peksa said kaa, kui tegid pahast ja ei saand seppa mieltmüädä tehtud. Arvast mõni, kes sääl vasta pidas, mõni õli kaks kuud ja tuli tulema.

Sääl talupajas siis terideti äkkä pulki ja juhtus mõni põllutüäriist katki menema, kas atra vai, siis parandeti seda, atra sahku terideti, õli vaŋkril vai riel midagi viga, obust raudeti ja niisikesed tüäd, mis talus tulivad. Mõni rautas vaŋkri kaa ja vahi, et viel pare-

---

[7] kiiremini; [8] vallapajasse; [9] mille

mast kui vallasepp. Eks nied vallaseppad ja küläseppad õlivad kaa, kuda juhtus. Mõni õli kole vaene sepp.

Vallapaja ega küläpaja enamb alles ei õle, mõned talupajad on viel järälä jäänäd.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1953)

2. Ääs

Paasist ta tehtud on, siin on kumera laega vai kummiga, mõnelpual on sirgekummiga, ei õle võlvitud, siis on tugevad rauad pääl, et sisse ei laŋge. Pisike korssnajupp on paasist kaa pääl. Ääsi all on senepera auk, et nied tulised rauaraasukesed sepp viskas sinne, siis ei jäänd jalgu lovisema[10]*. Ahju kappis käis tubaka kott ja piip. Ääsi tegemise ajal jääti müüri sisse süä auk. Sie akkas äästsist menema allepuale ja läks müürist läbi õue. Sepp lükkäs senemüädä ruabaga põlend süsi liest õue menema.*

(Heinrich Käärt, sünd. 1894, Kohtla küla, 1953)

3. Alasi

Minu isa kui akkas seppatüäd tegema, tõi omale alasi Narvast. Narvast ja Pieterborist neid suuremaltjault tuadigi. Aga enne seda õlid jua alasid siin. Kohtla mõisaski juba, kie tiab, kene ajast. Aga enne seda, kui tämäl viel alasit ei õld, siis tal õli pajas niisike kõrge raud kivi, päält tasane, ilus. Sene pääl siis raijus. Senest on nüüd seitsekümänd aastat tagasi.

Alasi pakk on kuusk ja mänd. Meil on kuusk. Alasi on kinni, nied raute kastlid[11]*, neijega. On ka rauast niisikesed kõveraõtsaga koŋksud, neijega. Tõineõts on terav, sie on lüädud pakku sisse ja sie kõver õts on alasi nukka pääl, siis oijab kinni. Alasi on jua raske, kuhu ta lähäb.*

Üksõts on alasil siis nöss[12]*, tõineõts on terav ja ümmärgune. Seda ümmärgust õtsa kutsuti alasi pinn. Pääl on nössis õtsas üks kandiline auk ja üks ümmärgune auk. Nied on naelu teha.*

Siis on üks alasimuadi asi viel, sie on pali pisemb kui alasi. Sie on koppelaak. Sääl pääl raijuti pisemid asju. Sie on kaa pakku küljäs, tämäl on all niisikene teravaõtsaga raud, sie lüijässä pakku sisse. Sie on alasi juures kõhe. Pisemid ümmärgusi asju, nagu võrusid, rummuvõrusid on sääl pääl ia taguda. Neid pali nähä ei õld, meije vanames kuskilt ta vällä kolas.

(Eelmine)

---

[10] vedelema; [11] naelad, konksud, millega raudtee roobas kinnitatakse liipri külge; [12] tömp, nüri

4. Lõõtsad

Ventilaatoriga lõõts

Minu isa tegi omale esimise vindilaatoriga lõõtsa siijenurka. Senest on nüüd seitsekümänd viis aastat tagasi. Linnast ta kuskilt sene plaani sai. Neid on kole vähä. Aga vindilaatoriga lõõts on uadavamb ja kergemb ja võttab vähämb ruumi. Aga senepera on neid vähä, et neid on raskemb teha. Sepp tegi lõõtsa ise. Aga kui pali senega on tüüd! Tie nüüd rattas, tie vindilaator, tie puha sie värk valmis. Paremb siis las ta läks kallimast, aga tädä õli kergemb teha. Kõik nied värgid, mis vindilaatoriga lõõtsale tulivad, said ise teha, senepera ta tuli uadav sie lõõts. Kõige esimised vindilaatoriga lõõtsad, mis tulivad, õlid väntäga. Sie väntä õli suuremb, kus nüüd keps käib ja senest kiereti. Sie õli senest paha, et sepp ei saand ääsi juures lõõtsa ise tõmbada. Kui õli omal paja, kuda sa said, kes sulle tõmmas lõõtsa. Mene siis igakõrd ääsi juurest sinne väntäst kierama. Siis sättiti ninda, et sai nüäriga tõmbada. Nüär õli väntä küljäs. Tõineõts õli seppal pihus, siis vedas. Siis sai ääsi juurest küll tõmbada, aga sie ei õld kaa ia. Siis tehti sene vinnaga ja kepsiga, nagu nüüd on. Vinn ulatab kõhe ääsi ette, seppal ia, kui on jällä tarvis, mutku liigutab. Sie vinn üäldi viel lõõtsa vibu kaa. Väntäst liigutasid üläsalle, väntä õtsas õli rattas, mutku kierasid. Kui õli vibuga, vibu küljäs käis keps, sie liikus üläsalle, kui vibu liigutasid. Kepsiküljäs õli väntä, sie pani ratta liikuma. Rattaküljäs õli üks rauakobakas, sie rõhus siis rattast jällä alle, kui üläs sai, siis õli tõmmajal kergemb. Rattapäält läks rihm vindilaatori ratta vai sene seibe päälä, sene võlvi küljäs õli neli tiiba, pani nied irmsa ajuga riŋgikäimä, nied siis puhusid tuult. Kastist läks toru müürist läbi sinne ääsi, tuul läks toru müädä, siis puhus tule põlema.

(Eelmine)

Nahklõõts

Nahklõõts on vanemb kui vindilaatoriga lõõts. Küläseppad, kui nied vindilaatorilõõtsad tulid, siis enamb neid ei tehned. Nied läksid liiga kallist. Sinne läks terve suur luama nahk. Sie õli pargitud nindasama kui ütläma saapa nahk. Arilik park. Siis õlid kolm lauda, no tollipaksused, kolmvierand. Üks õli all, üks pääl ja üks keskel. Nahk tõmmeti neije kaaneservide ja keskel sene laua ümbär, nied õlid kõik ühäsuurussed. Tõmmeti sinne ümbär ja lüädi piene naeludega kõige kolme laua serva külgä tihti [13] *kinni. Päälä pandi viel*

[13] tihedasti

niisikesed naha servad, et oijab paremast kinni, et ei tõmma naela piasid nahast läbi. Nahk jäi kahekõrdasest siis. Aga neije kolme laua vahel sie nahk jäi kortsu, nindat lauad anneti[14] *üläsalle liikuma. Päälimine laud liikus kõige vähämb, alumine liikus kõige rohkemb. Vinn õli lõõtsa pääl, nüär käis alumise kaane küljäs.*

Nüüd kui tõmmasid sene vinna alle, alumine kaan kerkis üläs. Tuul, mis sääl lõõtsa sies õli, sene pressis lõõtsast liede. Lõõtsal õli laudust pia ies, niisikene kast. Sie üäldi lõõtsa pia. Nahk õli seneküljäs kaa naeludega ja sie pia läks pienemast, kus ääsi müüri sies õli. Sie õli lõõtsa suu.

Aga lükkäsid nüüd vinna üläs, alumine kaan laŋges alle. Senepera laŋges alle, et lõõtsa sies õli sene keskmise laua pääl taga õtsas üks raske asi, kas rauapamakas vai kivi ja sie rõhus seda nahka siis allepuale ja alumist kaant kaa pikka müädä. Alumise kaane pääl ei saand seda raskust õlla, senepera, et sie õles rõhund kaane ruttu alle ja tuul õles järsku puhund sääl liest menema. Aga alumine kaan ei saand muidu allevajuda, kui tämäl õli põhjas auk ja sene pääl õli lõõtsa sies paksust nahast niisike klapp. Sie õli ühäõtsapitte kaane küljäs kinni ja tõineõts õli sene augu pääl. Nüüd kui sie raskus sääl keskmise laua pääl rõhus vähäuabil seda alumist kaant allepuale, siis kerkis alumise kaane pääl sie klapp üläs ja õhk läks säält lõõtsa sisse. Ja nüüd kui rõhusid vinna alle, sie klapp läks augu päälä ja alumine kaan pressis sene tuule siis liede menema. Muud viguri sääl ei õldki. Lükkäsid jällä vinna üläs, raskus rõhus alumise kaane alle, klapp kerkis jällä üläs ja õhk läks sisse, rõhusid vinna alle, klapp lei kinni, kui alumine kaan üläs kerkis ja tuul läks jällä, pressis lõõtsast liede.

Sie on kole raske, pali raskemb kui tõine, seda andas ikke ähkida.

Enne issuti peŋgi pääl, kui lõõtsa tõmmeti. Sepp üksi tõmmas, siis istus kaa, puhkas jalgu. Sie õli kõhe lõõtsatõmmaja peŋk, niisike pikka jalgudega, kõrge.

(Heinrich Käärt, sünd. 1894,
Kohtla küla, 1953)

5. Sepa töö

Tööriistade ja majapidamistarvete valmistamine

Koba[15] *jaust õli ümmärgune ehk kandiline raud. Mõõdeti parajas tükk, lüädi peitliga maha. Siis pandi üksõts kõrraga tule ja lüädi õtsad teravast. Siis tauti, alasil on kantis serv, sene järäl*

[14] andsid; [15] *koba'* |‾‾| -kujuline, teravate otstega raud'

H. Ahvena foto, 1956.

Joon. 19. Keelejuht Heinrich Käärt.

õtsad viŋklis alle, tehti aagid. Sene sepp tagus üksipäinite, veike aambriga.

Varal õli jällä kandiline sie raud, pienemb. Lüädi peitliga parajas tükk maha, siis keskkõht pandi alasi pinni õtsa päälä ja tauti sie raud kõvera. Enne tehti õtsad teravast ja tauti õtsad alle kruustaŋgide vahel vai siis alasiserva vastas nagu kobalgi. Nindat enne õlid õtsad teravad ja aagid õtsas, kui keskelt kokku paineti. Seda võis teha ilma suendamata, külmält, kruustaŋgide vahel, sie õli pienike raud. Ukse iŋg — õhuke laijemb raud, kui ei õld, venideti laijemast. Õts kiereti kõvera koppelaagi vai alasi pinni pääl, pera tauti ümbär iŋŋe koŋksu, tuliselt muidugi. Tõisest õtsast peitliga õts ümmärgusest ja torniga augud sisse. Koŋksu jaust jällä õli ümmärgune pulk vai õli kandiline, et tauti kandid maha, tõineõts tauti teravast, mis piida sisse lüädi ja jällä alasi kandi pääl kõvera.

Palgikuarimise raud on terase tükk, karastetud pera uuesta, putk on nieditud külgä. Putkest[16] *tauti paks plekk vai õhemb raud, kiereti alasi pinni pääl vai kuskil raudpulga pääl nagu toru. Kapsa raud on nindasamate tehtud. Pottiark on kaa putkega, kandiline raud, tautud õtside päält teravast ja tautud alasi pinni pääl kõvera.*

Ukse kääpide — raua pulk, jällä õtsidest suajast aetud ja tautud laijast. Päält laijemast kui alumine õts. Siis keskelt sie pulk kumera lüädud, kust kääga kinni sai. Laijad õtsad tauti peitliga ilusast ümmärgusest ja puuriti kummalegi kolm auku vai lüädi torniga suajalt. Ülämise lappatile lüädi üks lai vahe viel sisse, sääl käis raud pulk, senel õli senesõtsas, mis kääpidemepual õli, laijast lüädud, et sai peiglaga päälä vajudata. Pulk läks uksest läbi, tõises õtsas, mis uksest läbi tuli, õli peitliga kraps lüädud, liŋk käis sene krapsu pääl. Liŋk lüädi seppanaeludega välläpuale ukse serva, tõisepual õli liŋk. Liŋk õli jällä rauast pulk, auk õtsas, nael läbi, nindat andas sie õts[17] *üläs ja alle liikuma. Kui nüüd tõisepual ust sene lappati päälä vajutąsid, siis tõineõts tõstaski liŋgi üläs. Liŋgi õts ulatas ülä piida serva, sääl õli koŋks. Lasid sene lappati alle tagasi, liŋk vajuski koŋksu ja uks jäi kinni. Vajutasid jällä lappati päälä, sene tõineõts tõstas liŋgi koŋksu päält üläs ja said ukse lahti.*

Ahju ruap, mis tehti naistele leiva ahju liigutata, senel ei õld midagi. Pienest ümmärgusest raua lattist tehtud, õts kõvera kieretud ja rõŋŋas tõisesõtsas.

Täitsa õppind sepp tegi obuseraudu neli tükki tunnis. Sie käis nagu käkki tegu. Rauad tehti tollisest rauast, viis kaheksandikurauast ja pualtollirauast. Suurema obusele tehti tugevamad küll kaa, aga seda rauda ei õld saada kuskilt. Kõigepäält torkas rauaõtsa tule, lei alasi nurgapääl aagijagu õtsast kõvera ja tagus sene kõvera õtsa vasta rauda, tegi aagi valmis. Siis võttas traadiga obuse kapja vai vana raua järälä mõõdu, lei rauapikkuse tükki peitliga maha. Siis pani tõiseõtsa tule ja tegi tõise aagi. Siis pani kolmatkõrd tule ja tagus alasi pinni pääl raua kuju ja lei paksema peitliga suane sisse ja torniga augud kaa. Nindat kolm suaja, siis õli raud valmis. Pera siis muidugi viel parandas, kui õli kitsas vai lai.

Kirvest ma tehend ei õle, aga seda ma tian, et kirves tehti rieraua rauast. Silmaaugu jaust õli rauast niisike tehtud saplun[18]*. Sie pandi kesk rauda ja tauti raud ümbär sapluni mõlemad õtsad vastamiste nindakaua, kui jäi terast laijemb. Siis pandi uuesta tule ja raijuti peitliga sie nokk sisse, kui seda taheti teha. Siis pandi kolmas kõrd tule ja tauti peitliga kirve tera uuesta laijali. Nüüd pandi tükk õhukest terast sinne vahele ja keideti kokku. Üks kõrd keideti ja siis parandeti, kui ei õld ia. Siis pandi uuesta tule, lüädi sie saplun siest menema ja karasteti.*

---

[16] putkeks; [17] s. t. teine, ukse piidapoolne ots; [18] šabloon, vorm

Kirves tehti tõistmuadi kaa. Kui õli üks kaks kõrda kaks tolli raud. Sie aeti tulisest ja alasi pääl lüädi peitliga vahe sisse. Seda vahet liiga õtsapäält ei lüädud, võis raua õtsa lõhki pirastata[19]*. Lüädi kraps rauast läbi ja pandi tule tagasi. Siis õli silmaraud, õts peitlimuadi terav, senega lüädi taga, sie lei silma augu sisse. Siis pandi uuesta tule, raijuti peitliga sene raua tõineõts lõhki. Sinne lõhe vahele pandi siis tükk terast ja pandi kiema. Kui õli keit*[20] *valmis, tauti lõhe kokku ja teras jäigi sinne vahele. Siis parandeti viel ja tasandeti. Taheti nokk kaa teha, raijuti peitliga vällä.*

Säppäl[21] *— senest*[22] *võeti üks kandiline raua tükk, lüädi suajalt õtsapäält paksu peitliga lõhki, nindat jäi lai vahe. Tõineõts lüädi suajalt jällä õhukesest ja pinni päält putkemuadi kõvera, kus vars käis.*

Egas enne sie tüä nindasama ei õldki. Nagu talu sepp, rautied ehideti, siis sai käidud säält reltsi tükkisid õtsimas, rauda ei õld saada. Siis akkas tulema rehvi rauda, ja ümmärgust rauda pual tolli ja viis kaheksandiku. Viimast sai siis kivepuuri terast kaa. Pidid nuukima[23] *ja uudama*[24]*, kust sa leitsid rauapulika*[25]*. Kus sene tüä õts, õles õld oma mõõtudes, mis viga õles õld teha. Raiju mailmatuse suure rauakolaka küljäst üht pisikest asja, mis sie sulle ütläs ja kui pali sa pidid ohtuma*[26]*.*

Raud kui perapuale jua tuli, siis oiti kas pajas vai siis elutua lakkas. Paja õli pisike, pali sinne sündis, õue ei tõhtind jättäda, siis varasteti vällä.

(Heinrich Käärt, sünd. 1894,
Kohtla küla, 1953)

Vankrirautamine

Ratta rehv kiereti külmält ümbär pakku. Pakk õli paksust laudust tehtud nagu pütti kaan. Pääl õli pienemb, esimise ratta jaust, all õli jämädamb pakk, tagumise ratta jaust. Jämä kandiline jalg õli all, sie õli maa sies. Pakkud õlid kõvast poltidega jalaküljäs kinni, et ei andand kieruma. Kummagi pakku küljäs õli klammer, sie õli ninda tehtud, et pakku ja sene klambri vahe õli rehvi paksune. Rehvi õts torgeti sinne klambri vahele ja mitme mehega kiereti ümbär pakku. Sai õtsaga kokku, muist oidas rehviõtsast kinni, üks tegi märgi rehvile, kust maha tuli lüijä. Paar tolli jäi ülä õtsa. Otsad keideti kokku. Siis puuriti augud sisse, läbi puuriti pienema puuriga ja pera päält jämädama puuriga, et jäi kruui piale pesa, et pia ei jäänd rehvi päälä.

Kui ratta rehv sai valmis ja õli kõik sedasi tehtud, et pidi päälä menema, siis õli niisike paksust plaakust[27] *tehtud alus. Sie sõisas*

---

[19] põrutada; [20] keet; [21] panninäpits; [22] selleks; [23] otsima, nuhkima; [24] otsima, muretsema, tuhnima; [25] *pulikas* 'pulk'; [26] vaeva nägema; [27] paksudest plankudest, laudadest

õues paja seina nõjal. Sie pandi õuepäälä maha. Senel õli keskelt üks polt läbi ja poldi ümbär õlid seibid, nindat sie polt õli ninda jämä kui ratta rummu auk. Ja sie polt õli ninda pikk kaa, nattuke pikkemb, kui ratta rumm õli, nindat õts ulatas ülä rummu. Siis võeti vaŋkri rattas ja torgeti sie pulk säält rummu aukust läbi nindat sie rattas jäi sinne plaadi päälä. Siis pandi ratta rehv ilusast sene pöijä päälä. Siis õlivad niisikesed silmussed, neid õli neli tükki, nied õlid nagu obuse rauad, aga aagid õlid pikkemad. Nied pandi siis nelja kanti kõdara õtsa kõhta, nied aagid rehvi taha ja silmussed välläpuale. Siis õli neli miest. Iga mehel õli kas kaŋg vai miski muud niisike pikkemb ia jämä raud pulk, siis nied torgeti õtsad silmussest läbi. Siis akketi neljakeste neije kaŋgidega painama[28] *välläpuale. Sepp sõisas ise juures ja kamandas ikke üks, kaks ja kõrraga, nindat kõik pidivad ühtä aigu rõhuma. Kui saivad rehviserva jua pöijälä päälä, siis panivad nied koŋksud paremast ja rõhusivad uuesta. Siis kui õli rehv pualessaate jua pöijäl pääl, siis sepp võttas aambri ja lei rehvi päälä. Ümbärriŋgi tagus, et kustki kõhast sügävammale ei vajund, et ühä tasaselt pidi vajuma sie rehv päälä. Rummu võrud nied lei sepp ninda samate veike aambriga rummu päälä.*

Vaŋkrile sepp tegi viel rüŋgä rauad, esimise plokki pulga, lantpuu raua, lantpuu titsid, veduraua, kruugirauad, nied on kokku keidetud. Siis õli viel lantpuu pulk ja seibe, juhivitsa raud, juhivitsad, aisa koŋksu silmussed, aisa koŋksud. Rummu võrud tehti, neid tehti koppelaagi pääl, tauti kõvera, õtsad keideti kokku. Vaŋkri assid tehti vanasti kaa ise, mutrid tehti. Assi õtsa tehti vint, õli kaa pakkidega kruuleht[29]*, aga suur ja tugev, oma tehtud. Kruupulgad jällä, jämädad, neijega kiereti mutrile vinti.*

Iga sepp ei rautand vaŋkri. Rautas kaa, aga ei õld ia. Vaŋkri raudeti kahe mehega kaks päivä. Vetruvaŋkri rautas juba ia sepp, igaüks seda rautata ei võttandki omale.

(Heinrich Käärt, sünd. 1894, Kohtla küla, 1953)

Reerautamine

Rie raud tauti kõvera alasi pääl külmält. Siis võeti jalasse päält traadiga mõõt, kui pikk tuli. Mõlemad õtsad tehti suajast. Ülämine õts tauti rie pia puu järälä kõverast, nindat käis sene pääl. Tõineõts kiereti jalasse õtsa järälä ülä jalasse õtsa. Pakku silmus tauti rieraua rauast alasi pinni pääl. Enne lüädi vai puuriti kummagi õtsa kaks auku, miiga[30] *pakku külgä kinni pandi — kruuid käisid läbi. Siis jäi pakku õtsa silmus, säält käis kõdara õts läbi. Siis õli kausta tits, et miski kausta õtsa katki ei saand rõhuda. Aisa koŋks ja sil-*

---

[28] painutama, rõhuma; [29] vahetatavate plokkidega kruuleht; [30] millega

mus, nied õlid kaa seppa tehtud. Rie seba õli sene sama kruuiga kinni, miiga koŋksu silmus. Tõine õts õli sene kruuiga kinni, mis oidas piapakku ja jalasse õtsa kuas ja rieraua õtsa. Riel õli neid kruuisid ja naelu vähämine[31] *ports. Luagad õlid kruuidega kinni, kausta küljäs ja kreslapuu*[32] *küljäs. Laut*[33] *õli seppanaeludega luakade küljäs, kui õli, mõnel õlid varbad torgetud ninda sama pakku ja luaga vahele.*

(Eelmine)

Adrad

Puust rauapuuga atrad õlid sieaig. Pera kui tulivad raudatrad, siis käidi sahku teritamas vaid, ehk läks mõni asi katki. Sahk läks nürist, siis venideti. Aeti tulisest, sepp oidas seda venitamise aambri vai seda setsaambri raua pääl, tõstas pats, pats ühtäkõhta ja tõisekõhta, tõine lei suure aambriga päälä. Pera sepp käsiaambriga tasandas. Atrale sepp tegi servatitsi, servarauad, tiivatits, kappukas, koba labida jaust, veduraud, piaraud, pia, tellimiseraud, kieramise pulk. Tiivatits õli kruustaŋgide vahel kieretud üks kierd sisse. Poltidega õlid kinni. Siis õli veduraua koŋks ja aisa koŋks ja kaika rauad. Kaika rauad õlid rehvi rauast. Õli nagu kirve silmaraud, sene ümbär kiereti. Ümbär raua ja õtsad vastamiste kokku. Torniga lüädi auk läbi. Suureatra kaika keskmine raud, sie koŋksuga, sie kiereti nindasamate ja lüädi õtsad kokku. Siis pandi uuesta tule ja raijuti peitliga õts pienemast ja koppelaagi pääl tautigi sie õts koŋksumuadi kõvera.

Arkatrale tagus rauatükkist sahad, õtsas õli auk puuritud, säält käis poldiga rauapuu küljäs kinni. Õtsapual õli raud klammer ümbär saha ja rauapuu õtsa. Sie õli keidetud kokku. Sie õli saha võru. Siis õlid tehtud pienest rauast raŋgid, neije küljäst käis traadid kurgide küljäs, et oidas rauapuud kõvast.

(Eelmine)

Äkked

Puu äkkäd õlid, pulgad sepp tegi rauast. Neid siis terideti uuesta, kui nürist läksivad. Kuitsikutega[34] *äkkä salvutid*[35] *tegi sepp. Pikk varras, ümmärgune, tõisesõtsas kandiline pia, sie õli tuubitud*[36]*, tõi-*

---

[31] üsna, õige suur; [32] ree tiivapuu; [33] ree põhi; [34] kutsikatega, s. o. lühikeste liikuvate pakkudega, mis pikemaid ühendavad; [35] *salvuti* 'pikk raudvarras, mis risti läbi ühendas kutsikaid ja pakke'; [36] *tuupima* 'rauda alasil või kruustangide vahel otseti laiaks taguma'

sesõtsas õli seibe, õhuke, torniga lüädud. Säält õtsast õli salvutile peitliga pragu sisse lüädud vai auk, traadi õts õli läbi torgetud ja kõvera kieretud, et sie seibe vällä ei tuld. Sie salvuti oidas kuitsikuid kinni, et nied vällä ei tulled. Siis kolmenurkelisel äkkäl õli ümmärgune rõŋŋas, kust vedas, kus kaika koŋks käis. Kuitsikutega äkkäl õli jällä koŋks, viukoŋks, kust aisa silmus läbi käis.

(Heinrich Käärt, sünd. 1894, Kohtla küla, 1953)

Hobuserautamine

Paja seina küljäs õli rõŋŋas, obune siuti rautamise ajast sinne kinni. Sene rautamisega õligi, iga obune ei tahand lassa rautata. Peru obust on kole paha rautata. Mõnele aitas manitus[37]*, mõnele aitas peks. Mõnel pidid õlema piitsaga juures, aga mõnel patsutasid ja ajasid vitsaõksaga kärbäsi menema, siis lasi. Alandlik sepp ei rautand iga obust. Mõni sepp läks obuse juure ja räisästas*[38] *vaid ühäkõrra ja obune ei tõhtind enamb iiskudagi*[39]*. Sepp ikke sai kudagi igast obusest jagu. Seppad õlid puha kärädad mehed, kurjad. Kõige ullemb õli rautata nuart obust esimist kõrda. Sie ei tahand kudagi paigal sõisada. Obuse rautamine maksas muidu kaheksakümmä kopka, aga esimine kõrd maksas kolm rupla ja siis pidid seppale pualtuap viina kaa viel õstama, muidu ei rautand.*

Sie, kes obust rautama läks, sie oidas jalga üläväl. Kõige enne võeti obuse saba pihu, kui tagumist jalga akketi rautama, nindat tagumine jalg võeti savaga ühäs, siis ei saand tagand üläs lüijä. Mõni vana obune oidas ise kaa jalga, siis õli kergemb oidajal, aga mõni vedamik[40] *rõhus jalga alle, kole raske õli oidada. Kabi võeti pihu päälä, kahe kääga oidas kapjast kinni. Sepp tõmmas taŋgidega vana raua alt vällä ja puhastas värknuaga kapja siest puhtast, lõikas sene nuaga nied karvased servad vällä, aga nindat seda araka liha ei lõikand kapja siest. Siis lõikas kapja serva kaa tasasest, kui õli könärik ja kapja raspliga lükkäs kapja serva päält tasasest. Sie õli pikk lai viil, senega paar kõrda lükkäs, siis õli kapja serv tasane, pane raud päälä. Siis akkas rauda passitamma. Kui õli vähä kitsas, siis pani raua alasi pinni päälä, sie õli ümmärgune ja lei aambriga laijemast. Kui õli lai, siis lei kruustaŋgide pääl kitsamast. Kui raud õli parajas, et kuskilt ei kandand ja jäi ilusast kapja päälä, siis sie, kes oidas jalga, sie oidas siis rauda kinni, et enamb ei liikund. Sepp lei siis kummagilt pualt ühä naela sisse. Lei naela sisse ja tõmmas aambri sene õhukese vai sene päälimise õtsaga naela kõvera, sene õtsa, mis kapja siest vällä tuli. Siis tagus naelad puha sisse üks ühältpualt ja tõine tõiseltpualt. Lei siis kaheksa naela puha, vai*

---

[37] meelitus; [38] *räisästama* 'käratama'; [39] *iiskuma* 'häält tegema'; [40] laiskvorst, lontrus

lei vähämb, kui õli veike kabi. Siis kopputas viel aambriga iga naela pia päälä viel naela sügävamale ja piigistas taŋgidega naela-õtsidest tükkid maha, nindat vaid lühükesed nödid jäid püsti. Siis lükkäs raspliga kaheltpualt neid nödisid kapja serva puhtast, et nael, kui tuli kapja siest üläs, siis tõstas kapja ka säältkõhast nattuke kõrgemale. Siis võttas tõisekättä sene niedi raua ja pani sene sinne naelatüŋŋä[41] *alle ja lei päält aambriga naela piale päälä, siis kieras sene tüŋŋä kõvera ja õtsa kapja sisse tagasi. Siis kui õli kabi kasvand liiga laijast, nindat servad jäid ülä raua, siis murdas taŋgidega nied servad maha ja lõikas värknuaga tasasest, raua suurussest, ja lükkäs raspliga siledast. Ia sepp kui rautas obuse, siis jäiväd nied niedi õtsad ninda pisikesed kapja päält paistama, et iemalt ei saand arugi. Kui sepp lei naela liiga kõrgelt vällä, puutus araka liha, siis obune akkas löŋksima*[42]*, siis ääldi, et naelas. Siis vahiti, misike naela õts on kõrgemalt vällä tuld, sie tõmmeti vällä. Kui obune õli rauad vällä kautand ehk õlid all vaid ühäd kiled, ei saand enamb tagasi panna, siis õtsiti kodund vanu raudu kaasa, siis sepp tegi riŋgi, kui ei akkaned. — — —*

Siis õli üks niisike asi viel, et kui kudagi ei saand obust rauda, et õli peru, siis õli mõne paja juures tehtud sedasi, et lüädud maa sisse viis jämäda posti obuse kõrgust. Üks post õli obuse pia juures, senekülgä siuti obuse pia kinni. Kaks posti õlid kummagipual esimiste jalgude juures ja kaks posti õlid kummagil pual tagumiste jalgude juures. Siis õlid kaks köit, üks õli tagantpualt esimisi jalgu kõhualt läbi ja õtsas ümbär posti, tõineõts tõise posti küljäs. Tõine köis õli tagand kõhualt läbi iestpualt tagumisi jalgu ja jällä õtsad — tõineõts tõise tagumise posti küljäs. Nied köijäd õlid trammil, nindat obune ei saand viskada pikkali kui raudeti. Mõnel perul obusel õli sie muad, et viskas enese külite maha. Ja siis oiti jalgu üläväl. Seda ääldi nuastal[43]*. Obune on nuastalis. Seda ei õle siin kuski nähä õld, aga ennemast on mõne paja juures õld niisikesed peru ovuste jaust.*

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1953)

6. Tööriistad

Hobuserautamise kast

Obuserautamise kast on niisike sia künä muadi, alt lähäb vähä kitsamast. Õtslauad on kõrgemad ja ninda kumera vessetud[44]*. Pääl õli ümmärgune puu, senest kannetasse ja sene pääl on obuse rauad. Tõises õtsas on sahtel ülä õtsa. Põhjas saate*[45] *ei õle, puale pääl on*

---

[41] *tüŋ* 'tüügas'; [42] lonkama; [43] *nuastal* 'seadeldis peru hobuse rautamiseks'; [44] vestetud, lõigatud; [45] põhjast saadik

sahtli põhi, nindat põhja all on tühü ruum viel. Sahtlis on siis obuse naelad. Kastisies käiväd nied rautamiseriistad: värknuga, aamer, tanŋid, niedi raud, niedi peitel, kapja raspel.

Sepp tuli pajast õue obust rautama, siis võttas sene kasti omale kättä. Sie on igal seppal. Rauad on sääl pulga pääl, siis passitab üht ja tõist, misikene on parajas. Neid on suuri ja pisemid, siis säält valitseb.

(Heinrich Käärt, sünd. 1894, Kohtla küla, 1953)

Puurid ja puurimisseadeldised

Vurrpuur sie õligi sie kõige esimine, mis õli. Sie õli üks raud pulk, pääl õli niisike ümmärgune puust pia, nindat sene pulga õts käis sene pia sies riŋgi. Sene pulga keskpaikas õli puust niisike värtnämuadi nagu niidi värtän, aga suuremb. Sie õli kõvast pulga küljäs, nindat ei loksund. Pulk õli ise säält värtnäkõhast kandiline, et värtän kieruma[46] *ei andand, et kierus kõige pulgaga. Siis sene pulga all õli jämädamb niisike neljakandiline nagu vindle pial, sie õli pulgaga ühäst tükkist. Senel õli neljakandiline auk sies ja puuri õts käis sääl sies. Siis õli üks tugev kadaka vai kuuse vibu, senel õli nüär trammil pääl ja sie nüär õli kieretud ükskõrd ümbär sene värtnä. Kui taheti puurida, siis üks akkas rüätsäkile sene puuri päälä, nindat sie puuri pia jäi vasta rindu ja rõhus siis puuri vasta seda rauda, mis puuriti, ja kaks miest, tõine tõises vibu õtsas, siis tõmmeti seda vibu edesi-tagasi, nagu suure saega saagiti, siis sie vibu nüär, mis ükskõrd ümbär sene värtnä käis, sie pani sene puuri siis kieruma edesi-tagasi, ühäläpuale ja tõiselepuale. Sedamuadi siis puuriti. Mina ei õle nähänd neid, aga kuuld õlen, et sedamuadi nad õlid.*

Siis mina õlin poisikene, kui meil õli sie vinnaga puur. Sie õli jällä sedasi, et üks ia pikk tugev kuusepuust vinn vai vibu õli. Sie õli õtsapitte seinapalgi sies. Tõine õts ulatas seppa laua päälä. Senes õtsas õli kieretud vinna sisse üks ümmärguse õtsaga polt vai kruu, ja sene poldi õts õli väntäõtsa sies, sääl õli niisike pesa, nindat sie väntä andas kieruma. Väntäküljäs õli jällä siis sie puur, üks õli jällä rüätsäkile sene vibu pääl ja rõhus vibu õtsa allepuale ja sie kruu rõhus siis väntälä ja puurile päälä. Tõine siis väntäst kieras. Väntä ümbär õli plekk vai raud toru, et ei kihnand[47] *pihu pesasid nahata. Siis sene rauale, kuhu auku puuriti, siis sene raua ja seppa tüälaua vahel käisivad viel puust plokkid, kui õli paksemale rauale vaja puurida vai õhemale, vai õli puur pikkemb vai lühämb ja. Vibuga alati ei saand, ei andand rõhuda allepuale ega üläs tõstada. Siis kui õli puuritud, siis tõmmeti vibu seinast vällä ja pandi nurka.*

---

[46] pöörlema, ringi käima; [47] *kihnama* 'hõõruma, kratsima'

Sie jäi muidu ette, vibu õli pikk, siis ei mend rõhumisega katki ja andas nõtkuma.

Viimast siis tulivad nied käsipuurid, mis seina küljäs on. Sie on niisike paks puu plaak, on seina külgä lüädud vai poltidega pandud, ja senel on siis niisike raud üläväl ja all, kus vahel siis on sie väntä. Ülämisel raual on siis vindiga niisikene raud pulk, senel on silmus õtsas, seda siis tõise raua pulgaga kieretasse puurimise ajal, siis rõhub seda väntä ja puuri allepuale, vasta rauda rohkemb. Alumine raud on laijemb, siis sie raud, kuhu auku puuritasse, sie sõisab paremast pääl. Puu plokkidega siis jällä tellitasse seda rauda kõrgemale vai madalamale, kuda raua paksus on. Kui õli pikk raud ja suur, kuhu puuriti, siis üks oidas raua tõistõtsa üläväl. Nied on ka kõige paremad.

Saarivalitsuse lõppul siis tulivad puurmassinad, aga nied ei tasund ennast. Ükstükk senest, et nad õlid kallid, pajad õlid pisikesed, ei õld kuhugi panna, ja tõineasi õli sie, et nied mõned augud, mis pajas puurida tuli, neijepera [48] *ei tasund seda muretseta. No kui õli viel vallapaja, aga neiski ei õld neid nähä.*

Raua puurid, nied tehti kivepuuri terassest, nelja kandilisest lüädud. Peris kandilised ei õlled kaa, kaks külgä õlid laijemad. Keskpaikast läks pienemast, õtsapäält õlid laijemad ja sie, mis väntä õtsas käis, sie õli siis pien. Pikkemad õlid paremad kui lühükesed, aga pikkemad läksid kergest jällä katki.

Vaprikupuurid tulivad ka senelajal, kui puurmassinad juba ilmusivad lagedale.

(Eelmine)

Kruustangid

Minu isa akkas seppatüäd tegema, siis tämäl õlid juba kruustaŋgid pajas. Senest on panema seitsekümänd viis—kaheksakümänd aastat tagasi. Nied õlid seppakruustaŋgid, suured. Pieterborist tuadi nied esimised. Minu isa tõi nied ka Pieterborist. Kruustaŋgid pannasse laua õtsa, sinne küljäpuale nurka. Kesk lauda siis on ies. Laua kõrgus tehasse kruustaŋgide järälä. Seppa kruustaŋgidel on sie kark all, sene õts on terav. Siis on tämäl õtsast nattuke üläspuale üks mügärik sääl. Senes saate [49] *on sie kargu õts maa sies ja siis piab laua kõrgus ninda õlema, et sie raud, miiga kruustaŋgid laua külgä pannasse, on parajast laua pääl. Siis ei akka tudisema. Alt on kinni ja päält on kinni.*

Päält õlid kruustaŋgid siis lauaküljäs sedasi kinni, et on üks lai ja paks raud, sie on õtsast lüädud laijast ninda puu lehe muadi. Senel on kolm auku sies, siis kruuidega on sie laua küljäs. Kruuid

[48] nende pärast; [49] sellest saadik

on laua lehest läbi. Tõine rauaõts on saagitud ninda aariklasest[50], *keskelt tükk vällä ja kruustaŋgide sie aar, mis lauapual on, sie on sääl aarude vahel. Aara õtsad on ümmärgused ja neil on vindid õtsas. Siis pannasse sie kruustaŋgide aar sinne raua aarude vahele, sie piab õlema lihti*[51], *ja siis on viel üks neljakandiline rauapulk, kaks auku on sies. Neije aara õtside kõhas sie pannasse säält aaraõtsidest läbi, nindat jääb vasta seda kruustaŋgi aara, et kruustaŋgid külite ei laŋge, ja kieretasse aaraõtside mutrid ette ja neijega kõvast kinni. Siis jääbki pidama. Sie seppa laud ise õli paja nurga sies. Siin on õts vasta paja külgä ja külg vasta paja õtsa. Seinapalkide küljäs on niisikesed puud lüädud pikkite palki, siis laud on neije küljäs. Ühä nurga all on siis üks jämä post, kus nurkas kruustaŋgid on.*

(Heinrich Käärt, sünd. 1894,
Kohtla küla, 1953)

Vahendid vindi lõikamiseks

Kruuile vindid lõigeti kruulehega. Sie on terassest niisike lai leht, õtsad on pienemad ja augud on sies, mitme jämädusega augud ja augu servides on vint. Sie tehti ise. Sie terassetükk viseti tule ja lasti punasest, siis läks pehmest. Siis tehti nied õtsad, raijuti kruustaŋgide pääl ümmärgusest ja puuriti augud sisse. Kruupulgaga lõigeti vint sisse ja karasteti sie kruuleht kõvast. Sie õli kõige vanemb. Iljamb siis tuli linnade[52] *nied pue kruulehed, siis küläseppad tegivad ise omale neije järälä. Neid õli kaht muadi. Nied on pakkidega*[53], *pakkisid saab vahestata ja neijega on paremb. Tehti polt valmis, kiereti pia kruustaŋgide vahele ja kiereti sene kruulehega siis vint sisse. Kummagist õtsast, kust pienemb õli, oiti tõine tõise kääga kinni ja kieramise ajal rõhuti kõvast päälä. Polt pidi õtsapäält vähä pienemb õlema, et akkas lõikama.*

Mutrile vindilõikamise jaust õli jällä kruupulk. Teras pulk võeti, nagu kivepuuri teras. Sie lasti tules jällä pehmest. Siis tauti alasi pääl kas kuuekandilisest vai, neljakandiline ei tõhtind õlla, siis jäi vint sinne terava kandi päälä, vedas vindi maha. Kaheksakandilisest lüädi kaa. Õts lüädi pienemast ja neljakandilisest. Siis pandi sie pulk õtsapitte kruustaŋgide vahele ja kiereti kruulehega vint ülä, neije kantide päälä. Siis karasteti vällä. Siis õli niisike raud. Senel õli neljakandiline auk keskel, nindat sie puuri õts parajast läks sinne sisse, senega siis kiereti seda pulka, kui õli kuhugi kas mutrile vinti sisse lõikada.

(Eelmine)

---

[50] haraliseks; [51] tihedasti; [52] linnadesse; [53] lahti käivate plokkidega

Süätõstamise[54] *jaust õli süätõstamise kühväl. Sie õli plekkist kieretud, puu vars õli taga. Sie õli seppal ääsi pääl ehk siis süäunnikus. Siis ruap, senega tõmmas süsi kuamale, tule. Ruabaga siis lükkäs põlend süäd jällä ääsist menema sinne süä auku. Kui sene augu kinni ummistas, siis lükkäs ühä pikka teibaga vai rauaga sene augu puhtast, süäd õue menema. Siis õli õra, terava õtsaga. Kui iast süäd ei põlend, siis torkas sene õra õtsa süside alle ja soŋgas*[55]*, siis tuul pääsis süside vahele, siis süäd akkasivad paremast põlema. Varn õli paja seina küljäs. Sie õli ia pikk, nindat riistad kõik ikke vahele sündisid.*

Ennemast raua saage ei õld, saag tehti vanast vikkastist. Kand lüädi peitliga maha ja iest ka vähä sirgemast ja puust vai rauast tehti, niediti pia taha, senega siis saagiti jämädad rauad läbi. Viili nurgaga täksiti tera krobelisest, siis kui libedast kulus, et enamb ei lõikand, siis täksiti uuesta. Sie saag õli siis laua pääl, kus kruustaŋgid õlid, õra ja ruap nied õlid seppa juures ääsi pääl.

Kõige suuremb aamer on kahetõist naelane. Siis on üks seitse naelane ja käsiaamer. Siis on veiked aambrid viel, tasandamise aamer, üks on sileda raua tasandamise jaust, ja tõine on ümmärguse raua tasandamise jaust. Sepp oidas seda raua pääl ja tõine suure aambriga lei päälä. Neijega sai venitata kaa. Paksema rauda venideti tõistmuadi aambriga.

Siis õli peitel, miiga rauda katki sai lüijä. Sie õli aambri muadi, vars taga, õts terav. Senele lüädi pääiä. Siis õli neid peitlisid suuri ja pisikesi. Tornid õlid jällä aambrimuadi, varred taga, ümmärguse õtsaga ja kandiliseõtsaga, kas siis taheti ümmärgust vai kandilist auku lüijä. Sepp pani sene jällä raua päälä, kuhu tahi auku lüijä, ja sättis. Alasi pääl õlidki senejaust kaks auku, üks õli kandiline, tõine ümmärgune. Siis sättis ninda, et kui torni õts tuli rauast läbi, siis läks sinne auku. Senele siis kaa poiss vai kiegi lei päälä. Neid õli kaa mitme jämädusega.

Aambrid on alasipakku pääl, veikemad. Suur aamer on alasipakku juures maas, vars püsti. Aga tornid ja peitlid nied pandi varna. Külmärauapeitel on tõistmuadi. Sie on pikk, terava õtsaga. Senest sepp oidas pihuga kinni ja lei sene käsiaambriga päälä. Senega raijus siis õhema rauda ja plekki. Torn jällä, miiga külmält auku lüädi õhema raua sisse, terava õtsaga niisike ümmärgune pulk. Kärn õli kaa, sie õli kaa terava õtsaga, senega lüädi võlvi[56] *õtsa niisike täkkä, kui taheti miski asja kärnide vahel käimä panna. Võlv õli teras, sie lasti tules pehmest, siis pandi õtsapitte kruustaŋgide vahele ja lüädi sene kärniga täpselt kesk kõhta niisike täkkä mõlemale puale õtsa. Mõlemale puale pidi täpsält keskele jäämä, muidu võlv akkas vibama. Siis tehti, viiliti teras pulgad õtsast kaa niisikesest teravast, et nied teravad õtsad läksid parajast*

---

[54] söetõstmise; [55] *soŋgama* 'kaevama, segama'; [56] *võlv* 'võll'

sinne võlvi õtsides neije aukude[57], *et võlv akkas neije õtside pääl kieruma. Mõlemad karasteti vällä, pidivad ühä kõvadused jäämä, muidu akketi üksüht süämä. Seda tääd seppal vaja teha ei tuld, kui õli vindilaatoriga lõõts, siis sene vindilaatori tiiva võlv käis kärnide pääl.*

Naelu teha õli naelalüämise rauad. Sie õli paksemb raua tükk, niisike pikk ja kitsas, augud sies mitme jämädusega. Päält õli auk puale raua paksuseni ninda puuritud jämädamast, sie auk, mis rauast läbi läks, õli pienemb. Vai õli siis sedasi, et õli päält raijutud auk neljakandilisest ja läbi õli puuritud ümmärgune auk. Õlivad ka mõlemad neljakandilised. Naelu teha õli niisike pienike raud, ääldi naela viis. Kui pikki naelu tarvis õli, sepp lei külmäraua peitliga tükkid valmis ja pani tule. Siis tagus tõisedõtsad teravast ja kas siis pienest vai kandilisest ja päälimise õtsa sene naela pia jagu jättäs tervest. Siis pani sene naela raua alasi päälä, nindat sie raua auk ja alasi sies, mis sie auk õli, nied jäid kõhakute ja torkas pihtidega sene naela terava õtsapitte säält raua aukust läbi. Nael laŋges nindakaua, kui läks jämädammast, siis jäi pidama. Siis suges aambriga päälä, lei sene õtsa sene raua päälimise augu järälä jämädammast. Jäigi naela pia. Tasutas viel aambriga ilusast ümmärgusest sene pia. Siis kieras raua tõist tau[58] *ja pani sene raua tõiseõtsa alasi serva päälä ja lei aambriga naela terava õtsa päälä, siis nael laŋges rauasiest maha, õligi nael valmis. Sedasi tehti naelu. Aga suurembjagu nied seppa naelad, mis tehti, neil õli naelaraud sedasi, et ühäjämädusega augud läbi puuritud, ei õld piaaset ega midagi. Pulk lüädi õtsast teravast, siis aeti uuesta punasest, pihtide vahel tauti õts laijast vasta alasi, kui õli pien pulk. Kui õli jämä, pandi punasest piast kruustaŋgide vahele ja tauti aambriga õts laijast. Siis pandi naelaraua auku ja aambriga päälä, nindakaua kui jäi õhuke lai pia sinne raua päälä. Sie vasta alasi tagumine, vai siis tauti õts kruustaŋgide vahel laijast, sie õli tuupimine.*

Pihid neid õlid suuri ja veikeid. Õli laijamokkidega laijema raua jaust, siis ümmärguse mokkidega ümmärguse raua jaust, sirgemokkidega, igat seltsi. Sepp pani raua tule[59], *siis valitses*[60], *misikestega paremast kinni sai. Õli pisemb raud, õlivad lühämad perad, suuremb raud, tuli kahe kääga tõstada, õlivad pikkemad perad.*

Taŋgid õlid obuserautamise jaust rohkemb, ehk kuskilt miski vällä kiskuda. Nied õlidki obuserautamise kastis. Pihid nied õlid siis kaksite varna pääl.

Aambrid õlid õssetud. Aga nied muudasjad, pihid ja tornid ja peitlid ja ruabad ja õrad, nied tegi sepp puha ise.

(Heinrich Käärt, sünd. 1894,
Kohtla küla, 1953)

---

[57] nendesse aukudesse; [58] teist viisi; [59] tulle; [60] valis

7. Sepasöed

Kasepuu süüd piavad õlema, tõised ei kõlba. Mõisad põledeti[61] *süsi. Siin külädes ei põledetud. Külämiestel pidid õlema oma süüd kaasas, kui tulivad paja. Süüd õlid kotti sies, siis sepp pani kottid paja seinaäärä rida ja seina päälä kirjutas siis, kene on. Mehed tegid oma kottidele kaa märgid päälä, et segu ei saand menna. Kui jäi süsi järälä, siis nied jääti paja, neid tagasi ei viedud, jäid tõisest kõrrast. Sepp omajaust õstas mõisast, aga külämehed põledeti ahjus. Saariaja lõppul, siis akketi Narvast tuama neid seppasüsi*[62]. *Puusüüd õlid paremad siiski. Tuli õli rohkemb valus ja kietamisega ei jäänd rauale nindapali pragusid sisse kui seppasüsidega jäi. Puu tükkisid pandi viel ulka, et siis põles kauemb.*

(Eelmine)

8. Raua keetmine

Sie on raua keitamine, raud keideti kokku. Õli vaja miski asja kokku keitada, kaks rauda kokku. Rauad pandi kõhakute, et pera enamb suurt passitamist ei tuld, siis raud jahtus. Siis lasti tules ninda valgest kui vähägi läks. Siis viseti kühvliõtsaga vai pihuga liiva päälä ja tauti kokku aambriga. Tagumise ajal viseti kaa liiva. Siis ta jäigi kokku.

Arilik liiv õli, pien liiv. Enne põledeti vana panni vai plekkitükki pääl pruunist, ääsi pääl. Sie liiv õli kastiga ääsi ies. Iga asi tahi õppida, mõni ei saand rauda kokku, kas vai sure.

Keitamise jaust ei tõhtind õlla tuared süüd. Süüd pidid ninda põlema, et kõhe läbi elendasivad, kiirgasivad, valus õli päälä vahtida, süüd õlid koksist põlend. Raud õli nindakaua tules, kui akkas igistama. Igi piisad tulid raua päälä. Viel oiti. Kui sie igi kadus, siis lei sene raua kõhe üläni märjäst, vesi juaksi. Siis kiirest tulest vällä ja liiva päälä ia kõrd ja tule[63] *tagasi. Liiv läks siis vedelast klaasist, sie oidas rauda kuas, ei last laguneta. Siis kui sie raud õli sula, tõsseti alasi päälä ja sepp oidas kinni, tõine lei suure aambriga päälä. Estest üks kerge uap, et sie klaas vahelt vällä tuli ja siis tauti kokku siis nagu taheti. Piened rauad nagu pualtolli ja viiskaheksandiku, nied torgeti õtsapitte liiva kasti ja pandi tule tagasi. Arilik liiv, save ei tõhtind ulkas õlla, savest tuli tolm, läks raua vahele, ei last iast keitada kokku.*

(Eelmine)

---

[61] põletasid; [62] kivisüsi; [63] tulle

9. Karastamine

Vette torgeti. Lasti tules valgest kõhe, siis torgeti vette. Viiliga pruaviti, kui ei õld iast kõva, siis lasti uuesta ääsi pääl valgest menna ja torgeti uuesta vette. Ninda mittu kõrda, siis pidi jäämä kõva. Sarve puru pandi vie sisse. Luama sarv tauti purust. Siis jäi ilus sinine karv sene terassele. Jäi niisikene sinise vüätiline. Siis kui enamb viil ei akkand päälä, siis õli kõva. Enne tehti pehmest piast puha ilusti valmis, pera ei saand enamb parandata, kui õli kõva. Igakõrd ei mend märki, jäi liiga kõvast, murenes tükkidest. Sie õli, kuda juhtus.

Vie tünn õli pajas. Silgu vierandik vai õli miski muu tünn. Ehk õli paja juures õja, nagu siin on. Talvel torgeti lunde. Vaŋkri puss on, alumine õts kinnitautud, üks prunt ies. Sie õli vett täis, alasipakku sies. Pussi järälä õli pakku servast lüädud kirvega niisike tükk vällä, siis puss õli sääl aukus. Rauast niisike klammer oidas kinni, et vällä ei tuld. Sene sies jahudeti pisemid asju. Torni õtsad ja peitli õtsad torgeti sinne, et ei lähä liiga tulisest, et lähväd pehmest.

(Heinrich Käärt, sünd. 1894.
Kohtla küla, 1953)

10. Sepilkäimine

Nied õlivad pajalised. Vara ommiku ikke mendi paja. Kõigerohkemb kevade enne põllutüä algust ja tüä ajal. Siis mendi paja enne valget. Üäldi ikke, et seppale ja veskile vara, magasi võis menna iljamb kaa. Palju rahvast õli, siis jäädi saba[64]*. Uadeti, milla kõrd tuli. Obuserautamine võeti vahele. Kes omavoliga läks vahele, senele sepp ei akkand tegema. Sepp pidas ise kõrda. Taheti vahele menna, tuadi seppale viina, siis õli seda tüli ja riidu. A õli sepp ka viinanena, võttas vasta ja tegi tüä vällä, ei ualind miistki.*

Issuti siis pajajuures ja uadeti kõrda. Räägiti ennevanasi juttusid ja tehti konu[65] *ka. Üks läks ratsa obusega kõrtsist viina tuama. Mõnikõrd tuldi õhta kodu, ei tiagi, kust tuldi ehk kus käidi, ninda õlivad täis. Sepp jättäs tüä tegemata, sie jäi ka nössi*[66]*. Tuldki siepäiv sest tüäst midagi, mendi tõineommiku uuesta.*

Vastamiste aitasivad üksüht küll. Tuli ühä mehele kõrd kättä, kes ei õskand päälälüijä. Vai õli naine vai vana mies. Sie tõmmas siis lõõtsa. Tõine, kes ka uatas, sie siis lei päälä, siis sie tõmmas tämälä kaa jällä lõõtsa, kui tämä kõrd tuli. Poisikesed suurembjagu ikke tõmmeti lõõtsa. Jalaoidamisega õli ninda samate, igaüks ei saand jalga oidada, selg jäi aigest, siis jällä telliti tõist. Seppa asigi sie ei õld, kuda tegivad. Isepasilas[67] *siis leppiti kokku.*

---

[64] sabasse, sappa; [65] s. t. toodi ühiselt kokkupandud raha eest viina; [66] purju; [67] isekeskis, omavahel

Kui mehi ei õld menemas, siis veikeid asju käisivad naised ka parandamas. Õli vaja äkkä pulki teridata vai läks vaŋkri aisa raud katki. Suuremad tüäd, siis peremes ise.

Kui õli pali kõrralisi ja õli vana tüäd ies, siis sepp tegi mõnikõrd üäd läbi tüäd. Õhtale läks ikke, milla tüä lubas, ehk siis jättäs pualeli, kui jua tüdis vällä ja saatas inimised tagasi. Kaugematele inimistele siis ikke püüdäs teha valmis, aga ligidalt kes õlid, neid kutsus siis kahe-kolme päiväpera tagasi. Sepp elas paja juures, siis kui õlid uapkaubamehed pajas, siis pidas lõunet kaks tundi. A kui õlid võõrad, tias, et saab raha, ei mendki lõunele siepäiv.

Jah, aga tuli üks vaene mies, üks veikemaapidaja, tõi oma atra vai miski, et parandaks nattuke, sepp tias, et pali siis jõuab maksada, kes seda räbäla enamb parandab. Aga parema ei õld mehel. Luapis pajast menema, mene oma loguga, kuhu tahad. Aga tuli mõni rikkas peremes, soru taskus, õles tehend vai sada kõrda ümbär. Õli jällä mõnemehega nenaviŋgus, lasi käijä mittu nädäla, ei tehend valmis, ütläs, et ei õle aiga saand.

Suitsutunnid õlid kaa ikke. Istus alasipakku pääl vai kuski koluunniku õtsas ja tõmmas piibu tühjäst. Tõmmas iŋge. Igas pajas peŋki ei õldki. Võttas ühä piene raua pulga, torkas tule, senega pani siis piibu põlema.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1953)

11. Sepa töötasu

Õli vallasepp vai küläsepp — vald võttas seppa, aga külä tegi kauba. Iga pere tasus viljaga. Sügise vei seppale vilja. Sie õli maa suurusse järälä ja pali riistu õli. Õli kaks obust, kaks vaŋkri, õli rohkemb riistu — õli aastas kuus vakka rukkid ja kuus vakka õtri. Kui sepp pidas obuse, siis viedi õtride asemel kaeru. Sie õli uapkaup. Uapkauba sepp. Veid sene portsu seppale vilja aastas, siis sene iest sepp parandas sulle kõik, mis sul katki läks aastaga. Obused rautas kaa, aga obuse naelad maksid vällä vai tõid kaasa. Sie õli siis obuserautamine ja vana parandus, mis uapkauba alle käis. Aga uue tegemine, sene iest maksid rahaga. Tahid rege vai vaŋkri rautata, sie ei õld sene kauba sies, sene iest maksid rahaga. Kui et tahand uapkaupa teha, siis võisid rahaiest lassa parandata kaa, aga kui õli pali riistu, läks kallimast viel, kui uapkaubaga. Siis õli viel uapkauba sies, et parandamisejaust vana raud viedi kaasa. Aga uus raud, mis tarvis tuli, sie õli seppa pualt. Aga puu süäd viedi kaasa. Lehtpuu süäd pidivad õlema. Viedi kotti sies, sepp pani kottid paja seinaäärä rida ja kirjutas kriidiga iga kotti kõhta seinapäälä sene nime, kene oma. Kui jäi süsi järälä, siis neid tagasi

ei tuadud, nied jäid paja tõisest kõrrast. Sie suuremb puusüä kasutamine kadus üks viiskümänd aastat tagasi, siis tulivad seppasüäd.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1953)

12. Kohalik valla sepp (1896—1921)

Kohtlas õli valla seppast[68] *Jaan Nurk, seppa Jaanist kutsuti. Sie õli vabadiku poig, isa õli kaa sepp. Vitsiku küläs elasivad. Vabatküläs. Poig akkas isa kõrvas õppima poisikesest piast. Pera kui sai vanemast, siis akkas rätsepist õppima, läks linna rätsepi juure õppi. Siis kui isa jäi juba vanast, siis akkas valla seppast isa asemele, aga rätsepiammeti pidas kaa edesi. Muidu õli vägäv sepp küll, aga ei saand tõst kättä*[69]*, arvast, milla õli pajas. Mõnikõrd mehed uadeti terve päivä, tämä õli võibõlla Pieril õmblemas. Senest on nüüd kolmkümänd kaks aastat tagasi, kui enamb ei pidand seppaammeti. Paja lagunes kaa vällä. Nüüd ei õle sene paja asetki enamb. Siis ei õldki enamb vallaseppa. Küläseppa siin ei õld. Siis tegi Kohtla jaama üks omale paja, käidi sääl, taludes õlid kaa mõnel, tuttavad käidi sääl, võõras külädes käidi, Sompas õli sepp, Järväl õli sepp, Jõvi alevi pajas käidi. Ja siis õli sedasi kaa, et sie suuremb seppal käimine kadus vällä. Pue atrad tulivad, kakskõrd aastas terideti sahk, mitme aasta tagand parandeti, vetru äkkäd tulivad, neije piisid ei õld vaja teritata. Obusele akketi raudu ise alle kopsima ehk käidi siis kuski tõises peres, kus paja õli.*

Seppa Jaan õli pikk mies, kuivetand mies, musta juhti[70] *ja igavine kärä mies. Pajas õli linased püksid jalas, sinised ja mustad, linane pluusa seljas, varrukasuud kõvast nüäbiga kinni, et miski varruka ei karga. Pluusa kurgualt kaa nüäbiga kinni. Linane ei võtta ninda kergest tuld. Pluusal õlid suured rinna taskud, pluusa õli pükside pääl. Kamassid õlid jalas, säärägasaapast sepp ei pidand, et raua tükk võis kargada säärä. Nokkaga müts õli pias ja sianahast põll ies.*

Nüüd on sie mies jua oma viistõist aastat tagasi surrud.

(Eelmine)

13. Jutte sepast

Sepp ja vanapagan

Sepp ja reipapp[71] *õlid ühäsugused, irmsast vandusivad, üäldi ikke, et on vanapagana pualvennad.*

Üks sepp õli kõrtsis juand jua mittu nädäla juanega. Aga eks

---

[68] sepaks; [69] ei saanud teist kätte; [70] mustavereline, tõmmu; [71] rehepapp

mehikesel saand raha õtsa. Tuli irmsa vandumisega üäsä siis kõrtsist kodu ja tias, et vana tüäd on pajas ies ja läks paugutama südä üäsä paja, et saab valmis, saab raha. Ja õli koledast vandund ja raijund sääl pajas.

Ühäkõrraga sõitas üks must tõld, neli musta ovust ies, ja jäi paja ukse alle sõisu ja üks isand keksti tõllast maha ja paja, seppa juure: «Mis sul viga on, mies?» — «Mis kurat mul viel viga on, ei saa magada ka, kurat, raha ei õle, nüüd istu siin nagu igavine tola!» Isand naerand, et oh, ei õle viga midagi, küll mina aitan.

«Kuda sina, kurat, minu aitad?» Isand tõmmand põuest ühä kondi lagedale ja seppale, et säh sie kont omale. Kui tahad miski saada, siis kopputa sene kondiga kolm kõrda ja ütlä, mis sa tahad, siis saad kõik. «No õle sina, kurat, mehest, anna sie kont siije!» Isand, et enne ma ei anna, anna sina mulle enne oma nimetuse sõrmest kolm tilka verd, siis annan sene kondi. Sepp kõhe sõrm ja: «Säh, võtta, kurat!» Vanapagan torkand seppa nimetusesõrme õtsa augu ja lasi kolm tilka verd, üks pisike naha tükk õli ja sene päälä. Siis andas seppale sene kondi ja ütläs, et aga kolm aastat on sul nüüd aiga. Siis ma tulen ja vien su menema. Sepp naerand, et kolm aastat on vähämine[72] *pikk aig, kie tiab, kas elangi nindakaua, ma saan õmmete nüüd iast elada, et tule, kui tahad. Ühäkõrraga õli isand pajast kadund, sepp läks vahtima, ei õld õues enamb tõlda ega obusid.*

Sepp mõeld, et pagan tiab, kas valestas nüüd vai rääkis õigust, et saab õmmete imet nähä, ma õige pruavin. Kopputas kondiga kolm kõrda vasta alasi ja õiskas, et pudel viina. Ühäkõrraga õligi pudel viina alasi pääl. Sepp torkas viinapudeli tasku, läks tuppa.

Siis tämä ulkus, sie kont taskus, müädä kõrtsisi ja mutku jõi. Tellis omale ilusa maja ja elas nagu parun. Aga ise imestas, et mis pimeda lugu sie on, et nied kuud ja nädälad on mend kole ruttu, et ongi viimane aasta jua kääs.

Ühäkõrra erra andas käsu, et tie mulle üks tõld. Andas tärmiini kaa, et senest ajast õlgu valmis. Sepp mutku vilistas ja istus kõrtsis ja jõi. Erra saatas jua mittu sõna, et kaugel sa oma tüäga õled. Sai kuulda, et sepp ei õle midagi viel tehend, tuli ise vahtima. Ütläs seppale, et kui omme ommikust ei õle tõld valmis, siis tiad, mis sa saad. Ommiku sepp läks kopputas kondiga vasta paja seina ja ütläs, et tõld õlgu siin. Kui vieres üks tore tõld paja ette. Inimised tulid vahtima, terve külä juaksi vahtima ja imestas, et kuda pime ta jõudas õmmete sene ajaga teha.

Üks vanaeit kaa ulkus pia kõveras ja uuris seda tõlda ja ütläs seppale, et jaa, aga pojakene, vahi, üks telje pulk on nattuke kõveras. Seppal südä täis, et mis sa, vanaeit, seletad. Müksäs senele külgä. Vanaeit selite maha ja elu välläs. Sepp vanaeit süüli ja vei ääsi päälä ja suendas sääl vanaeite nattuke ja kopputas kondiga kolm kõrda õtsa ette. Üks nuar ilus preili erkas üläs. Üks vanames

---

[72] üsna, õige

jällä nähänd, et minul kodu ka vanaeit nagu vana krõbi, läks kodu ja vosas[73] *sene kaa surnest*[74]. *Vei siis vanaeide kaa liede ja suendas ja õtsis õuest ühä luama säärä kondi ja kopputas senega kaa vanaeidele kolm kõrda õtsaette. Õli taamind*[75] *ikke taamimise viisi sene kondiga vanaeidele vasta piad, aga ei õle elu sisse saand.*

Sepp ulkus ikke kont taskus ja jõi, aga eks üks ommiku erkas üläs ja kaŋgest pia aige ja kopputas jällä sene kondiga ja küsis viina, aga enamb ei tuld. Küll ta sudis, aga mitte midagi. Aga mis sa nüüd tied, rahakopka kaa enamb ei õle. Mutku sepp õhta jällä pajauksed lahti ja paja tüälä. Üäsä ühäkõrraga tuld must tõld jällä pajaukse ette, kaheksa musta obust ies ja siesama isand jällä paja ja seppale, et lähmä nüüd, poiss. Aga mis sa nüüd tied — sepp kaŋge mies küll, aga palved lahti. Kas ei saaks kudagi pikkendust. Ei isand tahand kudagi andada, aga viimast suure tellimise päälä siis luband aastast. Isand kadund jällä vällä ja tõld ja obused puha ja, sepp, et pruavib õige nüüd, mis sie kont tieb. Kopputas kolm kõrda kondiga vasta alasi ja: «Pudel viina!» Viinapudel õligi alasi pääl. Seppal jällä pidu akkas. Aga sie aasta õli jällä kole lühükene ja viimast ühäl päiväl jälle sepp ei saand enamb kondiga midagi. Siis akkas jällä arvama seda aiga, et aasta on täis. Õhta nagu miski vägi õles jällä ajand paja. Läks jällä paja irmsa vandumisega ja akkas raijuma.

Üäsä isand tuli jällä, kümmä musta obust ies ja kärästas seppale, et nüüd tuled. Sepp, et ega miski ikke enamb ei aita, et nüüd tuleb menna. Läksivad tõlda ja kutsar pukkis ja menema. Estest õli sie ümbrus kõik ikke tuttav, aga pera läks peris võõrast. Muud ei tuldki vasta kui surnuaijad. Siis akkas jua valgemast menema. Ühäkõrra õli üks ilus suur õuna aid tie ääräs ja puud kõik tolkes õuni täis. Sepp isandale, et pia siin õige kinni, lähmä võttama mõne õuna, mul kaŋge õuna imu. Isand lasi kutsari obused sõisu jättäda ja mendi siis aida. Sääl üks suur puu ja õunad kõrgel, aga ilusad suured punased õunad. Sepp isanda tellima, et sääl on vist iad õunad, aga mina sinne puu[76] *küll ei pääsi, et kas sina arvad pääsima. Isand kõhe puuümbärt kinni ja krõbinal puu nagu kass. Sepp kont taskust vällä ja kolm kõrda senega vasta puu tüvi, et ärä lase puust maha. Vanapagan puus seppa paluma, et lase alle. Sepp, et ei lase. Vanapaganal palved lahti. Viimast sepp, et no ia küll, et ma lasen su alle, aga anna mulle viel üks aasta pikkendust. Vanapagan nõus. Sepp kopputas jällä kolm kõrda sene kondiga vasta puud ja ühäkõrraga erkas üläs, oli oma pajas.*

Seppal ia miel, et pääsisin siekõrd jällä, aga akkas mõtlema, et pikkukene sie aasta ikke on ja mis ma põrgulisega siis akkan tegema. Siis ei aita enamb midagi, mutku vieb põrgu. Ulkus ikke sie kont taskus ja mutku jõi ja mõtles, et saan ehk nindagipali viel, et varsti ikke menna tuleb. Aga üäd kui päiväd mutku mõtles ja

---

[73] lõi; [74] surnuks; [75] *taamima* 'peksma, taguma'; [76] puu otsa, puusse

mõtles, et mis ma tämäga küll piaksin tegema, kui ta nüüd tuleb. Aga viimast seppal ia nõu, et pruavib, ehk lähäb kudagi läbi.

No saigi sie aastakene jällä täis ja jällä üäsä seppa nagu aeti paja. Läks jällä sinne ja õtsis ühä plekkitükki ja akkas senest üht pisikest karpi tegema. Sai sene karbi jua pualkaut valmis ja ühäkõrraga isand tõllaga paja ukseall ja kakstõist musta ovust ies. Isand kõhe tõllast maha ja paja seppa juure vihase näuga ja kärästas, et nüüd sa enamb ei pääsi, ja mehel turjast kõhe kinni. Sepp, et uata nattuke aiga, et ma lõppetan sene karbi vällä, siis ma kõhe tulen. Isand, et mis sa sene karbiga viel tied. «Ma tahan siije sisse pugeda.» — «Aga sie on jua kinni!» — «No on küll, aga ma puen siije sisse.» Isand naerama, et mina puen küll sinne, aga sina ei pue. «Aga vot puen!» No sepp sai karbi valmis ja isandale, et las ma nüüd tellin omale ühä pudeli viel viina, et ka rõõmsamb tulla. «No telli!» Sepp kopputas kondiga jällä ja sai pudeli viina ja jõi sene tühjäst ja isandale, et nüüd ma puen enne sinne karpi viel. Isand jällä naerama, et mina puen küll, aga sina ei pue. Sepp, et no kui sa ninda vägäv mies õled, et pue siis, ma vahin kuda sa pued, ma puen siis pera. Ühäkõrraga õligi sie isand kadund ja sepp vahib prauvahelt karpi, isand kükkistab karpis. Sepp karp alasi päälä ja parts! suure aambriga karbile päälä ja karp lomu kui kuak. Paja sinist suitsu maas saate täis, obused kadund õuest ja tõld kadund ja sie naha tükk, sie verekiri, kolm tilka verd pääl, paja põrandal maas. Sepp torkas kää tasku, aga kont õli kaa kadund. Seppal ia miel, et sai põrgulisest lahti, et vei kondi, vei, akkan tüälä, eks ma elatud kudagi kaa ikke saa, pani pajauksed kinni ja akkas kodu menema. Aga oma majaosmik õli alles, uus maja õli kadund ja ühtki asja enamb ei õld, mis sene kondiga õli saand. Õli jällä nindasama vaene nagu ennegi.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1953)

Kaval sepp

Õli õld ühäkõrra üks sepp ja senel õli lehm jäänd aigest. Õli tuand ikke kaa neid rohtusid ja arstind, ia lehm, ramus, ei saand tervest. Käis ikke, aga ei süänd, ja õli lotsis[77] *ja norutas. Ja siis lehm õli ikke aige ja eks ükspäiv tuld sinne kolm võõrast miest, et juhata, kust me saama lehma õstada. Sepp, et minul üks on, ega iast müijä ei tahaks, aga kui just kaupa saab, eks ma müü kaa, aga mul on ia lehm, ma tahan pali raha saada. Näitäb siis miestele lehma ja mehed vahivad iest ja tagand ja küsivad siis, et no mis sa tast siis tahad. Ja sepp pani ka kõva inna, et õstavad, õstavad, ei õsta, ei õsta, eks ma omale tappa, täis kere lehm*[78]*. Üks tõmmas*

[77] haiglane, norus; [78] s. t. rammus lehm

rahakotti lagedale ja luges seppale raha pihu päälä ja võeti lehm õhelikupidi pera ja mendi. Aga lehm õli eland kaks päivä ja viskand vetru. Aga kodund müüdud, seppal irm nahas, et tulevad raha tagasi küsima ja kie tiab, mis viel võttavad teha. Võõrad mehed kaa, ei õld enne nähändki.

Sepp mõeld ja mõeld, mis pagan sa tahad teha. Viimast saand ühä vana mütsi kättä ja läks senega kõrtsi. Rääkis kõrtsmikule, et kui piaks ninda õlema, et ma tulen siije kolme võõra mehega, siis ma annan sulle nüüd raha, nindat kui ma tellin sult miski lauale, siis sie raha on sene iest jua ette maksetud. Ja kui me süänd saama, siis ma kopputan sene mütsiga kolm kõrda vasta lauda ja küsin sult, et kas on maksetud, siis sa ütlä, et on maksetud. Leppisivad siis sedamuadi kokku ja sepp käis viel kahes kõrtsis kaa sene mütsiga ja rääkis seda sama lugu, et kui tulema, ja maksis neile kaa raha ette. Aga ninda ka kui mehike kodu sai, ninda õlivadki kolmekeste järäl ja ädäkääs seppa kallale, et keda sa pettasid, et õlgu nüüd raha iaga tagasi ja nahatäijä saad kaa viel. Sepp, et õlga nüüd ikke mõistlikud, et aigus võis jua luamale tulla, aga minukääs ta küll aige ei õld, et aga noh, ma maksan sene raha teile tagasi ja tien teile iad liigud ka omaltpualt, et kõrts on siin samas ja lähmä. Miestel ia miel ja mendi siis neljakeste. No kõrtsis sepp tellis õluded ja viinad lauale ja, aga mütsi võttas kodund kaasa, sie õli kaindlas. Mehed küsivad, et aga mis müts sie sul on? Sepp, et no uataga. Teije käita kõrtsis ja maksata, aga mina juan ilma rahata. Mehed, et no kes sinu iest siis maksab. — «Vot sie sama müts.» — Mehed naerama, et nüüd õled mend lollist vai mis sul on. — «No uataga, saama süänd.»

No saivad siis süänd ja juand ja — sepp võttab mütsi kaindlast ja senega kolm kõrda vasta lauda ja kõrtsmikule, et kas on maksetud? — «Õle mehest, maksetud, maksetud!» No mis pime sie piaks õlema, ei mehed usu iast, kuda niisike asi saab õlla. — «No kui ei usu, lähmä tõise kõrtsi.» — Läksivad tõise kõrtsi. Sepp tellis jällä vähämise portsu lauale ja akkasivad vällä tulema, sepp läks kopputas vasta kõrtsi letti jällä kolm kõrda mütsiga, et kas on maksetud. — «Maksetud!» — Mehed lüävad jua tõsisest, et kui akkaks kaupa tegema, õstaks omale, kui miski valskust ei õle.

«No kurat teije nahavahele — lähmä kolmande kõrtsi viel siis!» Mendi. Sie kõrtsmik õli kaa igavine vemmel, küsis, et küll sinul on ikke ia, iga päiv nena toriseb pias[79]*, aga ei õle sul vaja kopkast raiskada, et õstaks omale sene lättu, aga kust ma niipali raha saan. No jõivad sääl jällä ja sepp jällä kopputas, et kas tasa. — «Maksetud, maksetud!»*

Mehed kõhe, et müü maha. «Müün küll, aga kahe sene lehma inna tahan saada. Nindapali, kui te lehma iest mulle maksita, nindapali andaga viel juure, siis on müts teije.» — Üks kõhe rahakott taskust vällä ja maksas kinni ja sepp andas mütsi ja tuli tulema.

---

[79] iga päev purjus

Aga eks mehed akkaned tõinepäiv pruavima. Läksivad kõrtsi ja tellisivad mailma suure ja toreda laua ja pera kopputasivad kaa kolm kõrda mütsiga vasta lauda ja kõrtsmikule, et kas maksetud. — «Milla te mulle maksita?» Et õlgu kiirest raha siin! Oh sa mu päiväd, kui mehed panivad seppa juure, suured malakad kääs, et keda sa, sindrimuna, narritad.

Aga sääl ligidal õli surd üks kuniŋgas ja pakkuti pual kuniŋgriiki, kes kuniŋgale viel saab kudagi elu sisse. No nied mehed tiasivad kaa ja sepp tias kaa. Sepp vahib, et jua sõprad tulevad, et nüüd nalja ei õle. Aga ia küll, ühä tembu tien viel teijega läbi. Eidele, et viska selite vuade ja tie nagu õlesid õld surrud. Ja kui ma sulle kopputan aambriga kolm kõrda õtsa ette, siis tule üläs. Eit vuade ja valge lina ülä ja sepp aamer kääs juures. Mehed sisse suure mürä ja vandumisega, et nüüd sa enamb ei pääsi. Sepp, et äbi teil peaks õlema, et näätä, mul on naine surrud, mis te viel karjuta. Mehed jäivad ka vagasest. «Aga mis sene aambriga tied?» — «Mõtlesin, et eratab pagana üläs, mis sa ilma naiseta ikke tied.» — «Kuda sa ta üläs eratad?» — «No vahtiga!» Sepp kopputas kolm kõrda naisele õtsaette ja naine tuli üläs. Mehed, et müü sie aamer maha. «Ei tahaks nagu iast müija.» Mehed käiväd päälä kui uni, et müü ja müü. «No põrgu teid, aga ma tahan pali saada.» — «Võtta pali võttad, aga müü!» Sepp suamas[80] *ka ia inna ja mehed maksid kinni ja läksivad. Ei enamb tuld mielegi, et sepp kakskõrd jua õli pettand.*

Mehed panid kuniŋga lossipuale ajuga ja prouale, et vot, meije eratama kuniŋga üläs. Kus proual ia miel ja mehed kõhe sinne tuppa, kus kuniŋgas surrud õli. Üks võttas kõhe aambri ja kopputas kolm kõrda kuniŋgale õtsaette, ei midagi. Tõine, et sina ei õska, näitä, las mina kopputan. Ei midagi. Kolmas kopputas — mitte midagi. Viimast, et agu on liiga tasakeste, lüämä kõvemast. Viimast vahivad, et kuniŋga pia jua puru, siis panivad aknakaudu lossist tulema.

No aga ükspäiv sepp õli parajast pajas, kui tulivad kolmekeste ja kõhe seppale kallale. Seppal vesi ahjus, et nüüd enamb nalja ei õle. Aga õli õld ka suur tugev mies ja lei aambriga nied mehed surnest ja vedas, jõe ääräs õli üks eina küün, ja vei mattas sinne einaprahi alle.

Mehed vedelesivad jua mittu päivä sääl, sepp ei tia, mis neijega nüüd sääl saab.

Eks sepp mend üksõhta kõrtsi ja saand sääl ühtä[81] *ühä vanema mehega. Sie rääkis, kuda tämä nuarestpiast õld vägäv sõamies ja kus tämäl on ramu. Sepp kutsus mehe vähä iemale ja akkas rääkima, et tämäl niisike lugu, et lei ühäkõrra ühä mehe maha ja viskas jõkke. Tõine ommiku õli surrud mies eina küünis. «Tie mis sa tahad, viskasin siis uuesta jõkke, vähä ajapera mies küünis jällä tagasi. Anna mulle nõu nüüd, mis ma pian taga tegema, mies on*

---

[80] *suamama* 'peksma', siin: ütles, määras, küsis'; [81] kokku

präigagi küünis.» Sõjames naerand, et õsta kortel viina, ma tulen omme õhta sinne, siis vahima. Sepp õstas kortli viina ja jõivad ühäskuas vällä ja tõine õhtapual sepp läks kraapis ühä mehe küünist prahialt lagedale. Eks sõjames tuldki, viskas mehe omale selga ja sulpsti jõkke. Aga taga sepp tuhnis tõise mehe lagedale. Mies tuld küüni, vahtind, et mies küünis. Uuesta selga ja jõkke. Sepp kiskus kolmand mehe taga lagedale. Sõjames tuld jällä tagasi ja mies ikke abe itsis küünis. Sõjames vihastand, et kas mina siis tõest ei saa sinust raibest jagu, muris kõik luud-kondid purust ja sidus suure munaka viel nüäriga kaela ja vei viskas jõkke. Läks siis uuesta vahtima, et kuda nüüd on: ei õld enamb mehe aisugi. Sepp õstas viel ühä kortli viina ja andas raha kaa viel ja mies läks siis ja vilistas. Aga seppal ia miel, mõtles, kuipali sai raha, ja mis nüüd viga elada. Sepp elas kui miiliŋga [82] oma naisega.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1953)

RÄTSEP

Kogunud Endel Mets

1. Üldist

Rätsep ja õmblija. Õmblija õmbles naistele. Saksarätsep õli sie, kes õli linnas õppind. Sie, kes ei õskand iast õmmelda, sie õli kottirätsep. Naereti, üäldi, et ei õska iast õmmelda, et üks kottirätsep on.

Igas küläs rätsepi ei õld. Siin sie rätsep elas Kohtla-Vitsiku küläs. Vabadik õli, tündrimamies. Sie käis siis Kohtla küläs ja Võrnu küläs ja Maitli küläs. Kodu kaa tegi. Käis sügise ja kevade, enne põllutüä aiga ja ninda tetsembri kuus. Kui enamb ei jõudand teha, et õli pali tahtujaid, siis Pieri oma käis kaa Kohtlas.

Kui sai ühäs peres tüä õtsa, siis enne paar päivä juba saatas säält perest kellegiga sõna, et tulga senest päiväst [1], viega omale, vai läks ulkus õhta ise ütläma. Tal õli tiada, kuhu õli kutsutud. Siis pandi obune ette ja mendi tuama. Sie õli rätsepi tuamine. Õli siis, mis tüä parajast peres õli ehk kui kiire, siis pidid rätsepi vasta võttama. Muidu kui jäid vahele, siis enamb enne ei tuld, kui kõik sie kõrd õli läbi ja uata siis, milla said omale.

Tuhat üheksasada seitsetõistkümändel aastal viimast käis siis rätsep Kohtlas. Siis enamb ei käidud peredes siin. Sie rätsep suri ja pera kui mõned akketi rätsepitüäd tegema, siis tegivad oma kodu. Siis jäigi siin sedasi, et tiati, kus rätsep elab, mendi riide-

---

[82] elas õnnelikult; [1] selleks päevaks

H. Ahvena foto, 1956.

Joon. 20. Korrespondent Endel Mets oma ema, keelejuht Salme Metsaga.

pakk kaindlas sinne ja lasti teha. Siis siin ninda perest pere rätsep enamb ei käind.

Senel rätsepil õli õppipoiss, kümmä aastane. Mõnel õli säll kaa, sie õli vanemb, sai palka kaa.

Muidu õli õld pererahvaga sie läbisaamine ia, aga vaesed riided tegi.

Poiss suendas rauda ja puhus süäd põlema, pressis kaa pisemid asju, pera jua traageldas, kiskus traagelniiti, puhastas kriidi jäljäd, pualis niidid. Poiss õli kaubeldud kahe-kolme aasta päälä. Palka ei saand. Poisid õlid vabadiku laste ulkast, kel õli võimalik oma last panna ilma palgata. Neljatõist aastast võttas, nuaremid ei tahand võttada. Aga vabadiku poiss nindavana, pandi ennemb sulasest, muidu ei tuld läbi. Kui mõnel õli siis nagu rohkemb lapsi, õli üks nagu vaese tervissega, siis sie pandi rätsepiõppi. Aga sie läbi-

saamine rätsepi ja poisi vahel õli, kuda poiss õskas õlla. Karm ja vali õli rätsep küll. Peksa sai kaa. Kõige suuremad pahandused tulivad senest, et mieliteti poisi kääst, kuda ka sääl ja sääl peres süijä anti. Kui poiss ka põhnas[2] *mõnda ja rätsep kuulda sai, siis nalja ei õld. Poiss tegi kõrra äli*[3] *lahti, et sääl ja sääl peres anti viletsast süijä, pera mendi tuadi uapis kaugemalt küläst rätsep, kes ei rääkind. Ei pahandand sie rätsep ühä sõnaga ühägi pere asja ja poisile õli kaa kare*[4] *kättä antud, et mitte üks sõna rääkida ega pahandata ei tõhi, on sääl kuda on. Ja vot seda rätsepi siis austeti. Senest siis pieti lugu.*

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1953)

2. Rõivastusesemed

Rätsep õmbles paltud, jopped, pintsakid, kasukad, riidegakasukad, püksid, vattpaltud, vestid, kasukanahavestid, kasukanaha püksid. Miestele tegi kasukanaha tubaka kotti kaa. Talve mütsisi kaa mõni tegi.

Naistele õmbles paltu ja radunde[5] *sieaig.*

Riided lasti õmmelda ikke omakuutud riidest suurembjagu. Vatlast[6] *ja pualvillane. Kuda kenelgi jõukust õli. Lasti teha ülikonnad ja suuremad riided vatlased. Vaesemad lasivad teha pualvillased. Jõukamad lasid nattuke vade vanudata, jäi õhuke, pidas sääl aasta vasta, lasti uued teha. Vaesed lasid vanudata, riide õli paks nagu ukse serv, rätsep ei jaksand läbi lõikada, pidas oma kolm-neli aastat vasta. Aga senest ei vahitud, et mida rohkemb sa riijest vanutasid, seda kitsamast ta läks, riijest läks rohkemb. Piaasi, et õli tugev, ei ualind lassa nindatihti uusi teha.*

Linasest kaŋgast tehti pesu. Takkusest riidest tehti aluspüksid ja naiste särgi alesed[7]*. Toimisest linasest punase ja sinise ja alli ja musta ruutulisest tehti mieste suvised päälispüksid. Perapuale tuli murdlik, linane lõim, takkune kude, senest tehti siis aluspüksid ja silmirättikud.*

Nindat pualvillane õli tüäriide ja ka pühäriide ja villane õli siis pühäriide ja ka suured riided.

Õssetud õli vuadririide, varrukavuader. Siiski pandi linasest omakuutud riidest niedki kaa, kel ei õld võimalik õstada. Jõukamad pandi paltudele ruutulised villased vuadrid, üäldi ruatsi riide. Pintsaki vuader õli satiin, varruka vuader õli triibuline läikiv lastik.

Kalevi võisid nähä sene rätsepi eluajal linnainimise seljast. Trapp paltud õlid kaa. Ja kui nähti, et ei õld ta kalev ega trapp, siis üäldi lihtsalt õssetud riide vai pueriide, aga mis nimi tal õli, seda siis küläs ei tiatudki. Tüäpüksiriidest siis tuli külä perapuale jua sie vanapagana nahk vai sie kuradinahk. Esimised õssetud pluusad miestele õlid ruutulised ruatsi riidest.

---

[2] pahandas, kirus; [3] *äli* 'jutt, lärm'; [4] kari, käsk; [5] rotunde — vateeritud maani ulatuv lai keep; [6] *vattel* 'täisvillane riie'; [7] *alene* 'naiste särgi alumine takune osa'

Nüäbid ja aagid õlid sellajal jua pues. Laabruk kuubidel[8] *õlid puu püäräd. Mina ei tia, tegi nied siis rätsep ise vai kust nad saadi. Muidu nüäbid ja aagid õli ikke perenase mure õstada. Aga nagu vuader, ja kui lasti teha pueriidest midagi, siis rätsep läks ikke ise puadi kaasa valitsema*[9]*. Rätsep siis andas nõu ja tämäl õlivad nied riided rohkemb tiada, mis siis õli paremb ja mis õli vaesemb, et senest saab sie ja senest sie. Sieaig maainimised ei tiand sest pueriidest jua suurt midagi viel.*

(Olga Kruusik, sünd. 1888, Kohtla küla, 1953)

3. Rätsepa töötuba

Siin senel rätsepil õli tuba ja küük. Akna all õli suur laud, kus tüäd tegi, tõise akna all õli õmblusmassin. Kaks vuadet õli tuas, kaks lauda, üks pikk peŋk, kolm veiket peŋki, leivakapp, riidekirst. Muud tal sääl tuas ei õldki. Küükis õli süämä laud ja kaks pikka peŋki. Külä kui tuli, siis lükkäti kaks lauda küljäd vastamiste, ei õld ninda suurt lauda, ise istus jalad risti laua pääl. Mõnikõrd istus ikke tualipääl kaa, siis õlid jalad ka tualipääl. Lae lamp põles laes laua kõhas. Sie pidi õlema suur lamp, et rätsep nägi. Kui omal ei õld lampi, siis mendi laineti küläst senestajast[10]*. Rätsepiga õli sedasi, et mõnikõrd tuli tuju ja kieras päiväl magama, magas õhtas saate. Õhta tuli üläs ja tegi ommikuni.*

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1953)

4. Rätsepa tööriistad

Tugev rätsepi massin, jalaga, toruga pressraud, puu arssin, pressimise laud, arssina pikkus plokk, pual arssina lai, viis tolli umbes paks, vatlane riide naeludega päälä lüädud vai siis ümbär õmmeldud. Varruka puu, kõver, varruka järälä, varruka pressimise jaust, riide kahel pual, viŋkel, suured nagu plekki käärid, kriit, nüäpaugu raud, nõelapadi. Siis õli viel mõõdurihm kui õli, sõrmkübärad, vahatükk, siebitükk. Nied õlid siis kõik kasti sies. Üäldi rätsepi kast. Sie uavati siis päälä, kui mendi rätsepi tuama. Õmblusmassin, sie õli eraldi, sie sääl kastis ei õld.

Rätsepitel õli pressmassin, süäd käisid sies. Sie õli toruga ja suuremb ja raskemb kui nüüd, mis nied on. Pressraud on umbinane, pliita all tule sies aetasse tulisest. Rätsepitel neid ei õld, siis pidi alati tuli all õlema ja usina jahtusivad. Pressmassinaga õli ia, perenasel õlid süäd enne valmis kõrjetud pliita alt vai suurest

---

[8] *laabruk kuub* 'lai pikk üleriie'; [9] valima; [10] selleks ajaks

ahjust pualvakka sies, poiss toppis massina süsi täis, torkas paberitükkile tule õtsa ja süside päälä ja puhus põlema. Ei õld vaja tuld alle teha.

Pakk nõelu — sääl õli mitmesugusi nõelu sies, pieni ja jämädimi[11]*. Küläinimised õsseti*[12]*, õmblijad õsseti. Aga rätsepil õlid tõistmuadi nõelad. Küsiti puest kõhe rätsepi nõelu. Sääl pakkis õli ühäsugused nõelad, kaunis lühükesed, suure silmaga. Õlivad kallimad. Küsiti õmblusnõelu ja rätsepinõelu. Aga kasuka nõel õli sulgidega nõel. Kolme kandiga. Ja sulgide kõhast õli jämädamb kui silm, et siis silm nahast läbi tuli.*

Mõni võttas mõõdu mõõdurihmaga, senel õli kriit, miiga akna leituŋgi laua[13] *külgä nied numbrid üläs kirjutas. Pualetõist arssina pikkune juanlaud õli, sene pani siis riide päälä ja tõmmas kriidiga kriipsu. Perapuale tõmmas kriipsu siebikilluga, kriit määris riijest, pera õli raske puhtast saada.*

Kui paberiga mõõdu võttas, siis tegi iga mõõdu kõhta tõistmuadi märgi, lõikas, et omal ei mend segamine. Lõikas seituŋgi lehe servast niisikesed ribad, lasi massinaga õtsast kokku. Sene murdas siis pikkite keskelt kahekõrra ja kui võttas mõõdu, siis tegi igakõrd märgi. Ühä mõõdu märgi tegi ühtä serva, tõise tõise serva, ühä mõõdu märgi tegi keskele. Muist märkisi õlid kolmenurkelised, muist õlivad kandilised, mõni märk õli vaid üks vahe sisse lõigetud. Vaha tükk õli kaa rätsepil, miiga kasukaõmblemise niidi libedast tegi. Aga nied märgid pidas kõik mieles, mis miski tähändas, mis mõõt miski õli.

Meije rätsepil viŋkli ei õld, Pieri rätsepilt ma seda nägin, aga ma ei tia, mis asja ta senega mõõtas.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1953)

5. Mõõduvõtmine ja selgaproovimine

Pintsak

Võeti keha pikkusse mõõt, siis varruka pikkus, ümbär rinna mõõt ja puusade päält ümbär. Siis varruka laijusse mõõt ülävältpualt küünärnukki. Õli riide lahti lõigetud, siis traageldas ja pressis maha ja passitas esimist kõrda. Tõist kõrda passitas, siis õli jua massinaga kokku õmmeldud, ainult varruka suud õlid kieramata ja alt kieramata. Kolmaskõrd passideti, siis õli pintsak valmis. Kaks päivä läks tegemisega aiga.

(Eelmine)

---

[11] jämedamaid; [12] ostsid; [13] *leituŋgi laud* 'akna piidalaud'

Püksid

Püksi pikkusse mõõt, püksi piha mõõt, kaelusse jämäduse mõõt[14], *reije laijusse mõõt. Esimine kõrd passideti, kui õli kokku traageldetud ja siis, kui õli valmis, siis passideti tõistkõrd. Ühä päiväga rätsep tegi valmis.*

(Eelmine)

Vest

Võttas jämäduse ja pikkusse mõõdu. Rohkemb vestijaust mõõtusid ei võetud. Vestiga õli rohkemb tüäd kui püksidega. Üks päiv läks aiga. Vesti vahepääl ei passidetud.

(Eelmine)

Kasukas

Pintsaki päält võeti mõõt. Pikkus, varruka pikkus, jämädus, varruka jämädus. Esimine kõrd passideti, kui õli kokku traageldetud ja tõinekõrd, kui õli valmis. Pualtõist päivä läks aiga. Riidega kasuka tegi kolm päivä.

(Olga Kruusik, sünd. 1888, Kohtla küla, 1953)

Palitu

Võeti jällä pintsaki päält mõõt. Paltu pikkus, varruka pikkus, jämädus, varruka jämädus. Siis lõigeti lahti ja passideti esimine kõrd, siis õli kokku traageldetud. Tõine kõrd passideti, siis õli keha kuas, massinaga küljäd kokku õmmeldud, siis vahiti, kuda varruka augud, kas on parajad lõigetud ja kuda rabatid on ja kuda krae pääl, kas on õijete ja ei kisu. Siis õmmeldi kokku ja passideti kolmat kõrd, kui õli valmis. Paltu tegemine võttas kolm päivä.

Naiste paltuga läks muidugi rohkemb aiga, rohkemb tuli passidata, seda õli ullemb teha. Eks sie õld ka senest, kuda rätsep õli. Mõni tahi kaŋgest iast teha, passitas rohkemb. Ja nagu küläs käidi — inimine ise kääjala juures, lei jällä selga, kui arvas, et on pahast mend. Mõni rätsep lõikas lahti ja õmbles kokku nagu vana mehele, sai valmis, siis pressis esimist kõrda, ei ta pand vahepääl rauda ligigi. Siin Kahulas õli õld niisikene rätsep.

(Eelmine)

---

[14] värvli ümbermõõt

6. Meeste riided

Mieste pintsakid õlivad ümbär keha tehtud taljas. Mõned õlivad kaunis pikkad ja siis õli saba nattuke lõhki. Mõned õlivad lühükesed, neil saba lõhki ei õld. Muidu ikke pintsak nagu nüüdki, aga taljas, rohkemb ümbär keha. Rabatid õlivad laijemad ja rabati nurgad, nied alumised nurgad läksivad ninda libamiste allepuale ja nied päälimised, nied krae nurgad õige nattuke ülespuale. Taskud õlid ikke kaa ja kaks rida õli nüäpisid ies. Neil õlid siis nüäpaugud, neil enamb iesikesi[15] *ei õld. Neli nüäpi õli ies.*

Pintsakile lõigeti kaks seljatagusetükki, kaks õlmatükki, neli varrukatükki — päälimised varrukapualed ja alumised varrukapualed. Õlma alustükkid takkusest kaŋgast, taskulappid, taskud, taskulappi alusriide linasest kaŋgast, taskud linasest kaŋgast, krae, krae alustükk — takkune kaŋŋas. Pihtude pääl takkune kaŋŋas, ulatas viel pihtude taha, kahe kõrdselt pandud. Pintsakil õli kolm tasku, üks rinnatask. Õli ühält rialt nüäpisid kaa ies, aga varruka all ennemast nüäpisid ei õld.

Vest õli ülikonna karva. Villane ja pualvillane nagu pintsakki. Kaks õlma, kaks tasku küljäpääl, üks rinnatask, põuetask. Seljatagune valge pien kaŋŋas, pääl must satiin ehk läikiv lastik ehk varruka kiri riide. Taga nall. Põuetaskul õli lapp pääl, nüäbiga. Sie õli rahakotti task. Vestil õli püst krae ja ies kaks rida nüäpisid.

Paltu lõigeti nagu pintsakki, kaks seljatükki, kaks õlmatükki ja neli varruka pualt, päälimised ja alumised ja krae. Takkune kaŋŋas pandi ette õlmide alle kõhe savas saate[16]*, rabatite alle ja krae alle kaa takkune kaŋŋas. Üks põuetask, kaks välistasku. Sie õli suvipaltu. Riide lõigeti mõõdu järälä lahti ja vuader lõigeti riide järälä.*

Vattpaltud õlid kaa ja vatt jopped. Nied jopped, neid kutsuti jaska. Vatt traageldeti vuadri külgä ninda paksult kui taheti. Siis rätsep tikkis vatti ja vuadri massinaga kokku — — — kuda arjund õli. Siis traageldas riide külgä sene vuadri ja vatti ja passitas selga, et kiskuma ei akka. Pihtude päälä ja õlmidealle pandi ikke kaŋŋas kaa. Vuadri õmbles käsidega siis riide külgä mõnest kõhast, õmbluste kõhast. Vuader jäi siis õlmidest õlma tükkide alle ja savast kiereti sisse, siis jäi sene kieramise alle. Muidu seda vatti kutsuti puamvill, aga kui ta riide alle pandi, siis ta õli vatt.

Joppe tehti ninda sama, joppe õli lühüke, nattuke pikkemb kui pintsak.

(Olga Kruusik, sünd. 1888, Kohtla küla, 1953)

---

[15] aasu, öösikesi; [16] sabast saadik

7. Meeste püksid

Mieste aluspüksid õlivad takkused. Einaajal käidi aluspesu pääl, siis neil õli üks task kaa paremal pual, kus siis piip käis ja tubaka kott.

Päälispüksid tehti kaa linased ja takkused, aripäivä püksid. Aluspüksid nied õlid valged, miiga rukkid käidi lõikamas ja einamal suvel, aga nied linased ja takkused päälispüksid, nied kuuti ruutulised ja triibulised, kas alli põhjaga, sinised ja rohelised triibud ja ruudud.

Pühäpüksid õlid pualvillased ja vatlased, kuda kenelgi õli lambaid ja villu. Ennemast nüüd musti küll ei õld, ikke suurembjagu allid ja sinised, nied pottisinised õlid.

Püksisäärä õtsides paelu ei õld, nied kiereti nindasamate ümbär säärä. Ei õld aluspüksidel ega päälispüksidel neid paelu.

Päälispüksi sääräd läksivad alt kitsamast. Sääräga saapa sies käidi. Püksid pali tõistmuadi just ei õlled kui nüüdki. Sie nüüd õli, et tagand õli kaelus pualest ja tagand õlid püksid nattuke päält lõhki, säält, kus kaelus pualest õli, üks kolm sõrme viel altpualt kaelust. Säält käis üks nall ülä. Ühä nalliga õlivadki, rohkemb ei õld. Sie õli siis taga.

Mina kui mälästama akkasin, siis õlivad püksidel küll jua aagid ja nüäbid. Aga nagu traksisid, neid küll ei õld, nied tulid perapuale. Kui muidu ülävä̮l ei sõisaned, võeti tõmmeti nääri jurakas päälä ja iest sõlme ja sie õli kõik nied traksid ja rihmad.

Siis jua, kui nuaremad mehed akketi käimä kamassidega, siis naereti estest, irvitasivad kui ullud, et ulgub püksid uulitsal. Siis õli kaa, püksid läksivad sääräõtsast kitsamast ja muidu ka ei õld niisikesed laijad kottid nagu nüüd on. No siis kui ka pressiti neid, siis ninda ei pressitud ku nüüd, et vikkid sies on, pressiti muidu siledast. Linna poisid tõid neid plaanisid, kui tulivad pidudele, siis külläs ka nuared mehed akketi järälä tegema, kel õli seda kaŋksu[17] *rohkemb. Kes õli ikke vaene, sie ei saand muidugi.*

Aga neid uusi muadisid, neid naerasivad. Tuli ikke maa poiss pühäbä lagedale, õlid kamassid ja kalossid jalas ja püksid uulitsal, kihisteti naerada. Üäldi, et nagu ilparakas, nagu arestant, et köhkä[18] *mies ja puale uiduga*[19] *ja mis nad kõik üäldi.*

Püksid lõigeti neljast tükkist, esimised pualed kaks tükki ja tagumised kaks tükki. Siis õli kaelus ehk värl. Mõni ütläs kaelus, mõni värl. Üäldi, et püksi kaelus on pikk vai lühüke. Aga miski on püksi värli vahel. Värli vahel õli takkune kaŋŋas ja linane kaŋŋas õli siis viel vuadrist pääl, lai tükk. Kaks tasku, taga üks nall, sääräõtsad õlid pallistetud. Säärä õtsas taga kanna lapp linasest kaŋgast. Reije pääl õli toppel õmblus.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1953)

---

[17] s. t. raha; [18] *köhkä* 'poole aruga, mõistuselt puudulik'; [19] poole aruga

8. Pikk kuub

Miestel õli talvel seljas läbivillane pikk kuub, siinpual ääldi seda laabrukkuub. Sie õli ninda lai, et võis kärädaga[20] *kasuka päälä tõmmada. Ühäksa arssina pidi menema riijest. Taga õmblust ei õld, taga õli terve kaŋga laijus ja ies ja külgidepääl. Puu püäridega käis iest kinni ja suur nurkidega krae õli pääl. Ninda suur krae õli, et kui tõmbas sene üläs, siis tuli ülä pia. Päälimine õlm käis kinni ligemale kaindla all. Sie õli kõhe niisike nagu toru, maas saate ulatas. Vüäga õli päält kinni, ies õli sõlm. Vüävahel käisivad kindad. Pihtudes õli linane vuader.*

Tõinejagu kuubesid õlivad jua lühämad ja kitsamad ja veikema kraega. Mõlemal õlid riidest iesikesed ja neil õli nüäpaugud sies, siis sedamuadi nied käisivad püäridest läbi. Laabrukal õli kolm püärä. Mõnel õli kaks. Üks õli kurgu all ja tõine rindude pääl. Kolmest tükkist õli lõigetud. Krae all õli takkune kaŋŋas. Taskusid pääl ei õld, üks põue task õli suur.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1953)

9. Naiste kasukas

Naiste kasukas õli enne püst kraega ja krael õli välläpual ümbärriŋgi naha serv, vill välläpuale. Ies mõlema õlma pääl õli kaa vahele õmmeldud lambanaha servad, vill päälpual. Krae juurest tulivad alle ja siis kierasivad õlmide serva ninda nattuke viŋklis. Kõrgemal, kui vüä käis. Kasukal õlivad kaa püäräd, aga iesikesed ei õld enamb riidest, nied õlivad naha ribadest kieretud ninda ümmärgusest ja õmmeldud õlma külgä. Kummagil pual õli task ka ja tasku servas õli välläspual kaa naha serv, vill välläpuale.

Kui õlid vähägi suured nahad, siis saivad neljast nahast kasuka. Seljataguse tükk sai ühäst nahast, senel õmblust keskel ei õld. Senest jäiväd viel siilud järälä. Siis üks suur nahk, senest saadi üks õlm, tõine suur nahk, senest saadi tõine õlm. Sie õli siis kolm nahka. Ja ühäst suurest nahast andas parajast vällä kaks varruka. Siis kui tuli, et tuli puudu, siis seljataguse tükkist jäiväd siilud, neist saivad varruka alumised tükkid. Kasuka õlmide servad õlid tõise tükkiga kieretud, et ei rebenend. Naha serv õli õlma serva sissepuale kinni õmmeldud ja siis õlma paremale puale kieretud ja kinni õmmeldud. Senelt naha servalt õli siis viel nuaga enne vällä kraabitud.

(Olga Kruusik, sünd. 1888, Kohtla küla, 1953)

---

[20] külmaga, pakasega

10. Meeste kasukas

Mieste kasukal ei õld neid karvasi servi krae küljäs ega õlmide küljäs ega tasku pääl. Sie tükk, miiga õli kieretud õlma servad ja varruka suud, sie tükk õli miestel lai ja tikkitud õlma ja varruka õtsa külgä. Neil tükkidel õli kaa vill nuaga maha kaabitud. Kasukas õli vähä lühämb kui joppe, aga pintsakist pikkemb. Pääräd ei õld puust, mis ies õlid, nied õlid pisikesed naha trullid, ilma villata nahk kieretud trulli. Siis õlid jämäda niidiga keskelt kinni ja õmmeldud õlma külgä. Lõigeti lahti ninda samate kui pintsakki ja joppe ja paltu. Püst krae õli pääl, aga sie toppelt ei õld, välläpualt õli sile, sies õli vill.

Kasukanaha püksid lõigeti jällä nagu riidest püksidki. Valitseti iad pehmed lamba nahad. Sääräd said kahest suurest nahast ja päälä kaelus ja siilud. Neile läks kolmas nahk. Kasukanaha püksid õlid ilma vuadrita. Minu muistamiste[21] *enamb kasukutel puust pääräsid ei õld ega neid nahatrullisid kaa. Nahast iesikesed õlid küll. Siis õlivad jua luust nüäbid kasukutel. Kui õlid nahast trullid, siis õlivad viel miestel üksi ja miestel on nüüdki viel niisikesed, aga naistel õlid siis ikke jua nüäbid.*

(Eelmine)

11. Naiste riided.

Naised akkasivad jua ennemast muadisi taga ajama. Mõisadest säält siis ikke nied mued saadi. Ja õli pali ullemb teha siis naiste riideid kui nüüd on. Õli naiste jakk kaheksast tükkist, puale reide, ilma kraeta, kaela ümbär õli valge pits, õlivad seitselaidased sielikud ja printskleidid.

Rätsep tegi naistele suuri riideid, paltud ja radunded. Paltu õli pisikese kraega, puhvis varrukad, alt õli lai, keskelt taljas. Iesikestega käisivad nüäbid kinni. Sie õli siis sene rätsepi ajal, mis mina mälästan. Aga ega sie siis sie ainuke ei õld, neid õli mitmet muadi.

Nuared tütrikud lasid ikke jua nelikümänd aastat tagasi suuremad riided teha kalevist. Nagu riidega kasukalegi riide ja krae, ikke juba puest. Rätsep ise valitses puest krae. Kel võimalik ei õld, sie lasi muidugi teha vatlast ja pani vuadri kaa linase, omavärvitud, alli ehk pruuni ehk kõllase. Puevuadri ja riide kaa ikke tautas rätsep ise valitseta, ja paltu päälä pua[22] *ja.*

Naiste radunde õli jällä kas vattel vai kalev. Karakul krae ehk siis sile krae nahk. Sie õli neljast tükkist, riide laijussest tükkist, kaks taga, kaks külgide pääl. Sie õli kõhe maani. Alt läks viel laijemast, nindat all õlid viel siilud. Vatt õli üläni, satiini vai linane

---

[21] minu mäletades; [22] boa, lahtine karusnahkne krae

vuader. Varrukuid ei õldki, kurgu alt õli ühä nüäbiga kinni, kääd õlid radunde all, sääl oijeti käsidega õlmad kuas. Õlma servides õli kaks tasku, tasku põhi õli õlma servapuale, tõine käsi õli tõises taskus, siis oijeti õlmad kuas. Sie käis talvel kärädaga paltu pääl.

(Olga Kruusik, sünd. 1888, Kohtla küla, 1953)

12. Laste püksid

Lastepüksid õlid lühükesed. Päälispüksid õlid pihaga ja lakkaga. Püksid käisivad nüäpidega piha küljäs, nelja nüäbiga. Kõhupääl õli üks nüäp ja seljataga õli tõine ja kummagilpual küljäpääl üks. Piht käis siis püksis ja pükside küljäs õlid nüäpaugud. Pihal õli savas nüäbid. Piht käis seljatagand nüäpidega kinni, õli kõhe lahti lõigetud, nüäbid õlid savas saate. Külgide päält õli lahti lõigetud, esimine pual ja taguminepual püksidel käis siis küljäpääl ühä nüäbiga kinni. Taguminepual sie üäldi lakk. Tegid külgidepäält nüäpidest lahti ja seljatagand senest nüäbist kaa, siis sie lakk langes alle, kui laps läks oma asjale. Püksiauk õli veike kaa ikke ies.

No üks kolme-nelja aastani ikke õlivad poisid ilma püksita. Muaname lapsed mõned jua kuue-seitse aastani ulkusivad kuubidega. Nied kuued perenaine nörssis[23] *ise valmis linasest vai takkusest riidest, neijega siis lasivad külävahel, nindat muda lendas. Nied kuued õlid iad pikkad, ikke puale sääräni.*

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1953)

13. Õmblemisviise

Kui riide õli lahti lõigetud, siis traageldeti kokku. Küljäõmblussed õmmeldi minu muistamiste jua massinaga. Enne massinuid õmmeldi küljäd iestnõela. Varrukad õmmeldasse õtsa tagandnõela. Alumine serv nagu pintsakil, paltul, sääräõtsad, varrukasuud, nied õmmeldasse tagandnõela. Välimine serv tikkitasse tagandnõela. Traageldamise jaust õli linane niit. Nüäpaugu jaust õli siis jua nüäpaugu siid. Sie pandi kahe kõrrute, et jäi jämädamb.

Kasukaõmblemise niit õli linane kahekõrdane niit. Kasukas traageldeti siest pualt ülä-äärä. Küljäd õmmeldi kinni ja varrukad ja krae terassega[24]*. Siis pandi sie kahekõrdane niit viel toppelt. Riide alle sie kasukas õmmeldi ülä-äärä paremalt pualt. Seda terassega ei õmmeldud. Kasuka jaust*[25] *tehti niit vahatükkiga libedast. Terasse*

---

[23] *nörssima* 'halvasti kokku õmblema; paikama, lappima'; [24] *teras* 'kasuka õmbluste vahele pandav nahariba'; [25] jaoks

jaust lõigeti üks sõrmelaijune riba, tasku nuaga põlve pääl tõmmeti vill maha. Neid tehti palju valmis, kui akketi õmblema. Nied servad, mis kokku tuli õmmelda, neije servidest lõigeti nuaga ka vill vällä juba enne traageldamist, muidu õli vill ies, ei saand õmmelda. Siis nied servad kiereti sisse, sie teras torgeti vahele ja õmmeldi läbimiste kinni. Sie terasse serv, mis pera õmblemist paremalt pualt ülä naha jäi, sie lõigeti kääridega tasasest.

Kõik siis kasukad ja kasukanaha püksid ja kasukanaha tubaka kott õmmeldi kaa sedasi terassega.

(Olga Kruusik, sünd. 1888, Kohtla küla, 1953)

14. Pressimine

Seda aiga mina enamb küll ei mälästa, kui pressraudasid ei õld. Jua vanal ajal seppad tegivad külänaistele pressrauad. Pera rätsepad jua tõivad pressmassinad, kel süäd sies käisivad. Pressrauad õlivad siest umbinased ja pliita all aeti tulisest.

Seljatagune ja küljäd traageldeti kokku ja passideti selga. Siis kui õli iast, siis pressiti õmblussed maha. Siis pressiti rabatid maha. Siis pressiti krae, taskulappid. Siis pandi varrukad õtsa, neid ei pressitud. Sai ülikond valmis, siis pressiti ülä. Paltu õmblussed pressiti enne vatti panemist. Pera pressiti päält pualt ülä. Püksid ka passideti päälä traageldamist, siis õmmeldi kokku ja pressiti jällä maha. Rätsep pressis läbi linase lappi, ise puhus suust ühtä valu vett riidelappi päälä, purskas sedasi.

Kraed ninda kõvera ei lõigetud nagu ta on. Krae lõigeti, estest pandi jämä takkune kaππas lauale ja lõigeti viltu riidest senest krae paberi järälä. Siis lõikas tõisest riidest jällä krae aluse riide kaa viltu riidest. Nied lõigeti nattukese kraemuadi kõvera. Siis tehti märjäst ja pressiti ja venideti kõvera. Massin rõhuti tõise õtsa päälä ja tõisekääga kisuti seda välimist serva nindakaua, kui jäi kõver. Vähäaaval rõhuti massina edesi ja tõisest õtsast tõmmeti. Ninda mittu kõrda, tehti uuesta niiskest ja jällä pressiti. Kui sai vormi, siis tikkiti massinaga läbi. Siis lõigeti päälisriide jällä viltu riidest ja venideti sie jällä vällä. Siis pandi päälimine riide päälä, sie õli laijemb, kieras servad ülä ja pressis maha. Servad õmmeldi tagandnõela.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1953)

15. Aluspesu

Päälisriided nied ikke tegivad rätsepid, aga siis särgid ja aluspüksid ja takkused päälispüksid suvest, nied tegivad perenased suurembjagu siin ise. Pera jua lõikas rätsep lahti vai lõikas perenane lahti ja siis rätsep lasi kokku.

Mieste takkused püksid, neil õli üks task kaa parema kää pual, kus tubaka kott käis. Nied tegi suurembjagu perenane ise. Pluusad nied tehti nindasamate, lõikas siis rätsep vai lõikas perenane, et rätsep õmbles. Õli rätsepil aiga, lasi kokku kaa.

Särgil ja pluusal õli mõlemal püst krae. Kaks nüäpi õli krae õtsas. Särgi krae õli kõrgemb kui pluusa krae, nindat särgi krae serv pidi pluusa krae alt paistama jääma.

(Ida Laur, sünd. 1882, Kohtla küla, 1953)

16. Kohalik rätsep

Kohtlas õli rätsep Ierike Kustav. Vabadik õli, tündrimaa õli ainult. Õli kaa riijalune ja reijetuba ja küük ja kammer õtsas. Üks laudik õli kaa, sääl õli siis siga ja lehm ja lambad. Vabatküläs elas, ei käind kuski seltsides ega kuski. Kõik vabatkülä inimised õlivad omapasilase[26]*, tegivad tüäd ja juadi kampas kui raha õli. Pieti ennast alvemast: «Mis me toppima, me õlema vabadikud!» Ja külärahvas pidasivad neid kaa alvemast.*

Koledast rääkis, tias kole pali ja äristas[27] *kaŋgest lapsi. Ulkus arssin kääs, irmutas senega külä kueri. Tugev, lühükest kätt, ristiverd mies õli, raŋgis jalad. Mustas riides käis, säärikud jalas, joppe seljas. Iad lõuad õlid küll pias. Sie ei õld küll piast segane ega jalgust vigane.*

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1953)

17. Jutte rätsepaist

Ennevanased rätsepid õlivad kõik suuremaltjault niisikesed põdurad ja vigased mehed siinpual. Kel õli käsi vai jalg vigane vai muidu ninda viletsa tervissega, siis kodurahvas pani rätsepaõppi. Õlivad veike maaga mehed, mõned ilma maata, elasivad, kus saivad ja elatasivad ennast senest rätsepaammetist.

Rätsepite kõhta üäldi alati, et kes ei õld jalgust vigane, sie õli piast segane vai kerge, nagu ennemast üäldi, et nied on kerged, puale uiduga mehed. Kui tütrik läks rätsepile mehele, siis üäldi kõhe, et tia, mis sene tütriku arus õli, et rätsepile läks, nied jua kerged mehed, ulguvad triikrauad taskus, et lendu ei lähä. Kui mõni tõine inimine õli ka niisikene äuläu, siis üäldi, et sie on kerge kui rätsep.

Aga siiski üäldi, et aritud mehed, mõtles[28] *õskavad numbrid teha. Rätsep kui võttas mõõtu, siis kirjutas numbrid kriidiga aknapiida külgä omale ette.*

---

[26] isekeskis, omavahel; [27] ärritas; [28] mõtle ise, mõtle ometi, kujutle

Kutsuti sügise rätsep maja[29] *õmblema kas kasuka vai paltuda vai ülikonda, siis kui sai säält valmis, siis läks tõise pere, kuhu jällä õli kutsutud. No sai kolmas pere tiada, et sinne maja tuli rätsep, kiegi läks kuulama, milla saab valmis, et tule siis meile. Ninda tõises peres jällä ja ninda siis rätsepid käisivadki perest pere. Mõnikõrd kui rätsepid õli vähä, käisivad kaugelt, võõrast küladest rätsepid õmblemas. Kauples kas ülikonna vai paltu, mis teha õli, vällä, mis innaga tegi, ja siis akkas tüälä. Päiväpalka rätsep ei saand, raha sai riijestepäält.*

Sie pidi ia rätsep õlema, kes pidas tüäga kõrda, et enne tõisele ei mend ja kedagi vahele ei jättänd, kes enne kutsus.

Rätsepitel õli ikke sie muad, et pera süämist päiväl üks tund aiga magasivad. Ja siis magasivad selite laual. Muidu kui õmblesivad, siis issuti ka laual põlved risti. Juhtus õlema laisk rätsep, tegi mittu nädäla üht ülikonda, mutku magas. Perenase mielejärälä sie ei õld, kui ninda kaua pidid võõra inimisega kimpus õlema ja alati iad süijä tegema. Omapasilase võtta ükstas puha, mis saab, aga rätsep vaese süämisega ei leppind. Sinne ei tahandki tüälä menna, kus tias, et sääl inimised viletsast süävad. Kuulas enne küläst puha järälä.

Egas ullemi vigurimehi enamb maa pääl küll ei õld kui rätsepid. Kui jua külä tulivad, neid tükkisid, mida siis akkasivad tegema. Siis kaupmeste kuarmast salamiste kalu vargale ja tütrikuid üäsite lakkadest taga ajama. Kerge elupääl õlivad, päiväl tegivad nattuke aiga tüäd ja üäsä kolasivad müädä külä riŋgi. Käisivad õuedes lõŋga sasimas, kui õli lovisema[30] *jäätud. Tõine õhta siis läksivad aknatagand viisuma*[31]*, kas tütrik vannub, kui arutab, et kas on tige vai ei õle, et võib naisest võttada.*

(Eelmine)

Küll rätsep jätab järele

Küläs õli rätsep tüäl. Kole kaŋge õli õld sie mies süämä. Ühäkõrra perenane praadis liha ja andas lihapanni rätsepi ette. Ütläs lastele, et las nüüd rätsep süäb, küll ta jättäb järälä, siis saata[32] *teije muist. Lapsed nurkas laulama, et küll rätsep jättäb järälä, küll rätsep jättäb järälä. Viimast jua ädäsä ääläga, et jua rätsep võttas viimase! Eks rätsep võttand viimase lihatükki. Vai siis ennemast lastele viel liha, aga kui õli niisike aig, nagu rätsep majas, siis seda lapsedki uatasivad, et siis saivad ka paremi palasid. Vaese süämisega*[33] *rätsep ei tuld tüälä. Rätsep, jah, parkis aga oma kõhu täis, ei õld seneasja mieski.*

(Eelmine)

---

[29] majja; [30] vedelema; [31] (salaja) piiluma; [32] saate; [33] s. t. kehva söögi puhul

Rätsep varastas riiet

Küläs elas üks rätsep ja senekõhta üäldi, et kui külä lähäb, siis kole pali saab riijest kaduma, et lüäb omale kõrvale. Üks kange perenane, et no mis sie nüüd on, et ma õlen ise lahtilõikamise juures. Kutsus rätsepi omale ja üttäl, et tie mu mehele kahed püksid, a ma ise õlen juures, kui sa lahti lõikad, et sa minult ka riijest ei varasta. No rätsep lõikas ja perenane vahtis kõige aja juures. Rätsep sai püksid lahti ja küsis, et no kas ma varastasin. «No nüüd sa küll ei varastand!» Rätsep tõmmas tagumiku alt viel kolmanded lahtilõigatud püksid ja üttäl, et no näät, sinu oma silma all varastasin püksitäijä riijest ja sina ei saand aru midagi. «Kui rätsep tahab varastata, siis varastab ka, õlgu siin vai sada inimist vahtimas. Ma sene riide annan sulle tagasi, aga tõinekõrd ei maksa enamb vahtima tulla, et rätsep ei varasta!»

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1953)

Rätsep pani kiislile soola

Rätsep õli küläs õmblemas. Sääl tehti kole sualast süijä ja rätsep, sie ei tahand sualast süämist. Perenane segas kiissli ja pani ia pihutäijä suala sisse. Läks ise õue ja peretüttär tuli tuppa ja pani tõise pihutäijä viel, arvas, et perenane ei pand. Tõine tüttär tuli ja pani kolmande pihutäijä. Rätsep vahtis, kui kõik läksivad õue, tuli laualt maha ja võttas kottist suure kamalutäijä suala ja pani potti. No akkasivad süämä, kiissel nagu suala putru. Perenane, et mina panin nattuke vade suala. Tüttär, et ah sina ka panid, mina ei tiandki, mina panin ka. Tõine tüttär, et mina arvasin, et te ei pand, mina ühä pihutäijä ka panin. Rätsep, et mina õlin vagane. Aga süämine ei mend kenelegi nahka.

(Eelmine)

Rätsep lõikas riiet peast

Ennemast õli üks pikkavurridega rätsep, sie lõikas puha piast. Pikkad vurrid õlid senel mehel õld. Inimine sõisas juures, kenele tegi, ja ise mutku lõikas. Kui sirgelt lõikas, siis ei õld midagi, aga kui akkas kääridega kierama, õli vaja kuhugipuale kierada, viltu lõikada, siis kieras suuga sene vurri kaa sinnepuale, kuhupuale kääridega kieras, ja ise tegi suuga «amh!» Aga lõikas ka alati iast, ei rikkund vällä. Aga igaüks ei saand. Kuda üks õppimata rätsep akkas peremele riideid õmblema ja lõikas ja passitas,

lõikas ja passitas. «Lai, lai, viel on lai. Võttan viel vähämäst.» Lõikas ia lahmaka viel vällä. «Noh, panema nüüd siis selga!» Pani selga, rätsep kraabib kukkalt: «Ah sa kuradi kurat, kitsaks jäi!»

(Olga Kruusik, sünd. 1888, Kohtla küla, 1953)

Rätsep tõstis lapse kiislipütti

Rätsep õli küläs õmblemas ja sääl õli kole robane[34] *perenane. Tuli ühäkõrra siasüätämise ämbriga tuppa ja solgutas nattuke rokkast puhtemast ja segas kiissli sisse. Perenane läks ise õue ja rätsep keksti laualt maha, et kie seda solku nüüd süäb, mis ta tieb, ja perenasel pisike laps, võttas sene kiikust ja torkas sinne kiissli pütti. Perenane tuli tuppa ja arvas, et laps ise kudagi kogemata kukkus sinne sisse. Perenane vahtis, et rätsep ei nää, tõstas lapse vällä, pani kiiku tagasi, nagu rätsep ei tiakski ja tegi kiissli ikkegi valmis. Aga ütläs rätsep, et ei pand mina lusika sinne sisse.*

(Eelmine)

Rätsep proovib tüdruku kannatust

Rätsep õli küläs õmblemas ja sääl õli üks ilus tütrik. Rätsep mõttel, et igatepidi kõrralik tütrik, et tia, kas ta on ka ia vai on tige, et kurja nägu küll näitänd ei õle, aga ehk on kuer kottis. Tütrik pesi ükspäiv lõŋga ja jättäs lõŋŋavõrked õue aija päälä kuivama. Rätsep läks üäsä õue ja sasis võrked sasimise viisi ninda vällä, et õlivad sasitud, et saab ommiku nähä, kas tütrik akkab vanduma vai mis tieb. A küll õli õld lõŋg sasis, aga tütrik ei õle õld sõnagi laust, mutku lauland ja vilistand ja arutand vähäaval lõŋŋa kõik jällä ilusast. Rätsep mõeld, et ei sie kuri saa õlema, et ligemale päivä arutab lõŋga ja ühtki kõrda ei vihasta. Pera õli rätsep omale naisest saand sene tütriku.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1953)

Kotirätsep

Ühtä metsanurka tuld üks mies ennemast ja üäld, et on rätsep, et kas on tüäd andada. Perenane võttand kõhe vasta, et mul on tüäd andada küll. Rätsep üäld, et ma tänä viel tüälä ei akka, et ku perenane lubab, ma lähän, viskan nattuke lakka magama. Pere-

[34] ropp, räpane

nane, et eks sa mene siis päälä, väsind ka ja. Tõine lõune tuli siis lakkast maha, perenane küsind, et eks sul õle kõhtki ka nüüd tühü, et on küll, aga ehk perenane lubab mulle ühä rupla raha ette, mul on nattukene vaja, ma käiks paar tundi välläs, siis tulen akkan tüälä. Perenane, et no võtta, pime, sie rupla, kui sul tarvis on ja tule süä nüüd oma kõht täis. Ja õli parkind siis ka mehe muadi ja sai kõhu täis, pani mütsi pähä ja läks kõrtsi. Tuld siis tagasi ja mend kierand lakka uuesta magama ja magand jällä tõise lõuneni. Perenane mend ajand siis üläs, et kaua sa, pimeluam, õmmete magad, et tüälä tuleb akkada. Perenane mõõtand siis villase kaŋga mehele kättä ja käskind teha siis peremele ja pojale riided, ise mend luami tasuma[35]*. Rätsep mõõtand ja pobisend, et kui ma sedapidi tien, siis jääb kitsas nagu toru, aga sedapidi jääb lai nagu lamakas. Perenane tuld parajast tuppa ja kuuld, ääld, et ma tahan riideid ega ma siis kottisid ei taha. Mies ääld, et aga mina vaid kottirätsep õlengi. Perenane võttand ruaba ja kihutand mehe menema. Mies läks, tegi tõiseskõhas jällä sedamuadi. Sai võibõlla jällä mittu päivä süijä ja rupla raha ehk ka anti ja mis tal viga õli sedasi tolgendata.*

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1953)

Pane rätsepale võid silma

Ennemast kui kiissli keideti, siis tehti lusikaga auk päälä ja nüüd kaa tehasse sedamuadi, vajudetasse lusika lavaga[36] *auk kesk kaussi kiisslile sisse ja pannasse sie võid täis. Sie on siis, et pannasse võid silma.*

Külläs õli üks rätsep ja akkasivad õhta süämä. Perenane pani pere ja rätsepi süämä ja üttäl, et ma lähän ise luami tasuma, et paŋga teije rätsepile võid silma. Kui rätsep kiirest lauatagand üläs ja juaksuga õue, et ei mina omale võid silma küll panna ei lase. Eks ta saand aru küll, aga kõhe niisike vigur. Rätsepid õlivad puha niisikesed vembled.

(Eelmine)

Jalgadeta rätsep ehal

Ühäl peremel õli pali tütri. Suvel magasivad lakkas, riijala lakkas. Õhta läksivad magama, vedasivad redeme kaa lakka ja ommiku lasivad redeme jällä alle, kui tulivad maha. Poisid, küll näväd mõeldi ja arudeti[37]*, et kuda tütrikuije juure pääsib, aga kudagi ei saaned.*

Külläs elas üks jalgutu rätsep, mõlemad jalad õlivad ülävältpualt põlve maas ja kärruga käis, niisike kast õli, neli rattast all

---

[35] talitama; [36] lusikakahaga; [37] küll nemad mõtlesid ja arutasid

ja keppidega lükkäs edesi. Läks õhta sene kärruga riijaluse verava juure ja nagu kass õli lakkas tütride juures. Küll poistel õlid südämed täis, näväd jalgudega, aga lakka ei pääsi. Õli sie kui kõrge sein, sie rätsep läks üläs nagu kass igale puale, kuhu tahi.

(Eelmine)

ENDISAEGNE RÄNDPUBLIK KÜLAS

Kogunud Endel Mets

1. Üldist

Imelik, kuda nied ajad muudavad! Nüüd on maal vagane, rahulik elu, aga aastat viiskümmänd tagasi, kuda siis õli. Külä õli ühtä valu võõraid inimisi täis. Küll sääl käis kaupmeid ovustega[1] *ja jala, kõiksugu ammetmehi ja kirjajuid*[2]*. Vaŋkrid kolisesivad ommikust õhtani, külä õli tökkäti ja tõrva aisu täis ja sia kisa. Sääl õli sibulakaupmed ja räbälakaupmed, mustlased vuaris oma ovustega, seljapoisid, arjakad, munaõtsijad ja lihunikud. Siis kõiksugu teritajad ja parandajad, karutantsitajad ja leijerkastimäŋgijad. Seda päivä küll müädä ei mend, kus ühtki ei käind. Ikke, perenane, anna seda, ja, perenane, õsta seda.*

Nüüd on neid puadisid juba nindapali, et ei enamb õle muret, kui miski kadub vai lähäb katki. Ennemast õlid pued kaugel, siis mõnikõrd sai tõsi[3] *kõhe uatada. Tahid ennemast ükstaskõik kui veiket asja saada, kas nõela vai nääpi, ligemal puadi ei õld kui Jõvis*[4]*, mene sa paŋgi*[5] *sie maa. No siis vahtisid, et jua seljapoiss tuleb, et eks nüüd õsta siis, ei õle vaja omal menna. Aga neid pimedi käis juba ninda pali, et õhta õli kõhe suu väsind senest lõhverdamisest. Ja nad põrgulised jua viedeti aiga*[6]*. Pane kõhe uksele puu taha, ärä lase mitte sissegi.*

Nied kaupmed, kes ovustega käisivad, neist õli vahel uagu[7]*, nagu siakaupmed ja räbälakaupmed ja kalakaupmed, aga nagu seljapoisid, nied õlid alati uksetaga. Paljud kaupmed jäid viimast jua ninda tuttavast, et tõistelt ei õssetudki. Õli midagi tarvis, siis uadeti neid. Ja üämaja õli siis ka alati, kui tuli. Mõni tegi õues obusegi jua lahti, siis tuli alles tuppa, ei kuuldki, milla õue tuli.*

(Eelmine)

---

[1] kaupmehi hobustega; [2] kerjajaid; [3] teisi; [4] Jõhvis; [5] *paŋkima* 'käima, vantsima'; [6] nad ... viitsid aega; [7] oli rahu, vaheaega

2. Silgukaupmees

Silgukaupmed õlivad veikemaapidajad ja maatamehed ligidalt randadest. Käisivad kevade ja sügise. Sügise õli neid vähä liikumas, kala õli vähä sügise, aga sügise õlivad ramusad ja suured küll, nindat ikke taheti sügise õstada. Kevade siis käis külädes pali kaupmeid, siis õlivad silgud jällä lahjad nagu rihmad. Silgukaupmestel õlivad kottid pääl, igas kottis õli üks mõõt. Ei tia, kui suur sie mõõt võis õlla vai kui pali kalu sääl käis sies, aga silgu mõõt maksas ennevanast kuuskümä kopka. Kui suur sie mõõt õli, seda vist kiegi kaupmelt ei küsindki. Küsiti ikke mõõt ja kaks, kuda kiegi tahi. Siis õlivad viel kottidega, igas kottis õli tuhat silku. Üäldi luetud tuhat. Sügise õli sedamuadi kasulik õstada, õlivad ramusad ja suured. Sügise silgu luetud tuhat kaalus kuuskümä naela.

Külädes müüdi ikke suuremalt jault silku rahaga, aga kui mõnikõrd silgukaupmeid küläde ei tuld, siis peremed käisivad ise rannast tuamas. Siis makseti viljaga.

Einaaja ies ikke, kui kaupmeid ei tuld, siis käidi tuamas suuremal ulgal einamale kaasa võttada.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

Kevadepuale akkasivad pered Soikula silku uatama. Soikulast silgukaupmeid. Nied õlid siis kaugemalt jua. Kutsuti Soikula silgud. Nied õlid suured priskid silgud, kurask. Nuada[8] *kala õli pidand õlema.*

(Heinrich Käärt, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

3. Ahvenakaupmees

Ahvenikaupmeid käis ennemast külädes vähä. Ahvenid õlivad kallid ja neid õli vähä saada. Mõned üksikud kui tulivad, siis talvel, lume tiega. Müüdi setverikutäis[9] *ahvenid ja pualtõist ja kaks täit rukkid. Peipsist püijäti*[10]*, Peipsi venelased käisivad.*

Vaŋkri kasti sies õlid ahvenid lahti, siis kamaluga tõstas. Ennemast õli igas majas ikke setverik, miiga kartuli mõõdeti. Setveriku siis kaupmel kaasas ei õld. Ega senest lugu ei õld, õli mis riist õli, vai vasika kapp. Pani sene täijä ahvenid ja kaks täit rukkid. Viljakottid õlid vaŋkri ühäsõtsas, ahvenid õlid tõisesõtsas. Laud õli siis vaŋkrikasti pääl põigite, kus ise istus. Sie õli siis, kui suvel käidi. Talvel õli siis niisike kast jällä tehtud rie päälä. Ninda õli kalakaupmestel kõigil.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

---

[8] nooda; [9] setverik = 26,2 liitrit; [10] püüti

4. Kiisakaupmees

Kui sügise värski lund akkas sadama, siis küläs akketi kiisakaupmeid uatama. Lumi pidi kalad parve ajama. Suvel käis kiisakaupmeid vähä, mõni üksik. Siis rikkamad pered ei õstaned, lahjad ja luitand[11] *õlivad. Vaene pani nahka, miski piab inimine ikke süämä. Setverikuga müüdi. Setverik kiiski, setverik rukkid. Kui külädest ülä jäi, sie viedi linna, linnas müüdi margapuga. Raha iest.*

Ega vaene ninda ihne õld kui rikkas, rikkas peremes pani sügise jua vaesemad rukkid kiisakaupmeste jaust valmis.

Kiisakaupmed õlid venelased Peipsi ääräst.

(Eelmine)

5. Jutte kalakaupmeestest

Kalavargus Püssi mõisas

Varastasivad kaa viel vaesi inimisi. Üks kalakaupmes tuld ühtä pere ja kaŋgest pahane ja mossis. Peremes küsind siis, et mis suls viga on. «Mis, kurask. Põlema panna!» — «Mis asi?» — «Püssi mõis!» — «Miks?» — «Mis, kurask, sie on üks vargama mõis!» — «Mis ta sult siis varastas?» — «Mis ta varastas? Kolm suurt sudaku kala ja obune persema rihm!» Eks ta õld sääl mõisas kuski siis üäd ja eks üäsä siis kas üävaht vai kes siis käis siis nosimas. Vanames õli jah, kurask, ninda vihane kõhe, et lähäb ja panebki põlema. Eks neid kaupmeid varastetud külädes kaa küll ja küll, egas risti ette lüädud.

(Heinrich Käärt, sünd. 1894, Kohtla küla, 1952)

Peremees ei anna kalakaupmehele öömaja

Minu isa kadund ütläs ühtälugu, et lasema tiekäijad üämajale. Ega meijegi elupäiväd viel õhtas ei õle, kes tiab, kui palju tuleb omalgi üämajal õlla ja kas on ia, kui ei lasta sisse. Aga sie õli õigus küll, et vaese pere said alati üäsäst, aga rikkas ajas su ikke õue.

Üks pühäbä õhta, ilja jua, üks kalakaupmes tuld ühtä pere ja et kas saab üämaja. Peremest ei õld kodu, aga perenane, et kuhu sa siis ikke enamb lähäd, et jää siis päälägi. Kaupmes tegi obuse lahti ja istus ise vaŋkrile ja akkas süämä. Aga eks peremes tuld kerikust kodu ja nägi, et kalakaupmes õues. «Mis sa siin tied? Sinu

[11] luised

kõrjab oma obune raisk!» Venelane õli sie kaupmes, iast iesti kielt ei õskand. Meil pera rääkis seda lugu alati kui tuli: «Jah, sinu kõrjab oma obune raisk!» Akkasin tellima, et iamies, kuhu ma vasta ääd lähän, et kas siis tõest ei saa siin ommikuni kudagi õlla. «Sinu kõrjab oma obune raisk minu õuemaa päält!» Mutku panin obuse ette ja peremele, et luba viel, minu määrib üks rattas ja läks. «Vot, sinu kõrjab oma obune raisk!» — «No minu määrib üks rattas ja läks!» Jua peremes õtsib auunnikust malaka. Sain vaŋkri päälä ja menema, saa viel ilma süüta peksa.» — Vanames istus meije lesentka[12] *pääl ja rääkis alati. «Ai sina, sinder, jah, ei andand ulualust. Ja ise tuli paganakere, kerikust!»*

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

Peremees ja perenaine kalu varastamas

Kalakaupmes õli tuld üksõhta ühtä pere ja et kas saab üämaja. Tehtud siis mehele ase maha, et puhka siis. Aga peremes ja perenane istuvad lauataga, seneasja mehedki, et magama menna. Kaupmes mõeld, et siin vist õiguse asja ei õle, et on vist nõu menna kalu vargale. Pani silmad kinni ja norskama täijäst kõrist. Ühäkõrraga perenane peremele, et juba magab. Läksivad õue. Kalakaupmes, kurask, tasakeste vahtima, kuhu nad siis nüüd läksivad. Vahib, perenane tuleb vaŋkri pualt, pütt silku täis ja reije tuppa, peremes jönna-jönna järäl. Kalakaupmes, et uata, kurask, kandaga[13] *kui tahata, läks kieras magama, seneasja mieski.*

Ommiku pimedikus mies läks obusele eini andama, perenane tuli tuld näitäma. Kaupmes sabistab vaŋkril kaera kotti, obune irnub. Kaupmes obusele, et mis sa räägid. Ise krabistas jällä kaeru. Obune jällä irnus. «Ah et kuarma kallal on käidud. Aga kus kalad on?» Ise valas kaeru kappa. Obune irnus õige eledast ja kõvast. «Ah reije tuppa tassisivad. Vahi pimedi!» Perenasele, et mis pasatski tükkisid te siin üäsä tegita, obune räägib, et vargal käisita! Tõstab sene prisendi üläs: «Nuajah, pual kuarma kalu mend. Kurask, kas tuata kalad tagasi, või etta tua[14]*!» Kaupmes mürinal reije tuppa, kalad pütti sies. Kaupmes pütt kaindla ja valas kuarma tagasi. Perenane kisaga taga, et kuhu sa vied, nied on minu omad. «Kuradile sõida!» Valas ikke kalad tagasi ja pani tulema. — — —*

(Heinrich Käärt, sünd. 1894, Kohtla küla, 1952)

---

[12] *lesentka* 'lamaahi, ahjupink'; [13] kandke; [14] või ei too

Neil pidid õlema miskisugused asjad, nindat ärä ikke mene igast kuarmast varastama kalu. Ma ei tia, kes siin seda lugu tõukas, et mies õli tuld kalakuarmaga ühä kõrtsi ette, võttand ühä pulga, tõmmand prisendi alt ja õli senega siis kierand sene õtsaga kalade sies, liigutand paar kõrd ja torkand sinne prisendi alle tagasi. Pera kui kõrtsist õli vällä tuld, õli võttand sene pulga, tõmmand pikkast viel ja last kokku tagasi ja torkand tasku. Miskisugune vigur sääl ikke mängus pidi õlema.

Siis on jällä üks niisike jutt, et kalakaupmes õli jällä kuski peres üämajal ja eks peremes mend kuarma kallale. Perenane tuld lükkänd kaupmele üäsä külgä, et õle ia mies, mene kutsu mu vanames tuppa. «Mis siis mina lähän, eks ise mene.» — «No mina ei saa.» Mies viimast siis mend, vahtind, peremes kuarma küljäs kinni käppipidi. Kaupmes ei õld ka kade, kui vedas paar siraka peremele müädä sääri piitsaga, et kas saad magama vai, mis siit tulid õtsima!

Ennemast räägiti küll, õlid pidand õlema miskisugused kuntsid. Õlid õld jua nõijad ja puha.

(Eelmine)

*

Kiidavad, et kalakaupmestel pidid õlema oma kuntsid kaa, et ärä ikke mene igaühä kuarmast kalu vargale. Kuda üks peremes õli mend üäsä kuarma kallale ja õli jäänd kuarma juure sõisu nagu post, ei õle saand enamb edesi ega tagasi. Viimast kisa mehel lahti, et tule päästa lahti. Kaupmes õli siis tuld päästand lahti mehe. Jua sääl ikke nõidust miski siis õli, egas muidu.

Mina õlen mitmest kõhast kuuld. Laspri tädimes tias sene peregi, kus õli perenane jällä jäänd kinni. Sie vist õli Vitsikus.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

6. Räbalakaupmees

Räbälakaupmed tulid suured räbälapambud pääl. Suured margapud, puust margapud õlivad vaŋkril, miiga kaaluti siis räbälid. Vahesteti[15] *siis kaussidega ja tassidega ja tökkätiga. Kausid tuadi Mustvest ja Pihkvast. Nied õlid kivi kausid. Siis õlivad viel lastele kivist piilud. Puu kausid ja kulbid ja lusikad ja tassid õlid ennemast kaa räbälakaupmestel. Õlivad ilusad ja värvitud. Ja kõva värv õli, ei kartand midagi, õli kui kiev õli, mis sisse panid. Aga värvi aisu tõmmas süämisele juure.*

[15] vahetati

Õlivad suured einavõrgud, pualtõist puuda läks eini jua sisse. Tulivad kuhugi pere, tellisivad võrgutäijä eini, peremes, et mene pane võrk täis, pali sinne võrku ikke lähäb. Kui õli inimine, et lubas, ega igaüks ei luband kaa. Läks pera õue, kaupmel täis tüä võrku päälä uavada. Sie õli igal pual ninda.

Räbälakaupmestega õli eina ajal püsti ädä. Nagu ennemast õlivad kauged välläsmetsa einamad, jua mittu virsta kodunt iemal ja vai siis sieaig õli lukkusi vai kedagi, miiga ust lukku panna. A kust kaupmes tias, kas on kedagi kodu vai ei õle, mutku läks tuppa. Õli midagi siis lovisemas[16]*, ävis*[17] *kaa. Aga kui õues õli mõni riidetükk perenasel vai villu, sie õli kõhe kuarmas. Õlid veiked lapsed kodu, jättäs perenasele ühä pisikese kausikese kaa neije iest, üttäl, et ma ema kääst küsisin neid, õlin ommiku emaga ühäs ja ema lubas võttada. Pera jua siis ikke, kui lapsi ei õld kodu jättäda, akketi uksi kinni rautama. Pandi siestpualt aaki ja ise tuldi reijetua uksest õue. Õuest kõrjeti kaa kõik vällä riide kraam. Nied akkasivad kõhe ise õtsima, kui kedagi ei õld kodu.*

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

7. Jutte räbalakaupmeestest

Pilli Jaan

Siin Vitsiku küläs õli vanal ajal kaa üks räbälakaupmes, Pilli Jaanist kutsuti. Sie kaa kõrjas perenastelt räbälid ja tõi iga kevade piima kaussisi ja kulpisi ja lusikud Pihkvast. Ühäkõrra üttäl perenastele, et tulen nüüd kevade vara kõhe kaussisi tuama räbälite iest. Perenased uata vai ullust, ei Piller tule kaussidega ühtigi. Viimast tuli alles eina maarjabe. «Kus sa's ninda kaua õlid?» — «Ah, kole palav õli!» Õli õld ka vähä viratu[18]*. Pera küläpoisid tehti laul*[19]*, et*

kui Piller Pihkvast tuli
se kausi kuarmaga,
sie õli väga palav,
just eina-maarjabe.
Oh, kuulge, külä naised
ja vanad tütrikud:
et tuage kiltsud, kaltsud,
iad kaupa saate siis!

(Eelmine)

---

[16] vedelemas; [17] kadus; [18] laisavõitu; [19] ... külapoisid tegid laulu

Ihne peremees

Ma ei tia, kes siin Kohtlas õli, kas õli õige vana Kruus vai. No õli ta kes ta õli, sie mies, ikke vist vana Kruus õli, sie ei tiand vist isegi, pali tal raha õli. Aga no, kurask, tämä näppust sa miski ei saand, õli sul vai surma ädä kääs. Naine õli tõistmuadi. Ükskõrd tuld räbälakaupmes ja perenane paistas[20] *parajast kuaki. Räbälakaupmel kaŋgest kõht tühü ja perenasele, et on sul, anna mulle pala leiba. Naine jällä, et tule siis istu. Tõstas kümmä pisikest kuaki mehele ette ja: «Süä siis!» Kaupmes sei nied nahka ja ütläs: «Aiteh!» ja läks menema. Sai juba tükk maad edesi ja — eks peremes tuld kodu. «Räbälakaupmes siin kaa käis?» — «Jaa käis.» — «Mis ta tahi?» — «Eks sa tia, mis räbälakaupmes tahab, räbälid küsis, mul ei õld, süijä antsin, võttas paar pala.» — «Mis sa antsid?» — «Mida siis nüüd antsin, kümmä kuaki tõstasin, nied sei nahka!» Peremes müts pähä ja läks. Ja larpis, kurask, larpimise viisi nindakaua, kui sai räbälakaupme kättä. «Pia kinni!» Kaupmes piab obuse kinni ja peremes prisent üläs ja kümmä kõige suurema kaussi kaindla; kaupmele, et ega ma rohkemb ei tahagi, iga kuagi iest ühä kausi!*

Üäldi ikke ennemast, et sie raha ahnus pidi mõne inimise lollist ajama. Kas nüüd üks täijäaruga mies õles mend seda tegema! Aga kas vai sandi kääst viimane pala vällä, kui aga nattukenegi omale seda mamuna[21] *juure saab. Oh, kurask, las mina elan, mis sinust!*

(Heinrich Käärt, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

Räbalakaupmees ja Püssi krahv

Räbälakaupmes tuli õhta videliku ajal Püssi mõisa juurest müädä ja aga sääl kaks kuera nagu vasika õuepääl lahti. Mõisa kuerad. Eks nied tormand obusele kallale ja obusel kõrist kinni ja obune kas siis livestas[22] *vai ehmatas vai tegivadki siis aiget, vana saika*[23] *õli ies, obune kukkus maha ja elu välläs. Üävaht sie ei saand ka enamb kueri kielada, sie nägi kaa seda lugu, tuli kaa sinne, kaupmes ädä täis, mis ma nüüd tien! Üävaht, et mene erra juure. «Lähmä, ma tulen kaa ja räägima, kuda asi õli.»*

Läksivad siis erra juure. Erra kuuleb siis räbälakaupme juttu ja küsib üävahi kääst, et on tõsi, mis sie mies räägib. «Tõsi ta on, äkkitse tormasivad, mina kaa ei saand midagi teha.» — «Sina mene vie sie mies talli ja las tämä ise valitseb omale kõige parema obuse!» Noh, üävaht vei mehe talli ja valitses siis ka kõige parema obuse ja pani siis omale vaŋkri ette. Krahv tuli siis ise kaa õue ja mehele, et aga sina mene nüüd ja räägi igal pual, et minu kuerad sinu obuse maha murdasivad! Ja karistas mittu kord, et mene ja räägi igal pual.

---

[20] küpsetas; [21] mammonat; [22] libastus; [23] kronu, vilets hobune

Sie jällä tämälä aust[24], *et tämäl niisikesed kuerad. Kaupmes läks muidugi ja rääkis. Mehel Püssi mõisa kõige vägävamb obune ies. Sie õli terve varandus. Ja mis sie räbälakaupmehe settukas maksas — naha raha õles mustlase kääst saand.*

Ega sie siis senepera õld, et kaupmes jäi ilma obuseta. Sie õli senepera, et taheti näitäda, et vahi, mis mina võin. Krahv mõtles, et ma õige tien nalja, las lähäb ja räägib küläs, et mis ma tegin, et mis lueb Püssi krahvile üks obune. Sie tegi rohkembki niisikesi tempusid. Aga kaupmel pera paha. Kes uskus, et krahv kiŋkis. Vahiti küläs, et oo, sul ülä külä traavel ies, kes tiab pali sul seda koŋksu on, ma annan paremb vaese kaupmele oma räbälad. Mies ädäga müü vai obune maha, muidu jää nälgä.

(Heinrich Käärt, sünd. 1894, Kohtla küla, 1952).

8. Seakaupmees

Mustve ja Lohusu venelased käisivad suvel kui talvel siakletkad pääl. Vaŋkri kasti päälä õli tehtud pulkidest niisike madal korv, põrsad õlid sies. Müüsivad raha iest ja vahesteti viljaga. Viljaga vahestamist õli vähä, kuda sa õskasid viljaga, mõnikõrd müüdi küll. Talve südämel ei käidud. Põrsastel õli külm, aga viebrori kuus juba siis tulivad. Prisent õli siis ülä kletka ja nüäriga kinni siutud ja põrsad siis sääl pahnas. Õled õlid põrsastel all. Küläst siis võttas piima ja leiba, mis siis siad seivad.

Õue kui tuli, siis põrsa tagumistest jalgudest kinni ja tõmmas vällä ja näitas. Kletka pääl ja õues põrsad ulkusivad. Müüs põrsa, siis perenane võttas pihuga kuarmast pahna kaa kaasa, siis ei pidand akkama tõisi taga igatsema.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

9. Rong ehmatab seakaupmehe hobust

Siakaupmees tuli külä ja jättäs obuse tieõtsa sõisu ja tuli ise jala õue kuulama, kas sigu lähäb. Aga tia, kust ilma õtsast õli, nindat roŋgi viel nähänd ei õld. Siis õli rautie jua tehtud ja mõni roŋg juba tuli. Eks roŋg juhtund parajast tulema ja kui obune pani tieõtsast ajuga menema ja liiva auku kukkerpalli. Siad puha müädä liivaauku laijali. Siakaupmes sai jua õue ja nägi, et üks elukas tuleb ja obune paneb täijä ajuga, perenasele, et mis katlikud[25] *nied siin vierevad teil. Perenane, et sie on roŋg. «Ah, sie ongi sie massin, raibe ehmatas mu obuse ja puistas põrsad puha müädä ilma.» Pual külä käis sigu püüdämas, ennegu saivad puha kasti jällä tagasi.*

(Eelmine)

---

[24] auks; [25] *katlik* '(väike) katel'

10. Kurgikaupmees

Petserist tulivad sügise venelased kurkidega. Müüdi sadame viisi[26], *kas siis raha iest vai vilja vasta.*

Lõppu rukkilõiku ajal tulivad, siis kui jua kurgid õlid iad suured, viiskümä ja kuuskümä kopka maksas sada.

Kurgid õlid kaa vaŋkri kastis lahti, pual kasti õli siis kurkide jaust ja pual õli viljajaust, mis siis saadi.

Ennemast seda kurkide kasvatamist kodu ei õld, kõik õsseti siis kaupmestelt. Ja kui kasvadetigi kodu, siis oma süämä jaust vaid. Suala, mis pandi, siis nied õsseti. Kurk on niisike, et tõinekõrd ei õnnesta sie kasvatamine, külvä ja ari, aga midagi et saa[27].

(Eelmine)

11. Sibulakaupmees

Sügise tulivad Petserist ja Mustvest ja Lohusust sibulakaupmed. Suured piergused korvid õlid vaŋkri taga lantpuu[28] *õtsa küljäs. Ikke kaks täit rukkid ja üks sibulid. Rahaette ei müüned.*

Nied tulid sel ajal, kui õli jua uudise vilja. Kui õli vana vilja, siis müüdi senevasta kaa. Ja siis õli viel sedasi, et kui vana vili õli õtsas ja uus õli peksamata, siis kes õstas, siis jääti sibulad maha ja pera tuldi tagasi, siis kõrjeti vili. Sibulakaupmed ikke ninda taudetigi[29] *teha, siis sai rohkemb sibulid kaasa võttada. Tuldi vilja kõrjama, siis siekõrd sibulid ei tuadud.*

Sibulakaupmestel õlid siis omal korvid, miiga sibuli mõõdeti. Kaks korvi õli, üks õli suuremb, tõine õli pisemb.

(Eelmine)

12. Seljapoisid

Ennemast seljapoisid käisivad piene kraamiga riŋgi. Mõnipäiv käis kolm-neli tükki tõsi. Õlivad kõik sõrmkübärad ja nõelad ja prillid ja niisike kribu-krabu. Ega nad suuremad asjad küll ei õlled; nõelad läksivad ruaste ja kõvera, traadist vai miist[30] *nad õlivad. Tuli seljapoiss üämajale, andas perenasele ommiku pakki nõelu üämaja iest. Nuared poisid ja tütrikud, neile andas lauliku. Neid laulikud vedeles küläs igal pual. Ilusad vanad laulud õlivad sies. Meilgi viel ilja aigu õli üks, lapsed kiskusivad viimast lõhki.*

Õlivad ilusad nuared linna poisid, tegivad tütrikutega igavist

---

[26] saja viisi; [27] midagi ei saa; [28] *lantpuu* 'vankri esi- ja tagarattaid ühendav puu'; [29] püüdsidki, tavatsesidki; [30] millest

nalja. Ega sinne maja tahetudki iast üämajale menna, kus nuari tütrikuid ei õld.

Seljapoisid käisivad ühtä valu. Tulivad suure kisaga, et tulga õstama, pianõelu ja p . . . ęnõelu, sukkavardaid ja suurinõelu. Kastide ja pampude sies õli kõik pient kraami. Prossid ja kammid ja tuhiid[31]*, sahariinid ja mäŋgukaardid. Tulivad kastid ja pambud seljas ja keppid kääs. Lõbusad poisid, vilistasivad ja karjusivad.*

Meil õlivad tihti üäd, isa mäŋgis tõstega kaardi mõnikõrd ommikuni.

Einaaja ies ja ikke varemb juba, ikke kevade aiksest kõhe, siis kolm-neli seljapoissi käisivad värvi müümas. Riide värvi. Värv õli plekk purkides ja niisikesed pisikesed kaalud õlivad, miiga kaaluti. Lueviisi müüdi, luad maksas viis ja kümmä kopka. Kevade õli perenastel värvimise aig, siis akketi lõŋga ja niitisi ja riijest värvima, siis tuldi perenastele värvi tuama. Muul ajal ikke tulivad linnast piene kraamiga, mis seljapoistel ikke õli. Mõnel õlid värvipurgid kastis ja kastiga seljas, mõnel jällä kottiga.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

13. Jutte seljapoisist

Seljapoiss kiusab peretütreid

Seljapoiss tuld õhta üämajale. Sääl peres õli kolm tüttärt. Neil õli päiväl õld suvivilja rii[32] *terve päivä. Tüträd õlivad ninda väsined ja oigasivad et kole, üäldi, et tänä ei tiegi süijä midagi, ei jaksa teha, et võttab kalja ja leiba ja lähäb kõhe magama. Poiss mõeld, et ega te õle viel magand. Tüträd valasivad kaljatuabid täis ja läksivad õue luami tasuma*[33]*. Seljapoiss pambust tükk pärmät ja igaühä tuapi terakese kalja sisse. Tütrikud tulivad tuppa ja seivad kõhud täis ja kierasivad küljäd maha. Aga eks pärmä tehend vaesekestel kõhud lahti. Kui üäsä järsku akkas üks müdin ja padin, üks tuli, tõine läks. Uksed nied käisid pliu ja pläu, ei saand näväd oma silma kinni saamagi. Ommiku perenane kurtas, et evvad lassed*[34]*võõrastki vist magada, tia mis pime tegi neije vaesekeste kõhud ninda lahti, et terve üä vuarisivad mutku õuevahet. Seljapoiss kuuli isegi, mutku nohises lesentkal ja kihistas omaette naerada.*

(Eelmine)

---

[31] *tuhii* 'parfüüm, lõhnaõli'; [32] rehi; [33] talitama; [34] [nad] ei lasknud

*

Seljapoiss näitab Peterburi linna

Mulle ütläs: «Tule ma näitän sulle Pieterbori linna.» Ma õlin ikke jua ia vaar. Isa tuli metsast, lükkäs rie vasta au riita, jalassed üläspuale. «Tule pane kiel siije raua külgä.» Viimast mul jua tõsine ädä kääs, siis: «Õhka päälä, õhka päälä!» Pera irvitab siis viel: «Noh, kas nägid?»

(Heinrich Käärt, sünd. 1894, Kohtla küla, 1952)

14. Plekknõude kaupmees

Siis kui nied puuriistad juba vähäaaval kaduma akkasivad küladest, siis akkasivad juudid plekkriistudega käimä linnadest külädes. Üäldi riistakaupmed.

Riistad õlivad siutud selga punti ja ümber keha ja kääs ja igal pual, nindat mõnel jalad vade paistasivad. Iemalt vahi, nagu plekki unnik tuleb, jalad all.

Tulid suure kisaga, et perenane õstab nüüd üks lamp, üks lühtär, üks tuap, üks trehter, üks lattermu!

Õlivad tuabid ja vorstitrehtrid, küündlä lühtrid ja lambid ja niisikesed pisemad asjad nagu lattermud ja. Sai sene selja täijä müüdud, läks jällä linna tagasi ja tuli uuega. Aga uudisse asjad, õsseti küll, igas peres ikke midagi sai müijä.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

15. Puunõude kaupmees

Sügise ja talvel tulivad Avinurmest riistategijad küläde riistu müümä. Sügise tulivad kapsa tõrsi perenastele tuama. Kõige rohkemb käidi lume tiega. Rie päälä õli tehtud põigite lattidest kõrge korv, et riistad maha ei kukku. Sääl kuarmas siis õlivad võikarbid ja silgukarbid, lähkrid ja leivaastjad ja audumisetõrred ja lihaastjad, kapsatõrred, pesukünäd, vasika kappad, lüpsikud, kirnud, kibud, vitsikud, putru männäd, putru nuijad, puu kulbid ja mis sääl kõik õlid, nindat kõiki puu riistu, mis küläs ikke vaja õli. Neid müüdi rahaiest ja vahesteti viljaga, kuda kaupa saadi. Siis kes tahi omale tellida miski asja, siis kui tõinekõrd tuli, siis tõi kodu, tellitud tüä pidi ikke pali paremb õlema.

(Eelmine)

16. Luisukaupmees

Einaaja ies tulivad luisukaupmed. Vaprikuluiskusi müüsivad linnakaupmed, aga kividest raijutud luisud, neid müüdi siin. Mere ääräst tuadi, pidi õlema niisikesi kivi. Mustad kived õlid. Tõineselts õlid allid, üäldi tahukive luisud. Raijuti siis kividest niisikesed pikkad ümmärgused ja mõlemad õtsad teravad.

Käisivad vanad külä karjatsed, vanad mehed. Mere ääräst kõrjasivad neid kivi ja kodu siis aiga õlles raijusivad neist luiskusid.

Einaaja ies käisivad müümas. Riidest kottid ja puu kastid õlivad seljas, luisud sies.

Karjatsed õhtate õtsisivad kivi ja raijuti, lõuneajal siis mendi müüma. Õli tõisi kaa, vanu mehi. Pidivad õlema paremad kui pueluisud siis õlid.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

17. Harjakas

Arjakad õlivad tataarid, käisivad riidekaubaga riŋgi. Tulivad uksest sisse: «No tere-tere Katri-Mari!» Mõni tuli, küsis ülä ukse: «Kas kaupa lähäb?» Üäldi, et ei lähä, pani ukse kinni, läks menema. Aga tõine tuli: «Tere, tere Katri-Mari, mul on uut kaupa, ma õige näitän.» No kui pererahvas, et ega me ei õsta, ärä tie lahti ilmaaigu. «Ega ma ei pakkugi, aga näitän.» Kiskus pambud põrandale laijali, andas perenase kättä ühä tükki, pereme kättä tõise, kui tütri-poigi kaa, neile kaa, et vahtiga, kui tore kaup mul tänä! Viimast, et no pali ma siis siit mõõdan, pali ma siit mõõdan. Siis akketi vahtima, sie mieldis, sie mieldis, viimast õstama ja nindamuadi sie kaup läkski.

Tuadi särgiriideid ja püksiriideid ja pluusariideid ja kleidiriideid, põlleriideid ja naiste piarättikuid. Igat seltsi õli neid riideid.

Einaaja ies käidi kõige rohkemb. Siis tulivad naistele eina kleitisid tuama.

Neil õlid kallid riided kaa. Riided õlid prisendi sies, senega õlid seljas. Mõnel arjukal oli poiss kaa, sie õli palgatud. Poisil õli suuremb pakk, tassis ja ähkis, kui tuli. Ühäskõhas kaaluti, poisi taak[35] *õli kolm ja pual puuda ja vanamel õli kaks puuda. Tassi siis neid umbes tiega. Jõvis õli kolm tataari perekonda. Kõik käisivad kaubaga riŋgi ja igaühäl õli poiss palgatud. Poiss õli linnast mõne käsitüälise poig, sie siis õligi kaubeldud senepera, et aitas siis peremel kaupa tassida küläde. Eks ta siis kuigipali ikke saand pereme kääst palka kaa sene iest. Nõrk poiss ei õles seda tüäd läbi tehend,*

[35] kandam

nied õlid suured tugevad poisid. Võtta ikke oma kolm ja pual puuda selga ja kanna seda ommikust õhtani, mis sie sulle ütläb. Nad õlid surmani väsind, kui tulivad mõnikõrd üämajale.

(Eelmine)

18. Sulane harjakalt riiet varastamas

Arjakas jäi külä üämajale. Eks sulane erkas üäsä üläs ja mõttel, et lähän õige võttan omale kaa arjaka pambust nattuke riijest. Sai ühä sitsi riide pimedas kättä ja lappas[36] *omale mittu süülitäit tõst. Akkas siis katki tõmmama. Aga sits ragiseb koledast, kui tõmmad lõhki. Tõmmas vähäaavali ikke sirts! sirts! sirts! Aga eks arjakas kuuld ja peremest üläs ajama: «Pai peremes, puhke tuli üläs, sulane sitsi ribisti!» Sulane ruttu riide punti tagasi ja õli enne vuades, kui peremes sai tule üläs ja norskas täijäst kõrist. Peremes arjakale, et nüüd nägid küll unes, siin ei õle mitte midagi. «No aga mina kuulin, üks õmmete tegi sirts! sirts! sirts!» Ei sulane enamb julgend menna pruavima.*

(Eelmine)

19. Seemnekaupmees

Kevade tulivad küläde siemekaupmed. Nuared poisid. Nied õlid Raadnalt ja Mustvest ja Mustastnenast. Üäldi iŋgemaalt. Neil pidi õlema siis iŋgemaa kodu, pisike lapp maad, sie üäldi iŋgemaa. Tulivad kastid seljas, siemed purkidega kastis. Puu lusikas õli, miiga siis müüdi. Kurgisiemed õlivad kallimad, maksasivad kümmä kopka lavatäis[37]*, tõised siemed maksivad viis kopka. Igate seltsi siemi õli.*

Neil kaupmestel õli ennemast lüüdi[38]*. Igas majas oli ikke oma aijamaaraasuke ja kust sa neid siemi mõjalt kaugelt läksid õtsima. Siis iga kevade akketi uatama, milla siemekaupmed tulevad, et saab siemi. Ja jua aiksest tulivad, viel õli lumekolakas tiepääl, kui tulivad kastid seljas.*

(Eelmine)

---

[36] *lappama* '(kangast, nööri) kokku panema'; [37] [lusika] kahatäis; [38] kasu, saaki, edu

20. Tökatikaupmees

Käisivad, suured puu vaadid õlivad pääl, õtsas õli prunt, seda siis vähä liigutasivad, nindat[39] *prundi vahelt akkas juaksu. Müüsivad tõrva kaa. Tõrv õli kaa vaadis. Viljaga vahesteti. Rukkid ja kaeru taheti. Rahaiest iast ei müünedki.*

Tökkätikaupmed käisivad Mustastnenast. Venelased õlivad suurembjagu.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

*

Mõlemad vaadid õlivad kõrvi. Ühäs õli tõrv ja tõises tökkät. Külävahele juba kui tuli, siis iemalt juba kaŋge ais lehkis. Õtsiti siis üks vana ruassetand[40] *riist ja lasi sene sisse. Ma ei mälästa, kuda neil sie kaup õli, pali nad seda vilja tahivad vai kuda sie rahaiest käis, mis sie tuap vai mis neil õli, mis sie siis maksas.*

(Heinrich Käärt, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

21. Pildikaupmees

Pühäde ies tulivad pildikaupmed. Nied õlid nuared poisid linnadest. Tulivad keisri piltidega ja keisri perekonnad ja pühäd pildid õlivad seljas ja pühädekaardid.

Kuhu maja kõsilasi uadeti, sinne maja õsseti pali piltisid. Küläpoisid kui tulivad õhta küläst, ommiku rääkisivad, et sinne ja sinne maja akkab kõsilasi tulema, et piltisi tauti seinide, paugud käisivad. Muidu ennemast õli külä tubides[41] *pali piltisi, aga kui kõsilasi õli uatada, siis tauti kas vai ükstõise õtsa. Ja siis tuadi ikke nied kõige ilusamad lagedale. Küsiti ikke pildikaupmelt, et kas sinne maja kaa õsseti piltisid. Kui ütläs, et ei õssetud, siis õli tiada, et uadeti küll suurest neid kõsilasi, aga ei siis tulegi, kui piltisid ei õssetud.*

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

22. Ülesostja

Üläsõstajad käisivad pühäde ies vasika ja lamba nahku õstamas. Lihavõtte pühädest ennemast tappeti rohkemb luami, siis mõnipäiv käis küll tükki kümmä tõsi[42]*. Mõnikõrd kui pererahvas tahivad*

---

[39] nõnda et; [40] roostetanud; [41] tubades; [42] teisi

miski luama tappada, aga omal ei õld aiga, siis tappasivad ise ja nahk selga ja mendi.

Mõis saatas iga aasta üläsõstajad küläde linnasse õtri ja nuum ärgi õstama. Nied õlivad mõisa suualused, kes mõisaga iast läbi saivad. Sene ammeti iest saivad mõisast maksu. Linnassed viedi õlle vapriku ja ärjäd pandi mõisa tallide[43] *nuumapäälä. Mitmes mõisas õli ennemast viina vaprikud, siis sene viina praagaga nuumati ramu ja siis müüdi linnades kasudega maha.*

(Eelmine)

*

Lihuniku sellid käisivad kaa külädes luami kokku õstamas. Õstas luama vai sia ja maksas käsiraha ja lasi tervest küläst kõik luamad, mis õstas ühtä, kõrtsi juure kokku tuua. Kui sell sai luama uadavast[44] *õstada, et peremes ei tiand rohkemb inda küsida, siis andas ligemale puale käsiraha peremele, et kui peremes luama vällä tuab ja kuuleb, et luamad on kallimad ja ei müügi, siis maksku käsiraha tagasi ja tõist nindapali juure taganemiseraha. Sie õli jua siis puale luama ind. Aga kui sell õstas omaarust liiga kallist, ja arvas, et lihunik akkab riidlema, siis maksas vade üks viis rupla käsiraha. Siis kui vei luama vällä ja lihunik, et vot on sell liiga kallist luband, kui uadavamalt ei müü, võtta viis rupla viel taganemiseraha ja vie kodu tagasi. Aga kui peremes õli tuld pikka maa ja luam enamb ei jaksand tagasi menna, siis pidi võileiva innaga ikke müüma. Tuli aga lühükese maa tagand, vei ikke luama tagasi ja õli kümmä rupla viu raha saand.*

Rikkad Pieterbori lihunikud kui õstasivad suured karjad kõrraga luami, siis ajasivad luamad kõrvite ja lihunik kõndis siis luamide seljas, astus ühä seljast tõise selga ja keppiga siis katsus ja kopputas igaüht, siis indas sedamuadi. Üäldi, et sie on luamide sild, et luamad on silda aetud. Niisike pukk õli, kust päält läks siis esimise luama selga.

(Eelmine)

23. Munaostja

Munaõtsija, seda üäldi kappurnik. Nied käisid linnast, mehed ja naised. Kaks korvi kontsuga[45] *ülä piha, tõine ies, tõine taga. Narva linnast suurembjagu käidi. Õstasivad siis perenaistelt kana muni. Vabadikkude ulkast õli kaa neid munaõtsijuid. Neil õlid omal obused, siis õsseti munad valmis ja obustega viedi Narva, sääl müüdi maha.*

---

[43] tallidesse; [44] odavasti; [45] riideräbalaga

Käisivad läbi aasta. Õige kärädal ajal ei käined, siis kanad ei munend kaa ja külm pani munad kägäla[46].

Pera tõid Narvast juba sitsiraasukesi ja nüäpisid ja nõelu ja sukkavardaid kaa, siis vahestasivad munide vasta.

Neid käis ennemast pali, ulkusivad korvid seljas, üks sai vast mend, tõine jua tuli. Tulivad õhta ilja, siis jäädi üämajale kaa. Meilgi tõsi küll õld üämajal. Neid õli venelasi ja iestlasi.

(Eelmine)

24. Kellaparandajad

Ennemast käisivad kellaparandajad külädes seina kellasid parandamas. Veike kast õli kääs, kus riistad sies õlivad. Õlivad vanad mehed, suurembjagu abemitega, pikkad abemed suus. Mõned õlivad üäd ja parandasivad üämaja ja süämä iest, kui veike viga õli. Nied mehed pidid linnadest õlema. Enne neid parandas siin Kohtlas üks Talli Kaarle kellasid. Ise õli muidu sepp. Oma kakskümäviis, kolmkümä aastat tagasi, siis jua akkas nagu vähämale jääma sie käimine. Mõni üksik käis küll ilja aigu viel. Siis tulivad jua pue kellad ja seinakellad, mis katki läksid, nied jäidki.

(Eelmine)

25. Rändtislerid

Tiisslarid, neid käis küll arvast, aga ikke käidi. Linnadest tulivad. Linnast tüäd ei saaned, õlivad paar kolm kuud maal tüäl ja läksivad linna tagasi. Peremel pidi siis omal puud õlema, tüäriistad õlid tiisslari omad. Tegivad riide kappisi ja sattulid[47] *ja kumutid ja laudasi. Siinservas on palju linna tiisslarite tehtud. Sie õli ka kole kallis tüä ja igaüks ei saand lassa teha senepera, et ei õld ruumisid, kus tegi.*

(Eelmine)

26. Kohitsejad

Külädes käisivad õppind täkkulõikajad. Nied õlid Narvapualt mehed. Käisivad täkkusid lõikamas ja sigu ja lambaid kohimas. Iga täkkupäält saivad viis rupla, talled ja siad pidid uadavamad õlema.

---

[46] kägarasse, s. t. munad külmusid; [47] laekaid

Nied õlid veikemaapidajad ja maatamehed. Niisikesed kel õli veike maalapp, nied pididki omale miski ammeti õppima, muidu ei saand elada.

(Eelmine)

27. Saeteritajad

Saeteritajad ja saeambalüäjad käisivad ennemast saagesi teritamas ja uusi ambaid lüämäs. Õlivad niisikesed rauad. Raks, raks õlivad vanad ambad maas ja siis õlid niisikesed rauad jällä, miiga lüädi uued ambad saele sisse ja terideti viiliga teravast. Kole kallis pidi sie tüä õlema. Mina õlin veike lapsuke, kui viimast nägin neid mehi. Pidivad õlema suuremalt jault venelased.

(Eelmine)

28. Habemenoateritajad

Ennemast käidi perest pere abemenugi teritamas. Õlivad veiked käijäd, kast õli all ja kolm jalga. Keps käis väntä küljäs, siis jalaga talleti nagu vokki. Tienisivad sedamuadi omale rahakobika. On üks nelikümäviis aastat tagasi, kui siinpual käisivad. Nied õlid õld linnadest.

(Eelmine)

29. Kivilõhkujad

Iga sügise tulivad Peipsipualt venelased kivelõhkujad küläde, kes lasi kivi lõhkuda.

Peremes maksas kivelõhkujatele tollide päält. Kive sisse puuriti augud, pera torgeti üks pulk sisse ja mõõdeti siis sie pulk arssinaga vällä. Siis saadi tiada, mittu tolli õli auk sügäv. Toll maksas kaks ja pual ja kaks kopka. Sene rahaiest pidid siis kive viel enne ümbärt lahti kaa kaivama ja kaali pidi kaa lõhkujal omal õlema, nindat kaali ja kaivamise iest kivelõhkujad maksu ei saaned.

Keskmisele kivele puuriti kuuetolline auk ja õige suuridele kahetõisttolline auk. Peremes näitäs ise kived kättä ja ütläs, et senele tuleb ninda ja senele ninda sügäv auk puurida. Kardeti jua koledast, et pera puurib liiga sügäva augu, et lähäb jällä mõni kopkas kallimast. Õlivad niisikesed puale tolli jämädused puurid nagu nüüdki, õtsa päält õli laijast lüädud ja terav nagu kirve tera.

Aambriga tauti päälä. Igakõrd, kui aambriga paugu lei, siis jällä kieras puuri nattuke ringi, muidu puur jäi kive sisse kinni ja ei tuld enamb vällä. Kui puur läks jua tulisest, siis õli üks riist juures kive pääl, siis valati vett aukust sisse, muidu võttas puuri õtsa pehmest.

Kodu kui kivi lõhuti, siis tehti suur tuli kive päälä ja ägädus[48] *lei kivele praud sisse. Pera suure aambriga koppudeti, siis läks katki.*

(Salme Mets, sünd. 1894, Kontla küla, 1954)

30. Prussakatapjad

Luttika ja prussakatappajad käisivad ennemast küläs. Niisike kõllane kivi õli, miiga kriipsutas kõik seinad kirjust ja ahjud. Mõni ävitas ninda vällä, et enamb üht nähä ei õld, aga ei mõni tehend midagi. Ja kuntsi tegivad kaa.

Ühäs peres õli koledast prussakuid ja kilkisid. Ühäl õhta tuli prussakatappaja sinne ja pererahvas, et meil on neid luami koledast. Mies naeras, et no küll ma neile näitän. Aga enne õli sääl palju käind neid tappajuid ja midagi ei õld abi saand, pererahvas ei uskuned. Prussakatappaja, et no ma ka pruavin. Aga sene kaubaga, et teije õlga[49] *vait ja mitte üks sõna ei tõhi rääkida ega naerada. Pererahvas lubas siis õlla vagane. Mies peremele, et tua üks köis. Peremes tõi siis köijä ja prussakatappaja sidus tõise õtsa ahju külgä ja tõise vei õue. Ise siis pomises paar sõna ja, ja siis kui akkasivad luttikad tulema seinapragudest ja prussakad igalt pualt ja kõik nüäri müädä õue jorus. Kõik läksid nüäri päälä ja nüäri müädä. Aga eks kõige viimast mend üks kilk, ise luukand viel ja saand pererahva kõhta, siis nagu kummardand ja perenane turastand naerama, et kilk jättäb jumalaga. Ninda kui perenane sai sene üäld, ninda kilk viuh ümbär ja ahju alle ja õuest kaa kõik puha tagasi nüäri müädä tuppa ja enamb vällä ei menned. Prussakatappaja siis, et kas ma teile ei üäld, et õlga vagased, et nüüd enamb ei aita miski vägi.*

Ühtä tõise kõhta läks jällä prussakatappaja ja sääl pererahvas jällä, et prussakuist ei saa lahti, et ise viel kannata, aga veike lapse süäväd nahka. Prussakatappaja läks õue ja tuli tuppa tagasi ühä kassi vai veike kuera pia luuga. Tuli ja viskas sene ahjule ja ütläs, et võttaga, näriga seda, mis te sest lapsest närita.

Õhta akkasivad süämä, pererahvas, et ühtki prussaka enamb ei ulgu laual, et mis lugu sie on. Ommiku perenane läks õue, õues lume pääl kõhe unnikus surrud prussakuid ja luttikuid. Aga tuas ei õld enamb üht ega tuldki enamb.

---

[48] suur kuumus; [49] olge

Sie pialuu õli tal muidugi taskus, aga tegi nagu õles õuest tuand.

Ühäkõrra tuli prussakatappaja meile kaa ja meil tõsi[50] *kaa koledast siekõrd. Õhta iel tuli, et eks ma ommiku akka neid ohutama*[51], *et magan üä. Aga eks üäsä luttikad mend tämälä kaa kallale. Kui ta kargas maast üläs ja tuli põlema, et ah te kuerad, tuleta mulle kaa kallale. Võttas, niisike kõllane kivi õli, sene ja kriipsutas kõik lae ja seinad ja müürid kriipsusi täis. Ommikust ei õld enamb ühtki.*

Käisivad jah, mütsi ies õli pappist vai plekkist silt, luttika ja prussaka surm. Vanapuale mehed õlivad kõik.

Ei tia kust nad õlid. Laadal õli siin Jõviski pali tõsi. Siis jua enne laata ja pera siis käidi külämüädä. Siis käis neid tihemast. Muidu käidi kaa, aga laada ies ja laada järäl õli rohkemb.

(Eelmine)

31. Müüritegijad

Müüritegijad õlid venelased Petserist ja Mustvest. Käisivad müädä külä, kus nägivad kive unnikuid õues, et õli munakuid vietud, siis läksivad sinne sisse, et kas peremes tahab akkada midagi ehitama. Käisivad kaks ja kolm miest kampas, kaubeldi sie tüä vällä sülläviisi. Neid mehi ei ualind[52] *õtsima menna, käidi ise pakkumas. Peres õlivad siis kortelis. Kui raha omal ei õld, siis võeti ette, miiga süämä kraami õsseti vai õli siis pereme süämine, et peremes rehendas pera*[53] *palgast maha.*

Nied tegivad ainult müürid. Puutüäd nied mehed ei tehned. Puutüä tegivad jällä vabatmehed, kes õlid puutüäd õppined. Nied külädemüädä ei käind, neid peremes käis ise kutsumas. Müüritegijad lõhkusivad ise väljäl kivi[54] *kaa, kui õlid lõhkumata.*

(Eelmine)

32. Rätsep

Käisid muulajal kaa, aga suurembjagu sügisite ja kevadeti käisivad rätsepid küläs õmblemas. Nied õlid vabatküläde st, õli pali poigi, üks õppis rätsepist, tõised vahiti, kuhu tüälä saivad. Õlivad kidura tervissega mehed suuremalt jault, mõni luukas, mõnel õli miski muu viga. Üäldi ikke, et pidid õlema kerged mehed, et kes ei õld jalgust vigane, sie õli piast segane. Õld nad senepera lollid ühtigi, aga eks inimised lora ka muidu mõnikord.

---

[50] teisi (s. t. prussakaid); [51] *ohutama* 'parandama, (haigust) ära kaotama, ravima'; [52] ei olnud tarvis; [53] pärast; [54] kive

Kutsuti rätsep kodu õmblema, peremes läks obusega järälä, pani ta kolud päälä, tõi omale. Tõine pere sai tiada, vei omale, kui asi säält valmis, säält viedi jällä kolmande pere ja ninda ta käis. Mis siis õli õmmelda, tehti kaup kaa enne, mis sie tüä maksab ja siis rätsep akkas tüälä. Mõnikõrd tuadi tõisest küläst, kui õli pali tüäd, et üks ei jõudand teha. Eks ta õld, üks tegi parema tüä, tõine tegi vaesema, kes parema tegi, seda aeti rohkemb taga, sie kes vaesema tegi, sie tegi jällä uadavamast, vaesed pered kutsusid jällä sene.

Miestele õmblesivad ülikonnad ja paltud, naiste paltud kaa mõni õmbles. Pesu ei õmblend. Kui aiga õli, siis õmbles kaa, lahti lõikas küll, perenane näppudega ise nörssis kokku.

Paremad palad oiti rätsepile, rätsep vaese süämisega tüäd ei tehend. Kui õli vaene pere, võeti vai võlga liha ja kui omal ei õld. Vaesed inimised õlivad, mitmel ei õld maaraasukestki, üks saunaurtsik õli, sääl siis elas ja elatas ennast senest rätsepiammetist. Mõnel õli poiss kaa, õli siis oma poiss vai õli pandud õppi. Sie siis kiskus traagelniitisid ja suendas rauda ja triikis kaa, kui õli juba kauemat aiga.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

33. Karutantsitajad

Ennemast käidi karudega müädä külä. Niisike veike karu õli, kääbuskarust[55] *kutsuti, õli ninda keskmise kuera suurune. Kaks miest õli kaasas iga karuga. Siis kes maksas, siis pandi karu tantsima. Ilusast tantsis, ma ise nägin kaa. Ma õlin siis alles pisikene.*

Karutantsitajad tuld ühtä pere ja perenasele, et maksa, siis me lasema karu tantsida. Perenane mõeld, et ma teile, pimeditele, viel maksan, et no tantsiga enne, eks ma pera siis maksa. Mehed panidki karu tantsima ja et no nüüd palk kaa. Perenane, et ei mul õle midagi teile andada, kasiga aga menema! Tantsitajad, et ia küll, ei õle andada, ei õle, üks üttäl karule miski kõrva sisse ja karu kõhe küünäd põranda lauda ja tõmmas laua vällä ja lauaga õue ja tuli tõist võttama. Mehed, et kui nüüd ei maksa, meije lasema karu kiskuda su põranda puha üläs ja pera kisub maja kaa laijali. Perenasel siis alles vehk lahti[56]*, siis õlid küll lihakämäkad ja karule suhkrutükkid lagedal. Küsis aga, et kas saita ikke tarbet*[57]*.*

Kuski õlid poisikesed akkand karu narritama. Vihasest õli mend. Nad õlid kuski üämajal, nied tantsitajad. Karu õli riijalas[58] *kinni, poisid veravite vahelt jällä mömisened. Õli võttand kalja astja süüli*[59] *ja pand vasta maad, nindat lauad lendaned.*

---

[55] kääbuskaruks; [56] häda käes; [57] küllalt; [58] rehe all; [59] sülle

Enne käisid, jaa-noh. Lautude[60] *viedi juba karusid, kui luamad ei mend edesi. Karu pidi siis irmutama pahad vaimud lautast menema. Sene iest võeti jällä maksu kaa.*

(Heinrich Käärt, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

34. Leierkastimängijad

Laadadel õli neid pali, aga küläs käidi kaa, õli neljakandiline kast, väntä küljäs. Üks jalg õli all. Mies sõisas juures, rihm õli ümbär piha ja ümbär kasti ja tõine käsi õli kasti pääl, et ümbär ei kukku. Kastil õli üks sahtel, sääl õlid kuväärid — sinised ja ruasad. Pääl õli traat, traadi pääl õli kõllane leppa lind. Müts õli kasti küljäs, kes pani raha, siis mies pani leijerkasti mäŋgima ja ütläs linnule, et anna kas siis mehele vai naisele, kes siis raha pani. Siis lind võttas nokkaga. Mehele andas sinise kuvääri ja naisele ruasa. Sääl kuvääri sies siis õli tuleviku ennustus, kuda saad siis elama, kas saad mehele vai saad naise ja kuda sul elus õnn on ja. Pilt õli kaa sies, naisel õli mõni pilt, kurg pääl, ja miestel tütrikuije pildid.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

35. Sandid ja külakordakäijad

Ennemast sandid käisivad müädä külä. Pimeditel õlid viatajad[61] *kaasas. Mõned käisivad obustega, mõned jala. Kui tuppa tulivad, siis lugesivad jumalasõna salmi. Mõnel õlid mäŋguriistad kaa, viijul vai kannel vai õli siis niisike pikk puu pill nagu klarnett, augud pääl. Mäŋgisivad ja laulasivad kaasa jumalasõna viisisid. Kott õli kaasas, anneti kas liha vai taŋgu vai leiba. Mõni andas raha ja. Ega ilma ei jäätud, mõni rikkas pani küll ukse kinni, kui nägi, et tulevad. Vaene annab omast vaesusest, aga rikkal omast rikkusest ei läbäne andada, ennemast ikke üäldi. Laulasivad ühä vai kaks lugu ja saivad oma annid kättä, siis läksivad menema.*

Pühäde ies käisivad kõige rohkemb, aga muidu kaa ikke tihti käidi.

Sandid käisivad linnadest, vai kes elas kuski küläs, siis käisivad säält. Õli veike urtsik, kus elasivad, linnades üürikortelites ja küläs saunades ja kus saivad. Mõnel õli obune kaa, süätäs külämieste einamil. Mõned lasivad süätäda armu pera.

Küläkõrdakäijad õlid valla vaesed, kelle vaestemajades ruumi ei õld, vai kes ise vaestemaja ei tahand menna, nindat vaestemaja-

---

[60] lautadesse; [61] vedajad, talutajad

des kortelis ei õld. Käisivad müädä külä omale süämäkraami õtsimas.

Külä õtsast akkas päälä, üks pere pidas ühä nädäla, siis läks tõise pere, sääl õli nädäla. Kui külä sai läbi, akkas uuesta õtsast päälä. Küläst anti siis süijä ja vanu riideid, kel õli ja kel läbänes andada. Pered sene süätämise iest vallast maksu ei saaned, aga igaüks pidi omajuures pidama.

Kohtlas käis üks, Vulpsist kutsuti, sie kui tuppa tuli, siis luges, et jumal maa ja taiva luaja, isa, poig ja pühä vaim. Siis alles ütläs: «Tere.»

Eks nad õlled õnnetud inimised, aga nagu santide ulkas õli valestajaid kaa. Sandid õlid, mõni ei kuuld, mõni ei nähänd, mõni õli ühä jalaga, mõni õli kole vana, aga mõni tegi vigurid kaa. Meil käis üks sant, ei kuuld ega saand rääkida. Sie käis obusega. Mina õlin veike lapsuke, tuli ühäkõrra obusega meile ja läks tuppa, jättäs obuse õue lahti. Aga eks rong tuli parajast ja obune silkas õuest menema. Mina tuppa ja emale, et sandi obune läks juaksu. Kui sant kargas üläs, et jättä viel pime lahti, ja pani õue ajuga. Läks mielest vällä, et kurt pidi õlema. Neid õli muidugi mõni üksik.

Ennemast üäldi santide kõhta kirjaja. Siin käis ulga aastaid üks vanaeit. Sie õli nattuke puale uiduga, omal õlid kaksikud lapsed vanas ias viel kõrjetud. Ise õli vanatütrik. Tuppa tuli, siis istus kõigepäält. Minu vanaisa küsis ühäkõrra, et elatand inimine ise, kust sa siis nied lapsed kõrjasid ja kõhe kaksikud. Eit, et no kas ühä naeri pera maksab siis kuapa menna. Vanaisa, et eks sas ütlä mulle, kes nad sulle valmis treis. «A kust mina seda tian. Säks ta õli, saba õli lõhki, rukkist tuli ja rukki läks!»

Tuli tuppa ja istus ja akkas kõhe kiirest issameijet lugema. Aga vahepääl tuli jällä mõni uudis miele ja jättäs sene issameije pualeli ja akkas tõist juttu. Ühäkõrra luges jällä: «Issameije, kes sa oled taevas, ah jaa — tiata[62] *kaa, et külm on käind tänä üäsä Onu Kaarle kuapas ja võttand kuaba suu alt ühä kotti jagu kartulid!» Siis akkas uuesta lugema issameijet.*

Üks küläkõrdakäija läks ühäkõrra tõisest perest tõise ülä talumehe õrasse. Talumes kaibas kohtu. Küläkõrdakäija läks kohtu, suur paju vemmel pihus. Kohus muistas[63] *seitse päivä. Küläkõrdakäija istus kohtu põrandale maha ja tegi jalad lahti ja akkas vemblega omale vasta jalgu andama, et ah te sõnakuulematad, kas te viel lähäta tõise õrassele. Kohtumies naerand, et no, kas arvad, et aitab. «No küll kuer piergu muistab*[64]*, ei nad enamb lähä.» Ei siis kohtunik õle ka kinni pand, et no muistasid ise kohut, õlgu siis päälägi.*

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

---

[62] teate; [63] mõistis; [64] mäletab

36. Mustlased

Kõige rohkemb, kes ennemast küläinimisi tüütäsivad, õlivad mustlased. Suures vuaris alati käidi ja siis tegivad niisikesi tükkisi, et jättivad obused küläst iemale ja siis üks naine läks, kui õli veike laps, siis senega ühtä pere, õhta pimedikus, et kas ma saaksin oma lapsega üämaja. No kui õli lahke pererahvas, võttas üämajale. Pera siis naine, et aga mul on mies kaa obusega, et kuhu tämägi lähäb, et võttaga tämä kaa. No naine lasi obuse ja mehe kaa tulla ja siis kus akkas tulema obusid, siis mõnikõrd neli-viis tükki. Aga kuhu sa vasta üäd ikke ajad. Siis perenaselt liha ja rasva ja jahu ja taŋgu vaanama[65]*, ja peremelt tubaka piibu sisse. Ja enne nädäla säält vällä ei menned. Kui õlivad viel vihmased ilmad, siis üäldi, et lämmi sadab*[66]*, et kuhu te meid ajata. Päiväl naised käisivad küläs kirjamas ja mehed obusi vahestamas. Senest kraamist siis, mis päiväl saadi, senest siis akkasivad õhta süijä tegema. Õhtate siis pandi pererahvale kaardi ja tehti oma vigurid.*

Eini omal ei õld, siis kaeru ja eini tellima. Mõni andas, mõni ei andand. Aga kuda sa ikke said. Ikke timutid siis telliti, et meije kaugelt tuld ja ovustel kõhud tühjäd. Pera ei tahetud mustlasi enamb kudagi üämajale võttada ja just senepera, et nad ullud ei määränd[67] *enamb menema menna.*

(Eelmine)

37. Rändavad lahkusulised

Linnadest käidi. Üäldi normaniusulised. Narvas pidi õlema üks Norman, senele pidi jumal unes näitäma. Senel siis õli suur kari naisi, kes käisivad külädes inimisi püärämas ja rääkimas, mis jumal Normanile unes on rääkind. Oma trükkitud raamatud õlid kaasas, vaimulikud raamatud ja sene Normani unenäud, neid müüdi. Tüälä ei akkaned, vastamiste üksüht aitasivad ja ninda nad elasivad. Küläde kui tulivad, siis akkasivad seletama, et ilma õts on ligi, et ei enamb maksa miski muud teha, kui nüüd tuleb paluda ja püäräda. Akkaga meije usku, siis saata ninda sama õntsast kui meijegi õlema. Ja saivad omale iŋgesid kaa. Kaks venda õli siin, üks elas Vaivinas, sie õli seneusuline, normaniusuline, ja tõine vend elas Vaivarus, sie ei õld. Eks ükskõrd sie usklik vend pani irmsa kuudiga[68] *Vaivaru, et tiad, mis lugu on: jumal näitäs Normanile unes, et kahe nädäla pera on ilma õts. Võtta nüüd sina kaa õmmete mõistus pähä ja püärä ümbär, et sa ei lähä ukka. Vend parandas parajast rege. Usklik vend, et jättä nüüd kõik sie tüä ja ei õle meil enamb vaja puid ega eini ega rege, nüüd tule tuppa ja akkama paluma. Ei vend laust*[69] *lollile sõnagi, parandas rege edesi. Usklik-*

[65] manguma; [66] s. t. udutab vihma, on sompus ilm; [67] ei märganud, ei taibanud; [68] suure kiirusega; [69] lausunud

kul vennal viimast südä täis ja pani menema, et sure siis oma pattudega, ma tulin iapera[70] *sulle ütläma.*

Kuu aja pera usklik vend läks Vaivaru ja vennale, et sa parandasid rege, et kas sa ei lubaks mulle kaa, einad on õtsas ja luamad karjuvad, nindat tuppa kuulub. Vend, et võtta, võtta! Usklik vend pani obuse ette. Tõine vend küsind, et ei tuld ilma õts ega kedagi. Jaa, vot, Norman ei õle jumala unes nüüd nähänd, aga eks ta siis pikkendetud.

Nied õlid nied normaniusulised, aga siis käisivad viel pappistid ja ahvendistid ja vereseletajad ja sinine rist ja mis usud nied kõik õlid.

Enamast õlid kõik naised, käisivad siis oma usku kutsumas ja püärämas inimisi ja piibli seletamas. Kahe ja kolmekeste õlid kampas, pambud kääs, kus siis raamatud õlid. Üämaja ja süämä iest siis anti kaa raamat. Päiväl tulivad, siis pakkusivad raha iest.

Tulivad kiirel tüä ajal, ommiku kas sa tie mis tahad, menema ei lähä, mutku paluma ja paluma.Sie õli õnn viel, et neid just tihti ei käind. Kõige rohkemb just nied normaniusulised käidi, tõisi elas siin külädes. Siis kui tuldi linnast, siis mendi neije juure üämajale. Tõinekõrd õlivad paar nädäla siis neije õdede juures paigal. Päiväl käisivad siis küläs riŋgi. Nied õed, kes küläs elasivad, nied käisivad vahest jällä omakõrda kaa küläs. Kõige rohkemb siis, kui saivad kuulda, et kuski on surija, siis tulivad seda püäräma. Istusivad siis aige juures ja lueti ja lauleti. Igaüks ei last sissegi.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

38. Karjane

Külä karjatsed õlid vabadikud ja saunikud, kel ültse maad ei õld. Vanad mehed õlid. Enne juribet[71] *käis siis pakkumas, igas peres käis sies. Kauplemine õli juribesel päiväl. Õli küläs kümmäviijetõist pere luamad, peremed mendi siis juribe kualimaja, karjane õli kaa sääl, siis tehti kaup. Ligidalt karjane käis kodu. Kui õli kaugemalt, siis käis kõrda, nädäl igas peres kõrraga. Kevade, kuda roht jua ikke õli kasvand, siis läks karja, päält jurgi*[72] *ikke. Kaks nädäla päält mihklibet siis õli lõpp. Õli siis kui sue õli viel ja rohtu, aga kas pandi siis luamad ketti vai kuda saadi, aga karjane enamb ei käind.*

Raha palka karjane ei saand. Sie õli õige vähä, mis kauplemise ajal lubati siis, igal perel tuli andada tubaka raha. Raha kardeti andada, et pera karjane ehk võttab viina.

Karjatsel õli poiss kaa — säll[73]*. Õli siis oma poig ehk õli võõras, kaa üks sauname poig.*

Kus õlid ikke jõukad pered, sääl sei karjane pimedas küäginur-

---

[70] hea pärast; [71] enne jüripäeva; [72] pärast jüripäeva; [73] sell, karjase abiline

kas, ega ühtä lauda ei võetud. Õli nurka tehtud üks ase kaa, vanad kasukad all ja sääl ta magas. Tuli õhta kodu, perenane, et ega sa jõua uatada, milla pere tuleb, akka süämä, tõinekõrd jällä, et pere on juba süänd. Muidugi, kes õli vaene peremes, kutsus karjatse lauda, seivad kõik ühäskuas, mis õli, tegivad pera peremega suitsu, räägisivad tükk õhtat maast ja ilmast. Peremes kieras tubakanosu ommiku tasku ja karjane läks ia mielega. Õli tal, mis sääl kõhus õli, aga ta tias, et pererahvas sääb seda sama ja tädä ei pietud kaa alvemast, õli kaa inimine.

Aga mii pera[74] *ei kutsutud karjast ühtä lauda süämä igalpual. Peremes ei julgend niisikese vaese räbäla inimisega ühäs lauas süijä. Ja tõisest, kuda raatsis ihne peremes karjatsele andada seda süämist, mis ise sei. Ta õles süänd juba sene nädäla ajaga pere vaesest!*

Karjatsele makseti siis viljaga ja anti kartulid. Sie õli kauba sies. Eks süämäraha rehendeti muidugi pera maha. No siis sügise mõni eldemb perenane andas ehk pihutäijä villu.

Sene süämä asja pera tuli tihti päälä pahandus. Karjatsel õli säll. Ägädaga[75] *kell neli kari läks karja. Karjane ninda vara ei süänd, keskommiku leib anti kaasa. Sälli leib anti kaa karjatse märssi. Karjatsel suur pere kodu, karjane ei raatsind süijä, sällile ei andand nindapali, et õles saand kõhu täis. Tuli karjatse laps vai naine sinne, karjane andas leiva senele, sie vei kodu, perele. Säll ei sõisand, kaibas*[76]*. Mõni perenane lisas*[77]*, ikke poiss ei saand tarbet. Akketi uurima, säll lasi jalga, võeti uus, sie sama lugu. Lasti karjane lahti, vieb leiba kodu oma perele vai siale. Päält eina aiga kari lõunel ei käind, anti keskommiku ja lõuna leib kaa kaasa. Karjatsel õhta kott tühü, säll kurdab, et mulle paar pala andaski. Iakene küll, võeti uus karjane, vahiti, kel ei õld peret kodu. Aga eks õles siis võind sedamuadi teha, et andand siis poisi leiva poisi kättä. Seda ei tehtud.*

Aga karjane nälgis isegi, pere tahi kodu kaa saada.

Küläl õli tiada, kus karjane kõrda õli, ajas ommiku sinne verava[78] *luamad. Kui mõni ei jõudand õigest ajast, siis õli suur pasun leppa kuarest, siis puhus külävahel, nindat külä kajas. Nindasama lõunelt kaa, kui akkas menema.*

Karjane pühä ei saand, iga päiv pidi õlema. Õli ia mies, andas suves ühä vai kaks pühä sällile.

Nied pered, mis küläst iemal õlid, nied kaubeldi[79] *omale poisikesi karja. Mõnikõrd õlid lapsukesed*[80] *kaa, vanemad juba. Nied karjatsed õlid kaa vabadiku ja sauniku lapsed. Aga kõige rohkemb andas siije karjatseid Narva linn.*

Peremes läks Narva jua varatselt kauplema, martsi kuus. Kauples karjatse valmis. Kui kauples karjatse vaesest perekonnast, siis tuli karjatsega kõhe kodu. Aga kui õli jõukamb pere, siis tuli

---

[74] mispärast; [75] kuumaga, s. o. suvel; [76] s. t. sell ei püsinud, läks ära ja ühtlasi kaebas pererahvale; [77] s. t. andis leiba rohkem kaasa; [78] väravasse; [79] kauplesid; [80] tütarlapsed

juribe paiku tagasi, karjatsele järälä. Kuda peremes õli, kui õli vaene poiss, et vanemitel ei õld võimalik kualitata, siis mõni peremes pidas aasta lõppuni ja mõni ka ümbär aasta. Rikkas peremes ei tahand vaesest majast jällä kaubelda, et vanemad ja õedvennad akkavad käimä tihti vahtimas ja mutku süädä.

Suuremad lapsukesed aitasivad perenasel lõuneajal piendraid kitkeda ja poisid jällä puid tuppa tuua. Mõni poiss vai tütrik õli mittu aastat ühäs peres.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

39. Päeviline

Õli vabadik, omal veike maa, tündrimaa, vakkamaa, alaliselt ei saand tüälä menna. Siis uatas, kes kutsus päivile. Mõisas kaa käidi. Kui õli vaene peremes, sulast ei jaksand pidada, omal õli kaa peret, katsus päivilistega läbi ajada.

Õli rukkilõikus, kartulipanemine, suviviljalõikus, kartulivalitsemine ja noppimine. Siis viel einategu. Linnadest käidi kaa. Einamale linnast ei tuldud, linna inimised ei õskand eina teha. Muidu käidi küll, suuremaltjault Narva linnast. Õli mehed ja naised, nagu vabadikudki, — tuli mies naisega kahekeste. Sai ühäst perest tüä valmis, mendi jällä tõise ja ninda kuhu kiegi tahi. Kel õli kodu kaugel, nied õlid üäd kaa sääl paigal. Tasu õli siis kas rahaga vai viljaga. Kes tahi teri, kes jahu, kes kartuli vai tangu vai liha. Võttas siis, vei iga õhta oma palga menema vai siis, kui tüä sai õtsa. Narva inimiste kraami siis peremes vei obusega jaama, kui akketi kodu menema. Rahapalk sie ikke makseti iga õhta kättä. Nied õlid nied päivilised. Ligemalt külädest vabadikud, eks neil õld puha tiada, kuda kuski õli sie tüä ja süämise asi, aga mõnest päivast ikke mendi, mis sie tegi. Pera tõises peres naereti küll, et sääl taheti nälgä tappada, sääl anti läbiaetud piima, tegi kõhud lahti ja sääl sai iast süijä.

Nied õlivad siis nied päivilised. Suuremad tüäd tehti kõik päivilistega. Kui ei tuld linnast pakkujuid, siis mendi ise vabatküläst õtsima. Vai õli kuskil peres neid päivilisi ja lõppetasivad sääl tüä õtsa, siis mendi telliti jällä omale. Ninda käisivadki siis perest pere, kui õli kiire tüä aig.

Kel õli omal suur pere ja sulane ja tütrik pieti ümbär aasta, nied päivilistega tüäd ei tehned.

Sulaste ja tütrikute ja päiviliste kaudu sai alati tiada, kuda kuski peres tüälistega ümbär käidi ja kuda süädi ja õldi. Ega niedki juttud kustki mõjalt ei õle, kui just mõni sulane vai tütrik vai päiviline on tõises peres rääkind. Nagu õlid linna inimised, nuared lõbusad tütrikud, poisi said väljäl kättä, siis täkkisivad[81] *läbi, kas*

[81] *täkkima* 'kedagi istmikkupidi vastu maad taguma'

H. Ripsi foto, 1954.

Joon. 21. Heinaline (Viru-Nigula Nüri küla).

neil jäi miski tähälä panemata, vai sulased jällä. Ühäl peremel õli enne sulased alati, iga õhta issuti puale ääni meije lesentkal ja räägiti, mis peremes tänä tegi ja mis ta perenasega tagatuas sei. Kes neid paganid jõudas kuulada, võib õlla kümmäl peremel igaüks jua õld sulasest.

Üks peremes õli süänd päivilistega, lihakauss ies. Peremes kõhe kahvel pihu ja päivilistele, et võõrad, võttaga nüüd liha, omad noh! Ninda peremes ise kahvel lihatükki sisse ja omad pojad-tüträd kaa ja — suur pere omal, päivilised saand ühtki! Oma pere jaust oli pandud, igaühä jaust üks tükk liha. Kas sie jääti tõises peres räkimata!

(Ee!mine)

40. Sulane

Sulased õlid vabadikkude ja saunamieste pojad. Kevade akketi käimä tüäd õtsimas. Kaupleti aastast ehk suvest. Kes läks kevade mõisa, kes talu[82]*. Mõisa*[83] *kuuline, külä*[84] *sulane.*

Sulane kaubeldi juribest mardipeni[85]*. Vähäsed kaubeldi ümbär aasta. Kui peremes tahi, siis sügise pikkendeti seda aiga, õli vaja agu teha. Kui sulane ei saand kudagi talvel elada, siis kauples peremele süämä ette*[86]*, siis muud palka ei saand. Mõni sai kudagi, kas linna talvel vai mõisa viina vapriku.*

Sie sulase elu õli senest, kuda peremes õli. Mõni sulane tienis kolm aastat üht peremest. Peremes saatas kruanu ja tuli tagasi, tuli jällä sulasest. Mõni peremes ei andand süijä, sulane tuli kõhe tulema.

Miski kirja kauplemise ajal ei tehtud, leppiti vaid kokku. Aga kui sulane tahi iga nädäl raha kättä saada, siis tehti küll kiri, et on nindapali raha antud.

Ütläma nüüd õijete: talu sulane, kui ta ka sai omale eŋkalad[87] *ümbär, et sai nagu laupa õhta vai pühäbä lagedale*[88]*, siis ta pieti ikke alvemast. Nagu õlid jõuka peremeste pojad ja tüträd, oma kampa nad ei võttaned. Kui juba lagedale läks, siis vahiti, et oe, sene sulane on kaa enese siije uavand. Ja õli ta siis kas vai piltilus poiss, ei õld ühtki peretüttärt, kes õles tämäga sõna ka mõistlikku juttu rääkind, vai et õles nagu pidult last*[89] *kodusaatama tulla. Aga õli poiss mõni kärristand*[90] *ja pisike nagu pudeli kork, kui õli isal seda vana koŋksu tugevast, tütrikud aeti*[91] *taga kui ullud.*

Omapasilase[92] *siis nad ulguti, käidi tõises peres vai tõises küläs, kus õli sulane vai tütrik, siis pühäpäiväl juttu rääkimas. Kudagi pieti ikke nagu alvemast, ei õld ikke sie, mis tõised. Pidulegi mendi, siis õlivad kuski nurkas kuas isepasilas.*

Kaup tehti kas sulase oma riidega vai pereme riidega. Tütrikuijega tehti ninda samate. Sie õli jällä, kuda pererahvas õli: mõni lasi oma sulase käijä räbäla nagu arestandi, mõnel sulasel õlid terved riided seljas. Mõnes majas ei õld sulasel midagi viga tienida: nõueti tüäd, aga süädi ühäs lauas, sulane õli kaa nindasamate kui tõisedki, õli puhas ase ja mehel puhas pesu seljas. Aga igas majas ei õld sedamuadi. Mida jõukamb peremes õli, seda ullemb õli tienijutel, seda vaesemb õli neije süämine ja seda alvemast neid pieti. Ega sie sulase ja tütriku elu ei õld kuigi kiiduväärt, sie on juba tiada, ega sääl miski valet ei õle. Aga kõik õli senest, kuda juhtus pererahvas õlema. Kes õli niisikene poiss vai tütrik, et lei kääga, õli

---

[82] talusse; [83] mõisasse; [84] külasse; [85] jüripäevast mardipäevani; [86] söögi eest; [87] *eŋkalad* 'riidehilbud'; [88] välja minna; [89] lasknud; [90] *kärristand* 'kängunud, viletsa välimusega; habemessekasvanud'; [91] tüdrukud ajasid; [92] omaette, isekeskis

sie elu misikene õli ja süämine, sie pidas vasta, tõine, kes õli nähänd paremid päivi ja eland paremast, sie pruavis mõne nädäla ja läks õtsis uue pereme.

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

41. Sulase vahekorrast pererahvaga

Sulane sööb palju silku

Ihne peremes vahtis süämä ajal, et sulane süäb liiga palju silku. Üäld siis oma poigidele, et nabiga poisid, nabiga. Vahtiga, kuda sulane võttab ikke pala ja kala!

(Heinrich Käärt, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

Ihne peremees

Üks peremes õli ikke istund sulasega ühtä lauda küll, näksis siis kaa paar pala, sulane läks tüälä, siis akkas ise ikke perenasega tõist süämist süämä. Siis õli istund lauataha ja mekkind paar pala ja sulasele, et ega õlegi iad tahtmist. Kes siis ägädaga õige süijä tahabki. Mõnikõrd siis jällä, et mispäälä sie ikke on süijä, ei õle saand suuremat tüädki teha. Õli päiväl raske tüä, siis jällä õhta, et väsind kõhe, nindat jää lauataha magama, ei tahagi süijä ja jällä, et mis siis vasta õhtat nindapali maksab ahtada. Ommiku jällä, et kie siis ommiku vara tahabki süijä, ja iga süämäajal õli tämäl niisikene jutt, et siis sulane kaa tõestab taga ja lõppetab kaa süämise vällä. Aga sulane tegi nagu ei õles kuuldki: nohistas ilusast oma kõhu täis ja läks lauatagand menema. Ühäkõrra peremes jällä, et võttama nüüd kõhe kiirest vade paar pala, tia, mis tüä sie pualeli õli, et nüüd ei õle aiga. Ja kiirest naps, naps paar suutäit ja müts pähä ja sulast uatama. Sulane võttab suure kartuli viel ja akkab seda kuarima. Peremes, et oe, kas sa tahad sene suure kartuli viel õtsa süijä. Sulane, et no ma õige pruavin. Aga ega ei õldki ia. Õles, et ei õles õld tüä mies, õles ammu kihutand menema.

*

Peremes ütläs süämäajal sulasele, et sa võtta rohkemb leiba, ärä seda sousti nindapali iga palale päälä võtta: leiba saab magasist, aga kust sousti saab.

*

Üks peremes sundind ja johnind[93] *sulast taga, et panema aga nüüd taga, pikkukene sie nädäl ikke on, küll pühäbä kerikus magad!*

(Heinrich Käärt, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

Seda kella ka ei ole

Ennemast sügise riijede[94] *ajal, enne kui mendi kartuli noppima, siis pidi õlema ommiku enne üks tuatäis peksetud ja tõine ülävä̦l. Siin õli üks peremes, ei magand ise ega last sulast kaa magada. Riides eitas õhta vuade ja sättis tõise jala kanna tõise jala varvaste päälä, et kui silmad tõmmeti kinni, siis jalg laŋgeb alle, siis erkab üläs, muidu jääb kauast magama.*

Üks pühäbä õhta, sulane tuld küläst ja mend riijaluse lakka, lakkas magas. Tegi riidest lahti ja ei saand viel silmi kinni saama, jua peremes lakkasuu alt, et Jaan, juba seda ääd nüüd on õld kaa, tule nüüd, akkama reije peksama. Mis sa tied, sulane pani riide, peremes lattermuga juba all uatamas. Pekseti jua üks lade ja tõine, ei lähä õues valgemast ühtigi. Peremes viimast, et vähä vara sai vist tuldud, siesamane, Jaan, lähmä viskama õige viel vähäst ajast pikkali. No sulane kobis lakka ja peremes läks tuppa. Sulane pera rääkis, et ega ta jõudand küll asemele saamagi, mul parajast akkas uni tulema, jua kuulen, et õiskab: «Tule nüüd, Jaan, juba akkabki valgest vedama!» Panivad uued lademed maha ja roimisivad[95] *siis jällä roimimise viisi. Ühäkõrraga üks mies riijaluse verava all, et iad inimised, juhataga mulle tied, et tia, kuhu ta tahi menna, et roŋgipäält tulin. Pereme silmad läksid suurest, et roŋgipäält tulid, mis sie kellaaig siis on. «Kell on pual kaks!» — «Siesamane, Jaan, raibe, seda kella ka ei õle, lähmä viskama kõhe magama viel.» Aga ütläs sulane, et mis sest õ'i, tegid vaide enese unisest. Vähä aiga, jua tuli jällä, et siesamane, Jaan, jua nüüd on uni õtsas! Neid peremid õli pali, aga sa pidid tienima, kuhu sa, iŋg, pääsisid.*

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

Seep maksab ka midagi

Ühäl peremel õli tragi sulane. Kõik tegi mis kästi ja igatepidi ontlik mies. Ühäkõrra peremes ajand sulase menema. Naaber küsind siis, et mis sa sest sulasest menema ajasid. «No tia, misikene peremes senega rahu on, ta õli ninda rumalast õppedetud, et iga ommiku ja õhta kaapis oma silmi pessa[96]*! Puale siebi ajas iga ommiku*

[93] *johnima* 'sundima'; [94] rehtede; [95] *roimima* 'peksma; vihtuma'; [96] pesta

omale pähä. Esimine asi, kuda ommiku silmad lahti sai, ninda kausi juure, siep kättä ja pladin algas. Vahtisin, vahtisin seda lugu ja viimast ütlin, et kuule, et sie muad piab maha jääma, minu siep kaa maksab midagi! Tämä, et siis mina sinu ka ei tieni. Aga mul õli ka palk kõhe laua pääl, et lase jalga!»

(Eelmine)

Peremehe kiitus

Õlid sa kui ia tienija, egas kiitust, seda ei õld. Ikke leiti süüd ja vigasid ja laideti mutku ühtä valu. Üks peremes õli siis kiitand ka oma sulasi küläs, et kus mul on tuplid poisid. «Eina kui niidavad, siis uulits lahti, uulits lahti, eini kui aŋguvad, siis kasvai püksid lõhki!»

(Heinrich Käärt, sünd. 1894, Kohtla küla, 1952)

Küll aru sai

Peremes ja perenane seivad ise ikke iad ja paremad, aga sulase toit õli silk ja kartul ja leib. Ühäkõrra akkasivad jällä süämä ja perenane tõi suure kausi lauale. Pual kaussi õli silku ja pual õli liha. Perenane kieras sene lihapuale pereme ette ja silgud jäid sulase puale. Sulane närib ikke neid silku ja viimast võttab sene kausi servast kinni ja kierutab ja taksierib, et mis sa peremes arvad, mis sie kauss ka uuelt võis maksada. Kieras lihapuale sedasi oma ette. Peremes võttab kaa kausi servast kinni ja uurib ja kierutab, et tia, mis ta tühi ikke, eks ta paar kolm kopka maksand. Kieras lihakämäkad jällä oma puale tagasi. Küll aru sai!

(Eelmine)

Sulane teenib seitse aastat

Üks nuarmes kauples enese sulasest. Kaubategemise ajal peremes, et tiema aasta kauba. Kalenderi järälä emma tie[97]*, aga vot siin on uued passlid ja kui nied kulutad katki, lähväd põhja augud, siis on aasta täis! Sulane mõeld, et ia kaup küll. Ma panen aga tüälä taga, nindat kambid*[98] *välguvad, kaua siis üks passel vasta piab!*

Ja sulane tegi tüäd ja juaksi ja kui pereme silm vältis, kaapis jalgu vasta maad, et lähäks ruttemb purust passlid. Aga aasta sai

[97] me ei tee; [98] *kamp* 'jalg; kabi'.

täis ja passlid õlid terved! Sai tõine aasta täis, mitte midagi. Ja sulane tienis seitse aastat, aga passlid õlid ikke terved ja leppiŋgu järälä sai siis alles aasta palga, kui passlid õlid purud, siis õli aasta täis.

Sulane ninda lotsis kui lotsis[99]*. Seitse aastat on tienitud ilma palgata ja passlid ei õle seda muadigi viel, et lähäks põhjad läbi.*

Ühäl õhta sulane istub aidatreppi pääl ja ohkab. Aga eks üks kirjaja tuld parajast õue ja sie vahib seda poissi ja küsib, et mis sa, pojakene, ohkad. Sulane räägib siis kirjajale kõik, kuda lugu õli, et tegin peremega sulase kauba ja peremes andas uued passlid, et kui nied on läbi, siis on aasta kaa läbi. Aga nüüd õlen seitse aastat tienind ja passlid on ikke terved. Kirjaja, et ärä muretse midagi. Määri inimise sittaga mõlemad passlid siest kokku ja siu üäsäst paeludepidi redeme pulka rippuma. Ommiku pane passlid jalga. Sulane tegigi, et saab siis nüüd nähä, kas vanames valestas vai rääkis õigust. Ommiku pani passlid jalga ja õhtast õlid tollukad[100] *taga. No küll peremes õli imestand, aga mis purud, nied purud. Maksas siis sulasele aasta palga sene seitse aasta tüä iest ja sulane läks, nindat ei vahtind enamb sinne maja pualegi.*

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

42. Teenijatüdruk

Tütrikud kaubeldi kaks nädäla enne maarjabet, nindat maarjabe tuli tütrik sisse. Siin kaubeldi tütrikud Maitli vabatküläst ja Erra-Liivalt ja Soppest ja Kestlast. Neis kõhtudes[101] *õli kõige rohkemb neid veikemaapidajuid. Linnadest tulivad kaa kevade tütrikust kauplema. Suurembjagu ikke käidi Narvast. Nied muidugi pidid õskama ikke talu tüäd teha.*

Kevade õli kärmäl perenasel kududa seitse kaŋŋast, nindat tütrik akkas kõhe kuduma. Kõige esimine välistüä, mis tütrik tegi, õli kartuli valitsemine. Siis pidivad kaŋgad juba kuutud õlema. Tütrikud kaubeldi katrinabeni[102]*. Ümbär aasta tütrikud suurt ei jäänd, seda juhtus vahel arva, kui tütrik kaubeldi ümbär aasta. Siis läks kodu ja katsus kudagi kevadeni elada senest palgast. Kevade siis läks sinne sama vai tõise peremele.*

(Eelmine)

---

[99] murelik, tusane, norus; [100] räbalad; [101] kohtades; [102] kadripäevani

43. Mälestusi saarlaste käikudest mandrile

Kevade, kui meri läks lahti, siis tulivad saarlased siije tüäd õtsima. Kõige rohkemb mendi mõisade, sääl õli kraavikaivamise tüäd. Saarlased õlid kraavikaivajad. Siis viel tegivad õlg kattussid. Neid siis tegivad külädes kaa, kraavi kaivamine õli rohkemb mõisas. Naised käisivad sügisite mõisades kartuli noppimas. Mõned mehed jäid talvest kaa siije, jäid mõisade metsa tüälä. Nuaremad mehed kauplesivad ennast mõisa kuupoisist kolmest kuust, mai, juuni ja juuli. Tüä kaupleti uapi [103]*. Et vot nindapali on mõisal kraavi kaivada ja siis tehti uapi üks kaup, leppiti kokku, et sie tüä lähäb maksama ninda nindagi palju. Kas õlivad siis neljakeste kampas vai kuuekeste kampas. Üks õli siis sie iestüäline, kes juhatas. Seda kutsuti peremes. Kaivasivad siis mardibeni vai mihklibeni, kuda külm lubas. Metsas õldi kahekeste kampas. Kattust tehti üksi ja kahekeste. Mets ja kraav mõõdeti süllävüisi, kattus ninda samate. Kõik õli tükkitüä. Kuipali nad palka saivad, seda ei tia, aga kolm rupla tienisivad päiväs. Ja nüüd, kui seda arvestata, et siin nied tüämehed said viiskümä kopka päiväs, siis võib juba arvada, misikesed tüä mehed nad õlivad. Nied kes siin käisivad, õlid küll kõik suured, tugevad mehed. Kus õlid saapad, pane kaks jalga kõrraga sisse, sääräd kubemeni. Ei nad kartand külmä ega midagi, talvel kärädaga ulkusid pintsaki pääl, särk ja pluusa õli all. Talvel tegivad metsas tüäd palja pia, pintsak kännu õtsas, särgi varrukadki üläs kääritud.*

Tugevad õlid süämä kaa, aga silk, sie õli neije maijusruag. Ise üäldi, et silk, leib ja raavi vesi, sie on meije süämine. Neljakeste õlid süänd päiväga terve vasika. Kuue mehe kaivasid suvel Kiikla mõisas kraavi ja sügise, kui lõppedeti, siis õli seitse tühjä silgu vierandiku kraavi kaldal maas. Kiegi õli siis küsind, et kas kõik seita [104] *sene mõne kuuga kuuekeste tühjäst. Saarlased, et oh, naelteviisi sai ikke kaa viel õsta.*

Saivad kraavi kaivetud, siis proua ise kiŋkis lamba. Aga siis sene tiŋgimisega, et nahk tuaga tagasi. Noh, saarlased lambaga metsa ja nahk maha ja üks läks kõhe nahka müüma, tõised akketi siis süijä tegema. Müüs naha maha ja tõi sene raha iest viina. Jõivad siis seda viina ja seivad sene lamba nahka. Tõinepäiv üks saarlane lähäb siis mõisa prouada tenama ja iadaiga jättäma. Proua, et aga kus sie lamba nahk on. «Mis nahk?» — «Te pidita jua naha tagasi tuama!» — «Lamba nahk. Mis asi sie nahk on?» — «No sie, mis lamba seljas on!» — «Ah sie lamba pänd! Aga meijepual süijässä kõige pännaga — ja meije seima kaa kõige pännaga!»

*

Senest on ülä viijekümä aasta tagasi, kui Saaremaalt tulivad iga kevade naised siije pitsisid müüma, kui meri lahti läks. Kas nad

---

[103] huupi, umbes; [104] sõite

nied pitsid talvel ise tegivad vai õsseti, aga müümas käidi, tulivad kompsud seljas suure kisaga, et saarenaised, pitsikaupmed!

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

Sulasest saarlane ei kauplend. Eks muidugi õles ia mielega võetud, aga ta küsis niisikest palka, et peremes ei õskand musta ega valget laussa[105]*. Ja muidugi. Mii pera tämä läks pualmuidu pereme juure, kui tämä sai muu tüägä kümmä kõrda rohkemb. Ja saarlasi õtsiti taga, egas kurask niisikest kraavi siitnurgamehed ei kaivand. Tütrikust on mõni saarlane õld, aga sedagi ninda arvast. Sügise käidi kartulinoppimise ajal mõisades ja mendi jällä tagasi. Kevade ja suvel neid nähä ei õld.*

*

Kõik nied vanad õle kattussed, mis siin viel on, on kõik saarlaste tehtud. Tõisi kattussid ei tehtud. Siin Vanaküläs ja Sompas tehti. Kaubeldi sülläviisi nagu kraavgi. Pereme juures õldi siis kortlis ja õlivad siis omasüämisega vai peremesüämisega.

(Heinrich Käärt, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

*

Saarenaiste pitsid õlid oma tehtud. Talvel kodu tegivad, suvel tuldi müüma. Sie käimine kadus oma viiskümä aastat tagasi juba vällä.

(Ida Laur, sünd. 1882, Kohtla küla, 1952)

44. Jutte saarlastest

Saarlase heinaniitmine

Üks saarlane õli kauplend ennast suvest mõisa tüälä. Eina aig parajast ja einamale. Mõõdeti siis igaühälä sambavahed kättä, päivä ports ja kurask, saarlasel lõunest valmis. Ärä mitte püijä, ei saa ligigi. Küll nad luiseti ja koppiti[106] *ja vehkisivad, nindat seljad õlid vahus, midagi, saarlane läks! Luisk õli küll, vahest arvast siis lasi kaa nihva, nihva, nihva vähä nagu mue pera ja pani jällä. Üks keskommiku aig saarlane magas ja mehed, et mis põrgu asi sie on, et vahima õige seda vikkasti. Sie õli nagu saag. Ambaid täis ja*

[105] lausuda; [106] luiskasid ja pinnisid

lotsis, kuda õli siis vasta kive sumand. Mehed, et aga tiema ta õige teravast, pruavima, mis ta siis tieb. Ja koppisivad ja luiskasivad siis terve sene keskommiku aja, saivad siis saarlase vikkasti teravast. Noh, saarlane erkab üläs ja vikkast selga ja tüälä. Ja siis, kui ta, kurask, õli pand sene nähmäka, siis kolm kõrd õli käind riŋgi nagu tirr! Võttas siis sene vikkasti ja vahtis ja sõnagi ei laust, läks pani kive päälä ja tagus luisuga tera uuesta maha.

Kui õige sie on, kesse enamb elab, kes seda nägi, aga ninda nad räägiti [107].

(Heinrich Käärt, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

Saarlane ja kuu

Neid saarlaste nalja sõnu, kui neid kõik õles üläs kirjutand, mis õled kuuld, siis tiab, kui palju neid õles saand. Kuda sie saarlane õli tuld siije ja vahtind kuud. Täis kuu parajast ja ümmärgune. Vahtind ja üäld, et jaa, suurel maal ikke suured asjad. Kus teil on kuugi nagu tõlla rattas. «No kas teil siis ei õle ninda suur?» — «Ei. Meil on kuu nagu sirbi tera aijaposti õtsas!»

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

Põhjatuul

Sügise, ilja juba, paljas maa viel õli, aga külmätand. Ja viŋge Vaaldemä pualt tuul. Saarlane tuleb pintsaki pääl, õlmad laijali. «Aiva kõhe sue akkas!» Perenane tuleb jällä rössis [108] *tuppa, kasukaturk* [109] *seljas, et küll on viŋge tuul, et pureb sust kõhe ninda läbi, et . . . Saarlane, et jaa, sie põhja tuul on ikke külm, puhugu kust iarest taht.*

(Heinrich Käärt, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

Saarlase mõjuv palve

Vana Püssi krahv, tämä piir juaksi Peipsist kuni mereni. Kuski sääl Peipsi pual nied saarlased tüäl õlivad. No aga kala võrk õli kaasa tuadud ja üksõhta läksid kala püüdäma. Püüdäsivad sie õhta ja tõine-kolmas õhta jällä mendi. Eks krahv saand tiada. Saatas mõisast mehed ja meŋga võttaga saarlastelt sie võrk vällä. Mehed läksid ja võttid võrgu vällä ja tõid mõisa. Aga mis maksas

[107] rääkisid; [108] kössis, kohevil; [109] lühike kasukas

siis kala võrk! Mehed mõisa, krahvikääst võrku tagasi tellima. Krahv ei kuulegi. «Te tuleta minu vargale siije, et te saata siit menema!» Noh, ia küll, ei anna, ei anna. Viimast üks saarlane siis, et las ma lähän kaa pruavin. Tõised, et ärä mene, et mis sa lähäd ilmaasjata. Läks ikke. Mõisa õues võttas jua mütsi piast vällä. No krahv, et mis sa mies palud. Saarlane lasi siis põlvili maha ja krahvile, et aulik krahvierra, maa ja mere valitseja, jumalajärgmine mies, luba meije võrk tagasi. «Jah, jah, mine, valitseja annab teije võrgu tagasi. Aga tõinekõrd ärga enamb meŋga!»

Saarlane tuli võrguga. Tõised küsivad, et kuda sa õmmete said. «Teije ette õskaned[110] *ninda paluda.»*

(Heinrich Käärt, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

Saarlane ehmatab teevahti

Üks sügise, maa õli kahles[111] *juba ja õhta ilja, meije kuuleme, et üks tuleb münt! münt! jäätand maa kõmises ja mürr! mürr! mürr! vasta ust. Isa tõmmab püksid jalga ja küsib: «Kes sääl on?» — «Tie lahti, peremes, lase saaremies üämajale!» — «No tule siis, pime.» Saarlased õlid niisikesed mehed, et neid võttas igaüks üämajale. Isa küsib, et kust sas tuled. «Ah, Jõvist tulin, mõtlesin, et ei tule kedagi tülitama, tegin raute äärä tulelõkke maha, tegin mõne silgu nena mustast, tuarelt ei tahand iast, õlin nattuke aiga külitä, vilu akkas, vahtisin, teil tuli tuas. Mis mehed teil siin ulguvad rautet müädä, üks tuli krõppa-krõppa, sai minu kõhta, kukkus seletama, et tia mis, et raute maal tuluke ja et sa kussutad vällä*[112] *ja lased jalga.» — «Mis sas ütläsid?» — «S . . . le ääld midagi, köhätasin kõvast, oh sa kurat, kui pani juaksu. Latrun õli viel kääs ja tia mis kolkarid seljas, nied tegid ikke kilka! kilka! kilka! kilka! kilka! kilka! kui sidis.» Isa, et sie õli jua tuarus*[113]*, irmutasid meie Kitse Pietri.*

Läks mõni päiv müädä ja isa sai Pietriga ühtä. «No Pieter, kuda elad ka?» — «Ebiivasu Kits, asi on ull, asi on ull!» — «Miks?» — «Ebiivasu Kits, ärä mene enamb üäsä rautepäälä tisuuri, pasatskisid kõik tieäärised täis. Õles mul suurdükk õld, ma õles last kõhe maha!» — «Mis suls õli, Pieter?» — «Ebiivasu Kits, tulen üäsä Sompast ja vahin, raute ääräs tuli. Ütlän siis, et kes su lubas raute maale tuld teha. Siis õlen ma ka äält kuuld, sie õli karu ääl, nagu tõrre põhjast põrutas!» — «Mis ta sulle siis ütläs?» — «Tule ma tien sinu nõna kaa mustaks!» — «Panid siis juaksu?» — «Nojah. Ebiivasu Kits, pidardi karp[114] *kadus. Ommiku vara läksin õtsima, leitsin üläs. Käisin sääl tuleaseme juures kaa,*

---

[110] teie ei osanud; [111] kahutanud; [112] kustutad ära; [113] raudteevaht; [114] raudteevahi varustuse hulka kuuluv teatav plekkkarp

pual setverikku õli silgu päid maas!» Sie mies õli õld nattuke köhkä[115] *kaa oma juttudega ja kole arg. Pera seda istus mittu üüd ekkis, ei tõhtind enamb rautepääl ulkuda.*

(Salme Mets, sünd. 1894, Kohtla küla, 1954)

45. Rändkaupmeeste, hooajatööliste ja muu rändpubliku rõivastusest.

Nied kaupmed, kes ovustega käidi, nagu kalakaupmed ja sibulakaupmed ja siakaupmed, neil õlid pikka sääräga saapad ja kuradinahast riided. Nied õlid suvel. Nokkaga mütsid õlid pias ja valged prisendist kuued õlid seljas. Talvel õlid vildid jalas ja kasukuijega[116].

Seljapoisid õlid linna riides. Säärikud õlid ikke jalas. Nied õlid kergemalt riides, nied käisid jala.

Üläsõstajad nied õlid karvased kui kurjad vaimud ja rasvaga riided kuas. Neil õlid vanad kaabulottid pias.

Kellaparandajad ja saeteritajad ja prussakatappajad, nied õlid räbälad, et ärä mene tulega ligi. Nindasamate räbälakaupmed. Kuda ikke ammet, ninda nimi.

Leijerkastimängijaid ja karutantsitajaid, neid käis küläs ninda vähä, et mõni üksik. Iga aasta ei käind, mõnel aasta ei nähänd ühtki. Minu muistamiste[117] *käis üks karutantsitaja. Nied õlid kaa linnadest, linna riides. Aga ikke vanapoisi nahast*[118] *riided, nied õlid iad tugevad, pidasid kaua vasta.*

Sulaste riide õli ninda, kuda pererahvas õli. Suurembjagu nied sulased siin, kes õlid pereme riidega, neil õlid linased omakuutud püksid ja pluusa. Passlid õlid ikke jalas ja linased rättikud. Sukki ei õld, siis pidi akkama jalad auduma sukka sies. Talvest, kes jäi ja sügise, siis õlid nied pereme vanad räbälad riided, mis peremele enamb ei kõlband. Nuared mehed, kel õli vähägi võimalik nied kaubeldi[119] *ikke oma riidega, ei julgend pereme riidega tüälä menna. Oma riidega õli palk nattuke kallimb kaa.*

Tütrikud õlid suuremaltjault oma riidega.

(Eelmine)

---

[115] puuduliku mõistusega; [116] kasukatega; [117] mälestuse järgi; [118] tondinahast; [119] kauplesid

SELETUSEKS

Korrespondentide märkimisviis on valimikus enam-vähem ühtlustatud.

Kirde-eesti rannikumurdele iseloomulikud teise ja kolmanda välte vahelised hääliikud on jäänud tekstis eriliselt märkimata ja on kirjutatud nii nagu kirjakeeles. Erandiks on lühikesele esimese silbi vokaalile järgnev *k*, *p*, *t* ja *l*, *m*, *n*, *r*-i ees olev *s*, mis märgitakse kahe tähega, näit. *akkand* (= hakanud), *sukkad*, *leppikus*, *õppetaja*, *tüttärlaps*, *kattust*, *liissna*, *tiissler* jne.

Käsikirjast väljajäetud kohti märgitakse kolme kriipsuga (———).

Teksti järel sulgudes on märgitud keelejuhi nimi, sünniaasta ning teksti üleskirjutamise koht ja aasta. Vajaduse korral on viidatud keelejuhi sünnikohale.

SISUKORD

Saateks 5

I. **Jõelähtme murrak**

Murdetekste Prangli saarelt (G. Vilbaste)
1. Lugu hülgest 7
2. Koolmeister Preiholm 7
3. Hobusega kabeli juurde 8
4. Ei saanud vasikat kätte 8
5. Sipelgas ja ämblik 9
6. Sõnajalaõis 9
7. Kust said hülged? 9
8. Ohvitser kõnnib õhus 9
9. Inimene käib õhus 10
10. Inimene uisutab vee peal 10
11. Punane hobune Jahukaril 10
12. Vaim kivi ääres 10
13. Lauritsakurat 11
14. Hirmus elajas 11
15. Hobuse pea paati 11
16. Rahahunnik 11
17. Rahaaugu tuli 12
18. Luupainaja karjase kallal 12
19. Luupainaja venna kallal 12
20. Tüdruk luupainajaks 13
21. Luupainaja hobuse seljas 13
22. Paha silm 13
23. Ussid leivas 14
24. Ohvitser näkiks 15
25. Näkk 15
26. Kuusemets Pranglis 15
27. Kivi inimese jala jäljega 15
28. Ussid hulgakesi 16
29. Kurat kelgul 16
30. Naised niidavad lambapäid 16
31. Soldatid surnuaial 17
32. Tuli kabelis 17
33. Oleviste kirik 17
34. Nuudi Jaan 18
35. Suitsunooda toomine 18
36. Kes, kurat, seda tegi? 18
37. Lihakausi kaugus 19
38. Ma olen peretütar 19
39. Saapasilmad 19
40. Ilus prees 19
41. Kuidas saab võid 20
42. Maameeste suur kalasaak 20
43. Lähete lõhki 20
44. Mis mina, väetike, söön 20
45. Erilised kõned 20
46. Käi, kurat, rekke! 21
47. Inglisman Pranglis 21
48. Käkki ei söö hobunegi 21
49. Vaskvõru jalaluu ümber 22
50. Tuule ostmine 22
51. Lambavargad Lool 22
52. Täi ja kirp 22

53. Kodukäija juba matuse ajal toas 23
54. Mardus 23
55. Parun sai otsa 23
56. Nipritsa Indrik 24
57. Tähtpäevadest 24

II. **Kuusalu murrak**

Murdetekste Juminda ja Pärispea neemelt (G. Vilbaste)
1. Hunt viis lapse 27
2. Kaiepäev 29
3. Kaapjalg 31
4. Jumm-jumm Jumindale 31
5. Kaapjalg Kolgakülas 32
6. Vahetatud laps 32
7. Tondid kahekesi 32
8. Tont viib kalad 33
9. Igal majal on oma hoidja 33
10. Rahakatel õues 33
11. Laeva kotermann 33
12. Ants kuulutas õnnetust 34
13. Võõras kapten muudab laeva kursi 34
14. Näkid Virve Kullikaris 35
15. Lauajutt 35
16. Kolju kabel 35
17. Tööd pole midagi teha 36
18. Naine veab võrku 36
19. Naskal ja Pora 36
20. Sarukaste jagamine 36
21. Mereröövlid Jumindal 37
22. Juminda elanikud 37
23. Juminda meri 38
24. Roo lõikamine 38
25. Juminda hundid 38
26. Kes on Kolga rannakülade elanikud? 39
27. Hundijaht Jumindal 39
28. Rivimärgiks valge hobune 39
29. Linnamehed 40
30. Hobune tunneb peremeest 40
31. Mis selle taelaga teenib 40
32. Jäälaev 40
33. Haridu 41
34. Mine püüa veelgi 41
35. Udu teeb suureks 41
36. Jaani Jürg ja Saksa Mart linnas 42
37. Pada sõimas katelt 42
38. Ristipõllu Joosep 42
39. Hülgejaht jääl 44
40. Hülge õnnetus 45
41. Sõit hülgega 46
42. Püüniste tõrvamisest 47
43. Jää kalameeste elus 48
44. Seatapmine 50
45. Tavasid sea tapmisel 53

III. **Jõhvi murrak**

Vanad jutud (E. Mets)
1. Aa kupja lugu. I 54

2. Aa kupja lugu. II 55
3. Mäekese mäe lugu 56
4. Lepiku eide lugu 57
5. Imelik puu 58
6. Kahula nõia lugu 58
7. Surnu istus parsil 60
8. Luupainaja lugu 61
9. Tule, kurat, appi! 62
10. Vanker jäi mõisa rehe ette kinni 62
11. Jõhvi kiriku lugu 63
12. Narva mehe lugu 64
13. Kohtla mõisa moonamehe lugu 64
14. Kohtla mõisa jutt 65
15. Tont 65
16. Tondid lakas 66
17. Lauasaagimine lakas 67
18. Kummitus 67
19. Ristimata lapse lugu 68

Muistsetest pidudest ja pühadest (E. Mets)

1. Kiigel käimine 69
2. Lapse ristimine 71
3. Leeriskäimine 73
4. Kihlus 75
5. Ettevalmistused pulmadeks 76
6. Pulmad 78
7. Pulmarõivad 80
8. Surnu. Matused 81
9. Jõulud 87
10. Vana-aasta õhtu. Uusaasta 88
11. Kolmekuningapäev 90
12. Mitmesugused pühad ja tähtpäevad 90
13. Sõnnikuveo talgud 96
14. Linatalgud 97
15. Haotalgud 99

Muistsed söögid ja joogid (E. Mets)

1. Üldist 100
2. Leib, sepik, karask, koogid 103
3. Pudrud 106
4. Supid 108
5. Kapsad 109
6. Kartulid 110
7. Munatoidud 110
8. Liha ja lihatoidud 111
9. Rasv 112
10. Vorstid 112
11. Piim ja või 113
12. Mahl 114
13. Koduõlu ja kali 114

Vanaaegsed ehitused (E. Mets)

1. Üldist 116
2. Maja ehitamine 117
3. Sein 119
4. Uks 121
5. Aken 122
6. Põrand 123
7. Lagi 124
8. Katus 124
9. Rehetuba 126
10. Kõrvalhooned 127

11. Suveköök 128
12. Saun 129
13. Kelder 129
14. Koobas 130
15. Kaev 131
16. Õu 131
Saun (E. Mets)
1. Üldist 132
2. Saun ja saunarahvas 134
3. Vihtlemissaun 136
4. Sauna ehitamine 136
5. Sauna sisustus 138
6. Saunaskäimine 140
7. Kütmine 140
8. Viht ja vihtlemine 141
9. Erilisi vihtlemisi 142
10. Leiliviskamine 142
11. Pesemine 143
12. Masseerimisest saunas 143
13. Saunakombeid 144
14. Saun muuks otstarbeks 144
15. Saun ja vaimud 144
Endisaegse eesti elamu sisustus (E. Mets).
1. Üldist 145
2. Laud 146
3. Iste 147
4. Voodi 148
5. Kiik 149
6. Kirst 149
7. Kast 149
8. Sumadan ja kartong 150
9. Kummut 151
10. Kapp 151
11. Riiul 151
12. Muu sisustus 152
Sepp (E. Mets)
1. Paja 154
2. Äas 156
3. Alasi 156
4. Lõõtsad 157
Ventilaatoriga lõõts 157
Nahklõõts 157
5. Sepatöö 158
Tööriistade ja majapidamistarvete valmistamine . . . 158
Vankrirautamine 161
Reerautamine 162
Adrad 163
Äkked 163
Hobuserautamine 164
6. Tööriistad 165
Hobuserautamise kast 165
Puurid ja puurimisseadeldised 166
Kruustangid 167
Vahendid vindilõikamiseks 168
Muid sepa tööriistu 169
7. Sepasöed 171
8. Raua keetmine 171
9. Karastamine 172
10. Sepilkäimine 172
11. Sepa töötasu 173

12. Kohalik valla sepp (1896—1921) 174
13. Jutte sepast 174
Sepp ja vanapagan 174
Kaval sepp 177
Rätsep (E. Mets)
1. Üldist 180
2. Rõivastusesemed 182
3. Rätsepa töötuba 183
4. Rätsepa tööriistad 183
5. Mõõduvõtmine ja selgaproovimine 184
6. Meeste riided 186
7. Meeste püksid 187
8. Pikk kuub 188
9. Naiste kasukas 188
10. Meeste kasukas 189
11. Naiste riided 189
12. Laste püksid 190
13. Ömblemisviise 190
14. Pressimine 191
15. Aluspesu 191
16. Kohalik rätsep 192
17. Jutte rätsepaist 192
Küll rätsep jätab järele 193
Rätsep varastas riiet 194
Rätsep pani kiislile soola 194
Rätsep lõikas riiet peast 194
Rätsep tõstis lapse kiislipütti 195
Rätsep proovib tüdruku kannatust 195
Kotirätsep 195
Pane rätsepale võid silma 196
Jalgadeta rätsep ehal 196
Endisaegne rändpublik külas (E. Mets)
1. Üldist 197
2. Silgukaupmees 198
3. Ahvenakaupmees 198
4. Kiisakaupmees 199
5. Jutte kalakaupmeestest 199
Kalavargus Püssi mõisas 199
Peremees ei anna kalakaupmehele öömaja 199
Peremees ja perenaine kalu varastamas 200
Kalakaupmeeste «kunstid» kalavarguse vastu 201
6. Räbalakaupmees 201
7. Jutte räbalakaupmeestest 202
Pilli Jaan 202
Ihne peremees 203
Räbalakaupmees ja Püssi krahv 203
8. Seakaupmees 204
9. Rong ehmatab seakaupmehe hobust 204
10. Kurgikaupmees 205
11. Sibulakaupmees 205
12. Seljapoisid 205
13. Jutte seljapoisist 206
Seljapoiss kiusab peretütreid 206
Seljapoiss näitab Peterburi linna 207
14. Plekknõude kaupmees 207
15. Puunõude kaupmees 207
16. Luisukaupmees 208
17. Harjakas 208
18. Sulane harjakalt riiet varastamas 209
19. Seemnekaupmees 209

20. Tõkatikaupmees 210
21. Pildikaupmees 210
22. Ülesostja 210
23. Munaostja 211
24. Kellaparandajad 212
25. Rändtislerid 212
26. Kohitsejad 212
27. Saeteritajad 213
28. Habemenoateritajad 213
29. Kivilõhkujad 213
30. Prussakatapjad 214
31. Müüritegijad 215
32. Rätsep 215
33. Karutantsitajad 216
34. Leierkastimängijad 217
35. Sandid ja külakorda käijad 217
36. Mustlased 219
37. Rändavad lahkusulised 219
38. Karjane 220
39. Päeviline 222
40. Sulane 224
41. Sulase vahekorrast peremehega 225
Sulane sööb palju silku 225
Ihne peremees 225
Seda kella ka ei ole 226
Seep maksab ka midagi 226
Peremehe kiitus 227
Küll aru sai 227
Sulane teenib seitse aastat 227
42. Teenijatüdruk 228
43. Mälestusi saarlaste käikudest mandrile 229
44. Jutte saarlastest 230
Saarlase heinaniitmine 230
Saarlane ja kuu 231
Põhjatuul 231
Saarlase mõjuv palve 231
Saarlane ehmatab teevahti 232
45. Rändkaupmeeste, hooajatööliste ja muu rändpubliku rõivastusest 233
Seletuseks 234

СКАЗЫ СЕВЕРНОГО ПОБЕРЕЖЬЯ
СБОРНИК ДИАЛЕКТНЫХ ТЕКСТОВ КОРРЕСПОНДЕНТОВ
ОБЩЕСТВА РОДНОГО ЯЗЫКА АН ЭССР II
На эстонском языке

Редакционно-издательский совет
Академии наук Эстонской ССР
Таллин, ул. Кохту, 6

Toimetaja M. Must. Tehniline toimetaja E. Toomsalu
Korrektor I. Jeletsky.

Ladumisele antud 25. VI 1957. Trükkimisele antud 21. XII 1957. Paber 60×92, 1/16. Trükipoognaid 15+6 kleebist. Arvutuspoognaid 15,46. Trükiarv 1500. MB-09032. Tellimise nr. 2245. Trükikoda «Tartu Kommunist» Tartu, Ülikooli 17/19.

Hind rbl. 11.60

Trükivigu

Lk.	Rida	Trükitud	Peab olema
7	4. alt	«Seletuseks» lk.	«Seletuseks» lk. 234
23	2. alt	72 jookis tuppa	72 jooksis tuppa;
128/129	vahekleebis	Joon. 14. Vana maja Kohtla külas	Joon. 14. Vana paja Kohtla külas

Peale selle on trükikojas ära vahetatud kaks alumist rida lk. 11.

Rbl. 11.60

books2ebooks.eu

www.books2ebooks.eu

eBooks from your library by

eBooks on Demand

digitised by

National Library of Estonia

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU
NATIONAL LIBRARY OF ESTONIA